

Dějiny římské literatury

F. Stiebitz

PŘEHLED ŘECKÉ LITERATURY

1. Řekové jsou tvůrci první evropské literatury. Vzdělali skoro všechny hlavní druhy slovesné, pokusili se se zdarem stanovit jejich zákony a objasnit podstatu slovesného krásna. Stali se tak zakladateli evropského slovesného umění.

Zabravše v 2.pol.II.tisíciletí př.n.l. postupně jižní část Balkánského poloostrova, šířili se pak kolonizací na východ na ostrovy Egejského moře a pobřeží maloasijské a na západ na Sicílii a pobřeží jižní a západní Itálie. Původně neměli společného jména; později se zvali Hellény. Římané je nazývali Graeci podle kmene Graiů, Graiků, usídleného v Epeiru, tedy Itálii nejbliže. Ale mnohem dříve než s obyvateli vlastního Řecka seznámili se s řeckými osadníky, kteří osídlili okolí Vesuvu a t.zv. Velké Řecko.

Na troskách kultury neznámého předřeckého obyvatelstva, jež bylo patrně neindoevropského původu, vytvořili Řekové první evropskou kulturu a civilizaci. Přes četné podněty, kterých se jim dostalo od pokořených praobyvatelů a od národů východních, byla jejich kultura originální a vpravdě evropská.

I když už proniklo vědomí národní pospolitosti, zůstali Řekové rozděleni na několik kmenů jazykově odlišných, a ty se zase rozpadaly, jak k tomu vedla velká členitost jejich území, v množství drobných městských států. Společného spisovného jazyka Řekové až do IV.stol.př.Kr. neměli, jako se také nikdy nespojili politicky v jeden státní útvar. Z řeckých kmenů kulturně vynikli Ionové, obývající střed maloasijského pobřeží a největší část ostrovů v moři Egejském. V Řecku se k nim družili Attičané, obyvatelé Attiky (hlav. město Athény). Druhý vyspělý kmen, Aiolové, sídlil na ostrově Lesbu a v jeho okolí. Přišli tam ze sev. Řecka (z Thessalie) jakožto nejstarší řečtí kolonizátoři M. Asie. Také některé jiné řecké kmeny (např. Boioťané) bývají nepřesně označovány za Aioly. Největší část Peloponnesu osídlili Dorové: z nich nejvíce prosluli Lakedaimoňané, sídlící v Lakonice (Lakedaimon, Sparta). V Egejském moři obsadili Dorové hlavně Krétu a jih pobřeží maloasijského; též ve Velkém Řecku potlačili starší Ionské osadníky.

Ionština, attičtina, aiolština a dorština byla hlavní řecká spisovná nářečí. Všechna se vyznačovala zvukovou lahodou, bohatstvím tvarů a prostou skladbou. Největšího významu z nich dosáhlo nářečí attické. Z něho se vyvinul obecný jazyk, proniknuvší nejen ke všem řeckým kmenům, ale i do celého světa. Když Filippos Makedonský (r.338) přemohl Řeky, a tím je také sjednotil, rozšířila se s výboji jeho syna Alexandra Velikého řecká kultura i jazyk do všech dílů světa, kterých dobyl, ba i na Západ. Obecná řečtina, od dob Alexandrových řeč světová, stala se nástrojem civilizačního i kulturního poslání řeckého národa.

K tomuto poslání přispěly svým dílem všechny hlavní řecké kmeny. Byliť Řekové nadáni představivostí, citovostí i rozumností, ale tak, že žádná z těchto duševních složek neměla převahu nad ostatními. Jejich vyrovnaností vyznačovali se zejména Attičané; ti přivedli řeckou kulturu na vrchol jejího vývoje myšlenkového i uměleckého.

2. Řecká literatura je tedy souhrn všeho, co vytvořily v slovesném umění jednotlivé řecké kmeny. Jejich výtvořiny odpovídají zvláštnímu nadání kmenů. Aiolové vytvořili epickou a lyrickou píseň; Ionové epos, reflexivní lyriku a prózu výpravnou i naukovou; Dorové sborovou lyriku; Attičané drama a řečnickou a filozofickou prózu.

Kmenové znaky vtiskly navždy ráz jednotlivým literárním druhům, takže se v nich dokonce užívalo i nářečí toho onoho kmene, třeba pocházel autor z kmene jiného. Vůbec byl vliv tradice v řeckém písemnictví velmi mocný; ale za tvůrčích dob nebrzdil jeho rozvoj.

Umělá řecká literatura vyrostla z národa a byla až do doby Alexandrovny spjata s národním životem. Vzdělala prvky prstonárodní poesie, schopné vyššího uměleckého poslání, a vyvíjela se ve shodě s ostatním vývojem kmenů a celého národa. Ohlasem bojů o nová sídla jest epika. V politických a sociálních zápasech se zrodila lyrika. Za rozmachu životních sil a duševních schopností řeckého národa vzniká drama. Podobně se vyvíjí próza od útvarů, v kterých se obrazí zvědavost naivních pozorovatelů světa a jeho dějů, přes umělou řečnickou prózu k nejsubtilnějšímu vyjádření hlubokých filosofických spekulací a extatických vizí. Přitom rozkvétá postupně druh za druhem, jeden navazuje na druhý, a tak vzniká organický, nepřetržitý vývoj od primitivních prvopočátků až k vrcholným útvarům.

Tento organický vývoj se končí se ztrátou politické svobody, neboť ta byla základní podmínkou plného kulturního rozvoje řeckých městských států. Písemnictví se sice vyvíjelo dále, ale celkem byly jen obměňovány ty druhy, které vznikly za starší doby, a někdejší výše nebylo už nikdy dosaženo. Řecká kultura se rozšířila přes hranice starého řeckého světa a vlastní řecko pozbylo svého vůdčího postavení. Nová kulturní střediska vznikla na území Alexandrovny říše - byla to zejména egyptská Alexandrie - a řecké písemnictví vzdělávali i Neřekové. Později převzal vedoucí úlohu Řím.

Podle toho se dělí řecké písemnictví na dobu klasickou (asi "prvotřídní"), jejímž mezníkem je smrt Alexandra Velikého (323 př.n.l.), a poklasickou, končící se r.529, kdy dal Justinián zavřít v Athénách pohanské filozofické školy. Každá z těchto dvou dob se člení na dvě období, takže lze v řeckém písemnictví rozeznávat celkem čtyři období:

1.Období předattické, sahající od počátků do VI. století. Vyznačuje se svérázným písemnictvím kmenovým. Ionové vzdělali epos a některé druhy poezie subjektivní, Aiolové prostou píseň, Dorové sborovou lyriku. V Boiotii vznikl epos didaktický, v Ionii s počátky vědy i próza. Řecká literatura je mnohojazyčná.

2.Období attické zabírá V. a IV. století, kdy byli duševními vůdci Řeků Attičané (Athéňané). Druhou polovinu V.stol, vyznačenou jménem státníka Perikla, nazýváme povýtce dobou klasickou. Za tohoto období rozkvétá drama a próza historická, řečnická a filosofická. Jazykově má převahu attičtina.

3.Období hellenistické sahá od Alexandrovny smrti do 30.roku př.n.l, kdy zabrali Římané Egypt a světovládná římská republika se změnila v monarchii. Řecká literatura se tehdy z velké části vyvíjela mimo vlastní Řecko pod ochranou hellenistických vládců, zvláště Ptolemaiovců v egyptské Alexandrii; proto bývá toto období také nazýváno nepřesně alexandrijským. Poezie se odcizuje národu, stává se učenou; nově vzniká jen básnictví žánrové. Usilovné pěstování odborných věd přivedilo rozsáhlou naukovou prózu. V písemnictví se ustaluje obecná řečtina.

4.Období římské, trvající až do roku 529, je stále ještě dosti plodné, ba dochází k novému rozkvětu krásné prózy a epiky. Ale jde tu více o formu než o obsah. Nové kladné hodnoty přineslo řecké literatuře křesťanství, jež se vyučilo na pohanské literatuře a samo její řeč, formy a zčásti i ducha převedlo do doby byzantské.

OBDOBÍ PŘEDATTICKÉ

I. EPIKA

1. Počátky epické poezie nemůžeme u Řeků sledovati. Jejich literatura se začíná dvěma velkolepými eposy, Iliadou a Odysseí, a ty samy svědčí o tom, že je předcházela dlouhý vývoj literární, jehož vyvrcholením jsou ty eposy.

Stopy onoho vývoje jsou obsaženy jednak v pověstech o pradávných pěvcích, z nichž proslul zejména Orfeus, jednak v četných bájích o bozích a hercích, jimiž přispěly do řeckého bájesloví téměř všechny řecké kmeny. Báje nebyly výtvorem kolektiva, nýbrž neznámých nadaných jedinců; ale jména jejich zanikla, a báje se staly majetkem všech.

Z bájí čerpali pozdější pěvci látku k epickým písním. Ty byly asi původně spjaty s kultem, vyprávěly o činech bohů a heroizovaných předků. Z té doby patrně pochází spojení božího a lidského jednání v antické epice. Později se od kultu odpoutaly, staly se zábavou šlechticů na hostinách a lidu o slavnostních shromážděních. Vzpomínky na válečné zápasy minulých dob, zveličené a idealizované pověsti, dodávaly pěvcům hojně látku, a čím novější a méně opotřebovaná byla ta látka, tím vděčnější nacházela posluchače.

Rozkvět písňové epiky nastal někdy začátkem I. tisíciletí př.n.l. u Aiolů v M. Asii. Zárodky k němu asi přinesli z Thessalie, své nové vlasti na Balkáně, a kolonizační boje mu přispěly vděčnou látkou. Zvláště utkvěl ve vzpomínce jejich boj o dobytí Troady, krajiny na severním maloasijském pobřeží, kde leželo město Troja čili Ilion, ovládající vstup do Propontidy. Míšením pověstí o bojích Řeků na Balkáně a o zápasech v koloniích vznikl celý cyklus pověstí pojících se k Tróji - **cyklus trojský** - jehož jádrem byla všeřecká výprava proti Tróji.

Podle obdoby s epikou jiných národů lze souditi, že aiolské epické písně nebyly rozsáhlé; jejich obsahem bývala asi jen jedna epizoda z báje. Pěstiteli epického zpěvu byli aidové (tj. zpěváci, pěvci). Zpívali buď písně jiných skladatelů nebo své vlastní výtvořky za doprovodu strunného nástroje, formingy či kithary. Pobývali na šlechtických dvorech nebo putovali z místa na místo; lze je srovnati s francouzskými trouvery.

Když se odpoutal epický zpěv od kultu a začal nabývat vrchu zájem o věcný obsah básnických výtvořů, přešly poněkud epické písně v útvary určené k recitování. Tehdy vznikl antický epický verš, daktylský hexametr. Hudební nástroj nanejvýše tu a tam doplňoval slavnostní přednes veršů. Vytvořila se pevná epická technika, stereotypní obraty o dějích často se opakujících, ustálená epiteta bohů i lidí, ba celé partie, líčící nebo popisující podobné situace, se stále opakovaly nebo byly obměňovány. Tak bylo umožněno básníkům skládati improvizace na jakýkoli námět.

Činem geniálního básníka bylo zpracovati v epické básni buď větší část báje nebo celou báji. Tak vznikl básnický útvar vyššího řádu než epická píseň; totiž hrdinský epos. Jeho dovršiteli byli Ionové, nejprobudilejší řecký kmen té doby. Epickou tradici převzali ovšem od Aiolů. Jeví se to i v mluvě Ionského eposu: jeho starobylá ionština je promíšena četnými živly aiolskými.

Teprve z ionského období známe řeckou epiku. Jejimi odbornými pěstiteli byli rhapsodové (tj. osnovatelé zpěvů), samostatní to skladatelé i výkonní umělci (recitátoři). Ani starší eposy nesmíme si představovat příliš rozsáhlé; teprve s obecnějším rozšířením písma mohly vznikat rozměrné epické skladby.

2. Ilias a Odysseia jsou jediné dva eposy, které se z té doby zachovaly, nepochybně proto, že byly nejlepší. Jsou to skladby velmi rozsáhlé: Ilias má asi 15 tisíc, Odysseia asi 12 tisíc hexametrů. Látka obou eposů je čerpána z pověstí trojského cyklu.

Ilias (báseň o Iliu) předvádí epizodu z desátého roku dobývání Iliu (Troje) Řeky. Jejich vrchní velitel král Agamemnon je nucen vydati nepřátelskou zajatkyni, zato odejme nejstatečnějšímu hrdinovi před Tróji Achilleovi jeho milanou zajatou dívku. Achilleus se proto rozhněvá na Řeky a straní se boje; jeho božská matka Thetis vymůže na Diovi slib, že budou Trojané tak dlouho vítězit, dokud Achilleovi nebude učiněno zadost. Vskutku jsou po několika bojích Řekové zle stísněni. Ale teprve když Hektor, nejstatečnější trojský hrdina, usmrtí Achilleova přítele Patrokla, vzchopí se Achilleus k boji, smíří se s Agamemnonem, přispěje Řekům a Hektora zabije, potom však vydá mrtvolu Hektorovu otci Priamovi.

Je tedy osnovou celé básně Achilleův hněv; ale všechny události, a zejména boje pojící se na

tuto osnovu, jsou vyprávěny velmi zširoka a zrcadlí se v nich nejen celá minulost boje o Troju, nýbrž i brzký její pád. Tak se z básně o hněvu Achilleově stala báseň o Iliu.

Odysseia (báseň o Odysseovi) předvádí dobrodružný návrat ithackého krále Odyssea, jednoho z řeckých účastníků trojské výpravy. Za jeho desetiletého bloudění pustoší mu dům a majetek množství nápadníků, nutících k sňatku jeho věrnou choť Penelopu, jež stále doufá, že se manžel vrátí. Odysseus přistál po četných nehodách jako trosečník u ostrova Ogygie; tam ho několik roků zdržovala nymfa Kalypso. Na Diův rozkaz propustí ho z ostrova, a hrdina se s pomocí Faiaků dostane nepoznán do vlasti. Spojí se se svým synem Telemachem, který ho již hledal po světě; s několika věrnými a s přispěním své božské ochránkyně Athény pobije nápadníky a šťastně se shledá s Penelopou i svým staříčkým otcem Laërtem.

Osnovou Odysseie je návrat hrdinův do vlasti a jeho pomsta na nápadnících. Opět je přímo předváděn jen výsek z událostí desátého roku; dřívější své osudy vypráví sám hrdina u krále Faiaků Alkinoia. Na začátku básně se obšírně vypráví o cestě Telemachově za zprávami o nezvěstném otci.

Oba eposy jsou plody dvorské poezie. Ilias je epos války, Odysseia míru. Vyznačují se objektivností, idealizací dějů, epickou šíří, hojnými přímými řečmi, četnými přirovnáními a výtečnou charakteristikou osob. Bohové zasahují do lidského jednání, a třeba jsou vznešenější, chovají se jako lidé.

3. **Homéros** byl až do nového věku bez vážnějších pochybností pokládán za původce Iliady a Odysseie. Staří si ho představovali jako slepého pěvce, ale nevěděli o něm nic bezpečného, ani kdy žil a odkud pocházel.

V minulém století byly homérské básně podrobně rozbírány, aby se zjistilo, zda pocházejí od téhož původce a jak vznikly. Pravděpodobný výsledek usilovné badatelské práce je asi tento:

Ilias je dílo vynikajícího básníka, jímž byl bezpochyby Homéros. Pocházel patrně ze Smyrny a žil asi v VIII. stol. př. n. l. Odysseia jest, jak se zdá, o jedno století mladší. K tomu ukazují změněné kulturní a sociální poměry v ní líčené i pokročilejší básnické umění. Je to výtvar jiného geniálního básníka, nám neznámého.

Ani Ilias ani Odysseia nevznikla, jak se za to mělo, sebráním epických písní: jsou to výtvar složené podle jednotného uměleckého plánu. Ale jejich tvůrci použili starších epických výtvarů, a díla, která stvořili, byla pozdějšími básníky ještě obohacena o některé přídavky.

Pěstování epické poezie rozšířilo se z Ionie do celého řeckého světa, a bylo složeno množství hrdinských eposů čerpajících z trojského cyklu i z jiných bájí. Z těchto básní nejedna byla také připisována Homérovi, ale neprávem; žádná se nezachovala.

Homérské básně měly obrovský význam pro Řeky, působily na všechnu jejich poezii i na prózu, na výtvarné umění, na vědu, na výchovu i na celý národní život. Pro všechny časy staly se nedostížitým vzorem epiky.

4. **Hesiodos**. Epické formy i mluvy použil ve vlastním Řecku básník Hesiodos k poučování lidí; stal se tak zakladatelem didaktické poezie, v starém věku velmi oblíbené. Pocházel ze vsi Askry v Boiotii a žil někdy v VII. století. Tuhá práce a trpké osobní zkušenosti naučily ho přemýšlet o bozích, o světě, o lidech. V básni **Theogonia** vylíčil původ a vývoj světa a bohů; uvedl v ní přechetná řecká božstva v jednotný genealogický systém. Báseň **Erga kai hemerai** (Práce a dni) obsahuje jednak etické výklady, v nichž se chválí spravedlnost, úcta k bohům a

práce, jednak stručný návod k venkovským pracím za všech ročních dob na poli, na vinici i v domácnosti, jakož i rady pro společenský život. Skutečná poezie objevuje se u Hesioda jen zřídka; je především myslitel a svérázná lidská osobnost, netající se za nánosem epické konvence.

Mnoho jiných didaktických eposů starší doby zaniklo. V VII. a VI. stol. stal se didaktický epos také oblíbenou formou pro výklady čistě filozofické.

2. LYRIKA

1. Řecká lyrika vyvinula se z prstonárodní poezie jako lyrika sólová (monodická) a sborová (chorická). Jak ukazuje název, byly to písně zpívané k lyře či vůbec k strunnému nástroji, často i mimickým tancem provázené. Projevy v našem smyslu lyrické (tj. subjektivní) obsahovala také poezie elegická, nazvaná podle elegického disticha, a iambická (satirická), v níž se užívalo zejména iambických rozměrů. Tyto dva druhy pozbyly brzy spojení s hudbou, proto jich Řekové k lyrice neřadili. Také epigramu, což byl původně jakýkoliv nápis, dostalo se básnické formy a lyrického obsahu.

Sborová lyrika, při níž se užívalo strunného nástroje nebo píšťaly (aulos), byla za starších dob Řeků hojně vzdělávána, zvláště k účelům bohoslužebným, a měla množství druhů. Z nich vynikl dithyrambos, původně píseň k počtě boha Dionysa, a epinikos (epinikion), oslavující vítězství v závodech. Střední část sborových písní mívala většinou epický obsah, vyprávěla se v něm nějaká vhodná báje. Tančící sbor často předváděl meloplasticky vyprávěný děj. V tom se tajily zárodky dramatu.

Subjektivní poezie vypsela u Řeků tehdy, když se za společenských a politických bojů po zrušení královlád začalo povznášet sebevědomí jedincovo. Obsah řecké lyriky byl velmi pestrý, celkem však nedosáhla hloubky moderní lyriky a byla objektivnější než tato. Zejména se v ní hojně uplatňoval živel reflexivní, gnomický (gnomé = sentence).

Básnictví elegické a satirické rozkvetlo u Ionů, píseň sólová u Aiolů a Ionů, sborová u Dorů; to se jeví i v mluvě těchto jednotlivých básnických druhů.

Z řecké lyriky se nám zachovaly většinou jenom zlomky; nové papyrové nálezy v Egyptě rozhojnily značně jejich počet.

2. Básnictví elegické a iambické; epigram. Podle obsahu lze rozeznávat elegii válečnou, gnomickou či reflexivní, politickou, pijáckou, milostnou, žalnou atd. Duch iambů byl útočný, ale obsahovaly často i reflexe.

Epigram jakožto skutečný nápis míval původně obsah čistě věcný. Nápis věnovací hlásaly např. jméno boha, kterému byl dar věnován, jméno dárcovo, někdy také tvůrcovo (např. u sochy), nebo i příčinu věnování. Nápis náhrobní oznamovaly jméno, rodinné poměry, věk, příčinu smrti nebožtíkovy. Čestné nápisy velebily vynikajícího jedince za jeho zásluhy atd. Ale kromě nápisných epigramů byly epigramatickou formou skládány i básnické projevy, které nebyly určeny státi se nápisem. Básník v nich zhuštěně zachycoval nějaký cit, doje, náladu, sentenci. Takovým výtvorům říkáme epigramy literární.

Pro elegii a veršovaný epigram ustálilo se jako hlavní rozměr elegické distichon; ale četné epigramy jsou také složeny iambickým trimetrem. Satirické básnictví užívalo vedle iambů i jiných rozměrů, zejména trochejských. Zvláštní formou byly tzv. epódy, dvoučlenné (dvouveršové) periody, skládající se buď z taktů téhož druhu (např. trimetr + dimetr iambický) nebo z taktů různého druhu (např. trimetr iambický + katalektická tripodie daktylská).

Zakladatelem řecké lyriky byl **ARCHILOCHOS** z Paru (kolem 650), povaha dobrodružná a neklidná, jejíž vášnivost se vybíjela v iambech a rušných písních; také elegii vzdělával.

Neosobní **Tyrtaios** žil asi současně v Spartě a rozohňoval elegiemi Spartany k boji. **Mimnermos** z Kolofona (kolem r.600) nařikal v elegiích nad pomíjející mládí a krásy a velebil lásku a požitek. **Solon**, první básník athénský (asi 639-559), plnil své elegie kritikou současných společenských a politických poměrů své vlasti a úvahami o životě. Iamby a trocheji hájil své ústavní reformy. Elegie obsahu gnomického, politického, pijáckého i milostného skládal **Theognis** z Megar (kolem r.500).

Z iambografů vynikl po Archilochovi pouze útočný a jízlivý **Hipponax z Efesu** (kolem r.550).

Epigramy skládali četní básníci, známí i neznámí; proslul jimi zejména lyrik **Simonides** (viz níže).

3. Písňová lyrika, zvaná též melika (melos = píseň), rozkvetla s rozmachem řecké hudby a tance, podněteným východními vlivy, hlavně na aiolském ostrově Lesbu a na Krétě. Odtud pronikala hudba, zpěv a tanec do vlastního Řecka, zvláště do Sparty.

Sólová píseň (monodie) je nejvlastnější lyrika. Vzdělávali ji kolem r.600 př.n.l. na Lesbu dva básníci: **ALKAIOS**, vznětlivý aristokrat, jenž bojoval proti tyranům i proti lidu a proslul hlavně písněmi politickými a pijáckými, a básnířka **SAPFO**, jež skládala krásné písně milostné a svatební. K nim se druží ionský básník **ANAKREON** z Tea (VI.stol.), známý hlavně hravými písněmi milostnými a pijáckými.

Základ k umělé sborové lyrice položil **Alkman**, jenž působil kolem r.650 ve Spartě. Vrcholu dosáhla koncem VI. a v 1.polovici V.stol. činností tří významných choriků. **SIMONIDES** z ostrova Kea (556-468), nejnadanější a nejplodnější řecký lyrik, pohyblivý světoobčan, získal si pověst hlavně úchvatnými žalozpěvy. Jeho sestřelec **BAKCHYLIDES** byl také všestranný chorik, ale méně nadaný. V nové době bylo nalezeno asi 20 jeho básní, zčásti celých, zčásti neúplných; jsou to epiniky a dithyramby. Dithyramby jeho mají ráz značně baladický. Největší slávy došel **PYNDAROS** z Kynoskefal u Théb (asi 520-440), soupeř obou uvedených Ionů. Stal se brzy nejvyhledávanějším básníkem velmožů celého řeckého světa, kteří si přáli být oslavováni jeho zpěvy, hlavně tehdy, když zvítězili v národních hrách. Pěstoval téměř všechny druhy sborové lyriky. Kromě četných zlomků zachovaly se od něho čtyři knihy epiniků, složených k počtě vítězů v závodech a rozdělených podle čtyř hlavních všeřeckých her (Olympijské, Pythické, Nemejské, Isthmické). Obsah písní, tu kratších, tu velmi rozsáhlých, je čerpán z oslavné příležitosti. Většinou jsou trojdílné, skládají se z oslavy osoby vítězovy, z mythologického vyprávění a z morálních reflexí. Vyznačují se velkou myšlenkovou volností, mohutným vzletem, odvážnými obrazy, výrazovou plností a bohatostí metrickou. K pochopení jsou velmi nesnadné.

Vývoj předattické lyriky se dovršil v attickém dramatě.

3. PRÓZA

1. Próza byla uměle vzdělána později než poezie, ale neliterárním životem žila již vedle bohatýrské písně a byly jí skládány nejstarší básnické druhy: báje, pověst, pohádka, bajka, šprým. Oblíbeným předmětem výpravné prózy byla také dobrodružství, zprávy o dalekých zemích, osudy významných lidí. Takovými vyprávěními bavil posluchače odborný vypravěč (**logopoios**; logos = próza), jenž v Ionii brzy zatlačil recitujícího rapsoda. Potřebami veřejného života (kodifikace práva, smlouvy, vyhlášky atd, řečnění ve sněmu a na soudech) začala se vyvíjet próza jednací. Tak se událo u všech řeckých kmenů. Ale u Ionů, rozumově založených, vnímavých pro přírodu a zvědavých, přistupovala k zájmu o svět touha po poznání a rozumovém výkladu světa. Tak se stali

tvůrci evropské vědy a prózy naukové, v níž si věda hledala vhodného výrazu.

Žádný druh výpravné prózy, kromě snad bajky, nebyl uveden do literatury jako samostatný druh slovesný; vyskytovaly se jen jako vložky v historických dílech. Zábavné literatury v našem smyslu - tj. hlavně výpravné prózy - řecká klasická doba neznala; ale pod povrchem literatury žila výpravná próza stále a později si vynutila uznání.

K nejstarším pěstitelům výpravné prózy náleží AISOPOS ze Sard, známý skladatel zvířecích bajek (kolem r.550). Jeho osoba byla opředena četnými pověstmi. Byl logopoiios, vyprávěl prózou bajky, a ty kolovaly ústně; později byly všechny řecké bajky připisovány jemu a byly zaznamenány písemně.

Nauková próza zprvu sice ještě měla vážného soupeře v didaktickém epose, ale brzy ve filozofii i v odborných vědách úplně zvítězila. Byla to próza ionská.

2.Filozofie. Staré řecké mýty byly první pokusy evropského člověka o výklad světa i jeho jevů a smyslu života. Ve výrocích sedmi mudrců, ražených do jadrné prózy, projevily se zárodky řecké praktické možnosti. Ale i k filozofii, tj. svobodnému bádání o bohu, světě a člověku, dospěli nejdříve Ionové.

Předattická filozofie se zabývala převážně výkladem světa a přírody; je to kosmologické období řecké filozofie.

Ionští fyziologové, tj. badatelé o přírodě (fysis), pokoušeli se především stanovití pralátku, z které se skládá svět. THALES (kolem r.585) za ni pokládal vodu, ANAXIMANDROS (kolem r.570) látku neurčitou (apeiron), prostou vlastností a tvaru a věčnou. ANAXIMENES (kolem r.540) vzduch. Všichni tito filozofové pocházeli z Miléty. Poněvadž látce přisuzovali i život, slují také hylozoisty (hýlé = látka, zoé = život). Jevy si vykládali zhušťováním a zředováním pralátky za účasti tepla a chladna. Anaximandros a Anaximenes vyložili své myšlenky v prozaickém spise; ty se oba ztratily, jako se vůbec z celého předattického období nezachovalo ani jediné úplné dílo filozofické.

K Milétanům se řadí HERAKLEITOS z Efesu (kolem r.500). Za pralátku pokládal oheň, ale viděl v něm nejen hmotný princip, nýbrž i příčinu stálé změny v přírodě, kde nic nemá trvání (panta rhei = vše plyne, je v pohybu). Vzájemným bojem protivných sil a jejich vyrovnáváním vznikají jevy. Ale oheň je i nositelem rozumu (logos), jenž řídí svět podle pevného řádu, sudby. Herakleitův filozofický spis byl psán osobitým úsečným slohem; abstraktní myšlení u něho předstihlo dosavadní vývoj prózy.

PYTHAGORAS (kolem r.540) byl také Ion, z ostrova Samu. ale usadil se v Krotoně (v již. Itálii) a splynul tam s dorským prostředím. Starověké podání učinilo z něho proroka a divotvorce a zatemnilo jeho osobnost tak, že nevíme, čemu učil on a čemu jeho škola. Založil v Krotoně aristokratickou nábožensko-politickou obec, vyznačující se přísnou mravností a životosprávou. Z věd pěstovali hlavně matematiku, fyziku a astronomii. Zanechali zkoumání o vzniku světa a pralátce; hledali podklad řádu ve světě (kosmos = vl. pořádek, svět) a našli jej v čísle (číselném poměru), jež uvádí hmotu a smyslové jevy v soulad (harmonia). Poněvadž stojí nebeská tělesa k sobě v určitém poměru, domnívali se, jsouce vedeni číselným podkladem tónů, že vydávají tóny, kterých si my neuvědomujeme (harmonie sfér). Duši považovali za nesmrtelnou, věřili, že se převtěluje a v záhrobí je trestána nebo odměňována. V tom se jeví vliv učení orfického, které bylo spjato s kultem boha Dionýsa-Zagreya a jeho proroka Orfea; bylo v něm mnoho prvků neřeckých.

Z Ionie vyšel také podnět k nauce Eleatů, první opravdové školy filozofické, nazývané podle města Eleje (Velia) v již. Itálii. Tam se usadil po dlouhém bloudění ionský rapsod **Xenofanes** z Kolofona (žil asi 570-480). Sám má spíše význam ostrou kritikou polytheizmu a nedůstojných představ o bozích. Jeho žák **PARMENIDES** z Eleje (kolem r.500) vypracoval nauku školy. Podle něho jest jakákoli změna klam smyslů, pouhý přelud, neskutečno (to mé on = nejsoucno); poněvadž si nejsoucna nelze myslit, svět jevů neexistuje. Pravé jsoucno (to on) je to, které si lze myslit; jest jediné, nemá ani vzniku ani zániku, trvá beze změny. Pravda jest jen v pojmovém myšlení. Xenofanes a Parmenides napsali filozofické básně. Parmenidův žák **Zenon** Elejský (kolem r.460) dokazoval dialekticky (tj. logicky), že je mnohost a změna nemožná; podvrátil víru v objektivnost smyslového vnímání a založil logiku.

Herakleitos a Eleaté popírali cenu smyslového vnímání, tito však proto, že nám ukazuje ve světě změnu, onen proto, že ukazuje klid a trvání, jež zamítal. Ale ve světě jest i trvání i změna. Proto se pokusili mladší fysikové V. stol. najít řešení kompromisní.

EMPEDOKLES z Akragantu na Sicilii (kolem r.450), náboženský mystik, přívrženec nauky orfické, ale přitom zdatný filozof a vědec, učil, že je hmotný podklad jsoucna věčný a neměnný, skládá se však ze čtyř živlů: vody, vzduchu, země a ohně. Míšením jejich částíček jevy vznikají, rozpadáváním zanikají. Hybnou silou toho dění je Láska a Svár. Tak uchovával jednotu a neměnné trvání světa (v živlech) i mnohost a změnu (v míšení jejich částic). Vývoj organické přírody si představoval mechanicky. Nejprve vznikly rostliny, pak rozmanité jednotlivé údy živočichů. Tyto se působením lásky spojily v různé tvary, ale z nich se uchovaly jen útvary schopné života; ty se pak množily pohlavně. Své myšlenky vyložil Empedokles v didaktickém eposu. Jeho nauka o čtyřech živlech byla později téměř všeobecně uznávána.

ANAXAGORAS z Klazomen v M.Asii byl o něco starší než Empedokles, ale znal jeho učení a znal už také učení atomistů. Na duchovní vývoj Athén měl značný vliv, neboť tam dlouhou dobu pobýval. Trval na tom, že hmoty ani neubývá ani nepřibývá, a že není vznikání nebo zanikání. Ale předpokládal tolik různých látek, kolik je různých věcí (nepř. zlato, kost, kámen atd.). Jejich nekonečně malé částičky (spermata = semena) byly na počátku světa smíchány bez ladu a skladu. Mús (rozum) způsobil v té směsici pohyb a za víru tak vzniklého povstal svět a postupně jeho jevy. V každé věci jsou obsažena semena věcí; jeví pak se věc tím, čeho semena v ní převládají (např. v kosti semena kostěná), ale nabudou-li v ní převahy jiná semena, stane se něčím jiným. Podle Anaxagory nejsou tedy ani Empedoklovy živly jednoduché. Je to první dualista v evropské filozofii: postavil proti hmotě Rozum, prvek duchovní.

V Ionii konečně vznikl podivu nejhodnější řecký systém, nauka atomistů. Založil ji **Leukippos** z Mileta, ale vybuodoval **DEMOKRITOS** z Abder (asi 460-370), jeden z nejuniverzálnějších českých duchů a nejpłodnějších spisovatelů. Předpokládal prostě věčnou hmotu, aniž se tázal, jaká je to látka, a prázdny prostor. Hmota se skládá z nepatrných tělísek, našemu oku neviditelných a dále nedělitelných (ta atoma). Všechny se kvalitou shodují, ale liší se od sebe tvarem, velikostí, pořadím, polohou a tíhou; ta jest jim hybnou silou. Vznášejíce se od věčnosti v prázdny prostoru narážely na sebe, i nastalo víření a shlukování atomů; tak vznikl svět a jeho jevy. Podle toho, jak jsou atomy seskupeny, má jev vzhled té oné věci. Změnou v seskupení nebo množství atomů mění věc vzhled; rozpadnou-li se, zaniká. Též duše je shluk atomů (oheň), tedy pomíjí. Vnímáme jevy proto, že vyzařují ze sebe atomy, jež jdou do našich smyslů. Demokritos věnoval pozornost i etice. Štěstí záleží v dobré

mysli; té lze dosáti pravou měrou požitku a harmonickou uměřeností v životě. Četné jeho spisy byly psány jasnou, uhlazenou prózou.

U Ionů se vyvinula také lékařská věda. Z lékařů starší doby vynikl nejvíce **Hippokrates** z Kou (asi 460-370). Zachovalo se pod jeho jménem přem 50 spisů různého obsahu a různé ceny. Které z nich sám napsal, není jisto.

3. Historie. Toto slovo (lat. historia je ionského původu a značilo původně zkoumání, vědu. V nejstarší době navazovalo dějepisectví na epiku, vyprávělo báje a legendy, týkající se založení měst a urozených rodů. Ionové upírali pozornost na dobu přítomnou, poznávali různé národy, jejich území, život, dějiny. Tak se vyvíjela řecká historie na širokém podkladě, zahrnujíc v sobě zeměpis, národopis a sám dějepis. Tendenci měla tato próza zábavně poučnou; na vědeckou výši povzneslo se dějepisectví teprve v Athénách.

První vědecký cestovatel **Hekataios** z Mileta (kolem r.500) popsal ve spise Periegesis tehdejší známý svět, z velké části na základě autopsie, a ve spise Genealogie vyprávěl báječnou historii Řecka, pokoušeje se o historickou kritiku a pevný chronologický systém. Byl důstojným předchůdcem Herodotovým.

HERODOTOS pocházel z Halikarnaasu v Karii (nar. asi 485). Zcestoval velkou část tehdejšího světa, pobyl i v Athénách, kde získal významné přátele, a účastnil se založení athénské kolonie Thurií v již. Itálii. Zemřel krátce po r.425. Složil světové dějiny - byl jim dán název Historie -, v nichž pod dojmem vítězných válek řecko-perských pojal vývoj světa jako odvěký zápas mezi Řeky a východními barbary, mezi Evropou a Asií. Válka s Peršany, vyvrcholení tohoto zápasu, vyličil zširoka až ro r.478. V četných a leckdy rozsáhlých odbočkách pojednal o krajích, zvycích a dějinných téměř všech hlavních starověkých národů. Stvořil tak rozsáhlé dílo pestrého a poutavého obsahu, jehož půvab je stupňován milým, prostým slohem, množstvím národopisných a výpravných vložek a bodrostí průvodcovou. Živé náboženské citění a pozorování lidských osudů vtisklo mu přesvědčení o vratkosti všeho lidského. K historické kritice jsou u něho toliko náběhy; ale je pravdomluvný a spravedlivý i k nepříteli. Zaslouží si názvu "otec dějepisu".

OBDOBÍ ATTICKÉ

Athény se v kulturním vývoji opozdily nejen proti řeckým osadám, nýbrž i proti některým krajům vlastního Řecka (Boiotie, Sparta). Jakmile však Solon (594) položil základy k demokratizaci Athén, a ta se po krátkém období samovlády Peisistratovců (asi 560-510), kulturně velmi úspěšném, začala uskutečňovat, projevil demokratické Athény za řecko-perských válek pozoruhodnou zdatnost, a posíleny námořním spolkem předhonyly v slovesném umění všechny ostatní Řeky. Ani když prohrály proti Spartě peloponneskou válku (404), nepozbyly Athény svého kulturního významu. Jejich literatura se stala všeřeckou, později za Alexandra Velikého světovou.

Vlastní rozkvět písemnictví attického spadá do doby po válkách řecko-perských (asi od r.480). Dobu, kdy zasahoval (asi 460-430) do vývoje Athén státník Perikles, nazýváme povýtce dobou klasickou. V V.stol. rozkvetlo v Athénách drama a historická próza, ve IV.stol. próza filozofická a řečnická.

Epická a lyrická tvorba sice v tomto období neustala, ale je zastíněna skvělostí ostatních výtvorů; také se z ní skoro nic nezachovalo.

1. ATTICKÉ DRAMA

a) TRAGEDIE

1. Dramatická poezie je právě tak stará jako epika a lyrika, ale do umělé poezie byla zavedena až po rozkvětu epiky a lyriky, o něž se umělé drama opírá.

Umělé drama - tj. umělecký slovesný útvar s uzavřeným jednotným dějem a určitým životním a myšlenkovým obsahem - je výtvor čistě řecký. Od Řeků se přímo nebo nepřímou učili dramatické tvorbě všichni národové evropští, ba i někteří národové mimoevropští.

Nehledíc na to, že Řekové kultivovali některé druhy primitivního dramatu - pantomimos, předvádějící dramatickou látku jen mimikou, mimos, napodobující realisticky zajímavou situaci všedního života, a mnohotvárnou bujnou frašku, zesměšňující bohy i lidi -, stvořili Řekové z prstonárodních prvků dva hlavní druhy uměleckého dramatu: vážnou **tragedii** a veselou **komedii**. K tragedii se pojilo žertovné satyrské drama.

Smyslem pro komiku vynikali spíše Dorové, peloponnéští i sicilští, a působili podnětně i na vznik attické komedie. Také na počátky tragedie působili. Ale přes tento dorský přínos je řecké drama výtvar attický.

2. Tragedie souvisí s kultem Dionysovým. Vznikla se sborových tanečních zpěvů, dithyrambů, zpívaných k jeho počtě lidmi, kteří byli převlečeni za průvodce Dionýsovy satiry, přírodní to démony v podobě kozlí (tragos = kozel; oide = zpěv). Písně ty měly obsah lyricko-epický. Základ k tragedii byl dán, když ke sboru přistoupil mluvící a jednající herec. Prvního herce prý zavedl Attičan **Thespis** (kolem r.534). Předmětem takových jednoduchých představení byly báje o Dionysovi, obsahu vážného i veselého. Brzy však byla čerpána látka i z jiných bájí; sbor pak už nevystupoval v podobě satyrů, nýbrž v lidské, a vážné prvky převládly. Co bylo v původní "tragedii" žertovného, to došlo umělého pokračování v satyrském dramate. Také to čerpalo z bájí, ale příběhy veselé; jejich rozmarnost byla zvyšována sborem křepčících satyrů.

Tragedie byly státem pojaty do slavností Dionysových, a tři přípuštění básníci jimi závodili mezi sebou, každý třemi tragediemi a jedním satyrským dramatem jakožto dohrou. Byly-li všechny tři tragedie, ba dokonce i satyrské drama čerpány z téže báje, vznikaly látkové trilogie nebo tetralogie. Ale větším uměním bylo zpracovati v každém kuse jinou báji.

Tragedie se skládala z částí zpívaných a pouze mluvených. Písně zpíval jednak sbor za tanečního a hudebního doprovodu, a to byla nejstarší součást tragedie, jednak jednotlivý herec (monodie). První sborová píseň slula parodos (vl. příchod), ostatní stasima (písně na stanovišti v orchestrě). Z mluvených částí (dialogů) první před příchodem sboru slula prologos, závěrečná exodos (vl. odchod); odpovídají prvnímu a poslednímu jednání. Dialogy mezi jednotlivými sborovými písněmi byly nazvány epeisodia; bývala tři až čtyři a odpovídala druhému až předposlednímu dějství. Jejich rozměrem byl nejčastěji iambický trimetr nebo trochejský tetrametr. Slovo "epeisodion" (srov. epizoda) ukazuje, že byl výstup hercův původně chápán jako vsuvka přerušující činnost sboru. Ale časem nabýval děj a jednání herců stále většího rozsahu, kdežto sborových písní ubývalo, stávaly se spíše výplní přestávek mezi dějstvími. Sbor svými písněmi vzbudil náladu, ústy svého náčelníka radil, varoval, prostředkoval; jinak se děje neúčastnil.

3. Aischylos. Attickou tragedii zdokonalil AISCHYLOS (asi 525-456), současník řecko-perských válek a sám bojovník za vlast. Omezil sborové písně, zavedl druhého herce, čímž umožnil dialog nezávislý na sboru, a dal ději jednotu a pevnou stavbu. Skládal trilogie (tetralogie) tak, že rozděloval báji do tří her podle osnovy: vina, trest, smír.

Z 90 dramát, která prý složil, zachovalo se jich sedm. Prosebnice (Hiketides) předvádějí Danaa a jeho padesát dcer, jak hledají před Aigyptem ochranu v Argu. Lyrické písně a tance mají tu ještě převahu nad dialogy. V Sedmi proti Thébám (Hepta epi Thébás) se líčí boj mezi Oidipovými syny Eteoklem a Polyneikem o vládu v Thébách. Drama Peršané (Persai) předvádí ohlas bitvy u Salaminy na perském královském dvoře. V tragedii Upoutaný Prometheus (Pr. desmótés) trpí Titan Prometheus za to, že dal lidem oheň a vzdoroval Diovi. V nezachované tragedii Osvobozený Prometheus byl Titan Heraklem vysvobozen a smířil se s Diem. Další tři tragedie tvoří látkovou jednotu; je to jediná zachovaná antická trilogie. Sluje **Oresteia** a předvádí osud potomků Pelopových, zatížených dědičnou vinou. Pelopův syn

Thyestes svedl manželku svého bratra Atrea; za to Atreus zabil dvě jeho děti a maso z nich mu předložil k snědku. Ale Thyestův syn Aigistos svedl opět Klytimestru, manželku Atreova syna Agamemnona, když bojoval u Troje. Když se Agamemnon jako vítěz vrátil, byl Aigisthem a Klytimestrou zabit (Agamemnon). Jeho dcera Elektra, obětující s družkami u otcova hrobu, setká se s bratrem Orestem, jenž se vrátil z ciziny, kde byl vychován u otce svého věrného přítele Pylada. Na příkaz boha Apollona pomstí Orestes smrt otcovu, zabije matku i jejího milence. Za to je pronásledován bohyněmi pomsty Erinyemi (Obětující dívky, Choéforoi). V Athénách jest u soudu na Areově pahorku Orestes za přispění Apollona a Athény očištěn z vraždy; Erinyím se dostane v Athénách kultu, tím jsou usmířeny a stávají se bohyněmi milostivými (Eumenides). V Oresteii užil Aischylos třetího herce; toho mezitím zavedl Sofokles.

Aischylovy tragedie řeší většinou náboženské problémy. Dramatické zápletky nemívají, děj se vyvíjí přímočaře. Vyznačují se vylkolepostí představ, plností vznešené mluvy a divadelními efekty.

4. Sofokles (497-406), ideál šťastného Athénana a zbožného muže, uctíváný po smrti jako heros, dovršil vývoj tragedie tím, že zavedl třetího herce, ještě více omezil úlohu sboru a zanechal skládání trilogií. Děj soustřeďoval kolem jednoduché zápletky a dbal toho, aby byl hutný a měl dramatický spád.

Složil prý přes 120 dramát. Zachovalo se sedm tragedií a četné zlomky. Tragedie Aias je nazvána podle známého hrdiny, jenž podlehl v zápase o zbroj mrtvého Achilla. Chtěje za to ze msty pobít řecká knížata, je stížen šílenstvím a pobije kusy stád. Procitnuv spáchá z lítosti sebevraždu. Antigone předvádí dohru výpravy sedmi proti Thébám: hrdinka přes vladařův zákaz pohrbí svého padlého bratra Polyneika, jenž bojoval proti své vlasti, a je za to odsouzena na smrt. Tragedie Elektra má podobnou látku jako Aischylovy Obětnice. V Králi Oidipovi (Oidipus tyrannos) je čerpáno opět z thébských pověstí. Oidipus, jenž nevědomky zabil svého otce krále Laia a oženil se se svou matkou Iokastou, pátrá po vrahu Laiově a odkrývá svou hroznou minulost. Iokasta se oběsí, Oidipus se oslepí a jde do vyhnanství. Trachiňanky (Tráchíniai) jsou nazvány podle sbory trachinských dívek. Deianeira, choť Herakleova, chtějíc si zajistit manželskou lásku, bezděky ho kouzlem zničí. Filoktetes, jeden z Řeků plujících k Troji, měl Herakleův luk, bez něhož nebylo možno Troje dobýt. Ježto byl hrdina pro těžké zranění vysazen na ostrově Lemnu, byl vyslán Achillův syn Neoptolemos a Odysseus, aby Filokteta, hněvajícího se na Řeky, přivedli k Troji. Jeho odpor je překonán teprve Heraklem, jenž se mu zjeví a poručí mu odejít. Tragedie Oidipus na Koloně (Oid. epi Kolónó) líčí, jak Oidipus, nesmířen se svými rozvražděnými syny, umírá v Kolonu nedaleko Athén. Ze satyrského dramatu Slidiči (Ichneutai) byly nalezeny v Egyptě asi dvě třetiny. Když ukradl mladý Hermes Apollonova stáda, slídí po nich satyrové a naleznou je. Hermes si však smí kořist ponechat, když daruje Apollonovi lyru, kterou vynalezl.

Sofokles byl vyrovnaný umělec, hlasatel zbožnosti a nicotnosti lidské. Osnoval konflikty morálních sil a ukazoval, jak je člověk zcela závislý na vyšší moci. Děj vyvíjel z povah svých hrdinů. Jeho tragedie jsou plny dramatického ruchu. Básnický i myšlenkově překrásné jsou jeho sborové písně.

5. Euripides byl o něco mladší než Sofokles, ale zemřel téhož roku jako on (406), a o něco dříve. Proti Sofokleovi byl odchovancem doby, kterou lze nazvat řeckým osvícenstvím. V jeho duchu kritizoval tradiční náboženské představy, společenské řády a mravní názory. Převzal formu tragedie i s jejími látkami, ale pokoušel se ji plnit novým duchem, a to

umělecky i myšlenkově. Ještě více uvolnil úlohu sboru, zpestřil své výtvořiny monodiemi, vyhledával odlehlé báje, starým dodával zajímavosti změnami v obsahu nebo zvláštním pojetím. Hlavně však proměnil postavy herců v pouhé lidi, jednající z vlastního popudu i na vlastní odpovědnost, a jejich slova a činy naplnil myšlenkami své doby.

Zachovalo se od něho 17 tragedií a jedno satyrské drama, kromě toho velké množství zlomků. Za nejlepší díla jsou pokládány tyto tragedie: Medeia (mstíc se Iasonovi za to, že se jí zpronevěřil, zabije Medeia novou jeho choť a své děti z něho zrozené); Hippolytos (Theseova choť Faidra miluje jeho syna, svého pastorka Hippolyta, a jsouc jím odmítnuta lživým udáním ho zničí); Ifigeneia v Tauridě (If. en Taurois - Agamemnonova dcera Ifigeneia, majíc jako Artemidina kněžka v Tauridě obětovat jednoho z dvou zajatých cizinců, shledává v jednom z nich svého bratra Oresta, a společně i s druhým, Orestovým přítelem Pyladem, prchají do vlasti); Foiničanky (Foinissai - mají podobnou látku jako Aischylova tragedie Sedm proti Thébám); Herakles (hrdina zachrání svou choť s dětmi před úklady zlého Lyka, ale v záchvatu šílenství, seslaného Herou, sám je zabije); Ion (mythický praotec Ionů, žijící jako nalezenec ve službě bohu, poznává se se svou matkou); Bakchantky (Bakchai - thébský král Pentheus, bránící kultu Dionysovu, je vlastními příbuznými při bakchických orgiích rozsápán).

Z ostatních dramát Ifigeneia v Aulidě, Trojanky, Hekabe, Andromache a Helene zpracovávají báje z trojského kruhu, tragedie Elektra a Orestes předvádějí zavraždění Klytimestry a Aigistha i další osudy obou nešťastných sourozenců, v Prosebnicích nalézají v Athénách ochranu matky hrdinů padlých na výpravě proti Thébám, podobně jako Herakleovy děti v Herakleovcích. Drama Alkestis, v němž hrdinka dobrovolně umírá za svého chotě, ale je od smrti osvobozena Heraklem, obsahuje burleskní prvky: zastupovalo satyrské drama. Kyklops, jediné satyrské drama, jež se dochovalo celé, předvádí oslepení Kyklopa Polyféma, jemuž otročí sbor satyrů, důmyslným Odysseem.

Euripides byl velký básník a rozený dramatik, ale myslitel měl v něm často převahu nad umělcem. Je to první evropský dramatik, jenž uvedl na jeviště velké kulturní problémy. Se vzácnou znalostí lidského nitra, jeho vášní, a hlavně lásky, vytvořil množství tragických postav, zvláště ženských. Dovedně osnoval zápletky a všemožně usiloval o to, aby diváky dojal. Užíval krásných sentencí. Ale filozofování hrdinů a kritizování děje se často nemístně a vtíravě a umělecky leckdy ruší. Stavbu dramatu si básník zmechanizoval. V monologickém prologu bývá často podána expozice kusu a naznačeno, co se bude dít; a na konci bývá často zápletka násilně roztínána zasažením nějakého boha, zjevujícího se na divadelním stroji (deus ex machina). Výtečná je Euripidova mluva, zušlechtěná to mluva vzdělaných Athéňanů.

Za živa nepřálo Euripidovi štěstí, po smrti byl tragikem nejčastěji hraným a nejčtenějším až do konce doby byzantské. Jím se končí slavná doba attické tragédie; později nastal úpadek, z něhož se nezachovalo téměř nic.

b) KOMEDIE

1. Sicilská fraška a mimos. U Dorů, nadaných smyslem pro samostatný humor a drsnou komiku, vyskytovalo se několik primitivních druhů veselého dramatu. Významné je to zvláště u Dorů usazených na Sicilii a v již. Itálii, kde se stýkali s Italiky; ti měli také nadání pro vtip a posměšek, a je podobno pravdě, že tu Řekové a Italikové navzájem na sebe působili, pronikavěji arci až od IV. stol. př. n. l.

Pod vlivem vyspělejší tragédie zavedl na Sicilii veselé drama do literatury Epicarmos (1. pol. V. stol.). O něco později zavedl Sofron ze Syrakus do literatury mimos.

2. Stará attická komedie. Vlastní komedii vytvořili Attičané. Vznikla z jiných oslav Dionýsových, z bujných průvodů (kómos), konaných za všelijakých maškarád a výsměšných písní. Přijala do sebe některé prvky dorské frašky a zdokonalila se v V. stol. podle tragédie. Skládala se podobně jako ona ze sborových písní (parodos, stesima) a z dialogických

episodii. Ale v některých podrobnostech se od tragedie lišila, zvláště proto, že byl sbor v staré attické komedii mnohem činnější než v tragedii. Zejména se v tzv. parabasi (asi "odbočce") obracel přímo k divákům a jakožto orgán smýšlení básníka pronášel kritiky, rady, invektivy na osoby a věci. Vedle trimetru iambického užívalo se i jiných meter, trochejských a anapestických.

Komedie travestovala báje nebo předváděla příběhy fantastické; ale stará attická komedie, jejíž rozkvět spadá do doby Periklovy a peloponneské války, brala si především podněty ze skutečného života, tropíc si posměch z jeho vad a útočíc na ty osobnosti, v kterých viděla jejich představitele. Byla tedy naplněna osobní satirou, jsouc v tom podporována attickou volností slova. Často se v ní objevují drastičnosti a oplzlosti, což se srovnávalo s kultem Dionysa jako boha plodnosti a bujnosti přírodní a dárce opojení. O jeho slavnostech se komedie hrály.

3. Aristofanes. V V. stol. působilo v Athénách několik vynikajících komických básníků, ale jen od ARISTOFANA (asi 446 až 385) se zachovalo 11 kusů úplných. Většinou vznikly za války a jsou těsně spojeny se současnými politickými a kulturními poměry. V komedii Acharňští vyjadřuje touhu těžce zkoušených venkovanů po míru a tropí si posměch z představitelů váleční strany. V Jezdcích (Hippés) pranýřuje politiku demagoga Kleona a dobírá si athénský lid. V Oblacích (Nefelai) útočí na Sokrata, v němž mylně vidí představitele moderní sofistické filozofie a výchovy. Ve vosách (Sfékes) tepe zálibu Athéňanů v sudičství. Mír (Eiréné) slaví nastávající mír (421) veselým nápadem, jak byla bohyně míru vysvobozena ze zajetí běsa Války. Když se mír neukázal trvalým, znovu činil pro něj náladu komedií Lysistrata, v níž se ženy vtipně přičiňují o smíření všech Řeků. V komedii Ženy slavící Thesmoforie (Thesmoforiazúsai) zesměšňuje Euripida, jenž je častým terčem jeho vtípu. Do pohádkové říše uvedl své spoluobčany v žertovné féerii Ptáci (Ornithes), do jejichž říše se utíkají dva občané znechucení poměry v Athénách. Po smrti Euripidově a Sofokleově předvedl komedii Žáby (Batrachoi), v níž pluje Dionýsos za žabího kvákotu přes Styx a jde vyvésti z podsvětí Euripida, ale po jeho souboji s Aischylem odvádí si Aischyla, básníka zašlých dob athénské námořní síly. Po nešťastném konci války zkrotle persifluje utopie o komunizmu majetku a žen v komedii Ženský sněm (Ekklésiazúsai). A vážné sociální struny se ozývají z dramatu Plutos (Bohatství), v němž bůh bohatství, vyléčený ze slepoty, dává poklady spravedlivým a mění tak tvářnost lidské společnosti.

Aristofanes byl skvělý humorista, výbojný satirik, plný vtípných nápadů, s živým smyslem pro otázky současného života, cítící zvláště se středními vrstvami. V prostředcích nebyl vybíravý, ale šlo mu většinou ne o osoby, nýbrž o věci. Byl to nebojácný a dobrý patriot konzervativního rázu. Básník byl výtečný, chvály si zaslouží i jeho skvělá attičtina.

4. Střední attická komedie. Změna politických poměrů a zchudnutí obce přivedlo zánik staré komedie. Nebylo podnětů k osobní satirě, sbor stále odpadal. Od veřejného života obracela se pozornost k životu soukromému, v oblibu vcházely travestie tragedií a literární komedie. Bujnost z her zmizela, a s ní také volnost ve stavbě kusů. Komedie se ukáží podle tragedie, a to Euripidovy, dbá jednotného děje, kresby povah a uhlazenosti výrazové. Sbor se stává jen výplní přestávek.

Tento vývoj, jevící se už v posledních hrách Aristofanových, se dovršil, když Řecko pozbylo (338) politické samostatnosti. Tehdy opět rozkvétá attická komedie; slove pak nová. Období přechodné bývá nazýváno střední komedií. Od četných básníků, kteří za něho působili,

nezachovala se ani jediná úplná komedie.

2. ATTICKÁ PRÓZA

a) DĚJEPISECTVÍ

1. **THUKYDIDES**. Když roku 477 ujednali Athéňané námořní spolek, začala attičtina vytlačovat ionštinu; Ionové, od VI.stol. podrobení cizím národům, stále více upadali. Básnická mluva vspěla v attickém dramatu dříve; próza se proti ní opozdila, a toliko jediné attické dílo lze v V.stol. postavit po bok attické tragedii: dějiny Thukydidovy.

Attičan **THUKYDIDES** byl za války peloponneské jedním ze strategů (velitelů) proti Spartánům. Pro jeden neúspěch žil dvacet let ve vyhnanství, jež mu umožnilo poznat řecký svět a informovat se o válce z obou stran. Poznav brzy, že se v této válce rozhoduje o osudu Řecka, jal se skládati dějiny peloponneské války. Dovedl je až do r.411. Je to první pragmatický historik. Za svůj úkol pokládal nestranně zjišťovat pravdu. Dějinné události se pokoušel vysvětlovat z mocenských a hospodářských poměrů a z povah kmenů i vynikajících osobností. K starším dobám přihlížel kriticky a kriticky také posuzoval zprávy o přítomných událostech. Jsa přísným racionalistou hledal ve všech událostech příčiny přirozené. Látku dovedně soustředil v uměleckou jednotu, přičemž postupoval důsledně chronologicky. Jeho sloh je hutný a pádný, leckdy až tvrdý a pro úsečnost až nesrozumitelný.

2. **Xenofon** (asi 430-355) byl průměrný athénský šlechtic. Jako Sokratův žák nevníkl příliš hluboko do filozofie. Jsa nakloněn Spartě pykal za své nevlastenecké jednání a smýšlení vyhnanstvím. Teprve ke konci života se s otčinou opět smířil, obětovav jí i jednoho ze svých synů.

R.401 se zúčastnil tažení Kyra mladšího proti perskému králi. Když byli po Kyrově smrti řečtí jeho žoldnéři ("deset tisíc") zbaveni velitelů, přiměl je k tomu, aby se z Persie probili k Černému moři, a přičinil se sám o zdar toho podniku. Své zkušenosti pak vylíčil ve svém nejlepším spise, zvaném Výprava Kyrova (Kýrú anabasis). Chtěje pokračovat v díle Thukydidově složil Řecké dějiny (Hellénika), v nichž vypráví o konci peloponneské války a o zápasech mezi Spartou a Thébami. Obsahují sice cenné zprávy, ale jsou nekritické a straní Spartánům. Dílo jen zdánlivě historické je spis O Kýrově vychování (Kýrú paideiá), v němž na románových příbězích ze života Kyra Staršího, zakladatele perské moci, předvedl své výchovné a politické ideály o pravém vladaři, získané u Sokrata.

Vedle několika odborných spisků napsal Xenofon také spisy obsahu populárně filozofického, zasvěcené památce Sokratově. Ve snaze obhájit ho proti nařčení z bezbožnosti a kažení mládeže vylíčil ve Vzpomínkách na Sokrata (Apomnēmoneumata Sókratús) svého mistra, jak žil, jednal a mluvil. Obrannou tendenci má též Apologia. Ve spisku Symposion (Hostina) zastihujeme Sokrata při družné zábavě, ve spisku Oikonomikos (O hospodaření) při rozmluvě o správě domu a statku. Agesilaos chválí známého spartského krále.

Xenofon byl duch jen prostřední; ztrácí se ve stínu geniálního Thukydidova a Platóna. Přesto jsou jeho spisy cenné dokumenty doby. Umělecky nejlepší jsou ty části jeho děl, kde přirozeně, jasně a živě vypráví; proto nejvíce poutá Anabase. Sloh má prostý a půvabný.

3. Ostatní historikové. Vedle Thukydidova a Xenofontova a po nich působilo za attického období mnoho jiných historiků; někteří z nich navazovali na dílo Thukydidovo, ale žádný z nich nedosáhl jeho velikosti. Ve IV.stol. zanikl smysl pro objektivnost a pro pravdu, dějepisectví ovládla rétorika, jež kladla na dějepisné dílo měřítko estetické a etické. Mělo mít krásnou formu a mělo chválit nebo hanět historické osobnosti. Dějepisectví se tak

přibližovalo biografickému románu. Rádo užívalo myšlených přímých řečí.

Z historiků IV.stol. proslul temperamentní a stranický **Theopompos** z Chiu. Složil Řecké dějiny (Hellénika) a rozsáhlé Dějiny Filippovy (Filippika); v těchto zpracoval hlavně dějiny vlády Filippovy, ale epizodicky i současné dějiny všeobecné.

Nezachovalo se z těchto historiků kromě zlomků nic.

b) ŘEČNICTVÍ

1. Počátky řečnictví. Řekové měli přirozené řečnické nadání. Řečnická dovednost byla nutná k úspěchům při veřejné činnosti; na soudech museli žalobce i žalovaný sami řečniti. Již v této praxi se vyvíjel trojí druh řečí: řeč poradní, politická (genos symbúleutikon, lat. genus deliberativum), řeč soudní (g. dikanikon, iudicale) a řeč slavnostní, přednáška (g. epideiktikon, demonstrativum). Z praxe pak byla odvozena teorie, umění řečnické (techné rhétoriké), jež mělo učit řečnické znalosti a činiti řeč působivou a krásnou. Časem se stala rétorika naukou o prozaickém slohu vůbec.

K přirozeným zárodkům výmluvnosti, jež se znamenitě projevovala u velkých attických státníků (**Themistokles**, **Perikles** aj.), přibylo za peloponneské války plodné působení sofistů, kteří se většinou usilovně zabývali rétorikou. **Thrasymachos** z Chalkedonu šířil v Athénách sloh vyznačující se soustředěním myšlenky do uzavřené periody, na začátku a na konci rytmizované. Ze Sicílie přinesl **Gorgias** ozdobný básnický sloh, členící věty v delší kóla (membra) a tato v kratší úseky, v nichž se dbalo souměrnosti; chtěl krásnou prózou nahradit poezii. Attičané využili dobrých podnětů z obou slohů a přivedli řečnictví k nejvyšší dokonalosti.

2. Hlavní attičtí řečníci. Z množství attických řečníků, kteří působili od konce V.stol. do doby makedonské, vybrali jich staří kritikové deset. Z nich před Demosthenem vynikli Lysias a Isokrates.

LYSIAS (asi 445-380) působil hlavně jako skladatel soudních řečí (logografos). Dovedl slohem charakterizovat povahu svých klientů. Pro svou prostotu, přirozenost a půvab byl za doby Ciceronovy prohlašován za ideál řecké výmluvnosti; ale zápal a pravá řečnická síla se u něho projevuje zřídka.

ISOKRATES (436-338) byl zprvu logografem, později nejvlivnějším učitelem řečnictví. Rétorice přikládal úlohu filozofie; měla poskytovat látku všeobecného vzdělání. Velmi se zajímal o současné politické poměry. Jeho oblíbená myšlenka byla, aby se Řekové sjednotili pod silnou vůdčí osobností a podrobili si Východ. Takovou osobnost spatřoval nakonec ve Filippovi Makedonském, proto mu byl nakloněn. Své myšlenky šířil ve formě politických brožur, slohově pečlivě propracovaných. Nejlepší z nich (**Panegyrikos**, **Panathenaikos**) byly určeny k oslavě Athén. V řečnictví využil některých prvků slohu Gorgiova a přenesl je do stavby periody. Usiloval o periody rozsáhlé, ale úměrně rozčleněné a při vši rozmanitosti jednotné. Dokonalou formou však leckdy ubíjel myšlenkový obsah.

3. **Demosthenes** proslul jako neohrožený a nepodplatitelný bojovník za svobodu Řecka proti Filippovi Makedonskému. Pověstná je i pevná vůle a statečnost, s níž překonal své tělesné vady. Ty vlastnosti a horoucí patriotizmus učinily ho největším řečníkem Řecka. Žil v Athénách v letech 383-322. Zprvu se živil logografií. Koncem padesátých let IV.stol. začal vystupovat veřejně a vyšvihl se na vůdce strany protimakedonské. Filippa prudce napadal, burcoval své spoluobčany i všechny ostatní Řeky proti němu; dovedl však také radit k

umírněnosti, kde jí bylo třeba. Jeho politika se skončila nezdarem: Filippos zvítězil a jeho syn Alexandros si nadvládu nad Řeckem udržel. Pro nedost pečlivé opatrování peněz zabavených uprchlému Alexandrovu pokladníku byl Demosthenes nucen jít do vyhnanství. Po smrti Alexandrově se vrátil do Athén, ale brzy byl Makedonci dopaden a otrávil prý se.

Z jeho soudních řečí vynikají ty, které souvisí s jeho činností politickou a potírají předáka filomakedonské strany Aischina. Řečí O nepoctivém vyslanectví (Peri parapresbeías) žaloval ho marně z velezrady. Řečí O věnci (Peri stefanú) obhájil před ním skvěle svou politiku.

Z politických jeho řečí neboli démégorií (řečí k lidu) proslulé jsou hlavně řeči pronesené proti Filippovi. Proti němu míří také několik řečí týkajících se athénské politiky na thráckém pobřeží.

Řečnické umění Demosthenovo bylo osobité. Je u něho dokonalá shoda myšlenky s výrazem, neboť užívá správně výrazných prostředků všech druhů slohových, žádnému nedávaje přednost. Strhující přednes vyvěral z jeho umění, pečlivé přípravy i silné osobnosti. V politice z vyššího hlediska neměl pravdu, ale to nezmenšuje jeho zásluhy o vlast, lásku ke svobodě a víru v demokracii.

Po Demosthenovi nastal úpadek veřejného řečnictví; zato ve školách byla rétorika usilovně pěstována jakožto nauka o prozaickém slohu.

c) FILOZOFIE

1. Sofisté. Řekové ve vlastním Řecku necítili sklonu k přírodní filozofii; jejich mysl se spíše upínala k praktické morálce, k člověku. Nastalo antropologické období řecké filozofie; střediskem jsou tu Athény.

Demokratické zřízení dopřávalo občanům intenzivní účasti na veřejném životě. S tím stouplо sebevědomí jedincovo, ale také potřeba náležitého vzdělání a přípravy pro úspěch ve veřejném životě. Úkolu dávati je občanům podjali se sofisté, učitelé moudrosti. Chodili po řeckém světě, konali přednášky a vyučovali mládež za peníze. Nebyli filozofy v pravém slova smyslu, ale jejich vyučování mělo filozofický základ. Vyvodili důsledky z dosavadního filozofického vývoje. V něm se ukazovalo, že se bádání nedobralo v ničem pevné jistoty a souhlasných výsledků. Odtud byl jen krok k úplnému pochybování o pravdě. Absolutní pravdy není; pravdou je to, co se jí člověku zdá, a to může být u každého něco jiného.

Protagoras z Abdér (asi 480-411) prohlásil, že je měrou všech věcí člověk. **Gorgias** ze Sicílie (asi 483-375) dospěl až k popírání možnosti poznání.

Tento subjektivismus a relativismus byl pak přenesen i na etické a společenské řády, zvláště do oboru práva. Není přirozených, obecně platných řádů. Zákony, společenské a mravní ustanovení, náboženství, vše vzniklo z vůle silných jedinců. Moc je právo.

Sofisté dali Řekům všeobecné vzdělání odpovídající nové době. Opírajíce se o nové obory, řecké výchově dosud neznámé, vedli své žáky k životní a k politické zdatnosti. Odvrátili řecké myšlení od úvah o vesmíru a zaměstnali je člověkem. Usilovali o morálku založenou na rozumu a mravním přesvědčení. Ale jejich činnost měla také neblahé následky. Podrývali

všelikou autoritu. V mládeži působili myšlenkový rozvrat. A majíce sami kromě nečetných výjimek jen mělké vědomosti vychovávali ješitné polovzdělance.

2. **Sokrates**, odsouzený r. 399 ve svých sedmdesáti letech obnovenou athénskou demokracií na smrt z důvodů hlavně politických, podobal se sofistům. Také rozvracel myšlenky Athéňanů, ale proto, aby je vedl k pravdě, k pravému vědění. Uznával objektivní, absolutní pravdu, ale nikoli v jevech světa, nýbrž v pojmovém myšlení. Hledal ji společně s těmi, s kterými se stýkal, ať to byli lidé prostí či urození, a užívající indukce a otázkové metody snažil se dobrat přesného pojmu o každé věci. Štěstí člověka spatřoval v dobrém konání řízeném rozumem. Ztotožňoval ctnost s věděním, jsa přesvědčen, že chybuje jen nevědomý, nechtě. Kdo ví, co je dobré, bude to nutně konat; tím spíše, že je dobro a užitečno totéž.

Sokrates neměl filozofické soustavy ani pevných dogmat. Jeho žáci se proto po jeho smrti rozpadli v několik škol s učením velmi odlišným. Škola **kynická** viděla lidské štěstí v ctnosti a ctnost pokládala za vědění; ale s pojmem ctnosti spojila požadavek tuhého odříkání všeho, co činí život příjemným. Škola **kyrenská** spatřovala podstatu štěstí v rozkoši či libosti (hédoné); co je příjemné, je dobré, co je nepříjemné, je zlé. Ale jen rozumná rozkoš přispívá ke štěstí.

K Sokratovi jako k svému mistru hlásily se ještě jiné školy sokratické, ale uchýlily se od něho ještě více.

3. **Platon**. Největší sokratik byl **PLATON** (427-347). Přišel k Sokratovi asi v dvaceti letech, vzdělán již v literatuře a ve filozofii. Osobním stykem na cestách po smrti mistrově i studiem knih nabyt znalostí rozmanitých filozofických systémů i světa. Vliv Sokratův na něho byl velmi mocný, ale jeho vědomosti a hluboce založený básnický duch daly mu vzlétnouti výše, než dokázal milovaný učitel.

Hledaje jako on pravdu nalézal ji také v pojmovém myšlení; vědění o jevech tohoto světa může být jen relativní. Eleaté svým učením o jediném neměnném jsoucnu ukázali mu cestu dále. Odpovídá-li v tomto světě představě jednotlivina, musí pojmu odpovídati také nějaký jev, **idea**, takových ideí není; jsou tedy na jiném světě, ideálním, jenž je vně nebeské klenby. Tam je pravé neměnné jsoucno, přístupné jen poznání rozumovému. Platon tedy přiřkl pojům realitu, ztotožnil je s elejským jsoucnem, ale dal mu nadto etickou hodnotu. Nejvyšší idea v nadsmyslném světě je idea dobra, a tu filozof ztotožňuje s Bohem. Cesta k ideálnímu světu vede dialektikou (logikou) anebo nadšenou intuicí. Patření na onen svět je nejvyšší štěstí, jím se člověk přibližuje božství.

Věřil v nesmrtnost lidské duše i v její převtělování, jsa v tom závislý na orficích a pythagorovcích. Rozpomínáním na to, co duše před vtělením z ideálního světa spatřila, vysvětloval rozumové poznání. Shodně se Sokratem učil, že ctnost záleží ve vědění; lze se jí tedy naučit. Nejprve rozlišoval několik základních ctností, později uznával, že jsou všechny druhem jediné ústřední ctnosti, spravedlnosti.

Pravé naplnění ctnosti nastává ve společnosti, ve státě. Platonova etika těsně souvisí s politikou. Maje na mysli praktický život nakreslil ideální ústavu, podle které by se v státě nejlépe uplatnila spravedlnost. Jako rozděloval duši na část rozumovou, volní a pudovou, tak dělil i společnost ve tři stavy: filozofy, strážce a dělné vrstvy. Pro oba první stavy navrhuje komunismus majetku, žen a dětí. Vládci mají být filozofové. Byla to krásná utopie. Pokoušel se uskutečnit své myšlenky na Sicílii, ale zklamal se v lidech. Před smrtí odvolal své extrémní názory a jako uskutečnitelný předvedl nový stát založený na zákonech.

Umění Platon - sám velký básník - zavrhoval, poněvadž prý jen napodobuje jevy, které jsou

samy jen napodobeninami idejí, netvoří s rozumem a obsahuje často věci výchově škodlivé, zvláště nedůstojné představy o bozích.

Své myšlenky předkládal Platon veřejnosti v četných spisech. Jsou téměř všechny složeny dialogicky, a to buď tak, že se rozmluvy dějí přímo na jevišti (dialogy přímé), anebo o nich někdo vypráví (dialogy nepřímé). Dialogy z mladší doby mají dramatický spád, někdy i vzletný sloh; k stáru dával přednost souvislým odborným výkladům posluchači jen zřídka přerušovaným. Ve všech dialozích kromě jediného vystupuje Sokrates.

Nejslavnější z jeho děl jsou tato: Obrana Sokrata (Apologiá Sokratús) obsahuje tři řeči, které prý konal Sokrates před soudem. Platon tu vylíčil ideál filozofa. Kriton: Sokrates rozmlouvá ve vězení z přítelem Kritonem a odmítá nabídku, aby s pomocí přátel uprchl. V několika kratších dialozích hledá Sokrates výměr a podstatu jednotlivých ctností, v dialogu Protagoras je toto pátrání shrnuto a dochází se k přesvědčení, že jsou všechny ctnosti druhy jediné ctnosti, jež záleží ve vědění, a zkoumá se, lze-li se ctnosti naučit. Dialog vyniká bohatou scenerií a charakteristikami sofistů, zvláště Protagora, s nímž Sokrates rozmlouvá. Dialog Gorgias, nazvaný podle známého sofisty, zkoumá podstatu řečnictví; je přísně odsuzováno. Také zásadu o právu silnějšího tu Sokrates potírá. V dialogu Faidros a Symposion (Hostina), nejmělečtější díle Platonově, vykládá se o podstatě lásky. Ta vede duši ke zření absolutního krásna, pravého jsoucna; je tedy prostředníkem mezi tímto a oním světem, mezi člověkem a Bohem. Faidon se obsahově řadí k prvním spisům: Sokrates tu v den své smrti vykládá ve vězení o nesmrtelnosti duše. Krásně je líčena Sokratova smrt. Rozsáhlý spis Ústava (Politeiá) pojednává o spravedlnosti a její úloze ve státě; největší část spisu je věnována výkladu o ústavě ideální, podle níž by měl být stát řízen filozofy. V četných dialozích složených v stařeckém věku revidoval Platon své učení a dospěl systematictějšího podání svých myšlenek. Z nich vyniká Timaios s rozsáhlým výkladem o vzniku světa i jeho uspořádání, a nehotové dílo Zákony (Nomoi), předvádějící ústavu založenou na absolutní moci zákonů.

Platon bydlil a učil v Athénách v posvátném okrsku heroa Akadema; odtud slul i jeho dům akademeia, a filozofická škola, kterou založil, akademická.

4. Aristoteles ze Stageiry (384-322/1), největší Platonův žák, vychovatel Alexandra Velikého, vyznačoval se sklonem k empirizmu, bytostí analytickou, střízlivostí a systematickostí. Již za svého pobytu u Platona vedl si samostatně a po jeho smrti si založil v Athénách vlastní školu, tzv. peripatetickou, v níž organizoval velkolepým způsobem vědecké bádání zahrnující všechny vědní obory. Nespokojoval se pouhým teoretizováním, nýbrž opíral se vždy o znalost historie vědních problémů a o zkušenost; odtud pak postupoval k nejvyšším úvahám filozofickým. Ve svých žácích měl oddané spolupracovníky.

Za mladší doby psal dialogy, v nichž pojednával přístupně a uhlazeně o různých filozofických otázkách; ty spisy, v starém věku pro sloh velmi ceněné, se ztratily. Později dal přednost souvislému systematickému výkladu, v němž vycházel od kritiky dosavadního bádání. Tak vytvořil nový druh prózy, vědecké pojednání.

Zachované systematické spisy lze roztřídit na pět skupin: 1. Spisy logické. Nejdůležitější z nich jsou: Kategorie (o deseti základních formách výpovědi o jsoucnu) a Analytika (o poznání, o vědění a dokazování vědecké pravdy). - 2. Přírodovědecké a psychologické: Fysika (o principech, kterými si vysvětlujeme dění v přírodě); O nebi (Peri úranú: nepomíjejícnost světa, tvary a pohyby nebeských těles); Meteorologika (o nebeských jevech);

Živočichopis (Hai peri ta zóa historiai, základní spis o zoologii, jednající o těle živočichů, jejich rozmnožování a životě); O částech živočichů (Peri zóón morión: o funkci živočišných orgánů); O rozmnožování živočichů (Peri zóón geneseós: genetika); O duši (Peri psýchés: O schopnostech duše, vnímání, myšlení, nesmrtelnost duše). - 3. **Metafysické:** Metafysika jedná o nejvyšších principech všeho jsoucna a o bohu; obsahuje také kritiku Platonova učení o ideách. - 4. **Etické a politické:** Pod Aristotelovým jménem se zachovaly tři Etiky, z nichž vyniká nejrozsáhlejší Etika Nikomachova. Jejím pokračováním je Politika a výklady o základech státu, hlavních historických formách ústavy a o nejlepší ústavě. - 5. **Spisy o slovesném umění:** Umění řečnické (Techné rhétoriké) a O básnictví (Peri poiétikés; o tragedii a eposu). - Kromě toho se čtou v odkaze Aristotelově čtená jiná pojednání; některá nepocházejí od něho.

Jako výborný analytik myšlení ustavil Aristoteles na tisíciletí soustavu logiky. V nauce o jsoucnu opravoval Platonovo učení o ideách. Nepřikládal jim existence odloučené od světa jevů, nýbrž učil, že jsou v jednotlivinách jakožto jejich forma. Uznával tedy dva principy jsoucna: látku, samu o sobě beztvarou, která má možnost (dynamis) státi se čímkoli - jsoucno dynamické čili potenciální -, a formu, která proměňuje látku v tu či onu věc - jsoucno energetické čili aktuální. V jevech světa je ustavičný souvislý přechod ze jsoucna potenciálního v aktuální. Táž věc je podle svého vztahu jsoucnem v možnosti i ve skutečnosti (skála - kvádr; kvádr - socha); celá příroda je jakoby řetěz takových článků.

Abstrakcí na jedné straně docházíme k pouhé hmotě; na druhém konci pak je čistá energie, prostá jakékoli další změny. Z ní vychází všechen pohyb a k ní vše směřuje: to je Bůh, jenž v sobě zahrnuje všechny ideje a zaměstnává se věčně toliko myšlením sama sebe. Svět je také věčný; skládá se ze čtyř živlů pozemských (Empedokles!) a z pátého nebeského, aitheru. Uprostřed světové koule stálic, pohybované božím rozumem, spočívá nehybně země.

Celá příroda, počínajíc živly, se nepřetržitě vyvíjí od méně dokonalého k dokonalejšímu. V organické přírodě je vzestup od rostliny k nejdokonalejší živé bytosti, člověku. A vše je řízeno účelně (teleologicky).

Pravou blaženost vidí Aristoteles v dokonalém rozumném jednání. Ctnost není vědění, nýbrž směr vůle, určený rozumem k zachování střední cesty mezi dvěma krajnostmi. Stát je útvar přirozený, založený na rodině; střední stav zaručuje nejlépe jeho bezpečné trvání. Nejlepší je ústava, která zajišťuje všem občanům podle jejich zdatnosti co nejvíce štěstí. Vláda králofilozofa zůstává i Aristotelovi ideálem; ale protože není takových králů, připouští vládu mnohých, ale nejlepších.

Umění Aristoteles, duch v podstatě nebásnický, neodmítal; snažil se stanovit zákony básnické tvorby. Také řečnictví věnoval velkou pozornost. Z jiných odborných věd se zasloužil zejména o přírodopis; právem slove pater zoologiae.

Aristotelův nástupce ve škole peripatetické **THEOFRASTOS** sepsal vedle četných filozofických děl dvě významná díla botanická, v nichž pojednává systematicky o rostlinách a o fyziologii rostlin. Zachovalo se také roztomilé jeho dílko Povahopisy (Charaktéres), v nichž zábavně vyličil třicet typů vadných nebo směšných lidských povah.

OBDOBÍ HELLENISTICKÉ

Rozšíření řecké vzdělanosti po světě způsobilo, že vznikla v různých částech bývalé říše Alexandovy významná kulturní střediska. Dějiny řecké osvěty odehrávaly se nyní již ne tak na půdě hellenské jako spíše na půdě hellenizované. Umění a vědě dostávalo se mocné podpory hellenistických panovníků. Zejména v tom vynikli egyptští Ptolemaiovci ve svém sídelním městě Alexandrii. Athény slyuly nadále jako sídlo filozofie.

Velkých slovesných talentů nová doba nevydala. Napodobovaly a obměňovaly se slovesné útvary i látky doby klasické; pokud si básníci razili nové cesty, vedlo jejich úsilí zřídka k uspokojivému výsledku. Poezie se odcizila národu, stala se povětšinou učenou; její odlehlý nebo temný obsah, zvláštnosti výrazové a metrické jemnosti mohli s požitkem vnímat jen lidé vzdělaní. Poněvadž se ze svobodných občanů stali poddaní, zvýšil se zájem o všední soukromý život. Velkého rozkvětu došla věda a s ní vědecká próza.

Přehojná literatura tohoto období se až na skrovné zbytky ztratila. Mnoho z ní přešlo ve výtazích do děl doby císařské a byzantské, leccos přinášejí na světlo i nové nálezy v Egyptě.

Pro poznání římské literatury je hellenistické období velmi důležité. Za něho se Římané seznamovali s řeckou literaturou a napodobovali četné výtvořiny tohoto období. Také dovedli k zdárnému cíli některé hellenistické snahy v poezii, na jejichž dovršení už Řekové neměli sil.

1. POEZIE

1. Lyrika. Písňová lyrika byla v úpadku. Pro zpěv byly skládány většinou jen písně určené k veřejným potřebám (kult, slavnosti); jejich cena byla nevalná. Elegie se plnila epickým obsahem, stávala se výpravou. Zejména v ní bývaly vyprávěny pověsti o původu zvyků, obřadů a slavností (pověsti aetologické) a molostné báje. Byla-li pěstována také subjektivní milostná elegie, nevíme. Nejrozšířenějším lyrickým druhem se stal epigram. Byly skládány epigramy věnovací, náhrobní, mravoučné, posměšné, ekfrastické (líčení uměleckých děl), literární (hlavně o básnících), pijácké, milostné a jiné. Z velkého množství skladatelů epigramů mnozí byli dobrými a osobitými básníky.

2. Epika. Báseň nevelkého rozsahu byla vůbec znamením doby. Alexandrijská moderna, vedená učencem a básníkem **KALLIMACHEM** z Kyreny (asi 310-240), stavěla se zejména proti napodobení starých rozsáhlých eposů. Kallimachos doporučoval skládati básně menšího rozsahu, s látkou původní nebo nevšedně zpracovanou, výrazově a metricky pečlivě vyříbené. Stalo se tedy módou skládati drobné básně rozmanitého obsahu - někdy se jim říká epyllia - a zvláště kratší básně epické (tzv. epyllia). V těchto bývá obyčejně vyprávěna epizoda z nějaké básně, leckdy s odbočkami, popisy a dialogy.

Kallimachos sám skládal písně, epigramy, elegie, hymny a epyllia. Z elegií vznikla sbírka Aitia (Původy), obsahující aetologické báje osobitě vyprávěné. Slavné bylo epyllion Hekale, v němž se realisticky líčila návštěva Theseova u stařenky Hekaly za výpravy na marathonského býka. Z obou skladeb se našlo dost nových zlomků.

Současník Kallimachův a jeho přívrženec byl **APOLLONIOS** Rhodský (asi 295-215), ale znepřátelil se s ním, když proti jeho zásadám složil větší epos Argonautika. Skutečně však zbásnil báji o Argonautech v duchu Kallimachově, bez epické šíře a se znaky současné poezie. Celek se mu nezdařil, ale v básni jsou krásné jednotlivosti. Poprvé se u něho objevuje motiv lásky v epice (Medeia a Iason).

S oblibou byl vzděláván epos didaktický. Zachovaly se básně dvou jeho vzdělavatelů. **Aratos** ze Solů (asi 310-245) složil epos Fainomena (Zjevy nebeské), obsahující popis hvězdné oblohy a výklad o předpovídání počasí. **Nikandros** z Kolofona složil několik epických básní: Georgika (O rolnictví) a Mellisurgika (O chovu včel), Heteroiumena (Proměny) - tyto básně se nezachovaly - a dvě zachované básně o jedovatých zvířatech a prostředcích proti otravě, básnický bezcenné.

Z následovníků Kallimachových historicky významní jsou dva: **Euforion** z Chalkidy (III. stol.), jenž napsal velké množství nezachovaných epylií z odlehlými látkami, a **Parthenios** z Nikaie, jenž přišel r. 73 př. n. l. jako zajatec do Říma, stal se přítelem elegika Cornelia Galla, učitelem Vergiliovým a šířitelem zásad alexandrijské moderny u Římanů.

3. Žánr. Žánrové prvky se objevovaly v hellenistické poezii častěji. Důsledněji bylo jich užito v básnickém mimu. Látkově byly tyto výtvořiny obohaceny motivy ze života venkovského, zejména pastýřského, bukolického (búkolos = pastýř skotu). To učinil Theokritos, tvůrce jediného nového básnického druhu tohoto období, idyly. Touha překultivovaného měšťáka po prostém životě v přírodě byla mu přitom nápomocna.

HERONDAS, současník Kallimachův, psal ionsky mimiamby, tj. mimy složené kulhavým trimetrem iambickým. Jsou to monologické nebo dialogické výjevy ze všedního života (např. stařena dohazuje mladé ženě milence; matka přivádí učitele k potrestání nezdárného syna; švec doporučuje zákaznicím své zboží). Jsou hodně realistické. Byly nalezeny teprve v nové době.

THEOKRITOS ze Syrakus, vrstevník Kallimachův, skládal zejména mimy ze života venkovského (idyly v našem smyslu) i městského a epyllia. Idyly předvádějí dialogicky nebo monologicky výjevy ze života pastýřského, řídkěji rolnického a rybářského. Venkovský život je v nich hodně idealizován, pastýři se baví zpěvem a hrou na šalmaj a závodí spolu o ceny. Některé idyly jsou alegorické: pod maskou venkovanů předvádí básník sebe a své literární přátele. Všechny básně Theokritovy vynikají přirozenou, krásnou básnickou mluvou, lahodou verše a půvabným obsahem. Je to poslední velký básník řecké antiky.

4. Drama. Tragedie nevytvořila nic nového; pokračovalo se v úpadku, jevícím se už u Euripida, opakovaly se staré látky, rétorika, pathos, hrůza zatlačovaly pravé umění. Repertoár byl vyplňován starými díly, hlavně Euripidovými.

Nová attická komedie je poslední básnický výtvořina Athén. Dovršila vývoj zahájený ze střední komedie a omezila se hlavně na látky čerpané z drobného všedního života středních vrstev. Vybrala z něho nevelké množství komických syžetů a typů, jež zpracovávala v četných obměnách. Děj se většinou točil kolem lásky a peněz; zápletky bývaly jednoduché, roztítili ji často pomáhala náhoda. Velká péče byla věnována kresbě povah. Z komedie se stala pod vlivem euripidovské tragedie uhlazená konverzační hra.

Ani jediná řecká komedie z té doby se nezachovala úplná. Jen částečnou náhradou jsou četná latinská zpracování římských komiků.

Klasikem nové komedie byl MENANDROS z Athén (343/2 až 292/0), jemný poživač života, ušlechtilý vzdělanec. Zanechal přes 100 komedií. V Terentiově zpracování známe jeho kusy Eunuch, Sebetrapič, Bratři, Dívka z Andru. V Egyptě bylo nalezeno množství nových zlomků z jeho komedií, nejrozsáhlejší ze Sporu o dítě (Epitepontes) a Ostříhané (Perikeiromené). Byl mistrem uhlazené mluvy a skvělé kresby povah.

Vedle Menandra působili četní jiní komikové. Z nich vynikli **Filemon** ze Syrakus (361-263) a **Difilos** ze Sinopy (kolem r.300).

Asi současně byla v již. Itálii uvedena do literatury bujná, hrubá fraška (flyax), jež neměla sboru a travestovala tragedie. Četné její ohlasy se vyskytují na jihoitalských větvích.

2. PRÓZA

1. Krásná próza byla vzdělávána hlavně zásluhou rétorických škol. Poněvadž Athény pozbyly svého politického významu, začalo vzkvétat řečnictví v ostrovních a maloasijských řeckých obcích, které byly svobodné. To způsobilo změnu vkusu ve slohovém umění: vyvinul se tzv. asijský sloh, lišící se květnatostí, umělkovaností a neklidem od prostoty slohu attického. Rozeznává se několik druhů asijského slohu; poměrně nejukázněnější byl sloh školy rhodské.

Potřeba rozptýlení přivedla k platnosti prózu zábavnou, beletrii. Vznikl útvar podobný našemu románu, a to jednak idealistický, jenž předváděl zejména rozloučení a šťastné shledání dvou milenců, s prvky dobrodružnými, jednak realistický, líčící život. Také novela rozmanitého obsahu byla hojně pěstována, a to jako útvar samostatný.

2. Historie. Skvělým činům Alexandrovým a obratu, který v dějinách způsobily, nedostalo se zpracování, které by plně odpovídalo významu událostí. Dějiny Alexandrových výprav se pozvolna měnily v dobrodružný román. Dějepisným dílům byl podkládán účel umělecký, nikoli vědecký, by žádalo se, aby měla podobné znaky a působila podobně jako tragedie. Významné bylo, že orientální historikové seznamovali díly řecky psanými řecký svět s

dějiny svých národů.

Jediný pragmatický historik hellenistické doby byl **POLYBIOS** z Megalopole (asi 201-120). Byl státníkem a generálem u achajské ligy. R. 167 byl s jinými Achaji odveden jako rukojmí do Říma, kde pobyl šestnáct roků. Stal se obdivovatelem římské moci. Důvěrně se znal mj. s Mladším Scipionem, s nímž prodělal třetí punskou válku (149) a válku numantskou (133). Ve svém díle Historií, z jehož 40 knih se zachovalo úplně jen pět prvních knih, vyložil střízlivě, ale nestranně a spolehlivě dějiny řecko-římského světa od první války punské až po zboření Korinta (146). Uvědomil si, že Římu náleží budoucnost, a byl přesvědčen, že bylo nutné a pro svět užitečné, aby se stal Řím pánem Středomoří.

3. Filozofie hleděla za doby hellenistické především k morálce. Vzniklo tehdy obrovské množství děl filozofických - jsou všechna ztracena -; stylu se v nich nedbalo, ale po úpadku víry v bohy stala se filozofie náboženstvím vzdělanců a v populární podobě pronikala i do širokých vrstev.

Škola peripatetická pro tento ruch neměla velkého významu; pěstovala hlavně literární dějepis a biografii. Škola akademická uchýlila se již prvními Platonovými nástupci od staršího učení Platonova. V prvním období se věnovala téměř výhradně praktické filozofii. V druhém období (střední akademie) pronikl do ní skepticizmus: pravého vědění prý není, vše jest jen více nebo méně pravděpodobné (tzv. probabilizmus); a pravděpodobnost pro praktický život stačí (Arkesilaos 315-241; Karneades 214-129). V posledním období (nová akademie) pokoušeli se akademikové o návrat k čistému platonizmu, ve skutečnosti však zavedli eklekticismus, vybírající si ze všech škol, hlavně ze stoické (Filon z Larissy, II./I. stol., Antiochos z Askalonu, jeho žák).

Mnohem mocněji působila škola epikurská a stoická.

EPIKURO (341-270) chtěl vésti lidi k blaženosti. Ta podle něho záleží v libosti, rozkoši (hedonizmus). Je tedy třeba, aby se člověk vyhnul všemu, co působí bolest a zneklidňuje. Největší neklid přináší člověku strach před bohy a před smrtí. Epikuros převzal téměř beze změny atomizmus Demokritův. Vše ve světě se děje na základě mechanické nutnosti. Bozi sice existují, ale o svět se nestarají, žijíce v mezisvětých prostorách u věčné blaženosti. Duše se skládá také z atomů a se smrtí těla se rozpadá. Strach před bohy a před smrtí je tedy planý. Mudrc má úplným ovládnutím všeho neklidu a bolesti dosíci trvalého stavu blaženosti. Rozkoši duševní dával přednost před tělesnou. Hlavním vůdcem k dosažení blaženosti je rozum. Ctnost není nejvyšším dobrem, nýbrž jen prostředkem k němu. Epikurizmus nehlasá tedy hrubé požitkářství: chce vésti člověka k radosti ze života a k pravé lidskosti.

Školu stoickou založil **ZENON** z Kitia (asi 336-262). Začal učit na athénském náměstí v tzv. pestrém sloupořadí (poikilé stoá), odtud název školy. Jeho učení propracoval druhý jeho nástupce **CHRYSIPPOS**. S Herakleitem učili, že je pralátkou světa věčný oheň. Jako trpná hmota je oheň materiálem, z něhož postupně vznikají všechny jevy. Činná složka praohně je světový Rozum čili Bůh (pantheizmus). Lidská duše je jeho částička. Člověk má žít ve shodě se svou přirozeností, to jest s rozumem, což je totéž jako s Bohem. Proto je vědění nutným předpokladem správného jednání (Sokrates!); kdo má správné vědění, správně jedná.

Na tom se zakládá ctnost. Ta velí podříditi se dobrovolně přírodním zákonům, žít podle nich a na všem ostatním být nezávislý. Ctnost je jediné a nejvyšší dobro, na ní spočívá blaženost; vše ostatní je lhostejné. A mravní špatnost je jediné zlo.

Absolutní ctnost je ovšem jen ideálem. Pro praktickou mravouku musili stoikové mnoho slevit ze svých přísných požadavků a připustit, že i mnohé věci lhostejné mají poměrnou cenu pro život. O zmírnění stoických zásad se přičinili hlavně **PANAETIOS** (asi 180-110) a jeho žák **POSEIDONIOS** (asi 135-51), poslední univerzální duch starověku.

Mravouku kynickou šířili populárními spisy a veřejnými kázáními četní potulní filozofové a misionáři. Učení stoické a kynické se později značně sblížilo.

OBDOBÍ ŘÍMSKÉ

Za římského období vyvíjela se řecká literatura současně s římskou literaturou, a to hodně odloučeně od ní. Pokud bude třeba, bude jí vzpomenuť ve výkladech o římské literatuře.

ŘÍMSKÁ LITERATURA

1. Římská literatura je nepůvodní. Nevznikla zušlechtěním národních slovesných zárodků, nýbrž tak, že Římané napodobili literaturu řeckou. Převzali druhy literární již hotové i s jejich formami a estetickými zákony, a z největší části i s jejich obsahem.

Je to první evropská literatura odvozená, neboť se zakládá přímo na řecké literatuře, jediné původní literatuře evropské. Proti východním národům, jejichž příslušníci se počítávali a psali řecky, byli Římané dost silní, aby uhájili svého jazyka i národního svérázu, třeba nemohli odolat kulturní převaze Řeků. Začali překládat řecká díla do latinského jazyka, odtud pak postupně pokročili až k samostatnému tvoření. V jejich písemnictví smísily se řecké prvky se svérázem římského ducha. V této podobě stala se později římská literatura vzorem slovesné tvorby všech evropských národů, ať přímo či nepřímou, a spojovala západní, střední a severní Evropu se starověkými Řeky, původci evropské kultury.

Římská literatura je psána latinským jazykem, ale právem sluje římská podle města Říma, ačkoli z něho pocházelo jen velmi málo významnějších tvůrců římské literatury. Jsa hlavou římského státu, byl Řím také střediskem všeho literárního ruchu. Římské latinské nářečí se stalo spisovným jazykem a římský duch pronikal všim, co jím bylo napsáno, nechat pocházet spisovatel z kteréhokoli města, kmene nebo národa. To se nezměnilo ani tehdy, když za pozdní císařské doby vznikla nová literární střediska v provinciích. Teprve s rozkladem římské říše a římského ducha nastal konec římské literatury; potom už lze jen mluvit o latinské literatuře toho onoho národa.

2. Italikové. Území poloostrova Apenninského, které se teprve od II. stol. př.n.l. celé nazývalo Itálií, bylo na začátku historické doby (X.-IX. stol. př.n.l.) obýváno množstvím různých kmenů. Nejdůležitější z nich byli indoevropští Italové (Italikové), kteří pronikli ze severu přes pádskou nížinu do středu poloostrova. Etruskové, národ původu patrně neindoevropského, měli obsazenu západní část poloostrova na sever a na západ od Řeky Tibery; přišli buď po souši od Alp nebo po moři od východu. Od VIII. století osidlovali jižní Itálii, Sicílii a část západního pobřeží Řekové, a to nejprve Ionové, po nich i jiné kmeny, zejména Dorové. V V. stol. začali do Itálie pronikat Keltové (Gallové); zničivše moc Etrusků, zabrali celou severní Itálii mezi Alpami a Apenninami. Kromě toho sídlily v Itálii a na Sicílii různé zbytky původního obyvatelstva.

Z Italů sousedili na dolním toku Tibery s Etruský Latinové, obyvatelé Latia; tak slula nevelká rovina po levém břehu řeky. Velké množství jiných italských kmenů sídlilo na východ od Etrusků a v ostatních krajích střední Itálie; s úspěchem se také šířili do jižní Itálie. Sousedy Etrusků byli Umbrové, sousedy Latinů bojovní, stateční Sabinové a Samnité, národy to stejného původu, skládající se z četných drobných kmenů. Všechny Samnity sídlící v střední a jižní Itálii nazývali Římané Osky. Proti Latinům a jejich příbuzným Faliskům, sídlícím severně od Říma, tvořily všechny ostatní italské kmeny jazykovou skupinu osko-umberskou; s nářečími latinskými a s jazykem Falisků byli společnými znaky spojeni v italskou větev národů indoevropských.

Ze všech italských kmenů bylo jen Latinům souzeno míti významnou úlohu v dějinách evropského lidstva. Staré Latium, zabírající nevelké území mezi Tiberou a Albským pohořím (mons Albanus), bylo obsazeno několika drobnými latinskými kmeny, soustředěnými kolem jednotlivých měst. Tak tomu bylo i u jiných národů sídlících v Itálii: byly rozdrobeny na malé městské státy. Ale sdružovaly se ve větší náboženské a politické celky. V Latii byla nějaký čas střediskem náboženského a politického života Alba Longa. Zatím však mohutněly latinské osady, založené při Tibeře na pahorcích, osídlených již v pradávných dobách předitalským obyvatelstvem. Přílivem osadníků ze země Sabinů a z jižní Etrurie nabývalo toto sídliště stále většího rozmachu i moci, až bylo v VI. stol. př.n.l. pod vládou Etrusků, pronikajících Latiem do Kampanie, sloučeno v jedno město Řím (Roma). Tento městský stát zastínil zanedlouho

Albu a nabyl hegemonie nad starým Latiem. Také jazykově mu vtiskl jednotný ráz. Z nepatrného toho území šířila se pak římská moc po celé Itálii a odtud postupně po celém starověkém světě.

Ještě za doby předkřesťanské byla pořímská celá Itálie, jen Řekové odolali romanizaci. Etruština, umberština, oština a jiné jazyky byly zatlačeny vítěznou latinou; poznáváme je toliko ze zachovaných nálezů. Za císařské doby pak propadly úplně romanizaci i ty provincie, na jejichž někdejších územích dnes sídlí národy románské. Název Říman (Romanus), označující původně obyvatele Říma, nabýval rozsahu stále širšího, až se nakonec stal označením obyvatele římského imperia.

3. Území. a) **Itálie**. Povrch Apenninského poloostrova je dosti různorodý. Leží mezi mořem Tyrhénským, Ionským a Adriatickým. Je prostoupen Apenninami, pohořím, jež se poměrně zřídka zdvíhá do značných výšek. Vycházejíce od Ligurského zálivu, táhnou se v střední Itálii podle pobřeží Adriatického moře, kdežto na jihu se zase obracejí k západnímu pobřeží a pokračují na Sicílii, kde dosahují sopkou Etnou největší výše (3300 m). Jejich scenerie je velmi pestrá. Tu se zdvíhají jednoduché obrysy vyhaslých sopek, jinde holé vápencové štíty, jinde opět zalesněné mohutné hřbety; hned přecházejí v řetězy oddělované půvabnými údolními, hned zase v náhorní planinu nebo v romantickou divočinu a srázné zářezy. Při západním pobřeží se prostírají tři roviny: etruská, přerušovaná horskými pásmy, jižně od ní Latium a při Neapolském zálivu Kampanie. Pro dávnou vulkanickou činnost byly mnohé kraje střední Itálie velmi úrodné. Nad jiné vynikala hojností přírodních darů a líbezností Kampanie se sopkou Vesuvem, jež byla odnepaměti klidná, ale r. 79 n.l. náhle opět zahájila činnost, a s otevřeným zálivem, jež lákal už v dávných dobách řecké osadníky. Pádská nížina, ležící mezi Apenninami a Alpami, na severu zdobená krásnými horskými jezery, přívětivá a vodou bohatá, náleží mezi nejúrodnější kraje evropské. Jižní Itálie je na východě většinou suchá rovina, kdežto západ je hornatý. K němu se druzí hornatá, sopečná Sicílie, proslulá svým přírodním bohatstvím. Jí míří Itálie k protilehlému pobřeží Africkému.

Pobřeží Italské je celkem málo členité a má jen málo dobrých přirozených přístavů. Zvláště to platí o východním pobřeží, obráceném k Řecku, jež mimoto nemá ani vhodného zázemí, kde by se byl mohl rozvinout kulturní ruch. Výhodnější podmínky jsou na jihu, kde se zářívá hluboko a široce do pevniny záliv Tarentský, dále na členitém východním a severním pobřeží Sicílie a na západním pobřeží poloostrova, v jehož středu jsou nadto i roviny. Je tedy přirozeno, že se řeckí osadníci usazovali hlavně v jižní Itálii, na Sicílii a v Kampánii, a že se kulturní život vyvíjel v západní části poloostrova.

Tyto přirozené podmínky vysvětlují, proč se obyvatelé Itálie nevěnovali jako Řekové životu námořnímu. Byli pastevci, rolníky, sadaři a vinaři. Z členitosti povrchu, k níž se druzil i nedostatek vhodných komunikací, lze pak pochopit, proč byli národové obývající Itálii roztrženi na velké množství drobných státeků, a proč dalo Římanům tolik námahy ovládnout jádro Apenninského poloostrova.

b) **Latium** je vulkanická pobřežní rovina, jež kdysi ležela pod mořskou hladinou. Staré Latium sahalo jen k Albskému pohoří; později se ten pojem rozšířil na území sahající pod Apenninami od Tibery až k hranicím Samnia a Kampanie - to je dnešní Campagna. Staré Latium, kolébka Latinů, byl kraj dosti zasmušilý, plný přírodních krás v romantických výběžcích Apennin, ale v nižších polohách, zvláště pak na pobřeží, velmi vlhký. Půda ovšem byla úrodná, proto latinský rolník zápasil s přírodou; ale teprve otřesy země nastaly lepší podmínky. Osady bylo nutno zakládat na pahorcích mimo dosah povodní. Tak tomu bylo i s

Římem; místa nízko položená bylo nutno dříve odvodnit, aby v nich mohl člověk trvale pobývat.

Latijská příroda učinila z latinského rolníka muže pracovitého, houževnatého a otužilého a odměňovala se mu bohatě za jeho námahu. Když později nastal úpadek zemědělství, pustla zanedbávaná rovina a plnila se močálem. Zpustlá zůstala až do nového věku. Teprve v nejnovější době Italové některé kraje odvodňují a kolonizují.

4. Podnebí je v různých částech Itálie různé; ale celkem není mezi létem a zimou nikde tak velkých rozdílů jako u nás. Na pobřežích je stejnoměrně mírné, v jižní Itálii velmi teplé, ve vnitrozemí a ve vyšších polohách jsou teplotní rozdíly leckde dosti značné. Na severu prší v létě, na jihu v zimě. Již starověcí spisovatelé upozorňovali na to, že italské klima, rozmanité, ale prosté extrémů a napomáhající přírodě dávat vše, čeho potřebuje rostlina, zvíře i člověk, bylo jednou z hlavních příčin zdatnosti obyvatelstva a tím i římské moci.

Latium samo bylo místo dosti nezdravé, zejména v létě pro škodlivé výpary z vlhké půdy a močály, jež byly semeništěm zimnice. Ale tento nedostatek byl vyvážen jednak jadrnou a odolnou konstitucí obyvatelstva, jednak úrodou půdy. Velkou předností byla také poloha Říma: ležel poblíže soutoku Tibery a Aniena, dvou hlavních tepen střední Itálie, a nedaleko moře, s nímž byl spojen Tiberou.

5. Národní povaha. Staří Římané byli neobyčejně střízliví a praktičtí. Posuzovali vše podle užitečnosti; pro to, z čeho neplynul prospěch pro život, neměli smyslu. Mládí národa bylo vyplněno stálými zápasy s přírodou a s bojovnými sousedy; k tomu se hned od počátku republiky připojily urputné a dlouhotrvající boje vnitřní, rozněcované úsilím plebejců o rovnoprávnost s patriciji, později i pokusy o sociální převraty. Tak byli Římané, drsní venkované, vedeni k životu vojenskému a politickému. Pádná důstojnost (gravitas), osobní statečnost i občanská zdatnost (virtus) a tuhá kázeň (disciplina) byly hlavní znaky starořímské povahy. Těmito vlastnostmi dobyli Římané světa. Jejich zájmy byly reální, konkrétní; fantazie byla potlačena rozumem. Jedinec se ve všem podřizoval celku, plně svědomitě povinnosti k člověku, vlasti i bohům a veda přísný, mravný život.

Tak se stali Římané skvělými státníky, kteří organizovali pevnou rukou největší světovou říši, a skvělými právníky, kteří jasně upravili mnohotvárné vztahy člověka k člověku a ke společnosti. Ale přes své jednostranné rozumové založení nemohli se nikdy stát tvůrci vědy, poněvadž tomu překážel jejich utilitarismus. A při své střízlivosti, praktičnosti a chudosti fantazie nemohli mít pochopení pro uměleckou činnost, tím méně být sami tvůrčími umělci. Neměli ve skutečnosti vyšších vznětů kromě lásky k vlasti. I ty vlastnosti a výkony, které budí úctu a obdiv a které plnily Římana oprávněnou národní hrdostí, nabývají nezřídka odporné podoby, poněvadž nebyly nijak zušlechtěny. Přísnost se snadno zvrhala v krutost a surovost, zbožnost v bezduchý formalismus a pověru, hrdost v drzé velikášství, patriotizmus v bezohledné sobectví. Před soudem vyšší mravnosti objevuje se starořímská povaha ve světle velmi nepříznivém. Teprve řecké filozofii, zejména stoické etice, podařilo se časem zjemnit římskou povahu; jejím vlivem stalo se pak ideálem římských vzdělanců ušlechtilé lidství (humanitas), a zásluhou Ciceronovou přešel ten ideál do kulturních statků evropského lidstva.

Ale Říman měl též dvě významné vlastnosti, které časem zušlechtily jeho povahu a způsobily, že se stal z pouhého dobyvatele pro podmaněné národy dárcem vyšší vzdělanosti. Byla to učenívost a přízpusobivost. Jsouce sami neschopni stvořit vyšší kulturní hodnoty, učili se Římané ochotně od jiných, přejímali přes svůj konzervativizmus cizí kulturní prvky a

zpracovávali je ve svém duchu. Usilovnou prací se jim podařilo převést do římského prostředí nejen to, co dobrého poznali u svých blízkých sousedů, zejména u Etrusků, nýbrž téměř všechny hlavní složky řecké vzdělanosti. Vtiskli jí svůj ráz, doplnili ji svými vlastními dary, a spojivše tak řecký půvab s římskou silou, odevzdali tento kulturní odkaz spolu s římským imperiem a římským právem ostatním evropským národům.

6. Vlivy kmenové povahy. U Řeků zastihujeme národní jednotu roztržštěnou v množství kmenů a městských států s individuálním politickým a kulturním životem. U Italů je tomu naopak; působením římské síly vzniká z tříště drobných kmenů a později i celých národů mohutná politická a kulturní jednota, spojující všechny příslušníky římské říše pod hrdým jménem římského občana.

Je přirozeno, že tento příliv živlů víceméně nesourodých zanechal stopy ve vývoji římské vzdělanosti. V literatuře lze pozorovat, jak se projevuje v dobách před naším letopočtem účast různých krajů italských. Řím sám přispěl velmi málo; pro řečníky zrozené v Římě nebo pro Caesara je řeč a spis jen nástrojem činnosti veřejné. Většina římských spisovatelů pochází z krajů původně nelatinských. Rodáci ze střední Itálie - Cato Starší, Lucilius, Cicero, Sallustius, Varro Reatský - vyznačují se vážným životním názorem, zálibou v slavném dávnověku a v starořímské prostotě, jadrnosti a ráznosti, také jakousi tuhostí. Rodáci z krajů jižnějších, zvláště těch, kde se stýkali s Itálií Řekové - např. Ennius, Naevius, Pacuvius, Horatius, i Ovidius z kraje plného přírodních krás lze k nim přičísti - jsou umělecky nadanější, mají pohyblivější představivost a více životní radosti. Rodáci z Předalpské Gallie - Catullus, Vergilius, Livius - zdaleka již připomínají románský půvab svou svěžestí, jasností, jazykovou pružností i citovostí. Teprve Předalpská Gallie dala Římanům a vlastně i Evropě skutečnou lyriku.

Ještě za císařské doby uplatňují se v Římském písemnictví tyto rozdíly na italské půdě. Jak se od sebe různí temný moralista Persius z Etrurie, hřímavý karatel Iuvenalis z Latie a hravý improvizátor Statius z Neapole! Nebo jasný, milý besedník Plinius Mladší od jezera Como a ponurý, úsečný Středoital Tacitus! K tomu však přistupuje také osobitý přínos provinciálů z krajů mimoitalských, projevující se již za rané doby císařské a stupňující se v křesťanských stoletích. Zaalpská Gallie začíná již projevovat francouzský naturel, nestružený, usměvavý, lehce vznětlivý, ale v úsudku jasný. Povaha Hispánů se vyznačuje hrdostí, vášnivostí a afektovaností, povaha Afričanů výstředností kolísající mezi extrémy a nikdy zplna neukázněnou.

7. Římské náboženství nevyznačovalo se ani krásou ani poezií; bylo proniknuto touž praktičností a střízlivostí jako vše, co Říman konal. Poměr mezi člověkem a božstvem vyjadřuje latinský výraz pro pojem náboženství, religio, jenž znamenal původně "závazek", cosi jako smlouvu mezi člověkem a bohem, a zásadou toho poměru bylo do, ut des ("dávám, abys dal ty"). Božstva ryze římská byly pouhé abstrakce bez osobní představy, bez jakéhokoli tvaru, v nichž byly osamostatněny jednotlivé funkce přírodního dění, lidského života a zaměstnání. Mytologie, která byla Řekům nevysychajícím zdrojem umělecké inspirace, Římané téměř neměli. Uctívání bohů velmi dbali, ale bylo vnějškové, plné úzkostlivého formalizmu, a neposkytovalo podnětů činnosti umělecké. Teprve vlivem etruských představ rozmohl se v římském náboženství antropomorfismus a zobrazování božstev. A již od VII. stol. př.n.l. začaly do Říma pronikat řecké náboženské představy, jejichž působením bylo římské náboženství i s kultem nakonec úplně hellenizováno. Římské básnictví inspirovalo se pak hojně řeckou mytologií. Ale pro široké vrstvy neměly postavy řeckých bájí náboženského obsahu; ty buď lpěly na svých dávných lokálních bozích, zejména venkovských, anebo se

oddávaly kultům orientálních božstev, jež od konce III.stol. př.n.l. vnikaly do Říma stále hojněji, až jej za doby císařské úplně zaplavily. Řecko-římské náboženství v posledních dobách republiky nezadržitelně upadalo. Marně se je snažil povznést Augustus a básníci, kteří hlásali jeho obrodný program; ani pozdější pokusy, ani říšský kult císařů nemohl zabránit úpadku. V orientálních kultech, většinou orgiastických a mystických, nalézal člověk uspokojení svého nitra, posily v životní bídě i naději na individuální posmrtný život; a jejich hlasatelé se takřka předstíhovali ve slibech blaženosti dočasné i věčné. Ze všech těch zápasů vyšlo vítězně křesťanství, poslední duchovní přínos řecké antiky do světa římského imperia. Křesťanství dalo životu římského občana nový smysl. Řím, z něhož vzešla všechna římská síla a moc, stal se hlavou západní křesťanské církve, a latina, kdysi jen nářečí hrstky jeho obyvatel, stala se jazykem církve.

8.Výchova. Starořímská výchova byla neobyčejně přísná po stránce mravní, ale obsahově chudá. Povinného školního vyučování nebylo. Děti se učily od svých otců a v soukromých elementárních školách triviu. Memorovaly zákony dvanácti desk. Estetického prvku ve výchově nebylo dbáno; tanec a hudba byly pokládány za věci Římana nedůstojné. Něbylo tělocvičných institucí jako u Řeků, které by činily tělo krásným. Tvrdý a drsný život v přírodě otužoval tělo pro válku, pozorováním toho, co se dalo na fóru, připravoval se jinoch na veřejné působení. Tento způsob výchovy se velmi změnil, když se začal od III.stol. př.n.l. římský život hellenizovat. K předmětův vzdělání přibýlo čtení a vykládání básníků, rétorika a filozofie. Znalost řeckého jazyka se stále více šíří, a tak se otvírá stále většímu množství Římanů přístup k řecké literatuře. Stává se pak zvykem dovršovati vzdělání pobytem v řeckém světě, zvláště v Athénách.

Když se Římané seznamovali přímo s řeckým světem, byli již Řekové politicky bezvýznamní, hospodářsky většinou zubožení a mravně pokleslí. Římané jimi pohrdali, tím spíše, že jako lidé praktičtí pokládali vědeckou a literární činnost Řeků za plané maření času. Proto není s podivem, že se staromilci, jako Cato Censorius, stavěli ostře proti řeckému vzdělání, a že se obávali zkázy římských mravů. Jadrná prostota římské povahy skutečně byla vlivem řeckého vzdělání porušena, kázeň a mravnost uvolněny. Ale nemalou vinu na tom měl blahobyť, přivoděný vítězstvím nad Kartaginou a ziskem z nabytých provincií. Ten také způsobil, že stoupaly kulturní požadavky Římanů, že se jejich způsob života začal zjemňovat, že se v nich probouzela touha po vyšších stacích a krasocit. Třebas Řeky pohrdali, uznali jejich kulturní povýšenost a zvolili si je za své učitele a vůdce.

9.Postavení ženy. Muž jako hlava rodiny byl neomezeným pánem její části nesvobodné i svobodné, tedy dětí a ženy. Přece však bylo postavení ženy u Římanů celkem mnohem volnější a čestnější než u Řeků, zejména u Athéňanů, a s dobou se stále zlepšovalo. Také se jim dostávalo často vzdělání, zpravidla ovšem menšího než mužům. Opatrování domu a výchova dětí bývala hlavní pýchou mravných starořímských matron. Později se značnou měrou rozmohla u žen z vyšších vrstev požívačnost, přepych a nemravnost. Citového soužití ovšem mezi manžely nebývalo; to se objevuje spíše v poměrech mimomanželských, v láskách k propuštěnkám nebo provdaným nevěrným ženám. Lze však říci, že se teprve z římské literatury plně ozývají tóny opravdové erotiky. Není tak sentimentální a vroucí jako erotika moderních národů evropských, ale je subjektivní, líčí osobní zážitky básníkův. K tomu byl v hellenistické poezii učiněn toliko náběh. Milostná poezie vyvinula se arcí u Římanů teprve tehdy, když se Říman přestal zajímat o veřejné události a obracel se sám k sobě.

10.Latinský jazyk. V době, kdy Římané poznali Řeky, dospívali tito teprve k jednotnému jazyku, tzv. obecné řečtině; literatura klasického období byla mnohojazyčná, poněvadž o ní

pracovaly různé řecké kmeny. Římská literatura je od počátku jednojazyčná. Politickou nadvládou Říma a větší vyspělostí latiny se stalo, že byly všechny italské a neitalské jazyky kromě řečtiny potlačeny; byl jen jeden jazyk a jedna literatura. Pro jednotu státu to bylo velmi výhodné; literatuře tím patrně vzešla nejedna škoda, poněvadž se tak ochuzovala o osobitý přínos jednotlivých kmenů italských, jenž by se byl v mateřské mluvě dojísta lépe projevil než v jednotící latině. Mimoto se latina za svého literárního vývoje stále více vzdalovala od živého zdroje každého spisovného jazyka, mluvy lidové.

Latina byla jazyk venkovanů a vojáků; to ukazují zejména metafory, jež jsou čerpány hlavně ze života venkovského a vojenského. Bývala to řeč drsná, tvrdá a neohebná, ale vývojem nabyla zvučnosti a jasnosti. Jakožto jazyk národa dbalého výrazové přesnosti, bez níž by nebylo možné právnictví, vyvinula se při jednoduchém tvarosloví v jazyk syntakticky ukázněnější a logičtější než byla řečtina, v níž se uplatňovalo umělecké cítění národa. Také konkrétností latina značně vynikala. Ale její slovní podklad nebyl nikterak bohatý, její tvárné a tvůrčí schopnosti byly značně omezené. Pro množství jevů neměla vůbec slov, musela je přebírat z jiných nářečí, z etruštiny, z keltštiny a nejvíce z řečtiny, buď v původní řecké podobě, přizpůsobené druhdy latině, anebo v překladě. Nelze se divit, že si Řekové, příslušníci jazyka tak lahodného, tvárného, schopného a kultivovaného, latiny tuze nevážili. Ale berouc si příklad z řečtiny, zdokonalovala se latina, až dostoupila znamenité výše. Mezi římskými spisovateli bylo několik velkých tvůrců jazykových. Nikdy ovšem nezapřela, že je výtvozem střízlivého, statečného a ukázněného národa; jeho duch jí dodává mužných rysů a monumentality.

11. Znaky římské literatury. Římská literatura se nevyvíjela organicky postupným zušlechťováním primitivních útvarů, nýbrž začala se hned hotovými druhy, jak je vypěstovali Řekové, a to útvarem právě nejmělejší, totiž dramatem. Římané převzali od Řeků i látkovou a formální tradici jednotlivých druhů: epos má obsah bájeslovný nebo historický nebo didaktický a je skládán daktylskými hexametry, elegie má pestrý obsah a užívá elegického disticha (daktylského hexametu a pentametu), tragedie je organizována stejně jako řecká tragedie a čerpá z řeckých bájí atd.

S praktickou povahou Římanů a jejich závislostí na státě se shoduje, že má téměř všechna literatura doby republikánské vztah k národnímu životu. Básník je vychovatelem národa, nevedou ho jen cíle umělecké. Dramatu se daří proto, že je součástí slavnostních her; historickému eposu proto, že oslavuje minulé i přítomné činy římského národa. Z téhož důvodu je horlivě pěstováno dějepisectví; u řečnictví, oboru tak praktického, není to třeba ani vytýkat. Velké oblibě se také těší didaktická poezie. Proti tomu je mytologický epos zanedbáván; subjektivní poezie se vynořuje teprve s úpadkem veřejného života a nezájmem o osudy státu. Tehdy také začíná být pěstována latinským jazykem filozofie. Poezie se odklání od praktického života a sleduje cíle umělecké. Když nastává utužení monarchického režimu, stupňuje se tato výlučnost poezie a také jiných literárních oborů. Pisemnictví tak ztrácí souvislost se životem i s národem a je určeno jen nevelkému kruhu vzdělanců.

Za klasické doby byla u Řeků provedena specializace spisovatelské činnosti: spisovatel vzdělával jeden obor buď jako jediný anebo aspoň jako svůj hlavní obor. Toho u Římanů většinou nebylo; jeden a týž autor pracoval často v různých oborech, básnických i prozaických. Římané v tom následovali hellenistických spisovatelů. Časem se ovšem objevuje umělecká specializace i u Římanů; ale v pozdější poklasické době přibývá mnohodělnosti a s ní diletantství.

Závodivost byla podstatný znak Řeků a projevovala se i v literatuře. Agonistický (závodivý) ráz má také římská literatura. Jednak se slažili Římané dostihnout řeckých vzorů, jednak se navzájem předstihovali, buď mladší starší anebo současníci své vrstevníky. Zvláště si zakládali na tom, zavedli-li nový řecký druh do římské literatury. Ale takových forem jako u Řeků závodění v slovesném umění u Římanů nikdy nenabývalo. Provozování tragedií a komedií, lyrických sborů, epické recitace apod. byly u Řeků zápasem autorů, herců, zpěváků, přednášečů. Nic takového u Římanů - kromě prchavých pokusů - nebylo. Z toho také plyne, že byla římská literatura mnohem více než u Řeků určena jen k četbě a nepůsobila na nejširší vrstvy národa, jako tomu bylo u Řeků za doby klasické. K veřejným recitacím, zavedeným na začátku doby císařské, scházela se jen vybraná společnost.

12. Osobitost římské literatury. Římané byli první evropský národ, který byl postaven před úlohu vyrovnat se se staletou, neobyčejně vyspělou literaturou národa, který stál kulturně mnohem výše než oni. Rozřešili ten úkol tak, že přitom uchovali svou řeč i svůj národní svéráz, třebaš kulturně Řekům podlehli. Jejich příkladu následovali později všichni evropské národové, když přijímali řecko-římskou vzdělanost.

Římané začali tím, že překládali řecká díla do latiny, zprvu jen neobratně, ale hned se značnou volností. Té pak stále více přibývalo, takže byla latinská díla spíše napodobeninami svých řeckých vzorů, a uplatňovala se v nich větší nebo menší měrou tvůrčí samostatnost římského spisovatele. A již v prvním období římské literatury se stal pokus o nejvyšší nápodobu, o dílo, v němž byly řecké prvky formální i látkové zpracovány tak, že vznikl nový útvar, duchem zcela římský: satira. V tomto směru pokračovali pak básníci doby Augustovy, za níž vytvořila římská poezie díla přes všechnu závislost nejsvéraznější. Římská próza dosáhla tohoto vrcholu o něco dříve, poněvadž to byl obor těsně spjatý se soudní a politickou praxí. Ale takových spisovatelů, kteří v sobě zpracovali dokonale řecké podněty a zhostili se přílišné závislosti na Řecích, měla římská literatura málo. V poklasické době, chudé na významnější talenty, nastává opět těsnější přílnutí k řeckým vzorům, a k tomu se druží také napodobení klasických, ba i archaických spisovatelů římských. Teprve křesťanství dává poezii i próze nový obsah; ale tehdy se už římská literatura počíná drobit, poněvadž Řím pozbývá svého ústředního významu, jenž byl i římské literatuře symbolem duchovní jednoty.

Ale římská literatura není jen literatura epigonská, za níž by se vývoj zastavil; v ní pokračuje vývoj zahájený v řecké literatuře hellenistické. Tehdejší řecká poezie usilovala o nové umělecké cíle, snažíc se vymanit z pouhého napodobení klasiků. Do epiky vnesla erotický živel a vzdělala s velkým uměním drobnou epiku; podnítila intimní lyriku; rozšířila látkový okruh elegie; velmi se zasloužila o krásnou formu. Posledním výtvozem attického ducha byla za rané doby hellenistické tzv. nová komedie. To vše římská poezie nejen převzala, nýbrž také dále rozvíjela. Hellenizmus neměl už sil, aby to, co slibně začal, mohl plně uplatnit. V klasické římské poezii, která sloučila prvky čerpané z klasické řecké poezie s prvky hellenistickými, dovršuje se ve skutečnosti vývoj, kterého už Řekové nebyli sami schopni. Římské výtvořiny dosahují takové výše, že zastihují vše, co přinášela současná řecká poezie, a aspoň o několika dílech básnických a prozaických - např. o Lucretiově filozofické básni *De rerum natura*, o rétorických spisech Ciceronových, o Vergiliových *Georgikách*, o některých římských elegiích, o Ovidiových *Proměnách*, o Tacitových *Annálech* - lze právem říci, že se jim v řecké literatuře z týchž oborů nic nevyrovná.

Co však dodává zvláštního svérázu římské literatuře, jest ryze římský duch, jenž se tu slaběji, tu zas mocněji projevuje ve všech jejích výtvořech přes všechnu formální a látkovou závislost na vzorech řeckých. Vyznačuje se kromě nečetných výjimek nevalnou představivostí a

nedostatkem vzletu, zato však z něho vane dech mužné síly, jadrnosti a pevné vůle soustředěné k dosažení vytčeného cíle. Doplnuje po té stránce řeckou literaturu, plnou fantasmie, vzletu a svěžího půvabu, v celkovém obraze antické vzdělanosti.

13. Rozdělení římské literatury. Vývoj římského písemnictví shoduje se celkem s vnějšími osudy římského státu. Za starších dob, kdy byli Římané zaměstnání ustavičnými boji o samostatnost svého státu a šířením své moci po Itálii a Středozezemním moři, jakož i vnitřními zápasy, nebyli s to, aby se věnovali vzdělávání literatury. Objevují se toliko skrovné její zárodky. Umělé písemnictví se začalo po vítězné I. punské válce r.240 takřka naráz překlady z řečtiny. Odtud pak lze rozeznávat patero období umělé římské literatury.

1. Období archaické zabírá dobu od r.240 až po r.81 př.n.l, kdy vystoupil Cicero. Je to období přípravy, růstu a prvního zrání. Řecké vlivy rychle pronikají do mohutnějšího a bohatnějšího Říma. Rozkvétá poezie, především drama a epos; z prózy dějepisectví a řečnictví. Objevují se první pokusy o znárodnění literatury.

2. Období Ciceronovo sahá do r.31 př.n.l, kdy Octavianus Augustus vítězstvím u Aktia učinil konec občanským bojům, ale i svobodě římské republiky. Tehdy se vymaňuje z otrockého napodobení řeckých vzorů římská próza, jež dostupuje své klasické výše. Poezie se připravuje k novému rozmachu, a to epika i lyrika.

3. Období Augustovo (31 př.n.l.-14 n.l.) je doba míru. Za něho vrcholí římská poezie, která tehdy dosahuje nejvyššího stupně nápodoby; próza ustupuje do pozadí, až na dějepisectví.

Druhé a třetí období bývá také nazýváno zlatým věkem římského písemnictví, a to druhé prózy, třetí poezie. Je to jeho klasická doba; co následuje, je doba poklasická.

4. Období stříbrné zahrnuje sto let od smrti Augustovy do nastoupení Hadrianova (14-117 n.l.). Římské písemnictví stojí pod vlivem utužené monarchie, jež tlumí volnost projevu. Celkem napodobuje výtvořiny doby klasické, a to v básnictví hlavně epiku; kromě ní je vzdělávána bajka, epigram a satira. Poezie se rétorizuje. V próze vyniká dějepisectví, rétorika a satirický román. Množí se spisovatelé pocházející z romanizovaných provincií, což svědčí o tom, že latinská rasa začíná jevit vyčerpanost.

5. Období úpadku sahá až po zánik západní říše římské (476). Vyznačuje se všeobecným ochabnutím tvůrčích sil v písemnictví pohanském a naopak stálým vzestupem písemnictví křesťanského. Vznikají nová literární střediska v provinciích s osobitými znaky nové tvorby; římská literatura přestává pak existovat. Jen v oboru práva vydává ještě v VI.stol. své klasické dílo.

OBDOBÍ ARCHAICKÉ

A. ZÁRODKY NÁRODNÍ LITERATURY

1. Vývojové podmínky. Za prvních století svého trvání městská římská republika nejen uhájila své existence, nýbrž válkami s Latiny a se Samnity (IV.-III.stol.) dobyla střední Itálie a po vítězné válce s Tarentem a s epirským králem Pyrrhem (282-272) také jižní Itálie. Změřivši pak poprvé úspěšně své síly s Kartágem, stala se rozhodující velmocí v západním Středomoří (241). Po celou tu dobu otráasaly jí časem těžké vnitřní zápasy, za nichž se plebejové dožadovali rovných politických práv s patricijí; kolem r.300 svého cíle v podstatě dosáhli.

Tyto mocenské a politické úspěchy byly vykoupeny kulturní zaostalostí. Pro vzdělávání literatury neměli Římané kdy a také si jí nevážili.

Pojem "básník" byl jim tak cizí, že neměli pro něj názvu: vypůjčili si jej od Řeků (poeta, řec. poiétés), a když r.207 dovolili básníkům sdružit se v cech, označili je tímž názvem jako písaře (scriba). Ještě za pozdních dob republiky bylo vojevůdcům a státníkům vytýkáno, měli-li ve své družině básníka, ještě v I.stol. se někteří spisovatelé omlouvají, že spisují, a sám Cicero, který si na nevážnost k básníkům za nejstarších dob stěžuje, mluví o čtení lyrických básní jako o planém maření času.

Ale jako u všech národů, zastihujeme i u Římanů zárodky národní literatury, poezie i prózy, víme však o nich velmi málo. Z doby před II. stoletím zachovaly se jen nepatrné zlomky. Jsme většinou odkázáni na příležitostné literárně historické zmínky o starších dobách, jež jsou pozdní, nečetné a leckdy i nespolehlivé. Nemůžeme ani přesně rozlišit prvky obecně italské a osobitě latinské či římské. Ale tolik je jisto, že se vliv řecké literatury objevuje u Římanů již před r.240.

2. Zárodky poezie. Poezie nejstarších dob neměla uměleckých cílů; sloužila praktickému životu, a to především životu kolektivnímu.

Slovo carmen označovalo netoliko píseň nebo báseň, nýbrž také slavnostní a vzletnou prózu, rytmizovanou a členěnou v kratší a delší oddíly. Je to ohlas dávného stavu, kdy nebylo co do formy přesného rozdílu mezi poezií a prózou. S rytmickou prózou je příbuzný nejstarší latinský verš, tzv. saturnský (versus saturnius). Užívalo se ho v umělé poezii, dokud nezdomácněla u Římanů časoměrná prozodie, zavedená podle řecké poezie; ve výtvozech méně umělých (např. v lidových náhrobních nápisech) udržel se až do doby Augustovy. Byl to verš bezpochyby přízvuchný, dělicí se na dva členy o třech kladech (thesích) a volných arsích. Pravidelná jeho podoba jest:

(x) X x (x) X x (x) X (x) // X x (x) X x (x) X x

(X = slabika přízvuchná; x = nepřízvuchná)

Ale vyskytují se v něm - hlavně v druhém členu - často odchylky, dosud úplně nevysvětlené. Vzdělanějším Římanům zněl ten verš brzy příliš neuměle a drsně.

a) Epiky Římané a Italikové vůbec patrně neměli. Stopy po původních bájích, historických pověstech a legendách jsou u nich velmi skrovné. Téměř celá mytologie a vše, co se vyprávělo o počátcích a nejstarších dobách římského národa, je převzato od Řeků anebo napodobeno podle jejich bájí a pověstí. Dovídáme se sice, že za starších dob hodovníci nebo vycvičení hoši zpívali o hostinách k doprovodu hudby písně ke cti předků a hrdinů; to však dojistá nebyly písně výpravné, nýbrž asi oslavné, rázu lyrického. Epický živel byl také obsažen v neniích a elogiích (viz dále), v nichž byly velebeny činy nebožtíků; ale epika se z těchto nepatrných počátků nevyvinula.

b) Lyrika měla ponejvíce obsah náboženský. Byly to sborové písně zpívané při různých obřadech, prováděné druhdy hudbou a tancem, modlitby, invokace bohů, věštby. Zachovaly se nepatrné zbytky z písní Martových kněží Saliů (carmina Saliaria), rozsáhlejší z písně polního bratrstva (fratres arvales) bohyně zvané Dea Dia. Již Římanům doby Ciceronovy byly ty písně nesrozumitelné, a ani my jejím zlomkům plně nerozumíme.

Obřadního rázu, ale světského obsahu byly písně provázející významné chvíle života. Tak se dovidáme o svatebních písních (srov. i dále o satiře) a o žalozpěvech (nenia), zpívaných o pohřbu k oslavě nebožtíka najatými ženami (praeficae). A nepochybně byl lyrický zpěv a tanec i ozdobou prostých radovánek a slavností venkovských.

Prozaické nápisy (epigramy, lat. tituli) vyskytují se u Římanů velmi brzy. Ale podle řeckého vzoru stalo se zanedlouho zvykem skládati některé druhy epigramů (náhrobní a věnovací) veršem. Původně to byl verš saturnský, později také iambický senár a zejména elegické distichon, jež se stalo jako u Řeků hlavním rozměrem epigramů. Podle něho slove římský náhrobní nápis elogium (z řec. elegeion = báseň složená elegickým distichem).

Mezi nejstarší náhrobní epigramy náležejí nápisy na hrobce Scipionů; dva z nich pocházejí z 1. poloviny III. století. Jejich obsah je věcný - kariéra a činy zesnulých -, lyrického živlu je v nich dosud málo. Jen jedině ze

zachovaných pěti elogií je složeno eleg. distichem.

c) Zárodky **didaktické** poezie lze spatřovati v pořekadlech, příslovích a výročích obsahujících rady pro praktický život; mívají také pevnou formu, a dojista se v nich užívalo i veršů saturnských. Didaktická poezie byla u Římanů snad ještě oblíbenější než u Řeků.

d) **Satira** a posměšek byly rázovitým znakem Italiků; italská jízlivost a uštěpačnost (Italum acetum u Horatia sat.I 7,32) byla pověstná. Není tedy divu, že se uplatňovala při různých příležitostech, příznivých vtipu a škádlení. Tak např. v žertovných svatebních písních, jež sluly versus fescennini, patrně podle města Fescennia, ležícího sev. od Říma na území Falisků; v potupných zastaveníčkách před domy neoblíbených občanů (occentare); v posměšných písních vojáků na triumfujícího imperátora (carmina triumphalia) atd. Výsměšné písně mívaly často podobu response (versus alterni).

e) **Primitivní drama** začalo se u Italiků jako u všech národů vyvíjet z náboženských obřadů a slavnostního veselí. Dojista lze u nich předpokládati primitivní pantomimos spojený s bohoslužbou. V úkonech provázených zpěvem, tancem a hudbou tajily se zárodky skutečného dramatu. Ale není stop, že by se byly - jak tomu bylo u Řeků - v těchto zárodečných výtvorech rozvíjely vážné prvky, které by byly vedly ke vzniku tragedie. Zato vzniklo několik **útvárů veselého rázu**, což souhlasí s italskou zálibou pro vtip a posměšek. Byly např. pořádány slavnostní průvody, při nichž lidé odění kozí nebo ovčí koží provozovali burleskní tance. Také fescennijské písně byly původně hrubé šprýmy rolníků, při nichž osoby pitvorně maskované střídavě zpívaly posměšné popěvky, tančilo se a hrálo na píšťalu. Jakožto svatební zpěvy byly versus fescennini v pozdějších dobách patrně jen slabým ohlasem starodávné nevázanosti venkovských kratochvílí. Obžínky a jiné venkovské slavnosti poskytovaly vhodnou příležitost k dramatickým šprýmům.

Takovéto neumělé výtvořiny, obsahující dramatický živel, bujely v zábavách prostých lidí za všech dob. Pro umělou římskou literaturu neměly celkem významu. Ta se později ujala jen dvou předliterárních druhů lidové frašky: atellány a mimu.

Atellana (scil.fabula = divadelní hra) pojila se k Atelle, oskickému městu v Kampanii. To asi bývalo dějištěm prostých improvizovaných burlesek, čerpajících látku z lidového života a vyznačujících se několika ustálenými postavami (fabulae Oscae). Maccus představoval hlupáka a žrouta, Bucco chytráka a žvanila, Pappus přihlouplého, lakotného starce, Dusenius intrikána a břichopáska. Ženské úlohy hráli muži.

Mimos (řec. mímeisthai = napodobiti) předváděl realisticky krátké výjevy ze života, zejména komické. Děj se zpravidla upínal k jedné hlavní osobě, charakterizované často dlouhým monologem; býval proplétán i zpěvem a tancem. Ustálených figur v mimu nebylo, masek se neužívalo, a vystupovaly v něm i ženy. Obsah býval často neslušný.

Jak atellská hra, tak mimos vznikly u Italiků samostatně, ale za vývoje měla na ně vliv řecká fraška a mimos, druhy to s oblibou pěstované u Řeků sídlících v jižní Itálii a na Sicílii. Ale také naopak těžila řecká fraška z italské.

Do Říma pronikly scénické hry poměrně brzy. Staly se po řeckém vzoru **součástí náboženských slavností**. R.364 byl v Římě mor, a tu byli k slavnostem, konaným za jeho odvrácení, také povoláni z Etrurie herci, či lépe tanečníci, kteří provozovali mimické tance za průvodu píšťaly. Stalo se to patrně o tzv. Římských hrách; od té doby byla tato slavnost

vždycky spojena se scénickými hrami. Etruskové ovšem nepředváděli mluvené či zpívané drama, nýbrž patrně pantomimos, jehož účel byl magický. Ale prstonárodní italská fraška - atellána v oskické i latinizované podobě a mimos - v Římě brzy zdomácněla, a s ní pronikly i řecké vlivy poprvé na římskou scénu.

V římských zprávách se vykládá o veselých dramatických představeních, která slula saturae. Je podobno pravdě, že se u Římanů dramaticky předváděla zpěvní čísla spojená s tancem a hudbou; bylo by je lze srovnat s kuplety nebo kabaretními výstupy, a o takových produktech u Řeků nás poučují nové nálezy. Ale římské zprávy spojují tyto satury s vývojem římského dramatu, a to je nesprávné.

f) Již v nejstarších zbytcích archaické římské poezie projevuje se jeden z nejméně výraznějších znaků římské poezie, aliterace. Bývají jí zvukově spojovány zvláště dva pojmy patřící těsně k sobě. Srov. úryvek z očístné modlitby u Catona: utique tu fruges, frumenta, vineta virgultaque ... evenire siris (=siveris), pastores pecuaque salva servassis (=servaveris). Je to zjev známý i z řeči hovorové (srov. fundere atque fugare; maria montesque polliceri). Rytmické úseky bývají leckdy rýmovány; srov. zaklínání: nec huic morbo caput crescat, aut si creverit, tabescat.

3. Zárodky prózy. Sám praktický život vedl Římany k tomu, aby zaznamenávali písmem to, čeho bylo třeba pro styk s bohy a lidmi a co by mělo být zachováno pro budoucnost. Tyto záznamy neměly cenu literární; byly to dokumenty archiválního rázu, spolehlivé, pokud šlo o úřední záznamy, nespolehlivé, šlo-li o záznamy soukromé. Obsahově a zčásti i formálně jsou tyto nejstarší pokusy proto významné, že se týkají oborů hovějících povaze Římanů: dějepisu, práva a výmluvnosti.

a) Dějepisectví. Sbory světských i kněžských úředníků vedly seznamy svých členů (alba) a zápisy o úředním jednání (acta), zaznamenávaly rozmanité instrukce, nařízení a pokyny pro spravování úřadu, rituál, modlitby, pozorování úkazů a podobné věci užitečné pro praxi (libri či commentarii, např. pontificum augurum, consulum; tabulae censoriae aj.).

Zvláště důležitá byla činnost pontifiků. Vedli římský kalendář a ohlašovali také občanstvu nejprve ústně, později písemnými vyhláškami státní svátky a dny, o kterých je dovoleno soudní jednání a o kterých nikoli (dies fasti, nefasti); proto sluly jejich seznamy fasti. Kromě toho zaznamenávali události každého roku, soustavně ovšem teprve asi od r.300 př.n.l, a stali se tak původci římské městské kroniky (Annales pontificum). Ta činnost dojísta vyplynula ze správy římského kalendáře. Na deskách, vyvěšovaných každoročně v úřadovně nejvyššího pontifika, byl netoliko označen sakrální význam všech dní v roce, nýbrž také se uváděla jména úředníků toho roku v čele s konzuly, podle nichž Římané datovali, a u jednotlivých dnů bylo během roku připisováno, jaká znamení se ukázala, a co se v obci událo. Po roce byly pak desky ukládány do archivu a stávaly se důležitým pramenem pro historiky. Kolem r.120 byly tyto záznamy publikovány pod názvem Annales maximi v 80 knihách. Četba to byla nesouvislá a velmi suchopárná. Měly však velký vliv na římské dějepisce, tzv. annalisty. Ti podle jejich vzoru vyprávěli události dějin rok za rokem, věnovali pozornost většinou jen tomu, co se stalo v Římě, a nadmíru si všímali nadpřirozených věštných úkazů. Z kroniky pontifiků se zachovaly jen nepatrné zbytky.

Také patricijské rody začaly se starat o svou historii. Masky předků (imagines) vystavené v atriu a náhrobky byly opatřovány nápisy, obsahujícími historické údaje (tituli, indices, elogia); byly sestavovány rodokmeny, spisovány rodinné kroniky. Na římské dějepisce působily tyto soukromé památky dosti neblaze, poněvadž obsahovaly četné údaje nepravdivé nebo zkreslené.

Hojně materiálu bylo lze čerpat také z nápisů obsahu historického.

b) **Právo.** Zásady zvykového práva dědily se zprvu ústně. Při jeho výkladu a při soudních formalitách připadla opět velká úloha pontifikům, poněvadž i proces - jako vše, co Říman podnikal - souvisel s náboženstvím, a kdo si chtěl počínati správně, dotazoval se pontifiků. Proto není divu, že pontifikové první zaznamenali zákony, obvyklé formule a vzorce pro soudní účely.

Takto bylo právo nejširším vrstvám těžko přístupno, dokud si plebejové nevytlačili jeho kodifikaci a zveřejnění. Stalo se to podle tradice r.450 - 449 zásluhou decemvirů, kteří sepsali **zákony dvanáctideskové** (leges XII tabularum]. V tomto díly bylo sebráno, formulováno a veřejně na fóru vystaveno dosavadní římské zvykové právo. Je to nejvýznamnější literární čin z raného období římské republiky. Již staří věděli, že se v zákonech dvanácti desk uplatnily řecké vlivy. Lze také pozorovati, jak je leckde neobratně napodoben výrazný styl řeckých zákonů. Přece však je to památka římského národního ducha. Nesnadný byl úkol vyjádřiti latinou, literárně dosud nevypěstěnou, jemnosti právního myšlení. Byl tedy sloh zákonů dost neobratný, ale hutný a pádný; obrazí se v něm římská **gravitas**. Pro Římany měly dvanáctideskové zákony nesmírný význam. Byl to zdroj všeho veřejného i soukromého práva. Mládež se na nich učila čtení, psaní i jazyku a memorovala je. Z odborného výkladu jejich ustanovení vyvinula se římská právní věda a z výkladu jejich starožitného jazyka římská filologie. Zachovalo se nám dost zlomků (zvláště u Cicerona), ovšem v podobě jazykově modernizované.

c) **Řečnictví** mělo u Římanů právě tak jako u Řeků dobré přirozené podmínky. Bylo jim vrozeno řečnické nadání a rozumová bystrost. Veřejná kariéra zakládala se z velké části na působivých řečích k národu, senátu a vojsku, úspěch na soudě často závisel spíše na obratné výřečnosti než na věcných důvodech. Tak se přirozeně vyvíjel dvojí druh řeči, **genus deliberativum** a **iudiciale**. Byly to ovšem řeči samorostlé a neumělé, jejichž účinnost se řídila nadáním a praxí mluvčího. K třetímu druhu řečnickému, slavnostnímu (**genus demonstrativum**) lze počítati oslavné **pohřební řeči** (orationes, laudationes funebres), pronášené nad mrtvolami mužů veřejně činných. Obsahovaly chválu nebožtíka i rodu a byly zapisovány a uschovávány, později z politických důvodů i uveřejňovány.

d) Znakem nejstarší římské prózy je, že se volně řadí věta k větě, zvláště pomocí vztažných zájmen, bez přesnějšího vyjádření vnitřních vztahů. To snad byl rys obecně italský.

Nejstarší římská poezie a próza je nadosobní. Poezie je výrazem kolektiva (kmene nebo určitých jeho složek), próza vychází z kruhů patricijských. U některých výtvorů je jisto, u jiných pravděpodobno, že byly zasaženy řeckým vlivem.

4. **Appius Claudius Caecus** je první skutečná osobnost římské literatury. Byl výborný státník (censor r.312), patricij s demokratickými sklony, o jehož prozíravé činnosti dodnes svědčí Appiova silnice; byl také zdatným vojevůdcem. Proslul skvělou **řečí**, kterou pronesl jako slepý stařec v senátě proti mírové nabídce podané epirským králem Pyrrhem Římanům po jejich porážkách u Herakleie a Askula. Jeho řeč v opisech kolovala ještě na sklonku republiky; měla již znaky umělého slohu. Saturnských veršem složil sbírku průpovědí (**sententiae**), v níž asi, jak ukazují nepatrné zlomky, zpracoval nějaké řecké florilegium. Zabýval se také právnictvím.

Tajemníkem Appia Claudia byl **Cn. Flavius**, syn propuštěncův, houževnatý protivník patricijů. Jeho literární činnost, podporovaná vlivem Claudiovým, byla zahrocena proti pontifikům. R.304 pořídil kalendář (**fasti**) a vystavil jej na fóru; tak přinutil pontifiky, aby jej

také veřejně vystavovali. Knižně vydal sbírku soudních jednání (legis actiones); tak zbavil lidi neznalé práva nutnosti dotazovati se pontifiků a umožnil rozvoj právnictví.

B. PRVNÍ ROZKVĚT UMĚLÉ LITERATURY

1. RÁZ NOVÉ DOBY

1. Politické poměry. Vnější římská politika byla po první punské válce provázena dalšími úspěchy. Druhou (218-201) a třetí válkou zbavili se (146) Římané Kartaginců, svých nejnáročnějších soupeřů na západě, a obohatili imperium o Galii Předalpskou a Narbonskou, Hispanii a část afrického pobřeží. Zasahující do zápletek na východě, pokořili si Makedonii a Řecko (146), jež bylo proměněno v provincii zvanou později Achaia. Odkazem získali M. Asii (133) a nabyli rozhodujícího vlivu ve zkomírajících hellenistických východních státech.

Válečnou kořistí a zisky plynoucími z provincií nesmírně stoupl blahobyt Říma a jeho kulturní potřeby. Ale také se neblahou kapitalistickou politikou, jež přivedla základ státu, drobné zemědělce, na mizinu, velmi přiosťřily sociální boje, v nichž proti sobě stál proletariát a zbohatlá aristokracie, rodová, úřednická i finanční. To vedlo k nebezpečným bouřím za bratří Gracchů (133-121) a k občanské válce (Marius, Cinna, Sulla 88-79). Celkem se vyznačuje toto období mocným stoupaním individualismu, jež rozvrátil svornost a jednotu státu. Aristokracie byla ještě s to, aby se načas uhájila; ale konec republiky se již neodvratně blížil.

2. Působení hellenizmu. Jednak nepřímo skrze Etrusky, kteří v VI. stol. Římu vládli, jednak přímo z řeckých osad založených v Kampanii a ve Velkém Řecku přejímali Římané od Řeků již od nejstarších dob různé kulturní a civilizační podněty - abecedu, míry a váhy, stavitelství, náboženské představy, právníké pojmy atd. -, ale tyto vlivy se většinou týkaly jen praktického života: Pronikavější kulturní působení nastalo, když Římané po tarenském válce (272) zabrali celou jižní Itálii, osídlenou z velké části Řeky, a po první válce punské (241) získali Sicílii, slynoucí odedávna vyspělou řeckou kulturou. Celé Velké Řecko se tak stalo částí římského státu a Řekům se otevřel Řím, hlava toho státu. Hellenizmus pak ještě více zmohutněl, když se zájmy Říma přenesly přímo na Balkán: tu se Římané ocitli přímo na mateřské půdě Řeků, požehnané nesčetnými památkami řeckého ducha, jejichž působení neodolali. Itálie, zejména arci Řím, plnila se pak Řeky, svobodnými, zajatci i rukojmími, a ti se uplatňovali v soukromí i ve veřejném životě v rozmanitých povoláních, jako vychovatelé a učitelé, cvičitelé gymnastiky, lékaři, výtvarní umělci i řemeslníci. Díla řeckých sochařů a malířů, získaná z Řecka, zdobila domy římských boháčů. Životní úroveň zámožných vrstev se pozvedala. I řecká filozofie začala tehdy mocněji působit na Římany.

Hellenizmus ovšem s sebou přinášel přepych a zjemnělost, vzrušující východní kultury, myšlenkový racionalismus a úpadek zděděné víry, a tak porušoval starořímskou prostotu mravů a kázeň. Začal bujet individualismus, vynikající jedinci se osvobozovali od pout své třídy i státu a zděděných tradic. Ryzí římské cítění, představované osobou Catona Staršího, stavělo se proto vědomě i nevědomky proti převaze řeckého vlivu. Odpor ten byl marný, hellenizmus vítězil, zprvu ovšem jen ve vyšších kruzích. Bylo to hlavně zásluhou Scipiona Mladšího a jeho přítele C. Laelia; ti shromáždili kolem sebe kruh přátel řecké kultury. Měl naň velký vliv zejména řecký historik Polybios, obdivovatel římské ústavy a moci, a stoik Panaitios. Stoická etika se svou naukou o ctnosti, o povinnostech jednotlivce k společnosti, a

názor stoiků o světoobčanství zaujaly hluboce duše římských státníků, neboť v tom všem nalézali filozofické vyjádření své bytosti a svého poslání: římské virtus, římské oddanosti k státu a římské světovlády. Ale protihellenistická reakce splnila svůj úkol: zachránila Římany před odnárodněním, jemuž neušli Orientálci, podlehlí řecké kultuře. Zůstat Římanem a přitom být vzdělán jako Řek, to je cíl, k němuž mířil Cato i nejlepší z filhellénů. Řecká paideia (vzdělanost, doctrina) a římská virtus se spojují k novému ideálu řecko-římské humanity. Toto spojení se dovršilo za římské doby klasické činností řečníka Cicerona a básníků Augustova věku.

3. Vývoj literatury. Umělá římská literatura se začíná r.240, rok po skončení první punské války, kdy vystoupil Andronikos latinským překladem řeckých dramát. Tento začátek dojísta nebyl tak náhlý, jak se nám zdá. Řecké vlivy lze, jak bylo vyloženo, pozorovat již v nejstarších literárních pokusech. Za války s Pyrrhem patrně zesílily, neboť jak umění Andronikovo, tak příznivý ohlas jeho činnosti v národě dosvědčuje, že už měl v Římě půdu připravenou. Sám byl činný už před r.240. Přece však lze s Římany tento rok právem pokládat za mezník římské literatury: po něm byla řecká literatura kvapem přejímána, a římská poezie, živěná řeckými vzory, zanedlouho dosáhla prvního rozmachu.

Zárodky národní literatury nemohly se ovšem za toho stavu rozvinout a skoro všechny upadly v zapomenutí, jsouce zastíněny vyspělou řeckou literaturou. Stalo se to tím spíše, že nové písemnictví nepřestalo na volném překládání řeckých děl a na řeckých látkách, a že plně sloužilo římskému národnímu životu. Za protihellenistické reakce II.stol. došlo i k pokusům znárodnit poezii. Pro epiku a pro tragedii byly váženy látky z římské historie. Vznikla satira, tepající vady římského života. Ani komedie nezůstala pozadu a předváděla na scéně římský život. To jest arci také svědectvím, jak hluboko již zasáhl hellenizmus do vývoje římského ducha. Až na vzácné výjimky užívá se i při pokusech o znárodnění římské literatury řeckých forem, upevněných převzetím časoměrné prozodie, pro latinu nevhodné; a jen zušlechtění hellenizmem učinilo Římany schopnými takových samostatných pokusů uměleckých.

Štěstí bylo, že Římané přejímali řeckou literaturu zprvu hlavně od Řeků jihoitalských a sicilských. Tam se totiž stále ještě udržovala klasická řecká literatura. Tak se seznámili s homérskými eposy a s díly tří velkých klasiků řecké tragedie, Aischyla, Sofoklea a Euripida, z poezie poklasické pak s výtečnou novou attickou komedií, jež byla prosta všelijakých hellenistických kazů. Hellenistický svět byl ovšem Římanům bližší, a převáděli do latiny, často bez výběru, i množství hellenistické literatury; ale její poezie a umělecké zásady alexandrijské moderny uplatnily se u nich teprve v následujícím období.

Za archaického období umělé literatury rozkvetla poezie, a to drama, epos a satira. Rozkvět nastal přičiněním Neřímanů; básnit pokládali Římané za hru sebe nedůstojnou a maření času. Vývoj prózy se poněkud opozdil; teprve v II.století vzniká próza dějepisná a řečnická, ale vzdělávají ji s úsilím právě Římané, a to téměř výhradně příslušníci aristokracie. Je až podivuhodné, jak brzy latina vyspěla z nevhodného nářečí v jazyk schopný nejvyšších uměleckých výtvorů.

2.POEZIE

a)DRAMA A EPOS

1. Drama převzali Římané jako hotový útvar od Řeků, neohlížejíce se na neumělé zárodky dramatické poezie. Převzali dva druhy dramatu: tragedii a komedii. Stará attická komedie byla těsně spjata s dobou, kdy byla vzdělávána, a v římských poměrech nebylo pro ni podmínek; tu tedy nemohli Římané převzít. Střední a nová komedie byla nečasová,

předváděla lidské typy, měla velmi neutrální prostředí a jednoduchou stavbu. Proto ji mohli Římané s úspěchem přenést do své literatury. Pro satyrské drama neměli smyslu; místo něho užívali později jako dohry (exodium) k tragediím atellány, jež se spolu s mimem v improvizované podobě stála udržovala v oblibě obecnstva.

Řecká tragédie čerpala látku z řeckých bájí, komedie z řeckého soukromého života. Římané tento látkový okruh převzali, ale rozšířili jej o látky čerpané z římské historie a z národního života. Rozeznávali pak podle toho dvojí druh tragédie a komedie a nazývali je podle ústroje herců. **Tragédie** s řeckými látkami neměla zvláštního ustáleného jména; někdy se jí říká fabula crepidata, podle vysokých podešví (crepida) u střevíců, v nichž herci vystupovali; tragédie s látkou národní slula praetexta nebo praetextata, podle togy nachedem lemované, v níž vystupovali králové a vůdci. **Komedie** s látkami řeckými sluly palliatae fabulae, podle řeckého pláště zvaného himation (=pallium); komedie s domácími látkami togatae. Je to dělení spíše jen vnějškové; i básníci togát si vypůjčovali motivy z řeckých komedií, a i v praetextách zůstali Římané jen nohsledy Řeků, aniž vytvořili co ryze svého.

Stavbu a metrickou stránku řeckého dramatu uchovali Římané celkem dosti věrně. V tragedii podrželi i sbor, ale přicházel a odcházel podle potřeby, asi jako v dnešní opeře, a jeho písně byly méně umělé než v řecké tragedii. V pozdějších dobách se užívalo vystrojení obrovských sborů k nechutným okázalostem. V komedii sboru nebylo. V dramatech se vyskytovaly části mluvené (diverbia) a části buď zpívané nebo jen recitované za doprovodu hudby (cantica). V obyčejných dialozích se užívalo iambického senáru, v kantikách lyrických meter.

Proti řecké nové komedii byla římská komedie zásluhou Plautovou hudebně pestřejší. Nehledíc na skutečně zpívaná kantika (sólové zpěvy), kterých nová komedie neměla, přecházejí v římské komedii dialogy často v delší nebo kratší verše lyrické (trocheje, iamby, anapesty), a ty jsou doprovázeny hudbou. Ani toho u Řeků nebylo. Plautus asi napodobil římskou tragedii. Římští komikové mění vhodně metra dialogů podle nálady mluvící osoby. Kantika nejsou jen hudební vložky; děj v nich pokračuje. Prolog tragédie míval význam prvního jednání. Ale prology Plautových komedií mají - jak tomu bylo v nové attické komedii - ráz euripidovský. Osoba vystupující v komedii nebo jiná osoba ve zvláštním ústroji (ornatu prologi) informuje posluchače o obsahu kusu. Terentius užíval prologů k literárním polemikám a odloučil je od děje.

Děj řeckých tragedií i výtvorů nové komedie býval většinou prostý a klidný. Aby byl bohatší, pestřejší a rušnější, neváhali římské dramatikové měnit stavbu svých předloh tím, že některé výstupy vypouštěli, jiné zase přidávali, berouce je z jiných kusů, třeba i od jiného autora. Takovému spojování různých kusů se říká kontaminace. Nebylo to těžké, poněvadž si byly tragédie, čerpající z téže báje, a komedie, obměňující několik oblíbených motivů, podobny; a římské básníci dovedli nesourodé části většinou dobře spojovat.

Své řecké předlohy zpracovávali vůbec římské dramatikové velmi volně; nebyly to překlady, nýbrž spíše překladové úpravy, při nichž někteří básníci dosáhli pozoruhodného stupně samostatnosti.

Tragikové zpracovávali dramata tří klasiků řecké tragédie, hlavně Euripidova, přihlíželi však také k výtvorům hellenistickým. Komikové vzdělávali kusy střední komedie, z nové komedie pak zvláště díla Menandrova, Difílova a Filemonova; poněvadž však bylo zapotřebí velkého množství komedií, překládali i díla básníků méně významných.

Poměr obecnstva k dramatu byl u Římanů jiný než u Řeků. Řecké obecnstvo všech vrstev

bylo umělecky vyspělé. Báje, látka to tragedií, byly všem známy; rovněž motivy komedií se často opakovaly. Pozornost posluchačů nevyčerpávala se tedy zájmem o látku a mohla být věnována umělecké stránce a myšlenkovému obsahu díla. U Římanů bylo lze takové porozumění předpokládat jen u nevelkého počtu vzdělanců. Pro širší vrstvy bylo drama jen pastvou pro oči a zábavou, a zejména pro tragedii neměly pravého pochopení. Rozkvět a obliba dramatu za archaického období vysvětluje se z velké části právě tím, že byla divadelní představení senzační podívanou, a široké vrstvy neměly požitku, který by se jí vyrovnal. Ale když byly mezi slavnostní zábavy zavedeny gladiátorské zápasy, mělo to v zápětí obecný nezáměr o tragedii a jen nádherou a okázalou výpravou se jej podařilo překonávat. Mnohem více hověla římskému duchu komedie, ovšem spíše hrubé, bujné, fraškovité kusy než jemné hry konverzační. Není dojista jen náhoda, že se od klasiků římského dramatu nezachovala ani jediná tragédie, kdežto komedií sedmadvacet. Ale máme dosvědčeno, že se druhdy ani komedii nepodařilo u obecnstva zvítěziti nad gladiátory nebo provazolezci.

2. Epos. Také v eposu následovali Římané tradic řecké epiky. Navazovali na Homéra a skládali rozsáhlé eposy, nedbajíce uměleckých zásad alexandrijské moderny. Homérské básně u Římanů zdomácněly, a epikové z nich čerpali. Ale je známkou římského ducha, že nenabýly obliby eposy mytologické: římstí epici váží svou látku z římských dějin, skládají eposy historické, oslavující římský národ. Podnět k tomu nepochybně vzali také od Řeků; za klasické i za hellenistické doby Řekové psali historické eposy, a ostatně byla sama Ilias podle antického cítění také historická báseň. Na homérských básních naučili se Římané epické technice. Významné jest, že z nich převzali do historických eposů i nebeský aparát, bohy jakožto hybnou sílu děje; ten pak náležel k technice historického eposu. Jako epického verše užil Andronikos a Naevius verše saturnského; ale již Ennius převzal časoměrný hexamet, bez zvláštností, které mu vtiskli hellenističtí básníci, a navždy jej uvedl do římské epiky. Epické objektivnosti římstí básníci nedbali, vystupovali se svou osobou v díle do popředí a vyprávěli i o sobě, řídíce se v tom příkazem Hesiodovým.

LIVIUS ANDRONICUS, NAEVIUS

1. Andronikos žil asi v letech 280-207. Byl to tarentský Řek, jenž přišel po pádu Tarenta (272) v dětském věku jako zajatec do Říma. Později byl propuštěn na svobodu a slul po svém pánovi L. LIVIUS (Andronicus). Jako otrok byl vychovatelem (paedagogus) v pánově rodině; po svém propuštění za zařídil soukromou školu. K učebným účelům přeložil do latiny Odysseii (Odusia), a to saturnským veršem. Překlad ten byl, pokud soudíme z nečetných zlomků, značně volný. Leckteré představy čistě řecké byly latinizovány. Přes neobratnost a nejedno neporozumění zdařilo se Liviovi vzbuditi svým přebásněním u Římanů dojem vznešené poezie, a jeho překlad se udržel ve školách až do konce republikánské doby. R.207 složil na objednávku státu kultovní píseň pro divčí sbor ke cti Junonině, nepochybně podle řeckých vzorů; byl také průkopníkem v oboru lyriky. Ale nejvýznamnější čin vykonal, když r.240 **přeložil z řečtiny a o Římských hrách s úspěchem provozoval (neznámou) tragedii a komedii**. V této činnosti pak pokračoval, a tak podnítil drzký netušený rozkvět římského dramatu.

Z četných tragedií, jež zpracoval, zachovalo se jen něco málo zlomků. Volil zejména kusy s látkou čerpanou z trojského okruhu (např. Achilles, Ajax, Equos Troianus). Z komedií neznáme skoro nic; ale víme, že uvedl na římské jeviště postavu chlubného vojáka.

Úloha Andronikova byla nesnadná. Musel si utvářet latinský jazyk, dosud literárně neustálený, a tvořit básnickou mluvu. Napodobuje časoměrně rozměry dialogů řeckých dramát, byl nucen přizpůsobovat jejich zákony latinskému jazyku, jenž se proti řečtině

vyznačoval převahou dlouhých slabik. Vskutku vidíme, že v trimetru iambickém (senáru) a v tetrametru trochejském (septenáru) připouštěl spondeje všude kromě konce veršů. Tak dal těmto metrum onu vhodnou volnou podobu, kterou si zachovala až do doby Augustovy. Pokoušel se dokonce i o to, předváděti lyrické písně tragedií lyrickými rozměry. Nalezl asi v Římě půdu dosti připravenou, ale to jeho zásluhy nezmenšuje.

Výtvorů Andronikových si pozdější doba nevážila, všechny zapadly. Ale historický jeho význam je nesmírný, a to jak pro římskou literaturu, tak pro evropské písemnictví vůbec. Jím se začíná přenášení řecké literatury do západní Evropy.

Důsledkem Andronikovy úspěšné činnosti bylo zajisté to, že stát r.207 dovolil básníkům a hercům sdružovati se do cechu, jenž slul collegium scribarum historionumque; jejich shromaždištěm byl chrám Minervin na Aventině.

2.Naevius. Nad Andronika pokročil CN.NAEVIUS (asi 270 až 201). Byl plebej svobodného rodu, pocházel z Kampanie, tedy z kraje Osků. Bojoval v římském vojsku v první punské válce. Cítil v sobě národní pýchu, povolání pravého básníka a svobodomyšlného volného člověka. Od r.235 začal býti v Římě činný jako dramatik. Poněvadž napadal ze scény mocné šlechtice, byl vězněn a pranýřován; když vyvázl z vězení, byl nucen odejít do vyhnanství. Zemřel prý v Utice.

O jeho **tragediích** je málo známo. Má však zásluhu, že se stal zakladatelem římského **historického dramatu**. Jeho praetexta Romulus čerpala z bájí o založení města Říma; druhá, Clastidium, oslavovala vítězství M.Claudia Marcella nad galským náčelníkem Viridomarem r.222, čerpala tedy z dějin současných. Znamenitě vynikl v **komediiích**, k nimž měl pro svou říznou a ohnivou povahu spíše sklon. S řeckými předlohami již zacházel hodně volně, ukazují tak cestu Plautovi. Měnil metra, kontaminoval, vnášel do kusů narážky na současné poměry. Ve vyhnanství složil saturnským veršem epos Bellum poenicum, rozdělený později na 7 knih. Vyprávěl v něm události první punské války, předeslav vyprávění o příbězích Aeneových a o počátcích Říma; ke konci se zmiňoval i o svých osudech. Byl to **první římský epos**. Z nečetných zlomků lze těžko posoudit Naeviovu velikost. Ale staří si ho cenili; Ennius a Vergilius ho napodobili, a ještě Horatius praví, že Naeviova díla nejsou sice již v rukou čtenářů, ale v jejich srdcích že básník vězí takřka tak, jako by byl žil nedávno.

PLAUTUS

1.Život. Jaký netušený rozvoj nastal v římském dramate nedlouho po Andronikovi, ukazuje T.MACCIUS PLAUTUS (asi 251 až 184). Byl rodem UMBER ze Sarsiny. Podle starověkých zpráv byl nízkého původu. Byl prý zaměstnán v Římě u divadla. Když si nastřádal něco peněz, obchodoval ve světě, ale přišel prý o vše a musel se živiti jako dělník u pekaře točením ručního mlýnu. Přitom skládal komedie, dobyt jimi úspěchu, a tak prý se dostal - ve věku dost pozdním - k svému vlastnímu povolání. Podle toho poznal Plautus divadelní praxi i život, zvláště nižších vrstev, pro něž projevuje v komediích nejvíce porozumění. Ale jeho díla svědčí také o tom, že se v světě dobře seznámil s řeckým divadlem a že hodně studoval řeckou literaturu.

2.Plautovy komedie. Proti svým předchůdcům skládal Plautus **jen komedie**. Připisovalo se mu 130 kusů, ale za pravé z nich bylo kritikou uznáváno jen 21, a ty se nám zachovaly; některé ovšem s mezerami, jedna jen ve zlomech.

Pozoruhodnější jsou tyto:

Amphitruo travestuje mýtus o zrození Herakleově; v prologu je kus nazván **tragicomoedia**. Za nepřítomnosti Amphitruona, thébského vladaře, dochází Iuppiter k jeho choti Alcmeně. Bere na sebe podobu vladařovu, a jeho průvodce Mercurius podobu Amphitruonova sluhy Sosia. Poněvadž se vrátí pravý Amphitruo i Sosia, vznikají záměnou osob veselá nedorozumění. - Původce řeckého originálu, dojista básník střední komedie, není znám.

Aulularia (fabula, Komedie o hrnci) je veselohra povahová a náleží k nejzdařilejším. Lakomý Euclio nalezne poklad ukrytý v hrnci (aula); bojí se stále o jeho bezpečnost a často jej přemísťuje, týraje svou služku Staphylu. Bohatý soused Megadorus ho chce zbavit domnělé chudoby a chce si vzít bez věna jeho dceru. Ale tu svedl tajně Megadorův synovec Lyconides; vyzná se z poklesku své matce Eunomii a chce křivdu napravit sňatkem. Mezitím jeho sluha ukradl Euclionovi poklad; lakomec je zdrcen. Konec kusu se ztratil. Euclio asi dostal poklad zpět, ale vyléčil se ze své lakoty a dal jej mladým manželům. - Originálem byla snad neznámá komedie Menandrova, s níž Plautus kontaminoval jiný kus.

Captivi (Zajatci) je vážná činohra bez ženských úloh, v níž jen parazit zastupuje komický živel.

Hrdinou je otrok obětující se za pána. Aitolovi Hegionovi byl jeden syn v raném věku unesen, druhý, Philopolemos, se dostal za války s Elidou do zajetí. Hegio skupuje elejské zajatce, aby nějakého vznešeného vyměnil za svého syna. Tak se k němu dostanou Philocrates se sluhou Tyndarem. Aby pomohl svému pánovi na svobodu, vydává se Tyndarus za Philocrata; Hegio totiž chtěl sluhu poslati do Elidy, aby tam našel jeho zajatého syna, a teprve potom míní Philocrata výměnou propustit. Odešle tedy Philocrata v domnění, že to je Philocratův otrok Tyndarus. Po jeho odchodu je lest prozrazena; rozružený Hegio odsoudí Tyndara k práci v lomech. Zatím se vrátí Philocrates s osvobozeným Philopolem, a v Tyndarovi shledá Hegio svého druhého, uloupeného syna. - Originál není znám.

Bacchides (Dvě Bakchidy) je komedie intriková.

Kus je nazván po dvou sestřích, jež obě slovou Bacchis. Jednu z nich miluje mladý Mnesilochus, druhou si zamiloval za jeho nepřítomnosti přítel Pistoclarus. Mnesilochus, vrací se z obchodní cesty, slyší, že jest jeho milenka v moci důstojníka, i chce ji vyplatit. Jeho sluha Chrysalus osnuje lest, aby mohl Mnesilochus užít peněz vydělaných na cestách. Ale Mnesilochus se doví, že Pistoclerus miluje Bacchidu; neví, že to je stejnojmenná sestra jeho milanky, soudí, že ho přítel zradil, a odevzdá peníze otci. Po vysvětlení omylu nastává Chrysalovi úkol opatřit znovu peníze; zdaří se mu to dokonce dvakrát, ač sám před sebou Mnesilochova otce varoval. Když se doslechnou otcové obou mladíků, že se jejich synové octli v tenatech hetér, jdou je od nich odvést, ale sami do nich upadnou také. - Začátek chybí. Kus je značně frivolní, ale výtečně zpracován. Základem byla Menandrova komedie *Dis exapatón* (Dvakrát klamající).

Mostellaria (fabula, Komedie o strašidle), jedna z nejlepších zachovaných komedií intrikových.

Zatímco dlel kupec Theopropides v cizině, jeho syn Philolaches, podporovaný prohnáním sluhou Tranionem, hýří. Vykoupil z otroctví svou milenkou, jež ho upřímně miluje. Protějškem jeho je kamarád Callidamates se svou milenkou. Právě když zase společnost hoduje, vrací se otec z cest. Tranio převezme úkol zabránit mu vstoupit do domu. Namluví Theopropidovi, že v domě straší. Je nucen dále troufale kupiti lež na lež. Nakonec se všechny výmysly žalostně zhroutí, ale na zakročení Callidamatovo jest Filolachetovi, ba i Tranionovi odpuštěno. - Originálem byla asi komedie *Fasma* (Zjevení, Strašidlo) od Filemona.

Menaechmi (Dva Menaichmové) je komedie zakládající se na záměně osob.

Z dvou bratrů bliženců jeden, Menaechmus, se rodičům ztratil; dostal se do domu bohatého bezdětného kupce v Epidamu, a ten mu odkázal své jmění. Druhý bratr, Sosicles, přezvaný po ztraceném na Menaechma, hledá po letech ztraceného bratra. Přijde také do Epidamu se svým sluhou Messenionem, a poněvadž si jsou oba bliženci zcela podobní, vzniká záměnou množství komických situací. Konečně se oba bratři poznají. - Originálem byla neznámá komedie s názvem *Didymoi* (Bliženci). Je to jeden z kusů, v nichž Plautus poměrně nejméně měnil.

Miles gloriosus (Chlubný voják) nemá jednotného děje.

Athénský mladík Pleusicles miluje hetéru Philocomasium. Ta se octla v moci chvástavého důstojníka, jenž slove Pyrgopolinices, a dostala se s ním do Efesu. Pleusicles za ní připluje a ubytuje se v sousedním domě u hostinného přítele Periplecomena. Sluha Palaestrio probourá společnou zeď, aby se mohli milenci scházet. Potom však osnuje jinou lest. Namluví vojákově, že po něm touží bohatá paní ze sousedního domu, jež se dala

pro něho s manželem rozvést. Voják propustí Philocomasium, aby mu nepřekážela v sňatku; ta odpluje i s milencem a Palaestriem. Když však přijde voják do sousedního domu, je sluhy zbit a pozdě poznává, že byl oklamán. - Komédie vznikla asi kontaminací; má několik rozporů v ději, ale jinak je velmi zábavná.

Mercator (Kupec) je z kusů technicky nejdokonalejších; je to komedie intriková.

Mladý Charinus si přivezl z obchodní cesty milenkou Pasicompsu. Jeho starý záletný otec Demipho se do ní zamiluje. Syn předstírá, že to je služka, kterou přivezl matce darem. Otec ho přinutí, aby ji prodal v dražbě, a dá jí pro sebe koupit svým starým sousedem Lysimachem. Poněvadž je manželka sousedova právě na venkově, je děvče skryto u sousedů, a staří páni si chtějí uspořádat veselou hostinu. Náhlý návrat Lysimachovy ženy vše překazí, a zoufalý Charinus opět dostane svou milenkou. - Originál byl Filemonův Emporos (Kupec).

Pseudolus, komedie nazvaná podle chytrého otroka, jenž provádí intriku, je z nejlepších kusů Plautových.

Mladý Calidorus miluje pištkyni Phoenicium, jež je v nevolnictví u kuplíře Balliona. Ten ji chce prodat vojákově, jenž už část ceny zaplatil. Pseudolus ohlásí Ballionovi, že ho lstí připraví o dívku, a vskutku se mu to podaří. Nadto ještě vyhraje sázku uzavřenou s otcem Calidorovým. - Originál není znám.

Trinummus (Trojgroš) je vážná činohra bez ženských úloh.

Athéňan Charmides pozbyl marnotratností svého syna Lesbonica skoro všeho majetku. Zakopá zbytek peněz tajně ve svém domě a odcestuje, svěřiv svého syna a dceru starému příteli Calliclovi. Lesbonicus hýří dále, až je nucen prodat dům; koupí jej Callicles, jenž ví o pokladu. O ruku Lesbonicovy sestry se uchází bohatý urozený mladík. Aby nebyla bez věna, chce pro ni Callicles vzít z uschovaných peněz, nechce však, aby se Lesbonicus o pokladě dověděl. Proto najme za tři groše sykofanta (řemeslného udavače), jenž má donést Lesbonicovi i Calliclovi fingovaný dopis od Charmida se zprávou, že posílá peníze. Ale Charmides se právě vrací domů a srazí se se sykofantou; dojde k veselé scéně, po níž se vše vysvětlí. - Originál byla Filemonova komedie Thésaurus (Poklad).

Ostatní zachované komedie jsou přes výtečné jednotlivosti slabší, některé podprostřední, a mají leckdy ráz značně fraškovitý. U některých lze pozorovati, že Plautus originál zkrátil nebo hodně pozměnil; přitom se asi silně uplatnila italská záliba ve fraškách.

Asinaria (Komédie o oslích penězích) předvádí otroka, jenž ukradne peníze stržené prodejem oslů, aby pomohl mladému pánovi k milence. Je zpracována podle komedie Onagos (Honec oslů) od neznámého básníka Demofila. - **Curculio** (Pilous): tak se nazývá parazit, jenž chce vykoupit pro mladíka milenkou, ukradne prsten důstojníkovi dychtícímu po ní, a tak mimoděk způsobí, že je v důstojníkovi poznán bratr oné dívky. - **Casina** sluje dívka, o níž losují dva otroci, jeden v prospěch mladého pána, druhý v prospěch jeho otce: tento vyhraje, ale manželka zmaří jeho záletné úmysly. Originál pocházel od Difila, ale je asi značně změněn. - **Cistellaria** (Komédie o skříňce) je opět činohra: podle obsahu skříňky (cista), dané kdysi odhozenému děcku, poznají manželé po letech svou dceru, vychovanou u kuplířky. Také drama **Rudens** (Lano) líčí, jak byla při náhodném ztroskotání poznána otcem po letech dcera sloužící kuplířovi. Komédie, zpracovaná podle Difila, vyznačuje se počáteční sborovou písní rybářů. Podobného obsahu byla komedie **Vidularia** (vidulus = kožený vak), dochována jen ve zlomcích. - **Epidicus**, komedie nazvaná po prohnáném sluhovi, je hodně spletitá. Epidicus dvakrát ošálí o peníze svého pána, hledajícího nemanželskou dceru, a dopomáhá jeho synovi k milenkám: náhodou se přitom ztracená dcera nalezne. - **Poenulus** (Kartagiňan) je hra proslulá tím, že se v ní hovoří punsky. Kartagiňan Hanno nalezne po letech u kuplíře své dvě ztracené dcery a s nimi i synovce, kdysi uloupeného z domova. - **Persa** (Peršan) je čerpán ze života otroků. Jeden otrok připraví lstivě kuplíře o peníze s pomocí parazita a spoluotroka, převlečeného za Peršana. - **Stichus** se skládá ze dvou nesouvislých částí. V první čekají dvě sestry na své manželky - dva bratry - a šťastně se jich dočkají; v druhé části hoduje otrok Stichus se spoluotrokem a společnou milenkou. Originálem byla jedna z dvou různých komedií Menandrových nazvaných stejně Adelfoi (Bratři); ale Plautus ji asi hodně změnil. - **Truculentus** (Neotesanec) předvádí hetéru, jež vykořisťuje tři milence. Kus je nazván podle hrubého otroka, jenž nejprve odsuzuje hetéry, ale pak sám propadá hýření. Je to z nejslabších kusů Plautových.

3. Plautovo komické umění. Plautus užívá o své činnosti slovesa **vortere** (překládati), ale nebyl věrným překladatelem. Je hlavním představitelem směru, jenž usiloval o to, **přízpůsobiti řecké komedie římskému publiku**. Ponechával řecké dějiště a prostředí kusů i motivy čistě řecké (pohazení nebo ztráta děcka a jeho osudy, násilné svedení dívky o noční slavnosti,

volné lásky mladíků atd.). Ale vnášel do her četné představy a životní formy ryze římské, krátil je, rozšiřoval samostatnými nápady i kontaminoval, měnil metra a vkládal četné sólové arie. To jsou u mladé literatury náběhy k samostatnému tvoření. Činnost Plautovu lze srovnávat s činností novověkých dramatiků, jako byli Moliere nebo Shakespeare, kteří si brali bez rozpaků látku od předchůdců a volně je zpracovávali. Plautus nedosáhl jejich volnosti v přetváření starých látek a k tvoření zcela samostatnému nedospěl. Ale učinil významný krok k znárodnění římské komedie a ukázal, čeho lze dosáhnout produktivní napodobou.

Uhlazeným řeckým originálům asi často ublížil. Zhrubly v jeho rukou, zfraškovatěly, nejednou se rozklížily a naplnily slohovými protivami. Ale dal jim nový život, bujnější a jadrnější. Bylť Plautus duch spřízněný spíše s Aristofanem než s básníky nové komedie. Jeho vis comica tíhne k prudkému, okamžitému jevištnímu efektu, a je to dojista výraz jeho italského temperamentu, italské záliby v burleskním humoru a římské průbojné životnosti, že tak přetvořoval řecké výtvořky umělecky výtečné, ale jemné po stránce komické účinnosti a výbojné, jakoby zemdlené.

Plautův dialog je živý, svěží a rušný. Nikdy mu nechybí vtíp, třeba obhroublý, ale skoro vždy účinný, a ovládá skvěle celý komický slovní aparát (hříčky slovní, chytání za slovo, nadsázky, zvukové figury, vulgarizmy, cizomluvy atd.) Tím spíše, že ovládá mistrně současnou živou latinu, řeč plnou šťavnatosti, konkrétnosti, síly, a dovede ji přizpůsobovat jakékoli náladě. K tomu přistupuje velké bohatství meter dialogických i lyrických a hudba. Po této stránce byl asi učenlivým žákem současné římské tragedie (Ennia), neboť komedie, které zpracovával, byly jistě z největší části jen dramata mluvená, skládaná převážně trimetrem iambickým.

4. Význam Plautův. Plautus byl za života provázen úspěchem, a ten mu zůstal věrným i dlouho po smrti. V prologu k Plautově Casině, určeném k opětnému provedení té hry kolem r.160, se vykládá, že komedie současných skladatelů nestojí za nic, a publikum že si žádá kusů Plautových. Na scéně žily některé jeho kusy ještě v době Ciceronově, tu a tam se objevují i za doby císařské. Byl ovšem v pozdějších dobách většinou jen čítán. Jemný vkus Augustova období nemohl se spřáteliti s obhroublostí, neukázněností a nestylovostí jeho kusů. Ale nejlepší znalci jazyka byli jeho ctitelé, studovali jeho díla, ba v II.stol. n.l. čerpali spisovatelé z jeho mluvy. Pro novověkou veselohru nabyl Plautus nesmírného významu. Kdežto výtvořky nové řecké komedie zapadly, stala se latinská jejich zpracování, vyšlá z Plautovy ruky, zdrojem rozkvětu evropské veselohry a množství dramatiků všech národů slavných jmen i neznámých, je od XV.stol. vykořisťovalo, zpracovávalo i napodobovalo. A dodnes jsou jeho komedie na scéně životné a účinné.

5. Caecilius. Současně s Plautem a krátce po něm působilo množství komických básníků. Zachovaly se ohlasy literárních půtek, z nichž vidíme, že se někteří z nich zastávali **věrnější nápodoby** řeckých originálů. Stoupal tedy umělecký vkus vzdělaných vrstev, jež neschvalovaly nešetřné zacházení Plautovo s originály. Ale širokým vrstvám se Plautus líbil, kdežto básníci nového směru (novi poetae) klidili u publika často nezdar.

Z básníků nového směru kromě mladšího Terentia vynikl **STATIUS CAECILIUS**. Pocházel z Předalpské Gallie z kmene Insubrů; je to první Kelt v římské literatuře. Insubrové byli r.223-222 přemoženi. Statius se dostal patrně jako mladičkový otrok do Říma; byv propuštěn na svobodu, zval se po svém pánovi Caecilius a po svém původu Insuber. Žil v důvěrném přátelství s básníkem Enniem. Zemřel r.168. Známe přes 40 titulů jeho komedií a něco

zlomků z nich. Více než třetina jeho kusů byla zpracována podle Menandra, jehož jemnost a uhlazenost teprve nyní začali vzdělanci vychutnávat. Kontaminace Caecilius patrně vůbec neužíval; ponechával děj i celkovou stavbu kusů tak, jak byly v originále, a právě pro uměleckou jednotu ho staří chválí. V jednotlivostech si ovšem vedl se značnou volností a také často půvabů originálů nevystihl. Jadrností mluvy se blížil Plautovi. Někteří ho pokládali za nejlepšího římského komika.

ENNIUS, PACUVIUS

1. Život Enniův. Další Neital a přitom velký tvůrce umělé římské poezie byl Q.ENNIUS (239-169). Pocházel ze smíšeného oskicko-řeckého území v Kalabrii, z města jménem Rudiae, a to z urozené messapské rodiny; byl však napolo Řek. Za druhé punské války sloužil v římském vojsku a dojista si uvědomil nezlomnou sílu římského státu. R.204 seznámil se s ním na Sardinii Cato Starší, tehdy quaestor, a vzal ho s sebou do Říma. V Římě Ennius vyučoval řečtině a latině a pracoval literárně. Získal si známosti ve vznešených rodinách, zejména v rodině Scipionů a Fulviů. Prostředí, v kterém se pohyboval, a smýšlení, které choval o vyšších vrstvách, bylo zcela jiné než u Naevia a Plauta. R.189 vzal ho s sebou konzul M.Fulvius Nobilior do Aitolie, chtěje, aby oslavil básní jeho činy; o něco později se dostalo básníkovi římského občanství. Z jeho soukromého života se dovídáme něco zajímavých podrobností. Povahy byl veselý a družný. S komikem Caeciliem ho poutalo přátelství i společný život.

2. Enniova díla. Jako spisovatel byl Ennius mnohostranně činný a velmi plodný. Proti Plautovi, svému staršímu současníkovi, vzdělával několik básnických oborů, ba i prózu. Ale přes velký vliv, který měl na římskou poezii, nezachovalo se ani jediné jeho dílo; známe je toliko ze zlomků. Nejvíce proslul jako epik a jako tragik.

a) Epika. Hlavní Enniovo dílo bylo historické epos Annales (o 18 knihách). Jím vstoupil básník do šlépějí Naeviových, ale předstihl je. Vyprávěl v Annálech dějiny římského národa od prvopočátků až do své doby.

Báseň vydával po částech. V první třetině vylíčil stručně báječný dávnověk, dobu královskou a starší události až do vítězství nad Pyrrhem; v druhé třetině punské války (první, vyprávěnou Naeviem, jen zkrátka) a války s Makedonií; v poslední třetině obšírně ostatní události, jejichž byl současníkem. Také o své vlastní osobě se v díle několikrát zmiňoval.

Římské dějiny chápal jako dílo vynikajících urozených jedinců; jejich oslavě byly některé části básně přímo věnovány. Toto pojetí dodalo nesourodé látce aspoň jakési jednoty, ale skutečný umělecký celek tak sotva vznikl. Ze zlomků je vidět, že báseň obsahovala části suchopárné, rázu čistě kronikářského a některé bizarnosti, ale také čisti opravdu básnické, plné vzletu a mužné krásy. Také účastí bohů na osudech římského národa dosáhl básník mocného účinku. V menších i větších podrobnostech napodobil Homéra, jehož duše prý se, jak vyprávěl v předmluvě, do něho vtělila. Velmi důležitý krok učinil tím, že zanechal saturnského verše a zavedl do římské poezie daktylský hexamet. Při neustálenosti kvantity v latinském jazyce byl to čin odvážný a těžký, a není divu, že se v některých jeho verších vyskytují rozličné kazy; ale celkem se mu jeho počín zdařil znamenitě. Tak bylo navždy rozhodnuto o prozodickém principu římské poezie, a latinský spisovný jazyk se ustálil.

Kromě Annálů složil epos k oslavě Staršího Scipiona.

b) Dramata. Několik komedií, které Ennius napsal, nemělo významu. Zato se dlouho udržely na scéně jeho tragedie. Je známo přes 20 titulů. Zpracovával hlavně tragedie Euripidovy. Také on s oblibou vybíral hry čerpající z trojské války. Tak drama Alexander předvádělo mládí

Parida-Alexandra, Iphigenia obětování Agamemnonovy dcery v Aulidě, tři dramata (Achilles Aristarchi, Achilles, Hectoris Iutra = vykoupení) zpracovávala látku Iliady, Aiax šílenství Aiantova a jeho smrt, Telamo návrat Aiantova nevlastního bratra Teukra k otci Telamonovi. Z jiných bájí se dvě tragedie týkaly Medeie (Medea exul, Medea). Při zpracovávání řeckých předloh si vedl dosti volně; měnil sborové části v dialogy, dialogy v písně, užíval hojně monodií a kontaminoval. Ale proti Plautovi si počínal velmi pečlivě, usiluje o uměleckou dokonalost.

Skládal také praetexty: drama Sabinae čerpalo námět z pověstí o počátcích Říma (únos Sabine), v dramatu Ambracia oslavoval patrně vítězství svého příznivce M. Fulvia Nobiliora nad Aitoly r. 189.

Jeho umění podle zachovaných zlomků budí příznivý dojem. Mluva je zvučná a jadrná, přiměřená tragickému patosu, vyzdobená různými figurami, zvláště zvukovými, a pádná.

c) Ostatní díla. Také v jiných oborech byl Ennius u Římanů průkopníkem. Zavedl do římské poezie literární epigram a s ním elegické distichon. V jiných dílech se pokoušel vystihnouti latinským jazykem velmi rozmanitá řecká metra. Sbírkou Saturae měla pestrý obsah (osobní projevy, bajky, rozmluva života se smrtí aj.), podaný různými rozměry. Ve sbírce Sota, nazvané podle hellenistického básníka Sotada, podával ionským metrem rozmarně všelijaká naučení. Báseň Protrepticus čili Praecepta vybízela k pěstování filozofie a obsahovala etické výklady, báseň Epicharmus, překlad řecké básně kolující pod jménem Epicharmovým, poučovala o přírodní filozofii. Báseň Heduphagetica (O lahůdkách), složená podle hellenistického básníka Arcestrata z Gely, měla obsah gastronomický a parodovala metrem i stylem epiku. V prozaickém spise Euhemerus, sacra scriptio vykládal básník podle hellenistického spisovatele Euhemera racionalisticky báje o bozích jakožto mocných lidech, kteří kdysi žili na zemi a prohlásili se za bohy.

Měla tedy ostatní Enniova činnost ráz převážně didaktický, seznamovala Římany hlavně s populární řeckou filozofií.

3. Význam Enniův. Svými Annály dal Ennius Římanům národní epos, jenž byl zastíněn teprve Vergiliovou Aeneidou. To dosvědčuje, že to nebyla jen napodobenina homérských básní, nýbrž osobitý výtvar, v němž se sloučily prvky řecké a ryze římské. Jím se stal Ennius římským Homérem. Vskutku byl jeho vliv na další římskou epickou tvorbu pronikavý. Jeho žáky byli zejména Lucretius a Vergilius. Oddaným jeho ctitelem byl Cicero, jenž zachoval ve svých filozofických a rétorických dílech velkou část všech jeho zlomků, a Varro. Teprve Catullus a básníci Augustovy doby kromě Vergilia se od něho odklonili. Také jeho tragedie měly dlouho trávající ohlas; vede od nich přes Senecu cesta k renesanční tragedii. Velkou jeho zásluhou bylo, že vytvořil Římanům vznešenou básnickou řeč. Kdežto Plautus čerpal z lidu a rozséval hellenizmus do nejširších vrstev národa, Enniova činnost ukazuje, jak se vyvíjel hellenizmus mezi římskými vzdělanci; že mezi nimi zvítězil, a přece nepřivodil jejich odnárodnění, o to má nemalou zásluhu také Enniova poezie.

4. Pacuvius. Enniův sestřinec **M. PACUVIUS** (220-130) pocházel z Brundisia. V Římě se Pacuvius stýkal s Laeliem a Scipionem Mladším. Byl malíř a tragický básník. R. 140 závodil s L. Acciem, tehdy začátečníkem. Ke konci života byl těžce churav; odebral se do jižní Itálie a v Tarentě zemřel.

Nebyl tak plodný jako jiní dramatikové; je známo jen 12 titulů jeho tragedií, kterémužto oboru se výhradně věnoval. Vyhledával látky dosud málo u Římanů opotřebované, ba odlehle, čerpaje i z tragiků hellenistické doby, a známějším látkám vtiskoval nový ráz odchylkami v obsahu. Měl zálibu pro spletité děje, nečekané obraty, efektnost a filozofické výklady. Tomu

se naučil u Euripida. Způsobil tak, že se tragédie širokým vrstvám národa velmi odcizila. Z jeho dramát byla nejproslulejší Antiopa, Teucer a Chryses. Napsal také praetextu s názvem Paulus, v níž snad oslavil vítězství Aemilia Paula u Pydny. Jeho verš byl jemný, sloh plný, někdy až přeplněný. Cicero ho pokládal za nejlepšího římského tragika.

TERENTIUS

1. Život. Dalším svědkem pokroku ve vkusu vzdělaných římských vrstev je komik P. TERENTIUS AFER (asi 195-159). Jako libyjský otrok, pocházející z Kartága, přišel v mládí do Říma. Poněvadž byl nadán, dal ho jeho pán, senátor Terentius Lucanus, pečlivě vzdělati a později ho propustil na svobodu; po pánovi a po své otčině pak obdržel básník jméno (Afer = Afričan). Domohl se slušného postavení hmotného i společenského; dostal se do vznešené římské společnosti, zjemněna do filhellénského kroužku Scipiona Mladšího. Později se vynořily pověsti, že je buď Scipio nebo někdo jiný z jeho urozených přátel původcem Terentiových komedií, nebo že mu při nich pomáhali. Literárně vystoupil r. 166 a byl činný až do r. 160. Potom podnikl cestu do Řecka a z té už se nevrátil.

2. Terentiovy komedie. Jako Plautus a Caecilius skládal Terentius **jen komedie**. Zachovalo se od něho šest her, všechny, jež složil.

Andria (Dívka z Andru) je zdařilá komedie intriková.

Mladý Pamphilus miluje opuštěnou dívku z ostrova Andru Glycerium, má si však vzít dceru souseda Chremeta Philumenu. Tento, zvěděv o jeho lásce, odřekne mu ruku své dcery; ale Pamphilův otec Simo předstírá tu svatbu dále. Na radu chytrého sluhy Dava nevzpírá se Pamphilus zdánlivé svatbě; a tu Simo přemluví Chremeta, aby odvolal své odmítnutí, a svatba se opravdu má slavit. Pamphilus je v situaci tím horší, že se mu právě narodilo dítě z Glycerie. Toho dovede Davus využít: postará se, aby novorozeně přišlo na oči Chremetovi, a ten ihned zase zruší svůj slib. Ukáže se však, že je Glycerium ztracená dcera Chremetova. I stane se ženou Pamphilovou, kdežto Philumenu dostane jeho přítel Charinus. - Originálem byla Menandrova Andria, byla však kontaminována s Perinthíí téhož autora; i samostatné přídávky ta hra obsahuje.

Hecyra (Tchyně) je spíše činohra než komedie.

Mladý Pamphilus je otcem přinucen vzít si Philumenu, kterou nemá rád. Ale její ušlechtilá povaha získá si ho nakonec tak, že se do ní zamiluje. Za jeho dočasné nepřítomnosti opustí Philumena náhle jeho dům a vrátí se k otcovi. Byla totiž před sňatkem násilně svedena neznámým mladíkem, a nyní se jí narodilo dítě. Pamphilus se to doví a je nešťasten; neprozradí poklesek své ženy, ale do svého domu ji nepřijímá. Odchod Philumenin z manželova domu byl zprvu kladen za vinu její tchyni, Pamphilově matce. Později se otcové domnívali, že je příčinou roztržky hetéra Bacchis, dřívější Pamphilova milenka. Ta se však nesobecky mladé ženy ujme a vypátrá, že je otcem Philumenina dítěte sám Pamphilus. - Je tu celkem dosti věrně zpracováno drama Hecyra od Apollodora z Karystu, básníka nové komedie; to však bylo přepracováním Menandrova dramatu Epitepontos, z něhož máme nyní rozsáhlé zlomky. Terentiův kus byl dvakrát provozován, ale nedohrán pro nezáměr publika; teprve při třetím provozování pronikl.

Heautontimorumenos (Sebetrapič) je chabý intrikový kus.

Mladík Clinia miloval dívku Antiphilu; jeho otec Menedemus mu v tom bránil, i odešel Clinia do ciziny. Otec se všelijak trápí a mučí za to, že syna vyšťval; rád by mu nyní ve všem vyhověl. Clinia, nevěda o tom, se vrátí; pobývá u svého přítele Clitiphona, syna souseda Chremeta. Clitipho miluje hetéru Bacchidu. I zařídí to s pomocí otroka Syra tak, že přijde Bacchis se svou družinou, v níž se Antiphila, do Chremetova domu; tomu se předstírá, že je Bacchis milenka Cliniova. Ale Chremetova žena pozná v Antiphile své odložené dítě; sňatku mezi Cliniou a jí nestojí nic v cestě. V úzkých se však ocitá Clitipho kvůli Bacchidě; aby vyhověl jejím požadavkům, musí Syrus vymámit z Chremeta peníze. Nakonec se vše prozradí. Clitipho dojde odpuštění, když se zřekl Bacchidy. - Originál byl Menandrův, zdá se však, že jej Terentius změnami poškodil.

Eunuchus (Kleštěnec) je nejlepší a nejrušnější Terentiova intriková komedie.

Mladík Phaedria chce darovat své milence Thaidě černošskou služku a kleštěnce; druhý mileneček Thaidin, chvástavý voják Thraso, jí koupil mladou opuštěnou dívku Pamphilu, po jejímž bratrovi Thais pátrá. Phaedriův mladší bratr Chaera zhlédl Pamphilu, když ji vojákův parazit Gnatho vedl do domu, a zamiloval se do ní. Na

podnět sluhy Parmenona, původně žertem pronesený, převlékne se Chaera za kleštěnce. Tak se dostane do domu Thaidina, znásilní Pamphilu a prchne. Z toho nastane zmatek; při něm se objeví Pamphilin bratr Chremes. Ježto je dívka občanského původu, může Chaerea svou krivdu napravit sňatkem. - Originál byl Menandřův; do něho Terentius vložil postavu parazita a chlumného vojáka z Menandřovy komedie Kolax (Pochlebník). Komedie se v Římě líbila tak, že byla téhož dne opakována a bylo za ni básníkovi dobře zapláceno.

Phormio je svěží intrikový kus nazvaný podle parazita, jenž osnuje zápletky.

Bratři Chremes a Demipho jsou na cestách; Demiphonův syn Antipho se zamiluje do chudé attické dívky Phanie, Chremetův syn Phaedria do hetéry. Antiphonovi pomůže Phormio tak, že ho s jeho vědomím vydává před soudem za nejbližšího příbuzného oné dívky, a podle athénských zákonů ji soud mladíkovi přiřkne za choť. Když se Demipho navrátí, nese těžce sňatek synův a naléhá na rozvod. O totéž usiluje Chremes, jenž se také vrátil domů z Lemnu, kde marně hledal svou nemanželskou dceru; tu by byl rád provdal za Antiphona. Phormio se mu nabídne, že si Phanium po rozvodu vezme, dá-li mu 30 min; zatím však užije peněz k tomu, aby Phaedriovi pomohl k milence. Tu se objeví, že je Phanium hledaná nemanželská dcera Chremetova; k rozvodu nedojde. Když žádá Chremes po Phormionovi nazpět peníze, prozradí Parazit Chremetově ženě, že má její choť nemanželskou dceru. Manželka svému muži odpustí s podmínkou, že i on odpustí Phaedriovi. - Originálem byla Apollodorova hra Epidikazomenos (Ten, jenž si dává přisoudit dědictví; zde: manželku). Terentius se tu uchýlil od svého zvyku jmenovati zpracované komedie názvem originálů.

Adelphoe (Bratři) je charakterní komedie řešící problém výchovy.

Předvádí dvě dvojice bratrů různých povah. Micio, starý mládenec, je ušlechtilý, laskavý a shovívavý měšťák, Demea přísný venkovan, zastánce tuhé kázně v rodině. Demea má dva syny: Ctesiphona vychovává sám, Aeschina si vzal za vlastního Micio. Ve svých chovancích se oba zklamou. Aeschinus svede bez vědomí strýcova chudou dívku, Ctesipho se zamiluje do citernice. Zápletku způsobí kurážný Aeschinus, jenž pro svého nesmělého bratra unese citernici od kuplíře. To se doví matka svedeného děvčete, i má obavu, že Aeschinus citernici miluje a že svůj poměr s její dcerou zruší. Otec Demea je únosem pobouřen; svaluje vinu za Aeschinův čin na mírný způsob Micionovy výchovy. Ale když pak zjistí, že je milencem citernice Ctesipho, jehož pokládal za syna vzorně vychovaného, nahlédne, že s přísností také pohořel. Je třeba při výchově spojovat přísnost s mírností. - Kus má jen jednu rušnější scénu, ale je výtečně stavěn a vyznačuje se znamenitou kresbou povah. Originálem byla jedna ze dvou her Menandřových, nazvaných Adelfoi. Terentius ji kontaminoval s Difilovou komedií Synapothnéskontes (Společně umírající).

3. Terentiovo komické umění. V otázce, jak zpracovávati latinsky řecké originály, nenásledoval Terentius ve všem ani Plauta ani Caecilia. Proti zásadám směru věrné nápodoby kontaminoval různé kusy, dokonce i od různých autorů. I jinak prováděl v originále četné změny: měnil monology v dialogy a naopak, rozmnožoval osoby, přidával nové scény, leckdy zcela samostatné. Ale ty změny prováděl jinak než Plautus. Přidávky velmi citlivě spájal s původním kusem. Co bylo v originálech příliš řecké, to buď vynechával nebo zobecňoval; římské poměry do nich nevnášel. Zavrhoval burlesknost, překreslování povah, všelikou drsnou komiku a hrubosti. Mluvy užíval vytříbené; u něho i otroci mluví salonně. Usiloval zkrátka o stylovou jednotu řecké komedie v latinském rouše, klasičtější uzavřenost skladby a menandřovskou eleganci. Nikoli náhodou čerpal nejvíce právě z Menandra. Aby uchoval původní ráz attické komedie, užíval také jen nemnohých meter v dialozích, ačkoli je také střídal podle nálady a obsahu, a zřídka vkládal do her skutečnou kantiku. Ponechával i původní názvy kusů, kdežto Plautus je měnil a latinizoval.

Terentius je větší umělec než Plautus. Má výtečné expozice (prologů užívá i k literárním výkladům, zejména k polemice), pečlivě staví kus a dobře kreslí povahy. S oblibou užívá kontrastních dvojic téhož typu. Ale správně bylo poznáno už v starém věku, že je jen "poloviční Menandros" (Caesar: o dimidiate Menander), že podal Menandra "se ztlumenými afekty" (Cicero: sedatis motibus). Chybí mu síla, originalita, bezprostřednost a pravý humor, věci to, jimiž se vyznamenává Plautus. Proto zůstávají Terentiova dramata v komickém účinku daleko za Plautovými.

4. Terentiův význam. Plautus měl více úspěchu a také více následovníků mezi pěstiteli

palliáty; ale vkus doby Augustovy dával přednost jemu. Pro svůj jazyk a slohovou čistotu stal se brzy školním autorem a zabývali se jím vykladači. Zachoval se rozsáhlý komentář od Aelia Donata (IV.stol.n.l.). Hojně byl čítán a provozován i v středním a novém věku, kdy byl také vzorem pro dramata s křesťanskými látkami. V novém věku spolu s Plautem přispěl k vývoji moderní veselohry, a byly doby, kdy byl kladen nad Plauta (XVII.-XVIII.stol.). Poskytl také některým dramatikům (např.Molliérovi) motivy k novým výtvorům. Celkem však Terentius působil spíše jako vzor pro stavbu kusu a uhlazenost mluvy, kdežto Plautus jako pramen motivů a vzor účinné komiky.

TOGÁTA A ATELLÁNA

1.Úpadek palliáty. Palliáta byla v II.stol. pěstována ještě četnými jinými básníky, ale z jejich děl se zachovalo málo zlomků. Nejlepší z nich byl Sextius Turpilius (zemřel r.103). Terentiův protivník a odpůrce kontaminace byl Luscius Lanuvius. Od neznámého Acquilia se zachoval zajímavý zlomek z komedie Boeotia (Boioťanka); v něm parazit nařiká na vynález hodin, jež určují čas k jídlu. Zlomek má ráz čistě plautovský, a není pochyby, že byl Plautus hodně napodoben, kolovalo-li pod jeho jménem 130 komedií. Ale Plautem a Terentiem dosáhla palliáta vrcholu a pak stále upadala. Přispělo k tomu to, že se vyskytly nové zábavy, jimiž bylo lze zpestřit slavnosti, a také protihellenistická reakce způsobila, že se komedie nacionalizovala a že atellána nabývala opět větší obliby. Turpilius byl poslední skladatel palliát.

2.Togáta. Cestu k znárodnění komedie nastoupil Plautus, ale jak a kým byla togáta zavedena, nevíme; stalo se to v 1.polovině II.století, kdy se ještě palliáta udržovala při životě. Tehdy působili klasikové římské togáty TITINIUS, T. QUINCTIUS ATTA a L. AFRANIUS. Její rozkvět trval krátce; ani jediná togáta se nezachovala.

Ze zlomků je viděti, že bylo v togátách líčeno prostředí maloměstské. Zejména byly předváděni příslušníci jednotlivých stavů a řemesel, a středem zájmu byla rodina. V ní se - což souhlasí s italskými poměry - více uplatňovala žena, občanské dívky byly předváděny, a otroci nesměli být chytřejší než pánové. V dramatické technice napodobila togáta úplně novou komedii; užívala většinou také týchž motivů, jenže byly přeneseny do latinského prostředí. Titinius navázal na Plauta, jak mlouvou, tak užíváním kantik. Ale Afranius (zemřel r.77), nejplodnější a nejjemnější ze skladatelů togát, přešel k Terentiovi a k Menandrovi, jehož silně využíval. Jeho kusy byly provozovány ještě za ranné doby císařské.

3.Atellána. Vedle komedie se udržovala v Římě stále lidová fraška jako atellána a mimos. Jak se tyto dramatické druhy vyvíjely, nelze sledovat; byly to výtvary improvizované. Pozoruhodno je, že si v nich herci dovolovali narážky na současné osoby a veřejné poměry. Když už byla umělá veselohra vyčerpána, oživila veseloherní produkce načas tím, že se jala uměle pěstít tyto dva drobné druhy. Atellána byla za Sullovy doby zavedena jako dohra k tragediím. K témuž účelu se také užívalo mimů; ale mimoto byly provozovány samostatně o Floraliích. Dva nejlepší skladatelé mimů působili až za Caesara.

Atellána rozkvetla začátkem I.stol.př.n.l. Hlavními jejími pěstiteli byli L.Pomponius z Bononie v sev. Itálii a Novius. Od onoho známe asi 70 titulů, od tohoto přes 40; ale zlomky nejsou vydatné. Často v nich byly ustálené personae Oescae předváděny v směšných situacích; např. Maccus jako voják, jako hospodský, jako mladá dívka; Pappus jako rolník, jako propadlý kandidát atd. Dále byla předváděna různá řemesla (valcháři, malíři, lékaři), slavnosti, a hlavně život venkovský (srov. tituly: Rolník, Vinař, Nemocné prase, Zdravé prase, Oslice aj.). Mimoto byly travestovány mytologické látky (Podvržený Agamemnon,

Herkules jako soudní vykonavatel aj.). Ráz těchto frašek byl bujný, drsný, nezřídka hrubý a nevkusný, ale řízný a vtipný.

ACCIUS, ÚPADEK TRAGEDIE

1. Accius. Za dovršitele římské tragédie byl na sklonku republiky a v době císařské pokládán L. ACCIUS. Žil asi v letech 170-86. Jeho otec byl propuštěnec, kolonista v umberském Pisauru. R. 140 vystoupil Accius poprvé s tragédií. S Pacuviem žil v přátelských stycích. Přes svůj nízký původ dobyl si v Římě vážnosti a vystupoval s velkým sebevědomím. Po vzoru alexandrijských básníků byl také učencem.

Napodobuje Ennia, byl všestranně činný, ale hlavně vynikl jako plodný tragik; známe asi 45 titulů jeho tragédií. Největší pozornost věnoval i on okruhu trojskému; z něho bylo čerpáno 15 dramát (např. Achilles, Armorum iudicium, Troades, Hecuba). Ale zpracovával i tragédie čerpající z jiných okruhů, a to hlavně díla klasiků řecké tragédie. Proslulý byl jeho Atreus {odtud heslo: Oderint, dum metuant). Složil také dvě praetexty s názvem Brutus (vypuzení králů) a Aeneadae (vítězství nad Gally u Sentina r.295).

Vedle tragédií psal milostné básně, epigramy a satiry. V didaktických dílech, psaných veršem, zčásti i prózou, zabýval se mj. otázkami literární estetiky, zvláště dramatickou tvorbou.

Acciovy tragédie, tu věrněji, tu volněji napodobující řecké vzory, vyznačovaly se ohnivostí, vznešeností, silou a vzletem. Byl jako Ennius a Terentius klasicista. Zlomky se od něho zachovaly dosti četné, ale většinou příliš krátké.

2. Úpadek tragédie. Když v Římě zvítězil hellenizmus, uchovala si tragédie poměrně déle než komedie přitažlivost pro vzdělané obecnstvo a těšila se ještě za doby Ciceronovy značné pozornosti. Ale nic nového a významného po Acciovi nebylo vytvořeno. Skládání tragédie stávalo se spíše literární zábavou, což lze pozorovati z toho, že je skládali i praktičtí řečníci a státníci. Tvůrčí síla Římanů pro tragédii zanikla, vše, co bylo později napsáno, byly jen ojedinělé pokusy, často jen diletantské, a díla čím dále tím více určená jen ke čtení, nikoli k provozování.

b) SATIRA

1. Satira. Toto slovo vzniklo ze slova satura, označujícího představu plnosti, hojnosti a pestré směsi. Ennius tak nazval sbírku smíšených básní, a ještě v pozdějších dobách byla tak označována literární všehochuť složená prózou i veršem. V tom smyslu také užil toho slova básník Lucilius, když nadepsal sbírky svých rozmanitých básní Saturae. Ale poněvadž měla velká část jeho básní obsah tendenční, výsměšný a útočný, stalo se to slovo označením slovesného druhu, satiry. Lucilius jest jeho zakladatel.

Satira je slovesný druh, o kterém Římané prohlašovali, že náleží zcela jim. Je to zčásti pravda. Satirický živel se vyskytoval již v řecké slovesné tvorbě, v různých literárních druzích: v iambické poezii, v staré attické komedii, v populárních filozofických výkladech, v nichž byly vážně i s výsměchem tepány lidské vady (tzv. spúdogeloion - "vážnost se smíchem") atd. Ale jako samostatný slovesný druh tendenčního básnictví Řekové satiru nepěstovali, neměli pro ni ani jména. Při italském nadání pro vtip a posměšek lze pochopit, že byla satira obor, v kterém Římané vynikli; satirické motivy však velmi často čerpali od Řeků. Jako slovesný druh ji kladli mezi poezii a prózu.

2. Lucilius. První básník, pocházející z latinského kmene, byl C.LUCILIUS. Jeho rodiště byla Sueasa Aurunca v Latii. Narodil se (patrně r.180) z bohaté a vážené rodiny. Vzdělání se mu

dostalo znamenitého, vyznal se dobře v řecké i latinské literatuře. S oblibou se Lucilius zabýval filozofií, zvláště akademickou; za pobytu v Athénách poznal osobně hlavní její zástupce. Byl důvěrným přítelem Scipiona mladšího a C.Laelia, účastnil se v Scipionově družině numantské války (134-133) a horlivě hájil jeho osoby i politiky. Veřejné činnosti se nevěnoval, ale se zájmem sledoval vše, co se dalo. Jsa velmi zámožný a zcela nezávislý, žil svému studiu, poezii a osobním zálibám. Povahou byl prudký a útočný. Zemřel r.102/101.

Z bystrého a kritického pozorování života, z literárních dojmů a z osobních zážitků vznikaly přčetné jeho básně pestrého obsahu. Nejprve kolovaly samostatně mezi přáteli; teprve později je uspořádal v několik sbírek, spojených pak gramatiky v 30 knih, o názvu Saturae (Smíšené básně). Vzorem byl Luciliovi Ennius sbírkou básní stejně nazvanou; také ve veršových rozměrech ho následoval. V nejstarších knihách celého svodu (XXVI, XXVII) užíval trochejského septenáru, později však přešel k daktylskému hexametu; ten byl jediným rozměrem kn.I-XXI, a po příkladě Luciliově stal se metrem římské satiry.

Luciliova sbírka neobsahovala samé satiry v našem smyslu. Byly v ní mnohé básně beze všeho satirického zbarvení: rozmluvy o filizifických tématech, humorné vyprávění osobních zážitků, básnické listy přátelům, anekdoty, milostné básně atd. Tak je tomu i v Horatiových satirách. Ale osobnost básníka se nejvýrazněji obrazila v těch básních, v kterých zaujímal kritické stanovisko k drobným i velkým zjevům veřejného života, politiky, morálky, literatury, a v kterých tepal to, co shledával špatným. Těmito básněmi se stal zakladatelem satiry. S řízným výsměchem a břitkou ironií předváděl a káral vady současné společnosti, prudce útočil na své osobní a literární odpůrce a na protivníky Scipionovy, nešetřil přitom ani nejvlivnějších politiků, ba ani římského lidu. Poněvadž se svými básněmi obracel na průměrného vzdělance, užíval všední hovorové řeči, do níž mísil slova a tvary vulgární a nářeční, výrazy řecké a jinojazyčné. Při své snadné tvořivosti nedbal pevné kompozice ani formy svých veršů; to mu Horatius právem vytýká.

Lucilius je představitel řecko-římského kulturního splývání, jak se uskutečňovalo mezi aristokratickými filhelleny II.stol, zejména v kruhu Scipionově. Byl proniknut řeckou vzdělaností, ale přece zůstal Římanem, vytvořil jediný opravdu římský slovesný druh a naplnil jej římským duchem. Tak se přiblížil nejvyššímu stupni umělecké nápodoby - jediný ze všech básníků archaického období. Měl velký vliv zvláště na Horatia. Z jeho díla se zachovaly jen zlomky, většinou krátké a nesouvislé.

c) LYRIKA

V době, kdy věnovali Římané všechny své síly a myšlenky státu, nebylo místa pro subjektivní poezii. Skrovných předliterárních zárodků nebylo využito. Udržely se jen veršované náhodní nápisy, jež nabývaly pod řeckým vlivem umělejší podoby a lyričtějšího obsahu. Z hellenistických forem lyriky byl Enniem převzat literární epigram. Zachovaly se anonymní umělé epigramy na zemřelé dramatiky tohoto období. Ke konci archaické doby objevují se první erotické epigramy s hellenistickými motivy. Několik se jich zachovalo; jsou to jen hříčky. Složil je filhellen Q. Lutatius Catulus, vítěz nad Cimbrý (r.101), literární estetik Porcius Licinus a Valerius Aedituus (kolem r.100). Jakého druhu byly milostné básně Luciliovy a Acciovy, nelze zjistit.

3.PRÓZA

Jako u Řeků vyvinula se umělá próza u Římanů později než poezie, ale proti nim poměrně velmi brzy. Kdežto však u Řeků zastihneme první prózu u filozofů a u badatelů orientovaných vědecky, tj. bez přímého praktického zájmu, konajících zkoumání pro ně samo

a pro radost z poznání, má u Římanů próza účel praktický a směřuje k prospěchu národa. Proto se jí znamenitě daří. Dějepisectví poučuje cizince i Římany o dávné i blízké slavné minulosti Říma, o jeho síle a vzrůstu jeho moci. Za vzrůstu individualizmu obhazuje činy jednotlivcovy. Řečnictví souvisí s životem ještě těsněji, je cestou k úspěchu v životě veřejném i soukromém a zbraní v každodenních zápasech. Také odborná činnost spisovatelská (právnictví, zemědělství, ba i gramatika) má praktické cíle.

a) DĚJEPISECTVÍ

1. Římští dějepisci archaické doby opírali se o materiál nashromážděný za starší doby, zejména o annály pontifiků, z nichž převzali i chronologický postup výkladu. Proto se pro ně ujalo označení annalisté. Lze je srovnat se středověkými kronikáři. Jejich podání bylo prosté, ale řecké vzory a rétorika brzy přivodily formální zdokonalování. Jevilo se to plynnějším a ozdobnějším slohem, vplétáním popisů a smyšlených řečí. Události vyprávěli annalisté nekriticky; nečinili rozdílu mezi bájí a skutečnou historií, neposuzovali zpráv a předloh, kterých užívali. Poněvadž pocházeli z patricijských rodin a opírali se i o nespolehlivé soukromé památky, zkreslovali často děje minulých dob v prospěch některých rodů. Svá díla začínali založením Říma, starší dobu vyprávěli obyčejně stručně, leckdy až troskovitě, poněvadž se požárem Říma za vpádu Gallů (r.386) mnoho historického materiálu ztratilo; nedávnou minulost a svou dobu líčili obšírně. Pro nedostatek bezpečných zpráv připisovali již nejstarším dobám leckterá zřízení pozdější doby republikánské (např. tzv. Serviovu ústavu).

Annalisté archaického období bývají nazýváni staršími annalisty.

Jak přibývalo vzdělání a rozhledu, zdokonalovalo se římské dějepisectví i po stránce věcné, takže dospělo ještě za archaické doby ke kritickému a pragmatickému líčení dějin. Bylo to jistě hlavně zásluhou díla Polybiova; ale i Thukydidovi se dostalo pozornosti. Vskutku pragmatických historiků měli ovšem Římané málo. Ostatně ani od historiků vědecké zjišťování pravdy nežádali, připisující dějepisectví úkol vlastenecký; a ve smyslu antických názorů o dějepisectví kladli na ně měřítko morální a estetické.

Od vypisování celých římských dějin postoupili za tohoto období Římané k monografiím, jež se zabývaly nevelkým úsekem dějin. Dílům, která předváděla současné dějiny, dostávalo se názvu historiae; nutné to však nebylo. Za sociálních a politických bojů, které zmítaly republikou od 2. poloviny II. stol. př.n.l, psali vynikající státníci memoáry a autobiografie tendenčního obsahu; ospravedlňovali v nich svou politiku. Kolem r.100 zabarvuje se římské dějepisectví vůbec nezřídka tendenčně; neslouží už celému národu, nýbrž jen některým vrstvám nebo osobám.

Všechny tyto druhy dějepisné prózy, on annálů až po autobiografii, byly zavedeny podle řeckých vzorů doby klasické i hellenistické.

Z děl archaických historiků zachovaly se jen zlomky. Pozdější řečtí a římské historikové jich použili; o původní stará díla se pak zajímali jen gramatikové a starožitníci.

2. Nejstarší annalisté psali svá díla řecky. Sotva to činili proto, že by latina nebyla bývala ještě schopna umělé prózy. Jejich díla nebyla určena pro Římany, nýbrž pro cizinu: ta měla být poučena o římském národě, což bylo tím žádoucnější, že Římané vzrůstem své moci budili stále větší pozornost v řeckém světě, a že byly jejich podniky - např. zápas s Kartagem - v cizině chápány a líčeny jinak, než jak se jevíly jim. Radí se tedy první římské annalisté k těm orientálním historikům hellenistické doby, kteří díly řecky psanými seznamovali svět s dějinami své vlasti. Jejich spisovatelská činnost podporovala římskou zahraniční politiku a

sloužila tak národu.

Annalisté, kteří psali řecky, byli mužové urození a politicky činní. Vynikli z nich dva.

Q. Fabius Pictor, účastník druhé punské války a významný člen senátu, sepsal řecky dějiny od příchodu Aeneova až do své doby. Bylo to dílo poměrně dobré, ač nikoli nestranné. Stalo se pozdějším řeckým i římským historikům hlavním pramenem pro dějiny nejstarší doby, o níž vyložil velmi důkladně.

Podobné dílo složil jiný účastník druhé punské války. **L.Cincius Alimentus**, jenž za války upadl do punského zajetí.

CATO

1. Život. Vůdce protihellenistické reakce **M.PORCIUS CATO** stal se zakladatelem římské umělé prózy. Pocházel z Tuskula (nar. 234) a celou svou povahou byl tuhý, drsný venkovan; ale slávy si dobyl v Římě a ve službách Římu. Od svých sedmnácti let zúčastnil se v různém úředním postavení s úspěchem všech válek, které vedli Římané, od druhé punské války až po válku s Antiochem III, k jehož porážce u Thermopyl (191) podstatně přispěl. V politickém životě byl získán pro stranu Q.Fabia Cunctatora, jenž chtěl, aby se Římané omezili na Apenninský poloostrov. Proti tomu hlásal Scipio starší politiku velmocenskou a usiloval o rozšíření římského imperia v Středomoří. Cato se stal zapřísáhlým odpůrcem Scipionovým a pronásledoval ho takřka na každém kroku; nakonec ho přinutil odejít do ústraní. Scipionova imperialistická politika byla spjata s kosmopolitickým hellenizmem, jehož byl příznivcem. Cato jej nenáviděl a snažil se všemožně o to, aby řecký vliv na Římany co nejvíce potlačil. R.161 vymohl nařízení, kterým byli z Říma vypověděni řečtí filozofové a rétoři. Když r.155 přišli do Říma jako vyslanci tři athénští filozofové, stoik Diogenes, akademik Karneades a peripatetik Kritolaos, rychlým vyřízením jejich věci jim zabránil pobýti déle v Římě a ponati přednášky. Ale posléze sám uznal význam řeckého vzdělání, naučil se řecky a studoval řecké spisy, a svou literární činností přispíval jako kruh Scipiona Mladšího ke kulturnímu splynutí řecko-římskému. Byla to povaha jadrná, velká v nenávisti i lásce, strohá a bezohledná až ke krutosti. Nejvíce proslul svou přísností za provádění cenzury (r.184); odtud se mu dostalo příjmení Cenzorius. Pověstná byla i jeho zášť ke Kartágu. Jeho vyvrácení a zdeptání Řecka se však nedočkal; zemřel r.149.

2. Spisovatelská činnost Catonova vycházela z praktické potřeby a z veřejné činnosti. Nedal svého syna vzdělat Řeky, byl sám jeho učitelem. Ale nahlédl, že je dosavadní starořímské vzdělání nedostatečné, a jal se latinsky psát knihy jako příručky pro syna. Jako státník a vojevůdce byl nucen často řečniti; více než čtyřicetkrát byl svými odpůrci - bezvýsledně - žalován a hájil se na soudě. Tak vzniklo množství jeho politických a soudních řečí, jež později zpracoval a písemně zaznamenal. Spisoval k stáru, kdy žil většinou v soukromí v Tuskulu.

a) Libri ad filium byl souhrnný název různých příruček, jež psal pro svého syna. Týkaly se hospodářství, lékařství, řečnictví, vojenství a snad i jiných oborů. Tak vznikla jakási naučná encyklopedie, jež jest jakoby předzvěstí Pliniova spisu Naturalis historia. K uveřejnění nebyly asi tyto spisy původně určeny. Jejich forma byla stručná, úsečná; obsah se zakládal na řecké četbě a autorově praxi, o níž si činil podle jednotlivých oborů záznamy.

b) Ze záznamů praktického hospodáře a podle řeckých vzorů vznikl také spis De agricultura (De re rustica), jediný zachovaný spis Catonův a **nejstarší zachovaný latinský spis prozaický**.

První část pojednává o statku a jeho zařízení a o hospodaření; tato část je knižně zpracována. Druhá část podává v pestré směsici množství rozmanitých rad a předpisů pro hospodáře, je to tedy jen sbírka materiálu, k jejímuž zpracování se autor už asi nedostal.

Přes značnou suchopárnost poskytuje ten spis zajímavý pohled na život a zemědělskou praxi starých Římanů.

c) Carmen de moribus byla sbírka pravidel praktické morálky.

d) Hlavní dílo Catonovo byl spis Origines (Počátky, tj. měst, v 7 knihách.

V prvních třech knihách se vyprávělo o královské době a o vzniku italských obcí; odtud název Origines, jenž byl přenesen i na druhou část spisu. V té se jednalo o punských válkách a o současných dějinách. Doba autorova byla vyličená obširně.

Catonův spis mířil jednak proti annalistům píšícím řecky, jednak proti těm, kdo - jako Ennius - předváděli římské dějiny jako dílo vynikajících jedinců z urozených rodů. Proti tomu Cato vůbec neuváděl jména římských vojevůdců, označoval je jen jejich hodností. Řeckého vzoru následoval, vykládaje o založení italských měst. Ale založení Říma pomínil, patrně z odporu proti annalistům, kteří si ve vyprávění o něm libovali. Odmítal také metodu annalistickou a pramenů užíval kriticky. Všiml si zeměpisných a národopisných zvláštností, jsa tu proti jiným ve výhodě, že znal mnohé z autopsie. Objektivní nebyl a svou osobu dovedl vyličit s velkou dávkou sebevědomí. Sloh díla byl ještě hodně neumělý. Vložil do něho i mnoho svých vlastních řečí.

e) Za Ciceronovy doby kolovalo pod Catonovým jménem přes 150 řečí. Pokud soudíme ze zlomků a starých zpráv, vyznačoval se Cato účinnou přirozenou výmluvností, jež byla jadrná, pohotová a vtipná; ale přes čistě římské znaky (kóla, asyndeton) jevíly se v nich již i stopy módní umělé stylizace, poznané u Řeků. Cato proslul svou zásadou rem tene (ovládej), verba sequentur. Po řečníku žádal mravní osobnost: řečník je podle něho vir bonus dicendi peritus.

f) Mimoto se uvádějí ještě jiná jeho díla: o vojenství, sbírka vtipných výroků a dopisy.

3. Catonův význam. Mnohostranná a plodná spisovatelská činnost Catonova byla mocným podnětem k dalšímu vývoji umělé římské prózy. Jako vůdce protihellenistické reakce působil celkem také blahodárně, protože vycítil sílu řecké vzdělanosti a dal se poučit časem. Viděl, že se přes jeho úsilí, prováděné často bezohledně, mravy uvolňují a vzrůstá přepych, a uvědomil si, že je pro Římany hellenismus problémem vzdělání. Nebylo lze zabránit tomu, aby se za nových poměrů nezvýšilo kulturní niveau Římanů, zvláště když dal čas za pravdu Scipionovi, a říše římská stále vzrůstala. Šlo tedy o to, zamezit vady plynoucí z bezhlavého přejímání hellenizmu a upravit nové vzdělání tak, aby odpovídalo římskému duchu. Toho úkolu se Cato ujal. Proto se k stáru naučil řecky a studoval řeckou literaturu. Opíral se o Řeky více, než se nám to jeví v díle zachovaném jen troskovitě. A s prospěchem bylo, že se učil i u autorů doby klasické, např. u Thukydidy, Isokrata a Demosthena. Jeho nenávisť k Řekům a okázalé starořímanství je přepjaté a dost vyumělkované, ale lze to pochopit u povahy celkem úzkoprse a fanatické, jež byla nadto vydražďována výstřelky některých graekomanů. Cato ve skutečnosti také podlehl hellenizmu. A chválí-li ho Cicero, představitel řecko-římského kulturního splynutí, jako ideál Římana, činí tak dojistá proto, že v něm vidí svůj vzor. V tom je beze vší pochyby zásluha Catonova, že učinil přítrž bezduchému přejímání a napodobování hellenizmu a připravil Římany na syntézu řeckého a římského ducha.

OSTATNÍ HISTORIKOVÉ

1. Starší annalisté. Po vzoru Catonově užívali nadále římscí historikové skoro vesměs latiny, a jejich slohové umění se zdokonalovalo působením rétoriky. Vliv Catonův lze vidět i v tom, že poukazovali, jak se Římané odcizili mravu předků, že jevíli zájem o různé pamětihodnosti a všimli si také dějin italských měst. Zato však annalisté neustále začínali svá díla založením Říma a vyprávěli čistě kronikářsky.

Ze starších annalistů vynikli nad průměr dva.

L.Calpurnius Piso Frugi, filozoficky vzdělaný muž, významný politik (konzul r.133), protivník C.Graccha, uveřejnil kromě řečí *Annales*. Vyprávěl stručně, prostě a střízlivě, báje se pokoušel vykládat racionalisticky a horlil pro staré dobré mravy. Své dílo dovedl až do r.146.

C.Fannius, zeť Laeliův a přítel Scipiona Mladšího, nabyl v státě významu pomocí C.Graccha, ale stal se jeho protivníkem (konzul r.122). Stál pod vlivem Panaitiovým a Polybiiovým. Byl pravdymilovný, současné dějiny zpracoval kriticky; jeho *Annales* byly zejména dobrým pramenem pro gracchovské bouře. Do římského dějepisectví zavedl líčení osobnosti, dbal formy a užíval jako Cato vložených řečí.

2. Monografie, současné dějiny. Annalisté vyprávěli dějiny tak, že byla jejich díla stále obšírnější, čím více se obsah blížil současné době, o této pak psávali velmi zevrubně. Po vzoru Polybiově byly však brzy učiněny pokusy omezit se v látce na menší úsek historické doby anebo na dějiny doby, kterou autor sám zažil. Blahodárný Polybiův vliv se projevil i po stránce metodické. Přibývá kritičnosti; nevypráví se jen epicky, co se stalo, nýbrž přihlíží se také k vnitřním příčinám událostí, a přitom se klade větší důraz na osobnost; nevěnuje se pozornost jen válečným událostem a ústavním dějinám, nýbrž také vnitřním poměrům, zejména hospodářským a kulturním. Dějepis se stává pragmatickým. Cílem je stvořit dílo umělecké, které by čtenáře nejen poučovalo, nýbrž také jímalo a okouzlovalo. Nejedna spis pak mívá i poslání politické.

L.Coelius Antipater napsal první latinskou historickou monografií. Žil v 2.pol. II.stol, byl právník a příznivec řeckého vzdělání. Vypsal dějiny druhé punské války. Bylo to dílo tendenční; středem zájmu učinil osobnost Hannibalovu, zásluhy Scipiona Staršího zlehčoval. Vedl si potud kriticky, že kombinoval, leckdy ovšem nešťastně, různé prameny; zejména také užíval řeckých zpráv pocházejících z Hannibalova štábu. Ve snaze podati dílo poutavé vyšperkoval často události smyšlenkami; také smyšlených řečí užíval. Věty utvářel rytmicky, nevyhýbaje se ani hledanému slovosledu a veršům.

Sempronius Asellio byl jeho mladší současník; sloužil pod Scipionem u Numantie (134). V díle Rerum gestarum libri vylíčil současné dějiny, jejichž byl svědkem (patrně léta 146-91, od vyvrácení Kartaga a Korinta do války spojenecké). Annalistickou metodu vědomě odmítal; v zachovaném zlomku praví, že nestačí vyprávěti, co se stalo, nýbrž že je třeba také ukázati, proč a jak se co dalo. Byl to první pragmatický římský historik.

Na jeho spis navázal **L.Cornelius Sisenna** (praetor r.78), jeden z obhájců C.Verra, obžalovaného r.70 z vyděračství. Ve svém díle Historiae vylíčil po stručném přehledu minulosti obšírně události své doby až do Sullovy smrti (78). Počínal si jako historik svědomitě, ale stranil Sullovi. Po vzoru hellenistických historiků dal svému dílu ráz

poutavého románu; vyznačovalo se i archaizující mluvou a řečnickým rytmem.

3. Mladší annalisté. Tak označujeme historiky I. stol. př.n.l, kteří přes pokrok dějepisectví i nadále užívali tradičního annalistického postupu ve vyprávění dějin. Nekonali pramenná studia, nenalézali nový materiál: přetvářeli jen v duchu své doby to, co nalézali ve spisech předchůdců.

Zatím totiž vzrostly nároky čtenářů a vkus doby se změnil. Dějepis se stal zábavnou četbou, závodil co do účinku s básnictvím, zejména s tragedií, a rétorika mu v tom napomáhala. Za politických vášní, jež se stále stupňovaly, ztratil se smysl pro pravdu. Přítomné i minulé události byly zabarvovány stranicky, a nejstarší doby, pro něž se nedostávalo historického materiálu, byly vyplňovány pověstmi napodobenými podle řeckých vzorů a výmysly. Dělo se to z důvodů uměleckých, ale často i osobních a politických. Vymyšlenými dávnými zásluhami dodávalo se váhy některým rodům, do dávnověku byly vnášeny politické tendence současné doby. Tyto vlastnosti mladších annalistů jeví se i u Livia, jenž jejich spisů vydatně použil.

Z mladších annalistů vynikli tito:

O.Claudius Quadrigarius, současník Sisennův, složil letopisy začínající se teprve dobytím Říma od Gallů (386). Počínal si celkem střízlivě; psal vyumělkovaným rozkouskovaným slohem.

C.Licinius Macer (zemřel r.66), demagogický odpůrce Sullových reforem, začal své dílo opět založením Říma. Do nejstarších dějin vnášel tendence demokratické.

Valerius Antias (z Antia), asi z téže doby, napsal obšírné annály od založení Říma. V nich vyprávěl četné pověsti o nejstarší době, z nichž většina dodnes koluje ve světové literatuře. Oslavil v nich také rod Valeriů. Ve vyprávění nesmírně nadsazoval a vymýšlel si nesčetné podrobnosti, zvláště v líčení bitev a v údajích o padlých a zajatých nepřátelích. Zastával se politiky optimátů. Jeho nespolehlivost poznal i důvěřivý Livius, když ho zprvu bez rozpaků používal.

4. Dopis, autobiografie, paměti. Mnozí z dějepisců byli veřejně činní, účastnili se politických bojů, a také jejich dějepisná díla měla politické poslání. Mimoto užili k tomuto účelu ještě jiných slovesných forem.

Dopis byl odedávna obvyklý prostředek, jak se dorozumět s nepřítomnou osobou. Jeho obsah se týkal jen zasilatele a adresáta, míval tedy důvěrný tón, a užívalo se v něm prostě hovorové mluvy. V jeho vnější formě přiklonili se Římané brzo k řeckým vzorům, jak byly vypěstěny v rétorických školách. Je to vidět již z ustálených formulí, kterými se dopis začínal a končil. Tu formu v podstatě zachováváme dodnes.

Z archaické doby se zachovaly dva zlomky z dopisu, který psala proslulá matka Gracchů, Cornelia, dcera Scipiona Staršího, svému synu Gaiovi. Svědčí o mateřském citu a vznešeném pojetí vlasti, také však o nepochopení pro velkorysé plány synovy.

Ale formu dopisu volili také často úředníci a státníci k tomu, aby referovali významným osobám o svých činech nebo plánech. Dopis takový míval veřejné poslání jako politická brožura. Odtud pak byl krok k dalším slovesným druhům, vzdělaným také již Řeky, k autobiografii a pamětem. Politikové, nezřídka takoví, kteří museli ustoupit z veřejného života, skládali tu počet buď z celého života nebo z činnosti v určitém úředním

postavení (např. konzulátu) a ospravedlňovali své jednání. Události ovšem líčili subjektivně. Takový spis slul commentarius (de vita sua; rerum gestarum).

Autobiografie a paměti napsali koncem II. a začátkem I.stol. tito politikové:

M.Aemilius Scaurus (konzul r.115), významný optimát, kterého Sallustius nedost spravedlivě líčí jako člověka chtivého moci a zisku, vyložil k stáru své aristokratické názory ve spise o svém životě.

P.Rutilius Rufus (konzul r.105), žák Panatitiův a přítel Laeliův a Scipionův, člověk ušlechtilý a zasloužilý, byl nespravedlivě odsouzen; z vyhnanství se hájil obsáhlým spisem o svém životě.

Q.Lutatius Catulus (konzul r.102), vítěz nad Cimbrů, přítel řeckého vzdělání, složil spis o svém konzulátě a o svých činech, jako materiál pro oslavnou báseň.

L.Cornelius Sulla, známý diktátor, sepsal, když odešel do soukromí, své paměti (**Rerum gestarum libri XXII**). Líčil se v nich jako zachránce státu daného Římanům boží prozřetelností.

5.Nápisy psané prózou nemají většinou literárního významu; jsou pro historika archivním materiálem. Přece však se v nich také obrazí vývoj latinské prózy, a alespoň zčásti náležejí do literatury, podobně jako četné nápisy veršované.

Jakmile se u Římanů rozšířilo užívání písma, začalo se ho mnohostranně užívat pro veřejné zaznamenávání věci týkajících se obce i jednotlivce, života státního, náboženského a soukromého.

Státní, veřejné dokumenty obsahují státní smlouvy, zákony, usnesení římského senátu i municipálních rad, edikty úřadů, později také císařů, nápisy oslavné, různé úřední seznamy (např. konzulů, triumfátorů), vojenské diplomy apod.

Náboženské dokumenty obsahují záznamy o úpravě roku pro potřeby kultu i veřejného života, nápisy týkající se věnování chrámů, oltářů a obětních darů, akta náboženských korporací, náboženské předpisy, modlitby, kletby.

Soukromého rázu jsou záznamy o majetkových a peněžních jednáních, vyhlášky o prodeji nebo pronájmu, nápisy na stavbách, vázách, prstenech, domácím nářadí atd, zejména však přečetné nápisy náhrobní. Zvláštní druh jsou nápisy načrtnuté zčásti na stěnách budov: obsahují projevy spokojenosti nebo nespokojenosti s veřejným životem, doporučení kandidátů o volbách, oznámení her v cirku, soukromé účty, ceny nápojů v hostincích, leckdy i kritiku od jejich návštěvníků, pozdravy, nadávky, nediskretnosti, zvláště milostného rázu, verše básníků aj. Největší množství nástěnných nápisů se našlo v Pompejích.

Nálezy nápisů ze starších dob jsou dosti vzácné. Nejstarší latinský nápis, vyrytý na sponce nalezené v Praenestě, pochází z doby kolem r.600, a je to vůbec nejstarší památka psaná latinsky.

Nejdelší archaický nápis je tzv. senatus consultum de bacanalibus z r.186, kterým se potlačovaly výstřednosti Bakchova kultu.

Nálezy z mladších dob jsou stále hojnější, a poněvadž se římské panství šíří, vyskytují se i mimo Řím a pak i mimo Itálii. Nejhojnější nálezy pocházejí z doby císařské; nalézají se všude, kam zasáhl římský vliv; také na území naší republiky.

Nápis měl vlastně účel praktický. Měl veřejnost seznamovat s obsahem úředního dokumentu, s původcem a účelem stavby, s věnovatelem obětního daru, se jménem nebožtíkovým atd. Proto bývají nápisy starší doby věcně stručné. V některých se výrazně projevují znaky archaické římské prózy: dělení vět na pádné kratší členy, asyndetické spojení, jednoduchost výrazu. Později se stávají nápisy mnohomluvnějšími a květnatějšími, a rozmáhá se v nich chvalořečnictví.

Obsahově jsou nápisy důležitým zdrojem pro poznání římských dějin, života veřejného a soukromého; mají také velký význam pro studium vývoje latinského jazyka.

b) KRÁSNÁ PRÓZA

Ani Řekové ani Římané neměli umělé zábavné literatury v našem smyslu, jako je román, povídka, novela, zkrátka výpravná próza. Touha po epickém ději byla u nich sycena jednak intenzivní účastí na osudech vlasti, jednak jinými slovesnými druhy (epos, drama, dějepis). Báje, pověsti a novely byly sice u Řeků v oblibě, aly nebyly vzdělávány jako samostatné druhy; vyskytovaly se jako vložky v dílech jiného slovesního druhu, hlavně dějepisných. Ale pod povrchem literatury žila stále tradice výpravné prózy. Když pak ztratilo Řecko svobodu a jiné slovesné druhy přestaly poutat uvolněnou touhu občana po rozptýlení, nabyly některé útvary dějepisné prózy románového rázu, vznikala fantastická vyprávění o dobrodružných cestách a také se vyvinuly v samostatné druhy prozaické epické útvary podobné románu a novele. Byla to literatura méněcenná, ale velmi oblíbená: vyprávění příběhů o lásce - častým motivem je odloučení a šťastné shledání věrných milenců -, o manželské nevěře, o loupežnicích, o strašidlech atd. poutala prostého člověka vždy.

Římané, věnující svůj život tuhé práci a státu, zajímali se při svém smyslu pro skutečnost ještě méně o zábavnou literaturu než Řekové. Ale když podleli hellenizmu, a bezpečnost říše byla zajištěna, stali se také přístupnými půvabu polovymyšlených anebo vymyšlených poutavých vyprávění, a berouce podněty od Řeků, začali také sami rozvíjet fabulační schopnost. Z tohoto hlediska je třeba posuzovat literární výtvoř mladších annalistů: to, co vyprávějí o starých dobách, jsou výtvoř výpravné prózy, romány a povídky zasazené do historického rámce. Annalisté je asi většinou sami nevymysleli. Zachytili a poutavě upravili starší tradici, jež tu rozpředla nitky starobylé pověsti, onde zasadila motiv z řecké báje nebo historické události do římského dávnověku, nebo přenesla příběhy z pozdějších dob římských dějin do daleké minulosti a vyzdobila je. Tak vznikla krásná vyprávění o Horatiích a Curiatiích, o Lucretii, o Verginii, o Coriolanovi, o Camillovi, o Curtiovi, o Deciovi atd, jež jsou dobře známa zejména z díla Liviova a stala se majetkem světové literatury. Mladší annalisté jim dali konečnou podobu, zachytivše šťastně jejich prostý půvab.

Také umělá novela pronikla již za Sullovy doby do římské literatury. Historik Sisenna přeložil pod názvem Milesiae sbírku milostných povídek od Aristeida z Miléta (žil kolem r.160). Ani originál ani překlad se nezachoval.

c) ŘEČNICTVÍ

1. Příznivé podmínky pro vývoj řečnictví trvaly dále, ba ještě se zlepšily. Velký vzrůst římské moci způsobil, že se zvýšil politický ruch; a když byla říše po r.146 na všech stranách zabezpečena, rozvířil se život státu novými vnitřními problémy, které přiváděly k účasti na politickém ruchu i nejšířší vrstvy. Vystoupením bratrů Gracchů začal se stoletý boj mezi nobilitou, stranou senátu či optimáty, a populáry, stranou lidu. Současně se domáhali italští spojenci římského občanství. Za tohoto vnitřního neklidu vzrostl nesmírně význam mluveného slova. Také u soudů, před nimiž se konaly i četné politické procesy, rozhodovala řeč.

Většina mužů veřejně činných v Římě byla již v II.stol. přes vyhlášku proti rétorům z r.161 vzdělávána řeckými rétory; někteří jezdili za vzděláním do Athén. Plodná praxe rétorských škol, podepřená dlouholetou tradicí, přišla k duhu přirozenému řečnickému nadání Římanů. U rétorů poznávali řečnickou teorii, praxi se přiučovali u zkušeného politika, po jehož boku byli v mládí podle římského zvyku uváděni do veřejného života. Tak dovedli využití toho, co získali řeckým školením, a přece vtiskovali svým řečem ráz ryze římský. Zejména celkem málo podleli výstřelkům asijského slohu, který řečníci do Říma přinášeli. Úplně mu ovšem neunikli, a tak lze pozorovat, že se u většiny řečníků doby Gracchů a Sullovy projevuje nestylová směsice samorostlé římské výmluvnosti a barokních figur, kadencí a patosu.

Významné pro budoucnost bylo, že v II.stol. rétor Hermagoras z Temnu vzkřísil a prohloubil

sophistický ideál všeobecného vzdělání ve spojení s rétorikou. Také stoikové spojovali s rétorikou logické školení. Řecká rétorika tak poskytovala římským žákům zároveň výcvik v myšlení.

Když se s vývojem událostí rozšířila potřeba řečnické dovednosti do nejširších vrstev, stal se začátkem I.stol. pokus poskytnout jim ji bez dlouhého studia řeckých vzorů přímo latinsky. Přitom latinští rétoři nenavázali na národní zárodky římské výmluvnosti, nýbrž mechanicky přenesli řecké předpisy do latiny. Tak bylo pomínuto všeobecné vzdělání a logické třibení, získávané studiem řecké teorie. Příznivcem tohoto směru byl Marius, známý vůbec jako odpůrce vyššího vzdělání.

2. Řečníci archaické doby. Z řečníků tohoto období zachovalo se jen nemnoho zlomků, ale Ciceronův spis Brutus nás důkladně poučuje o vývoji řečnictví u Římanů. Ze starší doby uvádí Cicero množství řečníků, většinou samé státníky. Vynikali samorostlou výmluvností a své řeči neuveřejňovali; některé však byly zapsány a chovány v rodinných archivech. Ze státníků 1.pol. III.stol. významným řečníkem byl Appius Claudius Caecus, jenž proslul hlavně svou řečí proti Pyrrhovi. Ale vlastní dějiny římského řečnictví se začínají M.Porcii Catonem, jenž množstvím svých výborných řečí zpracoval a vydal a zavedl řeč jako slovesný druh do římské literatury. Později rozšiřovali též jiní státníci, např. C.Laelius a Scipio Mladší, své řeči jako politické brožury. Pokud můžeme ze zlomků posoudit jejich umění, vidíme, že to byli účinní řečníci, bystří logikové a debatéři, ale své řeči nijak zvlášť uměle nestilizovali; jadrné výrazové prostředky staré latiny u nich převládají nad znaky umělého slohu. Krásná řecká forma neudusila tedy římského ducha, a řečnictví spěje k řecko-římské duchovní syntéze stejně jako za téže doby Lucilius v poezii.

Nejvýznamnější římský řečník před Ciceronem byl C.Sempronius Gracchus (tribun r.123-122, zemřel 121), jenž zastínil i svého staršího bratra Tiberia. Užívaje nejjednodušších prostředků, přísného členění vět a souměrnosti členů, dovedl myšlenkovou hloubkou, ohnivostí přednesu a výraznými gesty dosahovati mohutného účinku. Měla na něho vliv římská tragedie svým patosem a svou rétoričností. Účinně slučoval prvky čisté římské s řeckým uměním.

Těsně před dobou Ciceronovou vynikli dva řečníci: M.Antonius, zvaný Orator (143-87), a L.Licinius Crassus (140-91). Oba působili hlavně jako advokáti; Antonius své řeči vůbec nevydával, byly známy jen ze zápisů rychlopisců, Crassus uveřejnil jen nemnohé. Cicero je pokládal za největší řečníky staršího období. Oba byli pečlivě vzděláni v řecké teorii, ale nepodlehli jí. Antonius vynikal výběrem slov, zdobným výrazem a členěním vět, hlavně však skvělým přednesem. Crassus dělil věty s oblibou v krátké úseky, měl uhlašený sloh a výborný vtíp. Oba se objevují jako mluvčí v Ciceronově spisu De oratore.

Poněvadž leckteří politikové neměli dost schopností složití účinnou řeč, stalo se častým zvykem, že si je dávali psát od odborných spisovatelů řečí.

3. Latinská rétorika. Opozice proti studiu rétoriky na řeckých vzorech, spojenému se všeobecným vzděláním, jehož poskytovala řecká literatura, nebyla vzbuzena jen národní reakcí proti hellenizmu, nýbrž také snahou učinit praktické výsledky tohoto studia v snadné latinské formě přístupnými co nejširším vrstvám. Latinizace rétoriky měla tedy pozadí politické, šlo o prospěch populárů, potřebných poučení o řečnictví. První si otevřel v Římě latinskou rétorickou školu propuštěnec L.Plotius Gallus. Proti latinským rétorům bylo r.92 zakročeno, ale bez účinku; byli podporováni lidovou stranou.

Ukázkou, jak byla rétorika latinizována, je spis De ratione dicendi ad C. Herennium libri IV, který složil mezi lety 86-82 neznámý přívrženec Mariův. Je to jediný latinský spis zachovaný z doby Sullovy a druhý z archaického období vedle Catonova díla *De agricultura*. V knize je vyložen jasně a přístupně celý systém rétoriky. Celé dílo ovšem spočívá na řecké práci, jen jsou odborné výrazy převedeny do latiny a řecké příklady nahrazeny římskými anebo překlady z řečtiny. Nehledíme-li k mělkosti základů, na něž je tu rétorika stavěna, lze říci, že to je dobrý úvod do řečnictví a práce zdařilá po stránce věcné i jazykové.

U latinských rétorů hledalo jistě mnoho lidí rychlého poučení, ale ve vážnosti nebyli; až do císařské doby věnovali se tomuto vyučování vesměs propuštění otroci. Cicero s nimi zpočátku sympatizoval, později však vytyčil rétorice vysoké cíle: pojem řečníka mu splývá s pojmem státníka a člověka humanisticky vzdělaného.

d) NAUKOVÁ PRÓZA

Z odborných věd pěstovali Římané jen takové, které měly vztah k praktickému životu.

Bylo to především právnictví, v němž osvědčili nejvíce samostatnosti. Vzniklo z výkladu dvanáctideskových zákonů. Stoicizmus s naukou o přirozeném právu poskytl pak právnictví filozofický podklad. Na něm vybudoval systém římského soukromého práva pontifex Q. Mucius Scaevola (zemřel r.82) v svém díle De iure civili (18 knih).

Gramatika, zahrnující v sobě hlavně nauku o jazyce, vydávání a výklad textů, měla také praktické poslání: porozumění starým římským památkám. Podnítili ji u Římanů jednak pergamský učenec Krates z Mallu, jenž r.186 pobýval v Římě, jednak gramatikové alexandrijští, zvláště Aristarchos. Působením těchto vzorů pronikl i do římské gramatiky vědecký duch. Vedle otázek týkajících se jazyka a pravopisu byla věnována velká pozornost kritickému vydávání a výkladu slovesných památek. Zakladatelem gramatiky byl u Římanů L. Aelius Stilo Praeconinus (asi 150-90), jenž zejména vykládal po jazykové a starožitnické stránce starořímské texty (píseň Saliů, zákony dvanáctideskové) a zabýval se otázkami mluvnickými.

Z jiných oborů došla u Římanů pozornosti literatura zemědělská.

Ani z odborné literatury se nic nezachovalo; bylo jí však užito pozdějšími spisovateli, a tak ji částečně poznáváme.

OBDOBÍ CICERONOVO

1. RÁZ CICERONOVA OBDOBÍ

1. Politické poměry. Spojenecká válka a válka mezi Mariem a Sullou byla předehrou k velkým otřesům římské republiky. Sulla se sice pokusil obnoviti moc optimátů, ale po jeho smrti (78) došlo k novým bojům mezi šlechtou a lidem, jichž využívali silní jedinci k tomu, aby ovládli stát. První triumvirát, uzavřený (60) Pompejem, Crassem a Caesarem, vedl k občanské válce, jež se skončila Caesarovým vítězstvím nad Pompejem (u Farsalu 48) a vojenskou diktaturou vítězovou. Po zavraždění Caesarově (44) roznítil druhý triumvirát, za něhož si říši římskou rozdělili Antonius, Lepidus a Caesarův dědic Octavianus, novou občanskou válku. Po Antoniově porážce u Aktia (31) stal se pánem říše Octavianus, přezvaný Augustem, a římská republika se proměnila v monarchii.

Sociálním pozadím těchto bojů byla úžasná nerovnost majetková, jež dráždila k revolučním pokusům (Catilina 63), a zničení zemědělského stavu. Přepych a rozmařilost vyšších kruhů kontrastoval s bídou nesmírného množství chudiny, jež se dávala často dary a sliby mocných získávat a neodpovědně rozhodovala o osudech státu.

2. Kulturní poměry a literatura. Zápas hellenizmu s římským nacionalizmem byl v podstatě

rozhodnut již za archaického období. Hellenizmus zvítězil. Římské mládeži se dostávalo řeckého vzdělání, jež dovršovala často pobytem v řeckých zemích, v Athénách, na kvetoucím Rhodu, v M. Asii, bohaté řeckými památkami. Řečtina byla takřka druhým jazykem vzdělaného Římana. Latinský spisovný jazyk, vypěstěný podle řeckého vzoru, se ustálil a zdokonalil. Římské náboženství bylo úplně hellenizováno, převzata byla celá řecká mytologie se svým bohatstvím krásných bájí a legend. Víra ovšem upadá, ale je u vzdělanců nahrazována filozofií; šíří se zejména stoicismus, ale také epikurizmus a skepticizmus nalézají dosti vyznavačů.

Přepych a bohatství bylo k užítku umění a literatuře. Díla řeckých umělců se stávají hledanou ozdobou bohatých římských domů. Státníci a vojevůdci se obklopují řeckými i římskými literáty a podporují je. Mizejí staré předsudky proti "nepraktickému" duševnímu zaměstnání i proti činnosti spisovatelské, věnují se jí i lidé na nejvyšších místech, být spisovatelem plní římského člověka pýchou.

Vítězstvím hellenizmu nebyl však udušen římský duch. I o tom už bylo rozhodnuto v II. stol. př.n.l. Ale samostatné pokusy vytvořit na základě hellenizmu národní písemnictví (Cato, Lucilius, řeči) byly dost neumělé a nevyhovovaly stoupajícímu literárnímu vkusu vzdělanců. Bylo třeba, aby se řecký půvab dokonale sloučil s římskou silou, měla-li vzniknout díla opravdu umělecká a trvalé ceny. Půda k tomu byla připravena: Římané si osvojili skoro všechny řecké slovesné druhy, a řecké vzdělání jim přešlo do krve, zušlechťují jejich bytost. Graecia capta ferum victorem cepit (Horatius). Nyní šlo o to utvářet slovesné druhy umělecky.

K organickému sloučení řeckého půvabu a římské síly došlo za tohoto období v římské proze. Je to přirozené: byla potřebou denního života a hlasatelkou současných velkých událostí. Ale próza už není vzdělávána jen z praktických důvodů, nýbrž i pro samo slovesné krásno. Klasické dokonalosti dosáhla tím, že se odvrátila od módní asijské rétoriky a ukáznila a zušlechtila u velkých attických řečníků. Stalo se to zásluhou řečníka Cicerona. Ten svou všestrannou činností vtiskuje ráz celé literatuře tohoto období nejenom jako spisovatel, ale také jako dovršitel myšlenkové syntézy řecko-římské, jejímž nejlepším plodem jest ideál ušlechtilého, vzdělaného lidství, humanitas. Rozkvetla pak v této době próza řečnická, historická, filozofická a nauková.

Poezie proti minulému období ustupuje do pozadí, ztrácejíc stále více styk s národním životem. Ubírá se částečně starými cestami, jak je viděti z eposu, vedle toho však prochází očistnými kritickými zápasy, jejichž cílem je zdokonalit po všech stránkách uměleckou formu poezie. Toto úsilí se projevuje v drobné epice a lyrice. Že se konečně začíná vyvíjet u Římanů lyrika, je velmi významné: individuum se odpoutává od kolektiva, odvrací se od politických zápasů a občanských válek, jež dodávají života próze, a zabývá se samo sebou. Velké básnické druhy minulého období, historický epos, tragedie a komedie, jsou v úpadku; z dramatu se daří jen mimū.

Pozoruhodné je, že vzdělávají - často ovšem jen diletantsky - poezii příslušníci vyšších společenských kruhů; básnická sláva se stala žádoucí.

Za Ciceronova období přechází vedení v literatuře z Řeků na Římany. V současné řecké literatuře se jejich nejlepším výtvořům nemůže vyrovnat nic, a jen řecká věda stále ještě svědčí o velikosti řeckého ducha.

2. POEZIE

1. Drama

1. Tragedie a komedie. V oboru tragedie nevzniklo za Ciceronova období nic kromě diletantských pokusů; k nich náležela i nezachovaná tragedie Oedipus od C. Julia Caesara. V oboru komedie se brzy vyčerpala i atellána. Divadelní představení se ovšem stále ještě konala a těšila se zájmu diváků, ale ne tak pro sám děj a myšlenkový obsah jako spíše pro hru vynikajících herců, nádheru krojů a okázalost výpravy. Byla předváděna díla starších římských scéniků. Ale širokým vrstvám vyhovovaly lépe jiné druhy zábav, a proti velkým dramatickým druhům pozdvíhl se úspěšně mimos. Obdobný vývoj pozorujeme v současné řecké poezii, v níž je mimos znovu literárně vzděláván; největší dokonalosti dosahuje pak za Augusta.

2. Mimos. U Římanů byl mimos, dosud improvizovaný, uveden do literatury v době Caesarově. Míval pestrý děj. Soustřeďoval se kolem hlavní osoby, kterou představoval **archimimus** (hlavní herec v mimu); vedle něho účinkoval šprýmař (**sannio**) a hlupák (**stupidus**). Podstatnou součástí býval lascivní tanec. I látka mimu a provedení bývalo neslušné, tím spíše, že hrály i ženy; ty se k závěrečnému tanci dokonce obnažovaly. V četných obměnách bylo prováděno zejména záletnictví; přitom hrál hlupák obyčejně manžela. Kompozice mimů bývala nedbalá; hlavní byla bujná komika. Také se v nich hodně moralizovalo.

Za Caesara vynikli dva skladatelé mimů.

D. Laberius (106-43) byl římský jezdec. Do svých mimů vkládal svobodomyšlné narážky na současné poměry. Caesar ho neměl rád. R.46 přinutil šedesátiletého starce, aby se pustil improvizovaným mimem, v němž by sám hrál, do nerovného zápasu s Caesarovým oblíbencem Publiliem Syrem. Tomuto příškl Caesar vítězství. Poněvadž bylo herectví, a zvláště u mimů, nečestné, pozbyl Laberius svým vystoupením na jevišti jezdecké důstojnosti a občanské cti. Tehdy pronesl dojemný prolog, jenž se zachoval. Caesar mu bývalou důstojnost vrátil. Je známo přes 40 titulů jeho mimů. Jejich obsah byl velmi podobný obsahu atellán. Zlomky prozrazují vtipného, otevřeného muže, smělého tvůrce slov.

Publius Syrus z Antiochie, bývalý otrok, soupeř Laberiův, proslul jako herec a improvizátor. Své mimy kořenil jadrnými průpověďmi a zdravými sentencemi. Mimy zapadly, ale zachovala se v několika výtazích sbírka sentencí z nich (Publili Syri mimi sententiae), rozhojněná cizími výroky.

Literární rozkvět mimu nepřekonal smrt Caesarovu, ale mimos ovládal římské jeviště stále, jsa nejmilejším divadlem římského lidu.

2. EPIKA

1. Klasicizmus a modernizmus. Archaická poezie napodobila ve svých hlavních slovesných druzích, dramatech a eposu, především řecké klasiky: attické tragiky, Menandra, jenž už byl také pokládán za klasika nové komedie, a Homéra. Zástupci římské archaické poezie sami stali se pro Římany Ciceronovy doby také klasiky. Když zanikla tvůrčí schopnost Římanů pro drama, zůstal epos jediným slovesným druhem, který zbyl epigonům klasiků. Vzorem jim byl Ennius, římský Homér, a to jak pro látku a kompozici, tak i pro výraz a metrickou formu.

Zatím však nabyli významu řeckých klasiků také básníci rané doby hellenistické. Tomuto uznání u Římanů napomáhali řeční básníci působící v Římě. Nejvlivnější z nich byl **Parthenios**, epigon Kallimachův a Euforionův, jenž Římany seznamoval s díly alexandrijské moderny i s jejími uměleckými zásadami. Mezi těmito byl zvláště významný odpor proti rozsáhlým eposům napodobujícím nedostižné homérské básně; odpor ten se u Parthenia stupňoval až k útokům na samy homérské eposy. Básníkům se radilo skládat epyllia a pilovat výraz i metrickou formu. Podle těchto uměleckých představ byla Enniova poezie odsouzena jako staromódní a neumělecká. Římská moderna (poetae novi) se od něho odvrátila k básníkům hellenistickým.

Tyto boje se týkaly především epiky, ale zasahovaly i lyriku, kterou vzdělávali vedle epyllii skoro všichni zástupci římské moderny. Ohlasy literárních bojů mezi starými a mladými se zachovaly např. u **Cicero**n. Ten psal v mládí básně podle vzorů alexandrijských; překládal také astronomickou Aratovu báseň Fainomena. Ale později se přiklonil k staromilcům, velebil římské klasiky, napodobil Ennia a nové básníky odsuzoval.

2. Epigoni klasické epiky. Kromě Lucretiovy didaktické básně nevzniklo napodobením archaické epiky žádné dílo trvalé ceny. Byly skládány eposy didaktický a historický, proti minulému období přibýlo zájmu o bohatýrský epos mytologický. Mimo jiné byla dvakrát přeložena do latiny Ilias, a také jeden z pohomérských eposů, tzv. Kypria, v němž se vyprávělo o vzniku a průběhu trojské války. Všechny takové výtvořiny zanikly. Z autorů jejich si zaslouží zmínky jen dva.

Řečník **M. Tullius Cicero** oslavil svůj konzulát eposem De consulatu suo, své vyhnanství a slavný návrat eposem De temporibus suis, v nichž nepřilíživě vkusně použil i nebeského aparátu. Kromě toho složil dvě epické básně, jednu ke cti svého krajana Maria, druhou na oslavu Caesarovy výpravy do Británie. Formálně byl velmi obratný.

P. Terentius Varro Atacinus (nar. 82 v Narbonské Gallii) nejprve napodobil Lucilia v bezvýznamných satirách a Ennia v historickém epose Bellum Sequanicum, oslavujícím Caesarovy činy v Gallii. Později se sblížil s římskou modernou; cestu k hellenistické poezii mu ukázal epos Argonautika od Apollonia Rhodského, jež přeložil do latiny (Argonautae). Mimoto psal básně didaktické a elegie.

LUCRETIUS

1. Život. Jediný přívrženec Enniův, jehož dílo se zachovalo, a to po zásluze, je **T. LUCRETIUS CARUS**. O jeho životě máme málo bezpečných zpráv. Narodil se začátkem I. stol. př. n. l.; původu byl snad keltského a nijak vynikajícího, ač se v jeho díle objevují také rysy čistě aristokratické. Samo Epikurovo učení, kterému byl oddán, vedlo ho k tomu, aby se stranil veřejnosti; ale ohlasy těžkých dob i těžkého života, duševního utrpení a pesimizmu ozývají se v jeho básni. Zemřel r. 55, překročiv jen o málo čtyřicítku; podle staré zprávy spáchal v záchvatu šílenství sebevraždu. Jeho nehotové dílo řečník Cicero, odpůrce filozofie Epikurovy, vydal pietně v té podobě, jak se mu dostalo do rukou. Jest věnováno jakémusi Memmiovi, v němž viděl básník svého žáka.

2. De rerum natura (O podstatě věcí = jsoucna) slove zachovaná Lucretiova báseň o 6 knihách. Je to didaktický epos, v němž se vykládá filozofie Epikurova.

Báseň se rozpadá podle látky na 3 části, z nichž každá zabírá zhruba dvě knihy. První díl obsahuje fyziku, tj. nauku o přírodním dění; osvětluje základ jsoucna, atomy a prázdno, a skládání atomů v jevy tohoto světa. Druhá

část je obsahu antropologického: pojednává hlavně o poměru duše a těla, o vnímání, myšlení a citech. Třetí část, kosmologická, naznačuje v hrubých obrysech vývoj světa; s tím je spojen i výklad o vzniku života na zemi a o vývoji lidstva. Nakonec přistupuje vysvětlení četných úkazů přírodních a nemocí. - O etických otázkách se vykládá v básni jen příležitostně, hlavně v odbočkách. Báseň je ukončena, ale četné zvláštnosti ukazují, že jí básník nemohl dát definitivní podobu.

3. Účel básně. Epikurova filozofie nepůsobila na Římany tak mocně jako stoicismus, poněvadž zrazovala od veřejné činnosti. Ale za náboženské lhostejnosti a za nejistoty politických zmatků a občanských válek získávala četné stoupence ušlechtilým hedonizmem své etiky i svým stanoviskem k přírodě a k božstvu. Lucretius byl jejím apoštolem u Římanů. Pln nadšení pro jejího zakladatele, jehož neustává velebiti jako dobrodince lidstva, vykládá právě nejslabší část jeho učení, atomistickou fyziku, poněvadž ta je základem útěchy, kterou chce ve zlých dobách svým spoluobčanům poskytnout. Chce je zbavit strachu před bohy, před smrtí, před osudem. Proto ukazuje, jak se vše ve světě děje přirozeně podle odvěkého mechanismu, do něhož bozi nezasahují; jak se i lidstvo vyvíjelo přirozeně z primitivního stavu až na nejvyšší kulturní stupeň; a že duše, shluk atomů, zaniká zároveň s tělem a není posmrtného života. K těmto důsledkům Epikurovy fyziky se stále vrací. Znátí podstatu jsoucna je základem lidského štěstí, neboť odnímá člověku hlavní příčinu neklidu.

4. Prameny básně. Věcný obsah díla nepochází od Lucretia; pochází od Epikura, a skrze něho až od Demokrita. Znal nepochybně spisy Epikura samého, ale užil, jak se zdá, i výkladů epikurovců své doby a v některých částech také spisů jiných filozofů, jako Empedokla a snad i vlivného stoika své doby Poseidonia. Pokud byl samostatným myslitelem, a zvláště vykladačem duševních pochodů a meteorologických úkazů, nemůžeme zjistit. Ale ani jinorodé prameny neměly vliv na podstatu jeho výkladů o Epikurově učení; uchoval je čisté a byl výborným jeho tlumočníkem.

Po formální stránce byl Lucretiovi vzorem Empedokles svou básní o přírodě; básník tedy navázal na řecký slovesný druh, zavedený již Enniem do římské literatury. Ve výraze a metru následoval Ennia. Ale oba tyto hlavní své vzory jako básník znamenitě předstihl.

5. Básnické umění Lucretiovo. Básníkův úkol byl velmi obtížný. Měl uvést do veršů abstraktní, suché výklady přírodně filozofické. Latina ještě neměla filozofického názvosloví, a básnický jazyk stále ještě nebyl dosti vyvinut pro takové dílo. Na Chudobu své mateřštiny si Lucretius sám stěžuje. Není tedy divu, že se v básni vyskytují suchopárná prozaická místa, výrazové tvrdosti a násilnosti, leckdy i jednotvárnost. Ale celkem jest jeho díkce se svým archaizujícím zabarvením sytá, plna jadrné konkrétnosti a nezřídka dosahuje opravdového patosu a vznešenosti. Také Lucretiův vers je celkem mnohem plynňější a lahodnější, než jsou hexametry Enniovy.

Ale co dodává Lucretiovu výtvoru ceny opravdu nehynoucí, jest posvěcení velkého básníka a člověka. Tím, že myšlenku osvoboditi člověka od strachu před bohy a před smrtí učinil vůdčím motivem básně, dal jí velkolepou jednotící ideu. Víra v přírodně vědecký světový názor a zápal pro věc, které hájí, strhuje čtenáře i při odborných výkladech a při leckterých tvrzeních, s kterými nemůže souhlasit. K tomu přistupuje množství krásných líčení, obrazů a přirovnání, čerpaných ponejvíce z přírody, na kterou se básník dovede dívati tak, jak to nedokázal dosud žádný antický básník; pitvání lidského nitra, naplněného úzkostí z neznáma i úžasem nad velebností světa; vlídné účastenství se strastmi a slastmi člověka i měkký soucit s němou tváří. Nadevše pak uchvacuje velkolepý pohled básníkův, kterým objímá celý svět a lidstvo v jeho vývoji i ustavičném dění.

6. Význam Lucretiův. Už Římané ctili v Lucretiovi jednoho ze svých velkých básníků. Od vydání básně lze pozorovat, jaký měl vliv na římskou poezii. Vergilius se mu v Georgikách poklonil a užíval ho jako básnického vzoru. Za císařské doby byl Lucretius od některých jako národní básník kladen i nad Vergilia. Velmi se o něho zajímalo křesťanství, ať už ho využívalo nebo potíralo. Novému věku zprostředkoval atomistickou nauku Demokritovu a Epikurovu. Dnes si jeho díla vážíme jako nejcennější památky římské literatury doby republikánské a v Lucretiovi spatřujeme nejnadanějšího římského básníka. Stvořil první římský filozofický epos; a v tom oboru neměla ani řecká literatura díla, které by se vyrovnalo básni Lucretiově.

EPYLLION

1. Mladořímská škola básnická. Již na začátku Ciceronova období projevil se u nové básnické generace zájem o hellenistickou poezii. I mladičké poetické pokusy Ciceronovy opíraly se o vzory alexandrijské; byla to mytologická epyllia. Ale vlastním zakladatelem mladořímské básnické školy byl P. Valerius Cato. Moderní básníci, vedení Catonem, zavrhovali rozsáhlé eposy, jejich zastaralou techniku a vznešenou, patetickou dikci, tvaroslovné i prozodické volnosti a tvrdosti verše, jak se to podle jejich citění jevílo u Ennia. Podle zásad Kallimachových horlili pro nevelké epické básně s nevšední látkou, čerpanou ponejvíce z bájí. Zpracování bylo zcela odlišné od dosavadní epické techniky. Místo širokého epického vyprávění obsahovala epyllia líčení, popisy, protkané často realistickými detaily, monology a dialogy, lyrické pasáže a odbočky od hlavního tématu, často velmi rozsáhlé. Básníci si libovali v odlehlých bájích, učených narážkách, kuriozních motivech, v nevšedních výrazech a metrických zvláštlostech. Básnický výtvar byl pak spíše plodem učeného studia a dlouholetého pilování než opravdového básnického nadání. Doctus poeta bylo čestné označení básníka nového směru.

Činnost těchto básníků měla zčásti neblahé důsledky. Odcizila poezii národu. Za archaického období byli básníci vychovateli národu, oslavovateli jeho síly, karateli jeho vad. Nová poezie se stala národu nesrozumitelnou, nedbala vůbec jeho zájmů a potřeb a obracela se jen k nevelkému počtu lidí vzdělaných, ba učených, poněvadž někdy nemohl ani průměrný vzdělanec její učenosti porozumět bez komentáře. Ale také působila blahodárně. Prohloubila chápání uměleckého díla po všech stránkách. Zušlechtila básnickou mluvu a zjemnila latinský verš. Do římské epiky uvedla množství nových látek. Vytvořila zkrátka nový základ pro umělecký vývoj poezie a připravila tak její rozkvět za zlatého období.

2. Básníci mladořímské školy pocházeli většinou ze severní Itálie, z předalpské Gallie. Bylo jich mnoho, ale vskutku nadaných básníků bylo málo. Ani jedině jejich dílo se nezachovalo kromě básní Catullovy. Z ostatních skladatelů epyllií vynikli jen tři.

Zakladatel školy P. Valerius Cato byl gramatik, učenec, jenž vydal básně Luciliovy. Podle Kallimachových zásad dal program mladým římským básníkům a byl jejich literárním rádcem a kritikem. Nadšené chvály se dostalo jeho básním Diana a Lydia, v nichž patrně podal programové ukázky své školy.

C. Licinius Calvus (nar. 82), syn historika C. Licinia Macra, přítel Catullův, hlavní zástupce attického slohu u Římanů, složil učené epyllion Io.

C. Helvius Cinna, jiný z přátel Catullovy, proslul učeným epylliem Zmyrna (o hříšné lásce Smyrny = Myrrhy k otci), o němž pracoval devět roků.

3. LYRIKA

1. Lyrika mladořímské školy. Drobná, ale umělecky vypilovaná báseň je vůbec heslem mladořímské školy. Následovala i v tom vzoru hellenistické poezie, jejímž nejtypičtějším básnickým projevem je literární epigram. Ten byl do římské literatury zaveden již Enniem, a několik básníků přechodné doby zkoušelo na epigramatických drobnůstkách svůj vtip a formální dovednost. Za dalšího vývoje k tomu přistoupily i jiné drobné druhy hellenistické lyriky. Šlo tu především o zdolání formálních potíží. Po té stránce byl průkopníkem nového směru básník **Laeivius** (1. pol. I. stol.); ten se v svých básnických hříčkách pokusil se zdarem napodobit nejrozmanitější řecká metra, kterých užívali - v básních určených jen k recitaci, nikoli ke zpěvu - hellenističtí básníci.

Na takové pokusy navázali básníci mladořímské školy, vzdělávající vedle epyllia také rozmanité druhy lyrické poezie. Byla to většinou lyrika příležitostná, vyjadřující dojmy z drobných i vážnějších příhod soukromého, řidčeji veřejného života, ohlasy družného soužití s přáteli, milostných citů, osobního nepřátelství. Formou těchto subjektivních dojmů byl epigram a píseň složená lyrickými rozměry. Pro útočnou báseň užívalo se podle dávné řecké tradice iambů, ale i píseň jiného rozměru nebo výsměšný epigram mohl mít útočné poslání. Hellenističtí básníci označovali svou drobnou lyriku jako "paignia" (hříčky). Také mladí římské básníci je považovali za hru (ludere = básnit; nugae = trety) a zakládali si na své učené poezii mytologické. My si ovšem vážíme více bezprostředních lyrických projevů než knižní učenosti.

Vedle této drobné lyriky vzdělávali básníci ještě umělejší druhy příležitostné lyriky, zejména epithalamion (svatební píseň), epikedeion (žalozpěv nad smrtí a spolu báseň útěšná) a propemptikon (báseň na cestu).

Elegii uvedl do římské literatury také již Ennius, a to opět po vzoru hellenistickém. Elegie mívala kdysi obsah velmi pestrý. Za doby hellenistické pronikl do ní živel epický (elegie výpravná) a milostný. Mladořímské básníci se elegie horlivě ujali, a tak zdomácněl u Římanů básnický druh, v němž za zlatého období překonali Řeky. Vynikli zejména v erotické elegii, do níž zavedli subjektivní, osobní erotiku; projevovali jí přímo své vlastní city, kdežto hellenističtí básníci promítali v milostné elegii své city do milostných příběhů mytologických.

I v lyrice uplatňovali noví básníci své estetické zásady: vnášeli do ní mytologické narážky, tříbili výraz i formu. Ale drobná osobní lyrika - píseň a epigram - je celkem bez učené přítěže, užívá prosté mluvy a vyjadřuje se přirozeně.

Politika byla básníkům mladořímské školy lhostejná, nepřáli však triumvirům; ve svých básních na ně a na jejich stvůry útočili.

Mladořímská škola vytvořila teprve Římanům lyriku, obohatila poezii o nové útvary slovesné i metrické, nebo je aspoň umělecky zdokonalila.

CATULLUS

1. Život. **C. VALERIUS CATULLUS** (asi 87-54) je jediný člen mladořímské školy, jehož výtvořiny se nám zachovaly. Pocházel z Verony ze zámožné rodiny. Studoval v Římě, kde přišel do styku s řečníky Hortensiem a Ciceronem, s

dějepisem Corneliem Nepotem a s mladými básníky, zejména s Calvem a Cinnou. Politiky se neúčastnil, ale stíha verši Pompeia i Caesara a jeho oblíbence Mamurru; s Caesarem se však smířil. Rozhodující pro jeho duševní vývoj byla láska k ženě, které říkal Lesbia. Byla to nejspíše nehodná sestra Ciceronova protivníka P.Clodia Pulchra, provdaná za Q.Metella Celera a značně starší než Catullus. Štěstí opěťované Catullovy lásky se zakalilo, když shledal, že poskytuje své přízně i jiným; přesto se nemohl osvobodit z pout vášně. Odešel tedy r.57 v družině praetora G.Memmia do Bithynie. Výnosná pro něho ta cesta nebyla, ale poznal cizí kraje, zašel i do Troady navštívit hrob svého bratra, a když se vrátil domů, byl z lásky vyléčen. Jinak nevíme o jeho životě nic. Zemřel, jsa stár něco přes čtyřicet let.

2.Catullovy básně zachovaly se ve sbírce, do níž bylo shrnuto vše, co napsal; několik básní se z ní ztratilo, zbývá jich celkem 116. Jsou rozděleny ve tři skupiny. První obsahuje drobnou lyriku, složenou hlavně Falaikovým hendekasylabem (1-60). V druhé (61 až 68) jsou rozsáhlejší básně v hellenistickém stylu. Třetí oddíl je vyplněn skoro samými epigramy, z nichž má většina útočný obsah. Sbírkou je věnována úvodní básní Corneliu Nepotovi, krajanovi básníkovi.

Na výtvorech střední skupiny se zakládala pýcha a sláva učeného básníka.

Jsou v ní zejména dvě epithalamia, jedno římského, druhé řeckého obsahu: epyllion o svatbě Pelea s Thetidou, jehož polovinu zabírá popis koberce s vytkaným obrazem Ariadny na Naxu, mistrovský kus hellenistické epiky; překlad Kallimachovy elegie o vlasu královny Bereniky a krásná další elegie příteli, jenž básníkovi umožnil schůzky s milenkou.

Kromě několika výjimek je tón těchto básní neosobní. Ostatní básně jsou nefalšované projevy básníkovy nitra, podnícené jeho zážitky a leckdy jen narychlo načrtnuté v hravých verších. Slyšíme tu vážné i rozmarňé ohlasy bohémského života básníkovy v kruhu přátel, ohlasy chvilkových lásek, literárních půtek, klepů a osobního nepřátelství, cest i pobytu v půvabném rodném kraji, zejména však ohlasy jeho milostného poměru s Lesbií, jásající, zoufalé, rezignující, ironické, jedovaté. Básník tu není vždycky zcela originální, využívá motivů hellenistických epigramů, ale dovede jich užít osobitě a vyjádřit jimi své city pravdivě.

3.Význam Catullův: Oceňujeme-li u lyrika opravdovost a hloubku citu a bezprostřední, svěží jeho vyjádření, lze říci, že je Catullus nejlepší, a snad jediný římský lyrik. V jeho verších zaznívá celá stupnice citů, od tklivého soucitu až k vášnivě lásce, od rozmarňého humoru k prudké nenávisti. Ale celkem zřídka se pohybuje v středních polohách; nejčastěji projevuje buď velkou lásku nebo velkou zášť. Odi et amo: těmi slovy vyjádřil svou bytost, mladicky rozpolcenou a nevyrovnanou. I jeho umění je nevyrovnané: jemné, křišťálově čisté písně se střídají s čísly plnými drastičnosti a vulgárnosti; jímavá srdečná prostota a přirozenost s těžkou učeností; verše vytříbené s tvrdými a neobratnými. Catullus se nestal při svém mládí celým básníkem; ale byl básníkem posvěceným, ať už napodobil hellenistické básníky, ať obnažoval v drobných písních své srdce. Náleží k těm velkým básníkům, kteří zemřeli mládi dříve, než se mohli zcela vyvinout, ale kteří přesto způsobili obrat v poezii.

Od mladořímské poezie a především od Catulla vyšla většina básníků zlatého období, navazují na něho básníci doby stříbrné (Papinius Statius, Martialis), ba i pozdější. Čítán byl až do konce starého věku, třebaž byl zastíněn klasickým Horatiem.

3.PRÓZA

1. ŘEČNICTVÍ

1. Řečnické slohy. Politické zápasy posledního století republiky přivodily skvělý rozvoj řečnictví politického a soudního. Podporován byl tím, že řečníci mnohem usilovněji než dosud studovali vzory řecké výmluvnosti, a že jim řecké vzdělání poskytovalo výborný základ k jejich činnosti. S prospěchem také bylo, že přejímali zásady rétora **Hermagory**, jenž pod vlivem stoické filozofie pojímal do rétoriky i výklady o etice a o právu.

Studující řečnické slohy, záviseli Římané na vývoji řecké teorie a na současné řecké módě. Až do doby Ciceronovy převládal v římském řečnictví vliv asijského slohu (genus Asianum), právě tak jako v řeckém světě.

Bylo pěstováno několik jeho druhů. Starší směr, který založil **Hegesias z Magnesie** (1.pol. III.stol.), rozkládal myšlenku v krátké, rozsekané věty nebo větné členy a výrazově se blížil poezii. Mladší směr užíval dlouhých period, bombastické dikce a rytmu v závěru kól. K tomu přistupoval patetický přednes. Nejukázněnější a nejprostší z druhů asijského slohu byl rhodský sloh (genus Rhodium): vzdělával jej v 1.pol. I.stol. na Rhodu rétor **Apollonios Molon**.

Proti asianizmu a zároveň proti tzv. obecné řečtině vznikl od II.stol. u Řeků odpor; objevily se klasicistické snahy, vzorem jazyka a slohu se stávali attické prozaikové V. a IV. století, a to hlavně ti, kteří se vyznačovali prostotou a přirozeností. U Římanů se tento odpor projevil jako opozice proti bohatému a rytmickému slohu Ciceronovu. Římští přívrženci attického slohu (genus Atticum) oblíbili si řečníka **Lysia** a vzdělávali jeho sloh jednoduchý, až střízlivý.

Části řečnické teorie byly: inventio (vyhledávání látky), dispositio (roztřídění sebrané látky), elocutio (nauka o slovním výrazu), memoria (memorování řeči a cvičení paměti) a actio či pronuntiatio (přednes řeči). Cvičná řeč o smyšlené látce slove declamatio; byla to buď suasoria (úvaha o tom, jak jednat v té oné situaci; příklady byly brány z dějin a básně) a controversia (kontroverze, objasnění smyšleného právního sporu z dvou protichůdných hledisek).

Části řeči jsou: exordium, propositio, narratio, tractatio (argumentatio, refutatio), peroratio.

2. Hlavní řečníci. Nejvýznamnější zástupce asijského slohu byl **Q.Hortensius Hortalus** (114-50), vlivný advokát optimátů. S Ciceronem se několikrát před soudem utkal - tak r.70, kdy hájil Verra proti Ciceronově žalobě -, později však často pracovali společně a byli dobrými přáteli. Byl to řečník nadaný, výborný improvizátor. Pokoušel se spojovat starší a mladší asijský sloh. Ale spoléhaje se příliš na své nadání, zanedbával cvik a byl nakonec Ciceronem zastíněn. Z jiných zástupců asijského slohu triumvir **M.Antonius** proslul zejména demagogickou řečí nad Caesarovou mrtvolou.

Přívrženci attického směru byli nadaný básník i účinný řečník **C. Licinius Calvus**, republikán a přísný stoik **M.Porcius Cato**, zvaný Uticensis, poněvadž po Caesarově vítězství u Thapsu (46) spáchal v Utice sebevraždu, přítel Catonův a Ciceronův **M.Iunius Brutus**, jeden z hlavních vrahů Caesarových, v jehož nadání skládal Cicero marně velké naděje, a sám **C.Julius Caesar**. Atticisté vytýkali Ciceronovu plnému slohu přílišný asianizmus. Nebezpečnější se mu stali teprve v padesátých letech I.století; ale neměli celkem pronikavějšího úspěchu, poněvadž jim chyběla řečnická síla. Skoro všichni zemřeli předčasně, i byl Cicero ještě před svou smrtí těchto soků zbaven.

Cicero svými četnými řečmi a spisy způsobil, že díla všech ostatních řečníků zanikla. Není nespravedlivé, že se zachovalo tolik jeho spisů. Svými teoretickými znalostmi i praktickou dovedností dovršil římské řečnictví. Po něm nastává za císařské doby úpadek.

CICERO

1. Život Ciceronův známe tak, jako neznáme život žádného antického člověka. Poněvadž se velmi účastnil událostí, které vedly k pádu republiky, souvisí jeho život se současnými politickými dějinami.

M.TULLIUS CICERO se narodil r.106 v latijském municipiu Arpinu, byl tedy krajan vojevůdce a radikálního předáka populárů Maria. Pocházel z jezdecké rodiny. Měl mladšího bratra Quinta. Otec je dal na studia do Říma. Marcus se vzdělával v řečnické teorii, v literatuře a ve filozofii. Poznal dobře filozofii akademickou, epikurskou a stoickou; k morálce stoiků přilnul nejvíce. Praxi na fóru poznával za styku s řečníky Antoniem a Crassem a s dvěma výbornými znalci práva, augurem Q.Muciem Scaevolou a s věhlasnějším jeho jmenovcem pontifikem. R.89 sloužil ve vojsku za spojenecké války. Za Sullovy diktatury se držel stranou. V mládí ho lákala poezie, a to směr hellenistický. Ale řečnictví nad touto zálibou, pro kterou ostatně nebyl nadán, zvítězilo. Začal psát učebnici rétoriky, pilně cvičil, a již r.81, kdy byl stár 26 let, vystupoval jako obhájce v soukromých přích a rok poté (80) poprvé ve při veřejné (pro Sexto Roscio Amerino). Zejména tato úspěšná řeč, při níž projevil neohroženost, napadaje Sullova oblíbence Chrysogona, upoutala na něho zraky veřejnosti.

Podle současného stavu řečnictví užíval květnatého asijského slohu; také sympatizoval s latinskými rétory. Aby zdokonalil své vzdělání, a snad také z obavy před Sullou, odešel r.79 na studijní cestu. Pobyl v Athénách, kde se v síních akademie utvrdil v předsevzetí státí se řečníkem a naplnit ideál řečníka-státníka vzdělaného filozoficky. Cestoval po M.Asii a delší čas pobyl na Rhodu u rétora Molona, jenž ukáznil jeho sloh. Po dvou letech (77) se vrátil jako vyměněn. Oženil se s Terentií, ženou dobrou a počestnou, ale ctižádostivou a panovačnou. Jejich dlouholeté manželství, požehnané dcerou Tulií (76), otcovým miláčkem, a synem Markem (65), nepřečkalo těžkých zkoušek, kterým byl Cicero za vyhnanství a po něm vydán; z hmotných důvodů bylo r.46 rozloučeno.

Řečnické úspěchy upravily mu cestu k politické kariéře. Bylo mu ke cti, že dosáhl úřadu ve stáří stanoveném zákonem. R.75 byl zvolen v 30 quaestorem, spravoval bezúhonně západní Sicílii. Když byl ve svých 36 letech r.70 zvolen kurulským aedilem na r.69, žaloval na žádost Sicilských z vyděračství C.Verra, bývalého propraetora na Sicílii. O tři léta později (66) byl praetorem a vystoupil poprvé v řeči státní (De imperio Cn.Pompei). Zbýval mu nejvyšší veřejný úřad, konzulát.

Cicero byl ignobilis (nikdo z rodiny do té doby nezastával vyšších úřadů) a již svým původem náležel k demokratické straně (populárům). V mládí oslavil básní Maria. Ale když se ustavila frakce mírnějších optimátů, usilující o to zachovat senátu moc, a hrozily nové občanské boje, Cicero, homo novus, se s ní sblížil a byl r.64 ve svých 43 letech zvolen konzulem na r.63. Toho roku potlačil spiknutí Catilinovo; zabránil tak revoluci, ale politicky si uškodil tím, že dal z usnesení senátu zatčené spiklence usmrtit bez řádného soudu.

Když byl r.60 uzavřen první triumvirát a přítomnost Cicerona, přívržence optimátů, v Římě byla Caesarovi nepohodlná, použil Caesar P.Clodia Pulchra k pletichám proti Ciceronovi; jejich výsledek byl, že musel Cicero r.58 odejít do vyhnanství. Snášel je dosti nemůžně; pobýval v Thessalonice a Dyrrhachiu. Po půldruhém roce (57) byl povolán nazpět. Byl to

triumf jeho života; dostalo se mu zadostiučinění, ale bývalého politického významu už nikdy nenabyl.

Utuzení triumvirátu odsunulo ho do ústraní; to je první období jeho spisovatelské činnosti (55-52). R.51 byl přinucen opustit Řím a jako prokonzul spravovat Kilikii. Zatím se poměry v Římě přiosťřily. Pompeius se sblížil se senátem, a když se Cicero vrátil z Kilikie, schylovalo se k občanské válce. Cicero se marně pokoušel prostředkovat; rozpakoval se také, že komu by se měl přidat. Konečně se rozhodl pro Pompeia, ačkoli cítil, že je Pompeius slabší než Caesar a že to se svobodou republiky také nemíní upřímně. Odešel za Pompeiem, ale válečných operací se neúčastnil. Po Pompeiově porážce u Farsalu (48) se vrátil do Itálie a pln úzkosti čekal dlouho v Brundisiu, až se Caesar vrátil, prominul mu a dovolil odebrat se do Říma. Diktátor ho sice vybízel k politické činnosti, ale Cicero, vida svou bezmocnost, uplatňoval svůj vliv jen potud, že se u Caesara přimlouval za Pompeiovcе prosící o milost. Jinak žil v ústraní a věnoval se spisování. To je druhé období jeho spisovatelské činnosti (46-44), ještě plodnější než prvé. Bylo mu ztíženo hmotnými starostmi, rozvodem s Terentií, novým nerozvázným sňatkem, opět zakrátko rozvedeným, smrtí milované dcery Tullie (45) a nehodným chováním syna Marka.

Do spiknutí proti Caesarovi nebyl zasvěcen, ale po jeho smrti (44) se ihned zase chopil politiky a hájil republiky proti Antoniovi; znepřátelil si ho na smrt a nadržoval Caesarovu dědici, mladičkému Octavianovi, jehož neprohlédl. Když se Octavianus spojil s Antoniem a Lepidem v druhý triumvirát, padl Cicero za oběť proskripcím: 7.prosince r.43 byl na příkaz Antoniuův zavražděn.

2.Cicero jako člověk a politik. Srovnáme-li Cicerona se skvělým zjevem C.Iulia Caesara, bledne sláva, kterou Cicerona obklopil staletý přemrštěný obdiv; ale proto ho není třeba snižovati, jak se děje v nové době. Objektivní posuzovatel uzná, že to byl velký člověk i při svých vadách a slabostech. Všestranným nadáním a nesmírnou pílí nejen dosáhl vynikajícího postavení, ale stal se také jedním z nejvzdělanějších mužů starého věku a v oboru prózy dovrшитelem řecko-římské syntézy. Jeho velikost uznal sám Caesar. Byl čestný a neúplatný v soukromí i v politice za dob, kdy byla korupce zjevem praobyčejným, a kdy lidé právě nejpřednější takřka pozbyli jakéhokoli morálního měřítka. Jako advokát jednal ovšem leckdy povážlivě, ale to je spíše vada povolání než povahy. Ostatně ujímat se nečestných případů byl většinou nucen přátelstvím anebo okolnostmi, a dělal to jistě nerad; naopak se ujímal neohroženě a bez nucení těch, komu bylo ukřivděno, byť byli vinníky lidé nejmocnější. Jako úředník v provinciích byl téměř výjimkou a dostávalo se mu lásky a uznání provinciálů. Citu byl lehce přístupen, a to mělo dobré i špatné stránky. Byl vlídný, vpravdě lidský a přátelům oddaný; ale nedostávalo se mu energie, a citová měkkost měnila se u něho někdy v nemožnost. Ješitnosti měl v sobě dost a bažil po slávě; ale není třeba brát tuto chybu příliš těžce: doba byla nanejvýš individualistická a posmrtná sláva nahrazovala antickému člověku mnohdy víru v posmrtný život.

Politicky hrál v událostech I.stol. př.n.l. úlohu nikterak bezvýznamnou. Jeho patriotismus byl odchován slavnou římskou minulostí. K republice lnul upřímně, a poněvadž viděl v senátu záruku jejího trvání, byl na straně optimátů; zůstal jim věrným, i když utekli od odpovědnosti za popravení spiklenců r.63 a nechali za to pykat jeho. Vystupoval jako prostředník mezi protivnými stranami a usiloval o svornost. Byl dost prozíravý, ale pro nedostatek širšího rozhledu a nerozhodnost nedodělal se úspěchů. Ale čeho mu osud nedopřál v dějinách jeho národa, to mu plnou měrou vynahradil v dějinách lidské vzdělanosti.

3. Spisovatelská činnost Ciceronova byla velmi rozsáhlá. Po celý život působil jako praktický řečník před soudem, před senátem i před národem. Své řeči, pečlivě připravené, většinou upravil pro knižní vydání. Poněvadž měly i soudní pře nezřídka politické pozadí, dostávalo se řečem vydaným knižně významu politických brožur. Znamenité vzdělání a bohaté zkušenosti učinily z něho teoretika řečnictví a literárního historika římského řečnictví. Živý zájem o filozofii - hlavně o praktickou, tj. o morálku a o státovědy - i vlastní životní osudy pudily ho k skládání spisů filozofických. Jeho řečnická činnost souvisela s praxí a trvala nepřetržitě až do smrti. Spisovatelská činnost byla plodem jeho politické prázdny, a to let 55-52 a 46-44, kdy byl z politiky vyřazen. K tomu přistupovala rozsáhlá korrespondence a jiné spisy příležitostné.

Básnické pokusy Ciceronovy opíraly se nejprve o hellenistické vzory, později napodobil hlavně Ennia. Cenné bylo jeho přebásnění některých částí eposu Aratova; z toho se také nejvíce zachovalo (Aratea). Z prozaických spisů historického obsahu, jež se latinsky nedochovaly, zasluhuje zmínky Commentarius consulatus sui (řecky a latinsky), dílo memoárové. Cicero, nedočkav se od nikoho oslavy svého konzulátu, staral se o ni všemožně sám. Rád také překládal do latiny řeckou prózu; slohově tím mnoho získal.

4. Řeči. Od Cicerona se zachovalo 58 řečí a četné zlomky z jiných; množství řečí se ztratilo. Zachované řeči jsou jednak soudní (genus iudiciale), jednak politické (genus deliberativum).

A. Soudní řeči. Před soudem začal Cicero vystupovat r. 81 (ne-li již 82), ale své řeči zprvu neuveřejňoval.

První řeč, kterou uveřejnil, je Pro P. Quinctio z r. 81.

Šlo o věc soukromého práva, málo významnou, ale pro Ciceronova klienta povážlivou. Proti sobě měl mladý advokát zkušeného a vlivného Hortensia. Ale jak se zdá, rozhodl soud v prospěch Quinctiův.

Významnější z ostatních soudních řečí jsou tyto:

Pro Sexto Roscio Amerino z r. 80, již Cicero poprvé vystoupil ve při veřejné.

Otec S. Roscia z Amerie, jenž žil se synem v nevěli, byl zavražděn. Lidé nastrčení Sullovým oblíbencem Chrysogonem zmocnili se statků zavražděného a Sexta obvinili z otcovraždy. Cicero neohroženě odhalil Chrysogonovy pletichy; Roscius byl osvobozen. Ciceronovi získala ta obhajoba dobrou pověst.

Orationes in Verrem je soubor sedmi řečí, týkajících se procesu Verrova r. 70.

C. Verres byl r. 74 praetorem v Římě a v letech 73-71 propraetorem na Sicílii. Tam vydíral obyvatelstvo tak, že se jej Sicilští odhodlali po skončení správy žalovat z vyděračství. Jako provinciálové potřebovali za mluvčího římského občana, i požádali Cicerona. Verres vida, že procesu neujde, získal za obhájce Hortensia a jako žalobce se pokoušel nastrčit svého známého Q. Caecilia Nigra.

Řeči Divinatio in Q. Caecilium vybojoval si Cicero právo žalovat Verrea. V krátkém čase pak nashromáždil nesmírné množství usvědčujícího materiálu. Toho použil sumárně při prvním stání, kdy se ještě nerozhodovalo o vině. Verres pod tíhou důkazů odešel do vyhnanství, nevyčkav dalšího jednání; byl pak odsouzen. Ciceronova řeč pronesená o prvním stání slove actio prima.

Rozvésti důkazy chystal se Cicero při druhém přelíčení. Když k němu nedošlo, zpracoval sebraný materiál v pěti knihách, jež vydal pod názvem actio secunda. Je to těžká obžaloba režimu vedeného senátem. V I. kn. (**de praetura urbana**) vylíčil, jak se Verres choval za své úřednické kariéry, zejména když byl v Římě praetorem. Ostatní knihy se zabývají jeho správou Sicílie, a to II. kn. (**de praetura Siciliensi**) jedná o jeho přehmatech v oboru soudnictví, III. kn. (**de frumento**) o vysávání rolníků a podvodech při dodávání obilí, IV. kn. (**de signis**) o loupežích uměleckých děl jak od jednotlivců tak z obcí a chrámů. V. kn. (**de suppliciis**) o politické správě a bezdůvodném krutém trestání římských občanů. Všem knihám dal Cicero formu soudní řeči, jako by se bylo jednání skutečně konalo. Jeho výklady jsou důležitým pramenem pro poznání správy římských provincií; čtvrtá kniha, popisující četné umělecké památky, je důležitá pro dějiny antického umění.

Příkladem advokátské morálky je řeč Pro M.Fonteio (r.69), již Cicero hájil klienta obžalovaného jistě zcela důvodně z vyděračství v Narbonské Gallii.

Pro Murena z r.63, kdy byl Cicero konzulem.

L.Murena byl zvolen na r.62 konzulem, byl však obžalován z volební korupce (ambitus), a to asi důvodně. Ciceronovi byl svěřen úkol posledního řečníka obhajoby; před ním mluvili Hortensius a Crassus. Poukazováním na vyšší státní zájem a humorem dosáhl toho, že byl Murena osvobozen. Je to jedna z nejlepších jeho soudních řečí.

Pro A.Licinio Archia poeta z r.62.

Řecký básník Archias z Antiochie, jenž přišel r.102 do Říma, získal v Herakleii občanské právo a po spojenecké válce i římské občanství. R.62 byl žalován, že si římské občanství osobuje neprávem. Archias získal Cicerona za obhájce slibem, že básní oslaví jeho konzulát (ale neučinil to). Věc byla nicotná, žalobu bylo snadné vyvrátit. I věnoval Cicero větší část řeči (extra causam, odbočka) výmluvné chvále básnictví a vzdělanosti. Proto je tato drobná řeč pozoruhodná.

Pro P.Sestio z r.56 je opět závěrečná řeč obhajoby.

Jako tribun lidu r.57 přičinil se Sestius spolu s Milonem o Ciceronův návrat z vyhnanství. Dosáhli toho za přispění ozbrojených tlup, které si zjednali proti tlupám P.Clodia. Po skončení úřadu byl Sestius žalován z veřejného násilí. Hájili ho Hortensius, Crassus a Licinius Calvus; Cicero v závěrečné řeči osvětlil politickou situaci, zvláště stranické poměry r.58. Dokazoval, že Sestius jednal správně, odčinil-li křivdu, která se stala Ciceronovi. Sestius byl všemi hlasy osvobozen.

Pro M.Caelio Rufo z r.56, také závěrečná řeč.

Caelius byl v letech 59-57 milencem ovdovělé Clodie, jež je asi totožná s Catullovou Lesbií. Když se s ní rozešel, byl obžalován z několika zločinů, mj. také, že prý se pokusil Clodii otrávit. Řeč je zajímavá tím, že v ní Cicero karikuje prostopášnou Clodii. Caelius byl osvobozen.

Pro T.Annio Milone z r.52 je z nejlepších Ciceronových řečí.

Mezi ozbrojenými tlupami Clodiovými a Milonovými docházelo často k srážkám. Při jedné z nich byl r.52 Clodius u Bovill zabit. Z toho vznikly v Římě bouře davu, stupňované ještě tím, že nebyly obsazovány úřady, a řáděním ozbrojených tlup. I byl jmenován Pompeius konzulem bez kolegy a rázně proti Milonovi zakročil. Milo byl žalován a soud se konal za výjimečných opatření. Svědky bylo dokazováno, že Milo násilně vnikl do hostince, kam byl přinesen poraněný Clodius, že ho dal vynést a dobít. Cicero, hájící Milona, dokazoval, že Clodius Milonovi strojí úklady, a že ho Milo zabil v sebeobraně. Řeč, kterou Cicero pronesl, byla rychlopisí zapsána; Cicero prý nemluvil tak účinně a neohroženě jako jindy. Milo byl odsouzen a odešel do vyhnanství do Massilie. Zachovala se řeč přepracovaná, jež se podle starověkých svědectví značně liší od řeči skutečně pronesené.

Za diktatury Caesarovy Cicero zřídka vystoupil jako obhájce. R.46 úspěšně hájil proti neznámé žalobě Q.Ligaria, bývalého Pompeiovice, jenž byl přijat na milost a měl být povolán z vyhnanství (Pro Q.Ligario); r.45 hájil galatského poplatného krále Deiotara proti žalobě z úkladů nastrojených Caesarovi. Jak proces dopadl, nevíme; rozsudek byl asi odložen, a pro Caesarovu smrt k němu nedošlo.

B. Politické řeči. První Ciceronova státní řeč byla De imperio Cn. Pompei r.66, kdy byl Cicero praetorem.

Pompeius právě dokončil válku s piráty, kdežto války proti Mithridatovi, v níž velel Lucullus, nepokračovala tak, jak si bylo přáti. Proto dal tribun C.Manilius návrh, aby bylo vedení té války s mimořádnou pravomocí svěřeno Pompeiovi. Právce senátu, za níž mluvil zvláště Hortensius, se stavěla proti návrhu. Cicero ten návrh doporučoval, jak pro schopnosti Pompeiovy, tak také z ohledu na jezdce, kteří měli v Asii finanční zájmy a přáli

si, aby tam nastal co nejdříve klid. Jasně tu proniká Ciceronova snaha, později stále opěťovaná, spojit Pompeia, senát a jezdců k jednotné politice. Řeč, která je vlastně chvalořečí Pompeia, vyniká výbornou dispozicí.

In Catilinam orationes IV jsou čtyři řeči vzniklé za konzulátu r.63 v souvislosti se spiknutím L.Sergia Catiliny.

První řeč: Cicero dověděl se o úmyslech Catilinových, vyzval ho ve schůzi senátu, konané 8.listopadu v chrámu Iova Statora, aby opustil se svými přívrženci Řím. To, co v senátě skutečně promluvil, přepracoval v účinnou invektivu proti Catilinovi.

Druhá řeč: Catilina v noci 8./9. listopadu odešel z Říma do Etrurie. Cicero to 9.listopadu oznámil lidu, ujistil jej, že je na stráž, a zbylé spiklence varoval.

Třetí řeč: Spiklenci vyjednávali s vyslanci Allobrogů pobývajících v Římě o spojenectví a pomoc. Vyslanci to prozradili Ciceronovi a z jeho návodu si vyžádali od spiklenců kompromitující dopisy. Cicero jim je dal nastrojeným přepadením odejmouti, a tak získal důkazy o vině. Dne 3.prosince, projednav věc v senátě, oznámil zachovanou řečí lidu, co se stalo: spiklenci byli zatčeni, v senátě usvědčeni a dáni do svobodné vazby k několika senátorům.

Čtvrtá řeč: Do debaty konané v senátě 5.prosince o trestu spiklenců zasáhl Cicero řečí, v níž se o trestu nijak určitě nevysslovuje; ale je vidět, že by si přál, aby spiklenci byli usmrceni.

Caesar, jenž mluvil před Ciceronem, přimlouval se za konfiskaci majetku a doživotní vazbu spiklenců po italských municipiích. Ale zvítězil návrh Catona Mladšího, znějící na smrt. Cicero dal spiklence ještě téhož dne večer popravit.

Z ostatních politických řečí prosluly nejvíce **In M.Antonium orationes Philippicae XIV**, pocházející z let 44-43.

Svým názvem připomínají slavné Demosthenovy řeči proti Filippovi. Cicero jimi napadá Antonia, byv jím vydrážděn, a snaží se proti němu pobouřit senát i lid římský. Skutečně se mu podařilo dosáhnouti toho, že byl Antonius prohlášen za nepřítele vlasti. Nejsou to všechny řeči, které Cicero proti Antoniovi promluvil. Naopak nebyla promluvena nejostřejší z filippik, druhá, v níž se hrozným způsobem vykládá o soukromém životě a politické kariéře Antoniově a podává se příšerný obraz tehdejších politických poměrů.

5.Cicero jako řečník se pozvolna vyvíjel k osobitému slohu. Začal asijským slohem; ten se ještě projevuje v jeho nejstarších řečích četnými figurami, přeplněností výrazu a bombastem. Pod vlivem rhodské školy se ukáznil, ale cosi z plnosti a patetičnosti asianizmu zůstalo mu navždy. Příslušné výtky atticistů způsobily, že se ještě více mírnil. Sám byl vlastně také atticista, neboť se odvrátil od poklasických vzorů k období klasickému, ale nikoli k Lysiovi, nýbrž k řečníkům IV.století, hlavně k Demosthenovi. Na nich vytříbil svůj vkus, a tak dospěl k svému slohu, jenž se vyznačuje bohatostí a plností, nikoli však mnohomluvností, dále plynnými periodami, pevně skloubenými, a eurythmií. Ale Cicero dovedl i měnit sloh a přizpůsobovat jej situaci; právě tak dovedl měnit i celý ráz řeči.

Jeho cílem bylo posluchače přesvědčovat (persuadere), budit v nich city, kterých si on u nich přál (movere), a lahodit krásným slohem jejich krasocitu (delectare). Toho ve většině případů dosahoval. K jeho přednostem náleží umění jasným a přesným vyprávěním předvádět v příznivém smyslu věc, které hájil. Výklady kořnil vtípem, jenž sice nebyl tak jemný jako atticový vtíp, ale řízný; na římské posluchačstvo účinkoval. Logičností a přesnou argumentací jeho řeči nevynikají, zato však pěknými výklady a myšlenkami obecného rázu. V patosu byla jeho síla: mistrně projevoval soucit, hněv, rozhořčení a k týmž citům strhoval posluchače. Býval proto při obhajobě s oblibou brán k řečem závěrečným. Ale neplýtl patosem; užíval ho hlavně tehdy, když nevystačil důvody rozumovými, anebo chtěl dosáhnouti co nejmocnějšího účinku. V silných projevech osobního nepřátelství a v pomlouvání odpůrců jeví se táž jižní

upřilišenost jako u řeckých řečníků.

Soudní řeči Ciceronovy jsou celkem účinnější než politické: v těchto není velkých státnických myšlenek, ani ideálního vzletu, jsou naplněny většinou jen zájmy přítomného okamžiku.

Demosthenovi se Cicero nevyrovnal. Neměl jeho ideálního zápalu pro věc a pevného přesvědčení o pravdě toho, co hájil, ani jeho živelné energie a naléhavé výbojnosti; nedosáhl tedy ani jeho mohutné síly. Ale přiblížil se k němu co nejvíce, a něčím ho převýšil: vzdělaností, uhlazeností a vtípem. Jsouce strohé, příkře věcné a přímočaré, jeví se Demosthenovy řeči vedle Ciceronových hodně drsnými a tvrdými.

Čteme-li dnes soudní řeči Ciceronovy, nesmíme je posuzovat podle jejich věcného obsahu anebo podle toho, odpovídají-li jejich výklady historické pravdě či ne. Po té stránce se nám jeví mnohé jinak, než se to jevílo těm, kdo žili v samotném víru událostí; a právní případy, kterých se řeči týkají, jsou pro literaturu věc vedlejší a samy o sobě nás zřídka zajímají. Ale každá Ciceronova řeč je umělecké slovesné dílo, a jako takové je čteme a posuzujeme, sledující, jak řečník svou řeč osnuje, jak argumentuje, jak využívá psychologických momentů, jaké volí prostředky, aby působil na rozum nebo na cit, jaká je slovní forma jeho výtvaru atd. Taková četba přináší pak čtenáři bohatý zisk.

6. Spisy rétorické jsou plodem Ciceronova usilovného a všestranného studia i vlastního přemýšlení a dlouholeté praxe.

Rhetorici libri II je pokus z mladých let. Zamýšleje napsat učebnici rétoriky, zpracoval Cicero jen výklad o shledávání látky; proto slove ten spis též **De inventione**. Obsahově se v mnohém shoduje s neznámým autorem ad Herennium. Ale již tehdy se Cicero nespokojil s utilitaristickou naukou latinských rétorů, nýbrž užil i výkladů Hermagorových.

De oratore ad Quintum fratrem libri III z r.55 je nejlepší rétorický spis Ciceronův. Má dialogickou formu: ve fingoaném dvoudenním rozhovoru, položeném do r.91, probírají návštěvníci vily řečníka L.Licinia Crassa v Tuskulu systém rétoriky podle obvyklého dělení na pět částí.

Hlavní mluvčí je sám Crassus a Antonius Orator; k nim se druží C.Julius Caesar Strabo, dobrý advokát, jako řečník vynikající humorem a vtípem, a několik jiných účastníků; jeden z nich prý Ciceronovi o té rozmluvě vykládal. V I.kn. se podává rozmluva prvního dne: diskutuje se o tom, co jest řečník, co řečnictví, a jakých znalostí řečník potřebuje. Kdežto Antonius soudí, že je po řečníku nemožné žádat více než odborné školení, Crassus žádá po něm co nejširší vzdělání, zejména také znalost práva a státovědy. Dopolední a odpolední rozmluvu následujícího dne obsahují další dvě knihy. V II.kn. Antonius vykládá o vyhledávání látky, o jejím rozřídění a rozvržení a o cvičení paměti. Výklad o prostředcích, kterými třeba působit na posluchače, doplňuje Caesar Strabo poučením o smíchu a ironii. V III.kn. probírá Crassus styl a slovní formu řeči a přednes. Ke konci se poukazuje na Hortensia, jenž slibuje státi se velkým řečníkem; Antonius a Crassus se totiž přiznali, že sami ideálu řečníka nedosáhli.

Ze spisu De oratore mluví zkušený politik, jenž poznal, že sice je nadání základem řečnického umění, ale samo nepostačí. Crassovi klade Cicero do úst názory o ideálním řečníku, jenž v sobě spojuje řečníka s filozofem. Tak pokračuje Cicero v řečnickém úsilí překlenout propast, která vznikla (v V./IV.stol.) mezi filozofií, podávající věcné vzdělání, a rétorikou, podávající vzdělání formální. K tomu ho podnítilo studium v nové akademii. Ale čistě římsky vkládá do ideálu řečníka také znaky státníka; tím se blíží Platonovu ideálu vládce-filozofa. I jinak se tu projevuje vliv Platonův: v dialogické formě, ve scénérii, v jednotlivých myšlenkách.

Dialog **Brutus** z r.46 obrací se na M.Iunia Bruta, v němž viděl Cicero svého žáka.

Obsahem spisu je rozmluva, kterou měl Cicero s Brutem a T. Pomponiem Attikem po svém návratu z Kilikie. Bylo to po smrti Q. Hortensia, kdysi soupeře, později přítele Ciceronova. Nejprve je podán krátký přehled vývoje řečnictví u Řeků, potom obšírný výklad o dějinách řečnictví u Římanů od nejstarších dob až po Cicerona. Dílo vrcholí charakteristikou Hortensiovou, autobiografickým líčením Ciceronových začátků a srovnáním umění Ciceronova a Hortensiova. Attický sloh, jehož přívržencem byl Brutus, se odmítá.

V padesátých letech vzrostlo hnutí atticistů, kteří se proti Ciceronovi zastávali přísného klasicizmu. Cicero dokazuje, že jest jeho sloh, zachovávající střední cestu, jedině správný a pro Římany vhodný, ba že je vrcholem římské výmluvnosti. Obšírnými dějinami římského řečnictví, jež jsou pro nás cenným pramenem, chtěl ukázat, že Římané v řečnictví nezůstali pozadu za Řeky, a že římský vývoj důsledně šel tam, kam došel od sám. Poutavě vypráví o svém vlastním vývoji. Umělecko není Brutus dílo tak dokonalé jako spis *De oratore*. Výklad je leckdy dost jednotvárný, také nesouvislý; zdařilé jsou charakteristiky některých římských řečníků, zvláště Q. Hortensia.

Orator ad M. Brutum vznikl po Brutovi r. 46 a je také věnován Brutovi.

Brutus se nedal přesvědčiti a žádal Cicerona, aby vylíčil, který druh výmluvnosti pokládá za nejvhodnější. Cicero kreslí obraz dokonalého řečníka bez ohledu na to, zda se takový řečník kdy vyskytl; míní však sám sebe. Od něho žádá, aby ovládal všechny tři způsoby slohu, tzv. genus tenue (střízlivý sloh), má-li něco dokazovati, genus medium, chce-li i baviti a působiti na krasocit, a genus grande (velkolepý sloh), chce-li nadto ještě dojímati. Atticisté jich neovládají. Mylně pokládají za vzor Lysiu, zapomínajíce na jiné attické řečníky, zvláště na Demosthena. Po řečníku také znovu žádá všestranné, zvláště filozofické vzdělání.

Orator má formu dopisu. Ačkoli jej psal Cicero narychlo a ačkoli je na některých místech ne dost urovnáný, je to dílo celkem zdařilé.

Doplňkem tohoto spisu je pojednání De optimo genere oratorum; byla to vlastně předmluva k překladu Demostenovy řeči O věnci a Aischinovy žaloby na Ktesifonta z téhož procesu.

Podřadného významu jsou spisy Partitiones oratoriae, přehled rétoriky v otázkách a odpovědích, který napsal Cicero pro svého syna, a Topica ad C. Trebatium, výklad o tom, kde a jak naléztí důkazy.

7. Cicero jako teoretik řečnictví. Řečnickou teorii nepřeceňoval. Vedle přirozeného nadání má sice řečník znát i školské předpisy, ale pro praxi je mnohem významnější řídit se dobrym vzorem. Proto předváděl Římanům ideál dokonalého řečníka. Maje o řečnictví vznešenou představu, byl přesvědčen, že nestačí jen znalost odborných předpisů, praktiky a rutina, aby se kdo stal řečníkem. "Orator" v jeho pojetí je řečník mravně dobrý, všestranně vzdělaný, zvláště ve filozofii, v historii, právu i poezii, a schopný vésti stát. Ten ideál vytvořil Cicero hlavně podle sebe; a třebaš měl vzorem Demosthena, jest jeho ideál řečníka svérázně římský.

Hlavní rétorické spisy Ciceronovy - libri oratorii, jak nazývá spisy De oratore, Brutus a Orator - nejsou příručky řečnictví, nýbrž umělecká díla. Užil k nim řeckých pramenů, ale nevázal se jimi a naplňoval své výklady římským duchem. Zvláštní půvab mají předmluvy jeho děl a odbočky, kterými přerušuje odborné výklady. V nich Cicero mluví o sobě, o svých přátelích, o římském státě, uvádí příklady z římských dějin, potírá své odpůrce. Dialogu užívá aristotelovského, tj. převládají dlouhé souvislé výklady; tak tomu ostatně bylo i v stařeckých dialozích Platonových.

8. Spisy filozofické. Od svého mládí až do smrti Inul Cicero k filozofii. V jeho starších řečích se ta záliba projevuje četnými filozofickými myšlenkami a výklady obecného rázu (loci communes). V té době si cenil filozofii hlavně pro řečnictví. Později pojal úmysl skládati díla filozofického obsahu, předvésti v latinském rouše svým spoluobčanům nauky řečnických

myslitelů a tak vytvořiti římskou filozofickou literaturu. Napomáhala mu nucená politická prázdň za triumvirátu a za Caesarovy diktatury. Ale filozofické spisování bylo mu i potřebou srdce: posiloval se jím v těžkých dobách a utěšoval se nad pohromami, které ho stíhaly.

V prvním období jeho politické nečinnosti vznikl spis **De re publica libri VI**, jenž byl vydán r.51. Do r.1822 byly z něho známy jen úryvky a konec šesté knihy, zvaný **Somnium Scipionis**; k tomu přibýly téměř celé dvě prvé knihy, jež byly objeveny na jednom vatikánském palimpsestu. Poněvadž církevní spisovatelé toho spisu užili, lze si jeho obsah rekonstruovat.

Je v něm fingována rozmluva, která prý se konala u Scipiona Mladšího krátce před jeho smrtí r.129 za přítomnosti C.Laelia, Laeliových zeťů C.Fannia a Q.Mucia Scaevoly augura a jiných urozených Římanů. Probírají se tři otázky; rozmluva o každé z nich zabírala dvě knihy. Scipio vykládal o nejlepší ústavě. Není jí žádná z normálních ústav (vláda monarchická, aristokratická, demokratická), nýbrž taková, která směřuje přednosti všech těchto tří řádných ústav. Taková byla až do II.století ústava římská (vláda úředníků, senátu a lidu). O tom poučuje historický přehled římské ústavy. Druhá debata se týkala otázky, lze-li ve státě spojit moc a spravedlnost; Laelius dokazoval, že je to možno. V třetí debatě byl předváděn vedoucí státník obce (princeps civitatis) a jeho výchova. Scipio pak vypráví sen, který měl kdysi v Africe. Zjevil se mu Scipio Starší s jeho otcem Aemiliem Paulem, ukázal mu nádheru kosmu, poučil o nicotnosti pozemské slávy a o nesmrtelnosti, již se dostává státníkovi za jeho práci pro blaho státu.

Vzorem byl Ciceronovi Platonův spis Ústava. Cicero ovšem užil také spisů pozdějších filozofů, v nichž byly přejaty a leckdy nově zpracovány i myšlenky Platonovy. Sen Scipionův je náhradou za mýtus o posmrtném osudu lidské duše, kterým se končí Platonova Ústava. Římského rázu dostává se Ciceronově knize tím, že je v ní stará římská ústava jakožto smíšená ústava líčena jako nejlepší, a že se hlavní pozornost v otázce výchovy věnuje ne filozofovi, nýbrž vůdčímu státníkovi; kdežto pak podle Platona kyne posmrtná blaženost především filozofovi, podle Cicerona kyne státníkovi. Ten ovšem má být také filozoficky vzdělán. Cicero tu vlastně předvedl ideální obec, o kterou sám jako vůdčí římský státník usiloval. I při troskovitosti díla je zjevno, že to byl spis po stránce umělecké znamenitý.

De legibus libri III je spis, jehož skládání musel Cicero přerušit odchodem do Kilikie; za své druhé politické prázdň se k němu vrátil, ale nedokončil ho.

Ve spisu, zachovaném porušeně, rozmlouvá Cicero, Atticus a bratr Quintus; hlavní úloha připadá Ciceronovi. V první knize se vykládá teorie práva; Cicero hlásá podle stoiků právo přirozené. Další dvě knihy pojednávají o božském (sakračním) a o státním právu. Podávají se tu také návrhy, jak by se mohla římská ústava dále vyvíjeti.

Dílem De legibus chtěl Cicero dáti spisu De re publica protějšek, jako napsal Platon po Ústavě Zákony. Mělo to být dílo vycházející z praxe. Přes řecký základ je naplněno římským duchem; jedná se v něm samostatně o římských zákonech, římských dějinách a římských politických poměrech. Navrhované zákony jsou formulovány archaizující latinou. Cicero se tu pokusil postavit římskou politiku na vysoké základy práva, filozofie a náboženství. Obsahově je to dílo pro nás velmi důležité. Bylo asi vydáno teprve z pozůstalosti.

Většina filozofických spisů Ciceronových vznikla však až za druhého období jeho politické prázdň, a to velmi rychle za sebou, že to až budí úžas. Cicero si umínil zpracovati všechny filozofické otázky, důležité pro praktický život, a ten úmysl také provedl za dobu asi dvou roků (45-44).

V únoru r.45 zemřela jeho dcera Tullia; její smrt se ho těžce dotkla, a hledaje útěchu ve filozofii, složil pro sebe spis Consolatio. Úvodem ke své filozofické spisovatelské činnosti vydal dialog Hortensius, v němž proti řečníku Hortensiovi hájil studia filozofie a doporučoval je. Oba tyto spisy se ztratily. Dialog Hortensius byl velmi

účinný, způsobil např. úplný obrat v životě mladého Aurelia Augustina, věnovaném zprvu jen světským marnostem a požitku. Také několik jiných filozofických spisů Ciceronových a překladů z řečtiny (Xenofontův Oikonomikos, Platonův Protagoras a Timaios) známe leda ze zlomků.

Bezvýznamný je spisek Paradoxa ad M.Brutum, rétorické rozvedení šesti stoických paradoxních vět (např. jen moudrý je vpravdě svoboděn; jen moudrý je vpravdě bohat atd.)

Otázku, je-li možno poznati pravdu, probral Cicero ve spise Academica z r.45.

Měl původně dvě knihy, nazvané podle osob dialogu, Q.Lutatia **Catula** a L.Licinia **Luculla**. Potom však jej přepracoval ve čtyři knihy a hlavní úlohu přidělil **M.Terentiovi Varronovi** Reatskému a sobě. Zachovala se jen I.kniha 2.vydání (neúplně; slove též Academica posteriora) a II.kniha 1.vydání (Academica priora neboli Lucullus).

V I.kn. podává Varro přehled řecké filozofie od Sokrata až po novou akademii, vytýkaje skepticizmus filozofů v otázce poznání. V II.kn. útočí Lucullus na učení nové akademie, kdežto Cicero ho důkladně hájí.

Pro poznání filozofického přesvědčení Ciceronova je tento spis významný. Vidíme tu, proč v noetice přilnul k učení nové akademie: její skepticizmus popřával člověku značné volnosti vybírat si na filozofické otázky odpovědi z různých filozofických nauk.

De finibus bonorum et malorum ad M.Brutum libri V vznikly r.45. Obsahují ve třech rozmluvách výklady o nejvyšším dobru a o nejvyšším zlu, podané podle učení epikurského, stoického, akademického a peripatetického.

První rozmluva, položená do r.50, zabírá I. a II.knihu. L.Manlius Torquatus přednáší Epikurovu nauku, podle níž je nejvyšší dobro rozkoš; Cicero ji vyvrací. V III. a IV.kn. je líčena Ciceronova rozmluva se stoikem M.Porcium Catonem Mladším, položená do r.52. Cato dokazuje podle stoiků, že je nejvyšší dobro ctnost, nejvyšší zlo mravní špatnost; Cicero proti stoickému učení polemizuje ze stanoviska akademiků, vytýkaje stoikům nedůslednosti a zbytečnosti. Kn.V. obsahuje rozmluvu konanou prý r.79 v athénské akademii. M.Pupius Piso Calpurnianus vykládá nauku akademickou a peripatetickou, a když s ní Cicero polemizuje, vyvrací jeho námítky.

Otázku o nejvyšším dobru a zlu zpracoval Cicero obšírně proto, že se na něm zakládá praktická filozofie. Systematický výklad problému je vnitřním pojátkem rozmluv, které jsou jinak samostatné. Poněvadž užíval Cicero pro výklady jednotlivých nauk a pro polemiky proti nim různých spisů na sobě nezávislých, objevuje se v polemikách nejedna nesrovnalost. Ale přesto je to nejpečlivěji zpracovaný filozofický Ciceronův spis, a také po stránce formální si zaslouží plné chvály.

Tusculanarum disputationum ad M.Brutum libri V z r.45 mají název podle fikce, že jsou v nich reprodukovány rozmluvy pěti dní, konané na Ciceronově vile v Tuskulu.

Rozmlouvají spolu učitel a žák o věcech nejpotřebnějších pro blažený život. Témata jednotlivých rozmluv jsou: de contemnenda morte, de tolerando dolore, de aegritudine lenienda, de reliquis animi perturbationibus, ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. Postup je metodický: žák pronese nějakou zásadu, učitel ji postupně vyvrací a přinutí žáka, aby ji odvolal.

Výklady tohoto spisu jsou místy hodně populární. Jako celek působí dost únavně, ale má mnoho míst poutavých a svěžích, ba krásných. Pozoruhodná je předmluva k I.kn. o pěstování filozofie jazykem latinským a nadšená chvála filozofie v úvodě k V.knize.

Od etiky postoupil Cicero k zpracování otázek teologických. Těm jsou věnovány tři spisy.

De natura deorum ad M.Brutum libri III obsahují výklady o podstatě bohů a o jejich

poměru k světu.

Fingovaná rozmluva je položena do sedmdesátých let I.století do domu C.Aurelia Cotty. V I.kn. podává C.Velleius Epikurovu nauku o bozích (bozi jsou, ale o svět se nestarají), v II.kn. Q.Lucilius Balbus nauku stoickou (krása a účelnost světa dokazuje, že je řízen boží Prozřetelností). Cotta obojí nauku potírá a v III.kn. osvětluje problém ze stanoviska nové akademie (o podstatě bohů je nesnadné říci něco určitého, do lidských osudů však nezasahují).

Ze spisu je vidět, jak málo vyhovoval Ciceronovi populární řeckořímský polyteizmus. Poněvadž se za spisování díla událo zavraždění Caesara, a Cicero se opět vrátil k veřejné činnosti, byl tento spis, a také většina spisů následujících složen s velkým chvatem za poměrů neklidných a práci nepříznivých. To se projevuje povrchností a nepřesností v obsahu a formální nedokonalostí.

Totéž platí o spise **De divinatione ad Quintum fratrem libri II**, složeném r.44 po smrti Caesarově.

V I.kn. vykládá Quintus učení stoiků, kteří věštění uznávali; v II.kn. bratr Marcus podle akademiků vyvrací víru ve věštění.

Pro poznání antické pověry je to vydatný pramen. Zajímavé je, že Cicero, vyvracející víru ve věštění, byl augurem. Na začátku I.kn. podává přehled své spisovatelské činnosti z oboru filozofie.

Spis De fato se zachoval neúplně. Měl rámeček dialogický.

Designovaný konzul A.Hirtius dotazoval se Cicerona, řídí-li se jednání člověka osudem či jeho vůlí. Cicero se v souvislém, ale nedost přesném výkladu podle učení akademiků vyslovuje proti uznávání osudu a zvláště proti astrologii.

Dva spisky věnoval Cicero svému dlouholetému druhu T.Pomponiovi Atticovi, stařec starci, přítel přáteli. Jsou to:

Cato Maior de senectute ad T.Pomponium Atticum. Spisek vznikl, když Cicero pracoval o díle De divinatione.

Ve fingovaném rozhovoru, položeném do r.150, jehož se účastní Scipio Mladší a Laelius, vyvrací Cato Starší výtky, které bývají činěny stáří: že odvádí člověka od činnosti, oslabuje tělo, zbavuje rozkoši a nemá daleko k smrti.

Dílko je svěží, i formálně půvabné; ale je to spíše chvalořeč na stáří, neboť se uvádějí jen jeho přednosti, kdežto jeho nepříjemnosti se pomíjejí.

Laelius de amicitia ad T.Pomponium Atticum. Tento spisek vznikl krátce po Catonovi.

Předvádí se fingovaná rozmluva, kterou prý měl C.Laelius několik dní po smrti přítele Scipiona Mladšího se zeti C.Fanniem a Q.Muciem Scaevolou augurem; od tohoto prý se o ní dozvěděl Cicero. Laelius vykládá o ceně a o podstatě přátelství a dává rady, jak si je udržeti. Přátelství může být jen mezi lidmi dobrými, pojátkem je vzájemná náklonnost, základem virtus.

Spisek vyniká ušlechtilostí obsahu i pěkným živým podáním; pevné osnovy nemá. Jako v Catonovi uniká tu Cicero z hrůz přítomnosti do šťastnější minulosti.

Poslední zachovaný filozofický spis Ciceronův je dílo **De officiis ad Marcum filium libri III**, napsané na konci r.44 pro syna, jenž tehdy studoval v Athénách. Spis nemá dialogickou

formu; je to systematický výklad.

V I.kn. se jedná o mravním dobru (honestum), v II.kn. o prospěchu (utile), v III.kn. o zdánlivém sporu mezi mravním dobrem a prospěchem. Čestné jednání je i prospěšné. Pojednání se zakládá na stoické etice i na vlastních životních zkušenostech.

I toto dílo je pracováno velmi zběžně a jeví stopy chvatu. Ceny mu dodávají četné doklady, čerpané z bohaté zkušenosti, jimiž Cicero oživuje etické předpisy. Přes své nedostatky mělo toto dílo velký vliv již v antice; křesťanství a nové době zprostředkovalo ušlechtilou praktickou morálku stoickou, zpracovanou v římském duchu.

9. Cicero jako filozof nebyl samostatný myslitel. Nebyl jím žádný Říman. Jakmile začala k Římanům od 2. poloviny II. století pronikat mocněji řecká filozofie, přejímali prostě řecké myšlenky a nepostoupili nad ně. O přírodní vědeckou spekulaci a o metafyzické otázky neměli zájmu; poutala je hlavně praktická morálka. Jejich povaze nejlépe vyhovovala etika stoiků; ta se stala takřka národní římskou filozofií. Ovšem, i jiné nauky získávaly přívržence, např. epikurismus. Mimoto nechybělo takových, kteří si vybírali z různých filozofických systémů, co uznávali za dobré; byli eklektiky. Vývoj řecké filozofie za hellenistické doby se vůbec klonil k eklecticismu. Bylo to umožněno zejména tím, že se v etice zásady jednotlivých škol, zvláště akademické a stoické, značně sblížily. A Římané podléhali vlivu filozofie hellenistické; filozofie klasického období na ně působila většinou jen nepřímou, těmi myšlenkami, které převzala anebo na které reagovala filozofie období hellenistického.

Cicero byl také eklektik. Poznal všechny filozofické systémy od Sokrata až do své doby. Přírodní filozofii nevěnoval mnoho pozornosti. V otázce poznání byl získán skepticizmem nové akademie, jež hlásala, že nelze pravdu poznat, ale že pro lidské jednání stačí pravděpodobnost (probabilizmus). V etice, filozofii náboženství a učení o státě se přidržel stoiků, ale těch, kteří jako Panaitios a Poseidonios zmírnili strohé zásady stoicismu a učinili jej užitečným pro praktický život. Ani stoiků však nenásledoval slepě; opravoval je podle kritiky, kterou na stoicismu prováděla nová akademie. Učení Epikurovo zásadně odmítal. V nejedné věci pak se vracel až k Platonovi a Sokratovi, a lze říci, že žádný římský spisovatel nezprostředkoval pozdějším dobám tolik platonizmu jako Cicero. Platonikem se jeví hlavně tím, že věří v sílu rozumu a vzdělání; ale i z jeho víry v bohy a božský řád ve světě, v nesmrtelnost lidské duše a ve věčnou odplatu vane duch Platonův.

Nebyl-li originální myslitel, neplyne z toho, že by byl býval nekritický nebo zaujatý. Nepřijímá cizí mínění bez důvodů, pouští se často do rozsáhlých kritických rozborů a rozhoduje mezi tím, co je správné a co nikoli. I tu si vypůjčoval zbraně od Řeků; ale to jeho kritičnosti neubírá ceny. Povážlivější je, že leckdy řeckým myslitelům neporozuměl. Bylo to zaviněno jednak menší chápavostí a školeností římského ducha, jednak chvatnou prací, při níž nepronikal do hloubky. Ke všem naukám byl spravedlivý. I tomu, s čím nesouhlasí, neodpírá své účinné výmluvnosti a osvětluje problém z různých hledisek, aby tak poskytl čtenáři možnost posouditi různá mínění.

Filozofické spisy Ciceronovy nejsou pouhé přepisy řeckých děl do latiny, třeba se o nich jednou sám v tom smyslu vyslovuje. Je v nich obsaženo mnoho vlastní duševní práce Ciceronovy. Kromě hrubých pokusů neměli Římané dosud filozofické prózy; teprve Cicero ji stvořil, dav do jejích služeb své výtečné formální schopnosti i jazykové nadání, jež mu umožnilo nahradit řecké filozofické názvosloví latinským. Dával svým dílům podobu dialogů, v nichž se obrazila různá mínění; látku si k nim musel zpracovat sám. Samostatné umění, a to římsky osobité, projevuje se v předmluvách, kresbě scény a povah, různých odbočkách,

příkladech vzatých z římských dějin nebo z vlastní zkušenosti, v ožívování výkladů citáty z římských básníků anebo řeckými, ale obratně převedenými do latiny. Řecké myšlenky plní římským duchem, což se zejména projevuje v dílech státovědeckých.

Ciceronův dialog není "aristotelský". Často se u něho objevuje sokratovský dialog s plodným "třením myšlenek" jako u Platona. Častěji ovšem převládá systematický výklad, tu a tam ožívovaný otázkou nebo poznámkou některého posluchače. Ale zůstane zásluhou Ciceronovou, že vzkřísil a Západu odevzdal formu filozofického dialogu.

Cicero, jsa proniknut řeckým vzděláním, miloval filozofii a svými filozofickými díly se snažil, aby ji milovali a aby se jí zušlechtili všichni římstí vzdělanci. U Římanů se jeho úsilí setkalo jen s částečným zdarem. Tím větší úspěch měla jeho díla v pozdějších dobách. Zpopularizoval filozofii tak, jak by se to nebylo podařilo žádnému z hellenitických filozofů, z jejichž děl, dávno ztracených, čerpal. Jeho vroucímu zápalu, svůdné výmluvnosti a lahodné formě se podařilo zprostředkovat řeckou filozofii v římském pojetí Západu. Z něho čerpalo křesťanství, jeho díla vychovávala člověka nového věku. Poznání řecké klasické filozofie zastínilo jeho slávu, ale pramenem pro filozofii hellenistické doby zůstává dodnes, a v nejnovější době se opět spravedlivěji oceňuje jeho význam jako vynikajícího umělce a dobrého popularizátora filozofie.

10. Ciceronovy dopisy. Při své vznětlivé a sdílné povaze cítil Cicero potřebu velmi mnoho psát; také jeho veřejná činnost a četné styky ho k tomu nutily, a jeho snadná vyjadřovací schopnost mu byla nápomocna. Byla tedy jeho korespondence obrovská. To dodnes dosvědčují 864 listy, které se z ní zachovaly; a to je jen výbor z toho, co znal starověk. O uchování Ciceronovy korespondence se zasloužil jeho oddaný propuštěnec M. Tullius Tiro. Ten začal na sklonku Ciceronova života sbírat jeho dopisy a pořádat je ve sbírky samostatně vydávané, označené jmény různých adresátů. Ke konci starého věku byly vybrané sbírky sloučeny v jednotný sborník, jenž neměl souborného názvu. Označuje se dnes jako Epistulae ad diversos nebo častěji ad familiares. Velké množství dopisů Ciceronových uschoval jeho důvěrný přítel Atticus; vybrané z nich byly uveřejněny z jeho pozůstalosti. K Ciceronovým dopisům byly ve sbírkách připojovány také odpovědi adresátů anebo vůbec dopisy jiných osob, které psaly Ciceronovi. V zachované korespondenci je takových listů asi desetina.

Výbor z Ciceronových dopisů se nám dochoval ve čtyřech sbornících, jež se nyní citují takto:

Epistularum ad familiares libri XVI obsahující dopisy z let 62-43 psané různým adresátům; také četné dopisy jiných osob - např. Pompeia, Caesara, D.Bruta a C.Cassia, dvou z vrahů Caesarových, Catona Mladšího atd. - poslané Ciceronovi. Uspořádání není chronologické.

Epistularum ad Atticum libri XVI obsahují vedle několika cizích dopisů Ciceronovu korespondenci s Attikem z let 68-44. Jsou uspořádány celkem chronologicky. Dopisy z posledního půlroku před Ciceronovou smrtí byly potlačeny, nepochybně z ohledu na triumviry, zvláště na Octaviana.

Epistularum ad Quintum fratrem libri III obsahují korespondenci s bratrem z let 60-54. V čele je proslulý dopis z doby, kdy byl Quintus propraeorem v M.Asii; v něm Cicero vykládá o povinnostech dobrého správce provincie. Dopisy z ostatních let se ztratily.

Epistularum ad Brutum liber IX., jediná kniha ze sborníku Ciceronovy korespondence s M.Brutem. Zachované dopisy pocházejí z doby po zavraždění Caesara; jsou mezi nimi i listy

Brutovy.

Také korespondenci s bratrem a s Brutem vydal patrně Tiro. Kromě zachovaných sbírek znal starověk ještě četné jiné, obsahující Ciceronovu korespondenci s Pompeiem, Caesarem, Octavianem, synem Markem atd.

Ciceronovy listy jsou velmi rozmanitého obsahu, od důvěrného, letmo načrtnutého krátkého sdělení příteli po pečlivě stilizované úřední dopisy, rozsáhlé zprávy o situaci a obšírná pojednání. Obrazí se v nich nejen osobnost a život pisatelův, nýbrž celé prostředí, v kterém žil.

Mají tedy velký význam historický, neboť z nich poznáváme politické, společenské a kulturní poměry pohnuté doby Ciceronovy. Pohled na ně je tím zajímavější, že tu jsou významné osoby a události posuzovány s důvěrnou otevřeností, a že tu nahlížíme do zákulisí politických zápasů. I do života současné vyšší společnosti a do intimností rodinného života pronikáme Ciceronovou korespondencí tak, jak to není možné při žádném slovesném výtvoru určeném pro veřejnost.

Nejvíce ovšem přispívají dopisy k poznání Cicerona samého s jeho přednostmi i vadami. Vidíme, jak přeceňuje svůj politický význam, jak si zakládá na svých zásluhách, jak malomyslní v době vyhnanství a kolísá ve chvílích nejkritičtějších. Vidíme jeho lásku a něžnost ke členům rodiny, oddanost k přátelům, vlídnost k známým, ochotu k těm, kdo se dožadují jeho příspěví. Sledujeme se zájmem jeho proměnlivou povahu, hned vážnou a ráznou, hned veselou, plnou humoru a vtipu, a hned zase sklíčenou a rozervanou. Psychologicky nejzajímavější jsou dopisy psané Attikovi, přísně důvěrné a vzácně pravdivé: jemu otvíral Cicero své srdce, svěřoval se mu se všemi nadějemi a radostmi, zklamáními a bolestmi. Také lze v listech nalézt mnoho zmínek, které osvětlují vznik jeho spisů.

Pozoruhodné jsou listy i po stránce literární. Cicero jistě znal ze studia rétoriky řeckou teorii dopisu, jež předpisovala formu a sloh pro jeho různé druhy. Také už byl dopis u Římanů dávno vzděláván, a to nejen dopis soukromý, nýbrž i takový, který měl veřejné poslání. Ale Cicero se stal dovrшитelem tohoto slovesného druhu a vzorem pro budoucnost. Dovede dáti dopisu vždy vhodnou formu a přizpůsobit svůj sloh všem náladám, vzdělání adresátovu i obsahu a účelu dopisu. Listy rodině a nejbližším přátelům se vyznačují důvěrným tónem, nenuceným slohem, syntaktickými zvláštnostmi a slovy vzatými z hovorové řeči; vyskytují se v nich i vulgarizmy, řecké výrazy a fráze. Dopisy adresované významným osobám, doporučovací a úřední jsou stylizovány mnohem pečlivěji, jejich tón je odměřenější, slovní výraz vybranější. Ale i ty jen zřídka dosahují oné vybroušenosti a jazykové čistoty, jíž se vyznačují Ciceronovy řeči.

11. Ciceronův význam. Cicero dosáhl nejvyššího místa v římském státě jako homo novus zásluhou své řečnické činnosti. Jeho vliv nebyl malý, třebaš jej sám přeceňoval. Také nelze pochybovat o tom, že měl ideální představy o činnosti řečníka a státníka, že byl opravdovým vlastencem a obráncem římské svobody. Nerozhodností, slabostí a neprozíravostí prohrál svou věc a zaplatil to životem.

Nadání, píle a rozsáhlé vzdělání učinilo ho největším římským řečníkem a prozaikem; tu slávu mu nemůže vzít nikdo. Již pro Římany doby Tiberiovy se stal klasikem a přes odpor, který se proti němu v některých obdobích a u některých autorů projevil, byl čítán ve školách, komentován učenými vykladači a napodoben. Na něm se naučilo krásě slova i západní křesťanství, a na něm se přímo nebo nepřímo vycvičily všechny evropské literatury. Jeho velkému umění mají dnes evropští národové co děkovat za ohebnost, tvárlivost a formální

vyspělost svých jazyků. Bez Cicerona by nebylo dnešní umělé prózy. A dodnes může být vzorem účinného řečníka, prostředníkem formálního vzdělání a učitelem krásného slohu.

Ještě více však působil Ciceronův výchovný ideál, jak mu tanul na mysli při výchově ideálního řečníka, muže všestranně vzdělaného, mravně dokonalého, znalého krásně mluvit a schopného vésti stát. Vrcholem lidského vzdělání jest humanitas, ušlechtilé lidství. Tento ideál odkázal evropskému lidstvu, a působí v něm dodnes, jsa z křesťanství obohacen myšlenkou lásky.

Nejmocnější pak byl vliv jeho filozofických spisů, v nichž také hlásal ideál humanity. Lahodnou formou a zajímavým obsahem poutaly již v antice mysl čtenářů. A když západní křesťanství překonalo odpor k světské vzdělanosti, stal se Cicero nejoblíbenějším pohanským autorem křesťanů vedle Vergilia, byl napodoben a vykořisťován spisovateli křesťanskými, byl jim pramenem poučení, vychovatelem a utěšitelem. Tím pak zůstal až do nového věku. Teprve rozkvět řeckých studií v XIX.stol. podlomil jedinečný význam, který měl Cicero pro duševní vývoj západní Evropy jako popularizátor filozofie.

V řečnické teorii i praxi, v kultuře krásného slova a formy, ve filozofii byl Cicero žákem Řeků; i jeho humanitas se zakládá na řeckém vzoru. Tato závislost mu bývá vytýkána jako nepůvodnost, ale neprávem. Cicero v sobě zpracoval řeckou vzdělanost a sloučil ji s prvky římskými; až to byl velký čin. V této syntetické podobě pak převzala antickou vzdělanost celá Evropa, buď přímo od Římanů, anebo nepřímou od těch národů, kteří jí byli zasaženi. Tak se stal Cicero prostředníkem mezi řeckým Východem a evropským Západem a jedním z hlavních činitelů v dějinách evropské vzdělanosti. Pro tento význam mu ochotně odpouštíme všechny jeho nedostatky. Jeho úloha v dějinách evropské vzdělanosti není ani dnes skončena. Čím více upouští moderní doba od znalosti řečtiny a od přímého poznávání řeckých základů evropské vzdělanosti, tím více potřebuje Cicerona jako prostředníka mezi řeckým myšlením a dnešním životem.

2. DĚJEPISECTVÍ

1. Drobnější historikové. Na počátku Ciceronova období působí ještě mladší annalisté. Dějepisectví se dostává do služeb politiky, ať už tím, že se do starých dob vnášejí tendenční myšlenky současných politických zápasů, ať tím, že muži veřejně činní spisují své autobiografie a paměti. Také dva hlavní historikové doby Ciceronovy, Caesar a Sallustius, dávají svým dílům politickou tendenci.

Z drobnějších historiků lze vedle Cicerona připomenouti jen dva; oba se politiky stranili.

T.Pomponius Atticus, důvěrný přítel Ciceronův, bohatý soukromník s rozsáhlými styky, přesvědčením epikurovec, jenž se do veřejných věcí nemíchal a hleděl být se všemi zadobře, přispěl k současnému rozkvětu literatury svým čilým nakladatelstvím, v němž zaměstnával množství otroků opisováním knih. Mimoto byl také činný literárně. Z jeho spisů byl významný jen Liber annalis, v němž byl podán stručný přehled římských dějin od založení Říma do současné doby s pevnou chronologií. Obsahoval i literárně historické zprávy a poznámky o dějinách jiných národů.

Cornelius Nepos (asi 100-25), původem za Zápádké Gallie, krajan a příznivec Catullův, přítel Attikův a Ciceronův, byl spisovatel dosti plodný. Skládal milostné básně a populární díla obsahu zeměpisného a dějepisného. Mimo jiné napsal spis Chronicon libri III, přehled to

všeobecných dějin, jehož se později dost užívalo, sbírku kulturně historických anekdot Exempla a rozsáhlé dílo De viris illustribus. Byla to sbírka paralelních biografii vynikajících mužů, uspořádaná tak, že liché knihy předváděly cizince, hlavně Řeky, sudé Římany, kteří vynikli v týchž oborech. Takových dvojic bylo nejméně osm (králové, vojevůdci, státníci, řečníci, básníci, filozofové, dějepisci, gramatikové). Konečně napsal Nepos obširný životopis Ciceronův a Attikův.

Z toho všeho se zachovala jediná kniha díla De viris illustribus pod názvem De excellentibus ducibus exterarum gentium. Obsahuje 23 čísel, skoro vesměs životopisy řeckých vojevůdců. Zachovalo se druhé vydání, rozšířené, ale ne zcela přepracované. Z oddělení De Latinis historicis nás došel stručný životopis Catona Staršího a Attikův.

Nepotovy životopisy mají potud význam, že to jsou první římské pokusy o biografii. Jako ve všech svých dílech čerpal i pro životopisy cizinců z řeckých příruček; látku k životopisům Římanů si sehnal sám. Troufal-li si postavit proti vynikajícím cizincům vynikající Římany, svědčí to o zvýšeném římském sebevědomí.

Historik Nepos nebyl. Jeho biografie jsou povrchní, nekritické, plny věcných omylů; životopisy Římanů jsou poněkud lepší. Chtěl dát Římanům zábavnou a poučnou četbu. Proto silně nanáší chválu a hanu (ačkoli většinou naivně zkrášluje a chválí) a při vši stručnosti rád vypráví anekdoty charakterizující povahy předváděných mužů. Sloh je střízlivý, neumělý, tu a tam zcela nelogický. Nepotovy životopisy jsou tedy neobratné kompilace s moralizující tendencí, prosté téměř všeho půvabu.

2. Acta. Historiografii přibyl r.59, kdy byl konzulem Caesar, důležitý pramen. Caesar nařídil, aby byly uveřejňovány protokoly o jednání v senátu, acta senatus. Mimoto dal podnět k tomu, aby byly každodenně písemně publikovány důležitější politické události, acta diurna (nebo populi, urbis); do těchto vyhlášek s oficiálními zprávami byly přijímány i soukromé zprávy. Soukromí podnikatelé je dávali opisovat a šířili je mezi občanstvo říše. To je nejstarší pokus o noviny v Evropě. Acta senatus uveřejňovati zakázal Augustus; acta diurna však vycházela až do té doby, kdy se stal sídlem římských císařů Cařihrad.

CAESAR

1. Život Caesarův náleží do římských politických dějin. Spisovatelská činnost Caesarova byla jen doplňkem anebo nástrojem jeho činnosti politické. Ale svědčí o velké osobnosti, že i ve svém vedlejším povolání vytvořil díla, která přetrvala věky, jako většina toho, co tento geniální vojevůdce a státník vykonal.

C.IULIUS CAESAR se narodil v Římě r.100 př.n.l. ze vznešeného starobylého rodu, jenž odvozoval svůj původ od Iula, podle pověsti syna Aeneova a vnuka Venušina. Sestra Caesarova byla chotí Mariovou, a Caesar sám měl za první manželku Cornelií, dceru demagoga L.Cornelia Cinny. Již tyto těsné vztahy k dvěma hlavními vůdci římských demokratů (populárů) určovaly jeho politický vývoj: Caesar se opíral o stranu populárů a byl protivníkem strany senátu, optimátů. Jsa bohatě nadán a pečlivě vzdělán, nadto i puzen mocnou ctižádostí, věnoval se již jako mladík veřejnému životu. Za Sullovy diktatury byl proskribován, ale na přimluvu vlivných přátel ušel smrti. Aby unikl všemu nebezpečnosti, odešel do M.Asie, kde sloužil ve vojsku a vyznamenal se. Do Říma se vrátil teprve po smrti Sullovy (78) a stíhal soudně provinilé přívržence mrtvého diktátora. Již tehdy měl pověst výtečného řečníka. Chtěje se zdokonalit v řečnění, odebral se pak na Rhodos k Apolloniiovi

Molonovi. Také bojoval v M.Asii na vlastní pěst proti Mithridatovi.

Vrátiv se do Říma, vrhl se do víru politických zmatků té doby, jsa odhodlán těžiti z nich bezohledně pro své ctižádostivé plány. V letech 68-61 zastával postupně všechny hlavní úřady až po praeturu. Jako propraetor (61) Zadní Hispanie pokořil Lusitany, ale neslavil triumf, poněvadž by se nebyl mohl ucházet o konzulát. V těchto letech neopominul ničeho, co by mu bylo umožnilo cestu k prvému místu ve státě. Snažil se rozdvojití mocného Pompeia se stranou senátu (optimáty); jeho nepřítomnosti v Římě využíval k zvýšení své vlastní oblíby; vydával obrovské sumy, aby získal přízeň širokých vrstev, takže se těžce zadlužil, podporoval návrhy příznivé lidu a sám takové návrhy podával. Zdali měl účast v Catilinově spiknutí (63), je pochybné; ale v senátě se přimlouval za mírný trest pro spiklence dopadené v Římě, a lze míti za to, že před r.63 s Catilinovými rejdy jako Crassus sympatizoval a chtěl lovit v kalných vodách jimi zvržených.

R.60 se spojil s Pompeiem a Crassem k ovládnutí zkomírající římské republiky (první triumvirát). Byv na r.59 zvolen konzulem, prosadil některá opatření příznivá triumvirům, zvláště Pompeiovi, a lidu. Za příští pole své činnosti si vyhlédl sever římské říše, kde doufal získati válečnou slávou i moc potřebnou k ovládnutí římského státu. Na návrh tribuna lidu Vatinia obdržel jako prokonzul od národa k správě Illyricum a Předalpskou Galii, a to na pět roků s třemi legiemi. Bezmocný senát mu k tomu přidal Narbonskou Galii, nedávno teprve pacifikovanou, a jednu legii vojska. Upřímné shody mezi triumviry nebylo. Zejména Pompeius podceňoval Caesara a doufal, že mu nebude nebezpečný, jsa vzdálen z Říma. Vlivu Pompeiovu byla totiž podle úmluvy triumvirů ponechána západní část říše, Crassovu pak Východ; Pompeius však zůstal v Římě a své provincie spravoval skrze legáty. Ale Caesar odklidil z Říma dva lidi, kteří mu mohli být nebezpeční, Catona Mladšího a Cicerona, a teprve potom, v březnu r.58, se ujal správy svých provincií.

Z Narbonské Gallie se začal obratně vměšovati do poměrů vlastní Gallie (Zaalpské). Využíval vpádů germánských národů na keltské území, pohybů některých keltských kmenů a vzájemné řevnivosti a nesrovnalostí rozdrobených Keltů. Tak šířil římské panství k Atlantskému oceánu a k Severnímu moři, a poněvadž mu bylo na schůzce triumvirů v Lucce (56) prokonzulské imperium prodlouženo na dalších pět roků, měl dosti času, aby si podrobil celou Galii, ba pronikl i za Rýn do Germanie a za Kanál do Britanie, a aby nabyl tolik síly, že mohl navždy zlomiti odpor Keltů, jenž se projevil r.52 všeobecným povstáním proti Římanům.

Celkem pobyl Caesar v Galii devět let (58-50). Sláva jeho činů dávno zastínila slávu nečinného Pompeia, a jeho vojsko, zkušené a zdatné, bylo mu věrně oddáno. Smrt Crassova na výpravě proti Parthům i jiné události způsobily, že se Pompeius sblížil se senátem a Caesara opustil. Než uplynulo deset let galského prokonzulátu, byl Caesar senátem vyzván, aby rozpustil své vojsko a vrátil se do Říma jako soukromník. Ale Caesar se odvážil zkusiti své štěstí v občanské válce (49-45). Vypudil Pompeia z Itálie, porazil jeho Hispánské vojsko u Ilerdy (49), samotného Pompeia u Farsalu (48), zbytky pak jeho přívrženců u Thapsu (46) a u Mundy (45). Stav se samovládcem, pokoušel se dáti římské říši novou organizaci. Nepochybně toužil po tom, aby se stal králem, a poněvadž nevěřil v životnost zchátralého Říma, měl v úmyslu proměnití římskou republiku v hellenistickou monarchii s těžištěm na Východě. Byl však republikánskými spiklenci dne 15.března r.44 úkladně zavražděn.

2.Caesarova osobnost. Caesar náleží mezi nejvýznačnější světové postavy. Jsou v něm ztělesněny pravé římské vlastnosti: tělesná zdatnost a vytrvalost, přesvědčivá výmluvnost, skvělá inteligence, jasný střízlivý duch, železná vůle a neúnavná energie. Těmi vlastnostmi se

stal největším římským státníkem a vojevůdcem.

Jsa synem své doby, svrchovaně individualistické a plně společenských bouří, hnán se jen za ctí a mocí. Jako jeho souvěkovi nerozpakoval se užívat i prostředků nemorálních. Proti jiným samovládcům nebyl osobně ukrutný, velkomyslně odpouštěl protivníkům, ba nedbal ani dostatečně bezpečnosti své osoby. Ale nedovedl zabránit ukrutnému řádění svých stvůr, a šlo-li o úspěch jeho sobeckých snah, sám neznal slitování.

Přitom však vykonal nesmírné služby evropské civilizaci. Lze ho právem nazývat velkým tvůrcem dějin. Pokoření Gallie, při němž si kul zbraně k rozhodnému zápasu o moc ve státě, otevřelo vzdělanosti cestu na sever ke Keltům, Germánům a Slovanům, a včasná romanizaci má Francie co děkovati za to, že byla až do nedávné doby vůdčí duchovní velmocí celého světa. Svou samovládou položil Caesar pevné základy k dalšímu vývoji římského císařství, jež poskytlo celému světu dlouhotrvajícího míru, zcivilizovalo všechno různorodé obyvatelstvo svého rozsáhlého území a ostatní Evropě odevzdalo cenné statky řecko-římské kultury.

3. Caesarovy spisy

a) Spisovatelská činnost Caesarova byla značně rozsáhlá. Psal rozmanité **básně**; z nich vynikla tragédie Oedipus. Publikoval četné své soudní a politické řeči. Jako řečník byl zastáncem attického slohu, ale přesto ho Cicero, odpůrce attického slohu, upřímně chválí jako mistra korektní, uhlazené dikce. K řečem se družilo několik spisů **prozaických**. Politického obsahu byl spis Anticatores (2 kn.), v němž potíral chvalořeči složené (jedna z nich pocházela od Cicerona) na republikána Catona Mladšího. Jako dobrý znalec jazyka zasáhl Caesar také do gramatických otázek spisem De analogia ad Ciceronem libri II, v němž hlásal nutnost jazykového studia, probíral některé obecné jazykové problémy, zejména otázku nepravidelnosti (anomalie) a analogie v jazyce a poprvé velkoryse načrtl systém latinské mluvnic. O práci hvězdáře Sosigena se opíral spis De astris, odůvodňující a připravující reformu římského kalendáře z r.46 (Juliánský kalendář); ale není jisto, pocházel-li ten spis od Caesara. Bohatá byla také Caesarova **korespondence**; několik jeho dopisů se zachovalo v korespondenci Ciceronově. Jinak máme ze spisů tuto uvedených jen nečetné zlomky.

Toliko dva spisy Caesarovy se nám zachovaly.

b) **Commentariorum belli Gallici libri VII** obsahují vypsání bojů, kterými Caesar za svého prokonzulátu uvedl Zaalpskou Gallii pod římské panství.

V každé knize jsou vypsány události jednoho roku. I. r.58: Stručný popis Gallie, válka s Helvetii a Ariovistem. - II. r.57: Války s belgickými kmeny. - III. r.56: Pokoření kmenů alpských, západních kmenů přímořských a Aquitanie. - IV. r.55: Boje proti Germánům na dolním Rýnu a přímořským kmenům belgickým; první výprava do Germanie a do Británie. - V. r.54: Druhá výprava do Británie (popis země a lidí), boje proti neklidným Eburonům a Treverům. - VI. r.53: Druhá výprava do Germanie (mravy Gallů a Germánů, Hercynský les), potlačování nepokojů, zvláště u sev. kmenů. - VII. r.52: Všeobecné povstání Gallů, vedených arvernským předákem Vercingetorigem, je po četných nesnázích zdoláno Caesarovým vítězstvím u Alesie.

Zápisky o svých činech v Gallii složil Caesar v rychlosti r.52-51 v předvečer občanské války. Ta mu také zabránila, aby vypsál události posledních dvou let svého prokonzulátu.

c) **Commentariorum belli civilis libri III** obsahují vypsání občanské války až do smrti Pompeiovy.

Kn. I. a II. vypráví události r.49. Po marném jednání o smírné narovnání obsadil Caesar Itálii, a zatímco se předáci optimátů s Pompeiem utekli do Dyrhachia a tam se hotovili k odporu, porazil vojsko Pompeiových legátů u Ilerdy v Hispanii (I). Hispanie se vzdá Caesarovi, je dobytá Massilie. V Africe je Caesarův legát Curio poražen (II). Caesar obléhá bez úspěchu Pompeia u Dyrhachia, ale zvítězí nad ním u Farsalu (r.48). Pompeius je v Egyptě zavražděn. Caesar se zaplete v Alexandrii do války s Egyptany (III).

Rukopisné podání ukazuje, že byl tento spis rozdělen jen na dvě knihy, takže se patrně i v něm vyprávělo v každé knize o událostech jednoho roku.

Zápisky o válce občanské vznikly po bitvě u Thapsu v posledních letech Caesarova života. Jeví se v nich stopy nehotovosti a končí se tak, že není ani o alexandrijské válce úplně vyloženo. Náhlá smrt zabránila Caesarovi vypsát celou občanskou válku.

4. Caesar jako historik a spisovatel. Zachovaná Caesarova díla jsou spisy rázu memoárového. Autor v nich referuje římskému národu o úloze, kterou měl v událostech své rozhárané doby. Nepíše historie. Předvádí toliko své činy a činy jiných, pokud měly vztah k jeho jednání, aniž je zasazuje do hlubší a širší dějinné souvislosti. O tom, co znamená pro římskou říši dobytí Gallie a jeho zápas s Pompeiem, věci to, jejichž dějinného dosahu si při své inteligenci byl dojistá vědom, nečte se v jeho spisech nic. Nehledá ani spisovatelské slávy, které se snažili historikové dosíci všemožnými uměleckými prostředky. Chce působit toliko věcným obsahem svých děl.

Není tedy vlastně Caesar historikem. Užívá primitivní annalistické metody, vykládaje podle svých zkušeností a snad i zápisků a podle zpráv svých důstojníků to, co se rok za rokem dalo. Podává spíše jen hrubý materiál pro historika než historii. Pro své referující podání měl za předchůdce zprávy Alexandrových generálů a římských úředníků. Ty však měly formu dopisu, zřídka příliš rozsáhlého. Caesar podržel referující způsob podání, ale dal svým dílům knižní podobu, přiblíživ se tak jinému druhu literárnímu, zdomácnělému již u Římanů, pamětem.

Jako většina memoárů jsou také Caesarovy Zápisky díla tendenční. Jsa vzdělán a oceňuje vzdělání i literaturu, choval zajisté ctižádost ukázat i v tomto oboru, seč jest. Ale hlavním účelem obou spisků bylo působit na římskou veřejnost. V Zápiscích o galské válce jí stavěl před oči, co vykonal pro velikost římského státu, a poněvadž byly některé jeho kroky v Gallii protivníky odsuzovány jako nemorální, a vskutku také z hlediska vyšší morálky byly povážlivé, snažil se své jednání vylíčit jako nutné a oprávněné. V Zápiscích o válce občanské svaloval ze sebe odpovědnost za prolévání občanské krve, ukazoval, že činil vše, aby mu zabránil, ale že byl svými protivníky k boji donucen.

Právě proto nechával ve svých dílech za sebe mluvit události samy a vyhýbal se, pokud možno, všemu, co by mohlo v čtenáři rušit dojem, že jde o objektivní věcný referát. Aby zvýšil dojem objektivnosti, vypráví dokonce - jako to učinil již Xenofon v Anabasi - ve třetí osobě. Jeho spisy ovšem zcela objektivní nejsou. Sotva sice někdy úplně zfalšoval pravdu, ale zamlčel leccos, co by mu bylo v očích veřejnosti škodilo, a leccos vylíčil ve světle pro sebe příznivějším. Jsou tedy Caesarovy Zápisky historický pramen prvního řádu, ale pro objektivní poznání jeho doby je jich třeba užívatí opatrně, a to zejména Zápisků o válce občanské.

Aby se jeho spisům obecně rozumělo, nevyprávěl Caesar ani příliš podrobně, ani příliš odborně. Z množství událostí, zvláště vojenských operací a rozmanitých obrátů bitevních, zachycoval jen hlavní obrysy, jež tu a tam vyplňoval zajímavými detaily. Vojenské operace líčí znalecky, ale přístupně i neoborníkovi. Tak mu vznikly obrazy plastické, životné a jasné. Jeho způsob podání má ovšem také své nedostatky. Mluví tu především voják. Jako voják se dívá na kraj i na jeho obyvatelstvo. Důsledek toho je, že neudává přesně, kde leží které město, o němž mluví, nemá slov pro jiné vlastnosti krajiny než vojenské ani smyslu pro zřízení a národopisný svéráz cizokrajného obyvatelstva. Je chladný pozorovatel, nepřístupný kráse a citu a lhostejný ke vší psychologii.

K jasnosti výkladu přispívá i slovesná stránka jeho spisů. Píše slohem prostým, střízlivým a průzračným, užívá nehledané mluvy, vyhýbaje se zejména odborným a neobvyklým výrazům. Jeho věty, i když užívá často nepřímé řeči a delších period, jsou přehledné a jasné. Slohových ozdob příliš nedbá. Časem sice vybočuje ze své úlohy čistě referentské a vede si jako antičtí dějepisci: tu vkládá kratší nebo delší exkurzy zeměpisné a národopisné, jinde opět - ač velmi zřídka - delší přímou řeč rétoricky zpracovanou apod. Celkem však jsou Caesarovy Zápisky díla monumentální svou výraznou jednoduchostí a jsou pravým obrazem energické a silné osobnosti původcovy.

5. Význam Caesarových Zápisků. Caesarovy Zápisky byly v starém věku hojně čítány, hlavně pro svůj obsah, podle něhož se ustálila historická tradice o dobytí Gallie a druhé občanské válce. Za všech dob byly oblíbenou četbou významných evropských vojevůdců a jsou pro svůj vojenský obsah dodnes studovány. Ale působily také mocně svým lapidárním slohem; ještě v nejnovější době jsou po té stránce napodobovány.

Vynikající je kulturně historický význam Zápisků o galské válce. Je to původní pramen, jenž nás poučuje o tom, jak si razila řeckořímská civilizace cestu do severní Evropy, a obyvatelům Francie, Británie a Německa podává poutavý obraz jejich dávnověku. Je významná i pro dávnověk naší vlasti, jejíž území leželo v starověké Germanii (Hercynský les).

6. Caesarovi pokračovatelé. Zápisky Caesarovy nevyličují ani celý jeho Galský prokonzulát, ani celou občanskou válku. Vzniklo tedy několik spisů, které je měly doplňovat; s Caesarovými Zápisky byly sloučeny v tzv. Corpus Caesarianum, a tak se nám dochovaly.

Aulus Hirtius, Caesarův důstojník a věrný přívrženec, jenž byl po jeho smrti r.43 konzulem a padl v bitvě u Mutiny, rozšířil Zápisky o válce galské o jednu knihu (VIII.). Vypsal v ní události r.51 (vzpouře některých Galských kmenů) a 50 (uklidnění v celé Gallii), a to uznales a vkusně. V předmluvě k tomuto dílku praví, že také napsal pokračování Zápisků o válce občanské až do Caesarovy smrti, ale zda to skutečně učinil, nevíme.

Zachovaly se sice tři další spisky: Bellum Alexandrinum (válka alexandrijská a v M.Asii, bitva u Zely r.47), Bellum Africanum (bitva u Thapsu 46) a Bellum Hispaniense (bitva u Mundy 45). Ale už v starém věku nebyli původcové těchto spisů známi, a jen o prvním z nich lze připustiti, že snad pochází od Hirtia. Druhé dva pocházejí od svou různých autorů, kteří se sice účastnili oněch válek, ale v podřízeném postavení. Nemají náležitého rozhledu po všech událostech a nejsou ani literárně školeni.

SALLUSTIUS

1. Život. **C.SALLUSTIUS CRISPUS** se narodil r.86 př.n.l. v Amiternu z vážené a bohaté rodiny plebejské. Krvavé politické zápasy, jejichž byl v mládí svědkem, učinily z nadaného syna pohorského sabinského města kariéristu a prospěcháře, ale jeho vlastní chyby způsobily, že hluboce procítil mravní úpadek své doby a že se ve svých zralých letech od mnohého kalu vnitřně očistil.

Vzdělav se pečlivě, věnoval se politice jako straník populárů. R.52 byl již tribunem lidu a vystupoval ostře proti Milonovi a Ciceronovi. Mravně dozajista nežil; ale byl-li r.50 proto cenzorem vyloučen ze senátu, byla to jen záminka odkliditi nevíтанého přívržence populárů. Sallustius se odebral k Caesarovi do Gallie. Ten mu na začátku občanské války dopomohl opět ke quaesture, a tím také k členství v senátu. Za občanské války byl zvolen (47) praetorem a bojoval v Caesarových službách se střídavým štěstím. V Africe měl úspěch. Za to ho učinil Caesar správcem provincie Nové Afriky, kterou po bitvě u Thapsu (46) zřídil. Sallustius

nashromáždil v Africe obrovské bohatství. Když se vrátil do Říma, byl obžalován z vyděračství, ale na přímluvu Caesarovu nebyl odsouzen.

Když byl Caesar zavražděn, vzdal se Sallustius politické dráhy a žil v soukromí, oddávaje se studiu a spisovatelské činnosti. Svědectví o jeho zámožnosti vydávaly mimo jiné proslulé horti Sallustiani na výběžku Quirinalu (Monte Pincio), jež byly později majetkem císařů. R.35 zemřel.

2. Spisovatelská činnost.

a) Mezi Sallustiovými spisy se zachovaly čtyři drobnosti pochybného původu. Ve dvou z nich se podávají Caesarovi politické a hospodářské rady pro nové uspořádání státu. Pocházejí-li tyto dva spisky vskutku od Sallustia, začal být spisovatelsky činný ještě za života Caesarova. Hlavní jeho spisy však vznikly až v době jeho politické prázdny.

b) **Catilinae coniuratio** je monografie o spiknutí Catilinově r.63 př.n.l.

V předmluvě autor vykládá o ceně duševní zdatnosti (virtus); jednomu z duševních zaměstnání, dějepiscectví, se po chybách mládí v zralém věku oddal. Chce vylíčit spiknutí Catilinovo, pamětihodné novosti zločinu a nebezpečí. Následuje charakteristika Catiliny a spoluspiklenců s exkurzem o vzrůstu římského státu a jeho mravním úpadku. Hlavní část spisu pojednává o tom, jak se vyvíjelo spiknutí od zvolení Cicerona konzulem až po popravu spiklenců dopadených v Římě. Z vložek vyniká řeč Caesarova a Catonova při rokování senátu o potrestání spiklenců. V poslední části se vypráví o válečném tažení proti Catilinovu vojsku a o jeho porážce a statečné smrti vůdcově u Pistorie.

c) **Bellum Iugurthinum** je monografie o válce, kterou vedli Římané v letech 111-105 s numidským králem Iugurthou.

V předmluvě Sallustius uvažuje o nadvládě ducha nad tělem a hájí se proti výtce nečinnosti, které se mu dostává pro jeho dějepiscectví. Válku s Iugurthou si zvolil za téma proto, že byla krutá a byla vedena se střídavým štěstím, a že se za ní poprvé zakročilo proti bujnosti římské nobility. Expozice uvádí čtenáře do rodiny Micipsovy, do níž byl adoptován Iugurtha, člověk zdatný, ale nemorální a chtivý panství (odbočka o Africe). Přes mrtvoly dvou synů Micipsových, Adherbala a Hiempsala, zmocní se celé Numidie, nedbaje tří poselství senátu, jehož četné členy si získal penězi. Dva velitelé ze strany optimátů vyslaní za sebou proti němu nepořídí nic: první z nich, Calpurnius Bestia, se dá podplatit, druhý, Spurius Albinus, je poražen. Z toho vzniknou v Římě bouře (exkurz o stranických bojích v Římě). Teprve Metellus dosáhne úspěchů proti Iugurthovi, ale válka se protahuje. Jeden z Metellových legátů, demokrat Marius, je zvolen (r.108) konzulem a vyslán do Numidie. Několika porážkami zlomí odpor Iugurthy, spojeného s maurským králem Bocchem, a s pomocí svého quaestora optimáta Sully dosáhne toho, že Bocchus Iugurthu vydá Římanům.

d) **Historiarum libri V** bylo hlavní a nejlepší Sallustiovo dějepisné dílo. Navázal v něm na historie Sisenovy a vylíčil monograficky římské dějiny od smrti Sullovy až do rozmachu moci Pompeiovy (78-67: stranické boje v Římě, válka proti Sertoriovi, proti otrokům a proti pirátům). Středem zájmu tu byl Pompeius, jehož Sallustius zlehčoval. Toto dílo se nezachovalo. Známe z něho kromě zlomků šest řečí a dopisů, které byly z něho v starém věku excerповány jako vzory pro potřebu rétorických škol.

3. Sallustius jako historik. Oceňujeme-li historika podle věcné a umělecké stránky jeho díla, lze říci, že byl Sallustius první opravdový římský historik. Nekonal pramenná studia; látku mu dodaly spisy jiných, leccos také znal z vlastní zkušenosti (to platí i o znalosti severní Afriky). Nebral si také za úkol hledat a nestranně zjišťovat pravdu, jako to činil řecký historik Thukydides, jeden z velkých jeho vzorů. Také však nemínil prostě vyprávět, co se kdy stalo. V době, kdy římská republika zmírala pod úder druhého triumvirátu, přemýšlel o tom, co bylo příčinou její zkázy, a nalézal ji v mravním úpadku římské nobility, v její hrabivosti, zhýralosti a zvlů. Za starých dob, dokud byli občané, a zejména šlechta, nezkaženi, byl stát

zdráv, sílil a rostl. Toto přesvědčení sdílí Sallustius se Starším Catonem, jiným ze svých vzorů, a s těmi z historiků, kteří po něm horlili pro staré zlaté časy. Z nedávné minulosti vybral si Sallustius několik nevelkých úseků římských dějin a zpracoval je podle svého pojetí. Ve válce s Iugurthou se objevila v úplatnosti římských vůdců i politiků zkaženost optimátů, v osobě Mariově zdravá síla demokracie. V době, která následovala po smrti Sullovy, osvědčila se neschopnost a rozháranost senátorského oligarchického režimu. Catilinovo spiknutí ukázalo, jaké zlotřilosti je zchátralá aristokracie schopna. Tyto zjevy chápal Sallustius jako důsledky reakční diktatury Sullovy, prováděné ve prospěch římské nobility, a celý vývoj od II.stol. př.n.l. v jeho očích ospravedlňoval samovládou Caesarovu, opřenou o přízeň populárů.

Sallustius tedy osvětluje příčiny dějinného vývoje. Právě tak si vede u jednotlivých postav, které předvádí: nevypisuje toliko, co kdo učinil, nýbrž snaží se vysvětlit, co bylo příčinou toho jednání. Je tedy historik pragmatický. Jeho životní zkušenosti a vlastní poklesky zbystrily jeho zrak a učinily ho výborným psychologem, jenž dovede pronikati do nitra osob a odhalovati zvláště v jejich vášních důvody jejich jednání. Vyvozoval tudíž dějinné události z mravů a povah, a to především z povah vynikajících jedinců, dobrých i špatných. V tom následoval historiků hellenistické doby, u nichž se silně uplatňoval zájem o život historických osobností. Také v tom se s nimi shodoval, že hodnotil - ať přímo či nepřímou - jejich jednání po morální stránce. Své mínění projevoval filozofickými a politickými úvahami, charakteristikami osob a řečmi, které jim vkládal do úst, leckdy však také jen zvláštním pojetím nebo osvětlením té oné události.

Z toho ze všeho vyplývá, že nebyl Sallustius spisovatel objektivní a že mají jeho díla politickou tendenci. Jako přívrženec populárů a Caesarův měl zrak zakalený stranickými předsudky. Nepochybně viděl úpadek římské nobility příliš černě. Zásluhy vynikajících optimátů někdy přezíral, kdežto vůdce demokratů se snažil vylíčit co nejpříznivěji. Zvláště jasně se projevuje jeho zaujatost v monografii o Catilinově spiknutí, kterou mimo jiné chtěl očistit Caesarovu památku od podezření, že měl ve spiknutí účast, a uvést na pravou míru zásluhy Ciceronovy o jeho potlačení. Přitom se nerozpákoval tu a tam upravovat historické skutečnosti, aby vyhovovaly jeho tendenci.

Např. r.64 byli ještě Caesar a Crassus ve spojení s Catilinou, r.63 nikoli. Sallustius položil začátek spiknutí z r.63 již do r.64 a neúčast obou politiků ve spiknutí z r.63, dosvědčenou samým Ciceronem, přenesl do r.64 a tak vlastně obratně zastřel jejich spojení s Catilinou vůbec, poněvadž jejich zájem o tzv. první spiknutí z r.66/65 prostě zamlčel. Usnesení senátu, kterým dostal Cicero výjimečnou moc, položil Sallustius až do doby po rozhodující schůzi spiklenců v noci 6.-7. listopadu, ač se stalo dávno před ní; tím budí dojem, jako by si Cicero byl ono usnesení vymohl ze strachu a jako by nebyl nic věděl o úmyslech spiklenců v Římě i mimo Řím. Také neurčité datování, zastírající přesný vývoj událostí, souvisí s řečenou autorovou tendencí.

Ale přes tyto a jiné kazy, způsobené politickou zaujatostí, zaslouží si Sallustius jako historik nejvyšší chvály. Odmyslíme-li si tendenci, která zabarvuje jeho výklad, vidíme, že měl dost objektivnosti v té době vzácné, aby nebyl nespravedlivý k významným státníkům strany oligarchické a nekritický k populárům, Caesara nevyjímajíc. Celkem se drží svědomitě pravdy a jeho úsudky o věcech i osobách jsou z největší části správné a neobyčejně případné. Bystrost a správnost jeho pozorování a hloubka historického pochopení je obdivuhodná.

4. Sallustius jako spisovatel. Sallustius dovršil historickou monografii. Po vzoru Coelia Antipatra obral si k zpracování nevelké úseky římských dějin a vytvořil ze svých monografií uzavřené umělecké celky. V obou zachovaných monografiích seskupil látku kolem ústředních osob (Catilina, Iugurtha) a uspořádal ji dramaticky. V čelo umístil filozofické předmluvy; v dalším se střídá vyprávění s charakteristikami, řečmi, dopisy, úvahami, odbočkami obsahu

historického, politického, zeměpisného, národopisného. Výtečné jsou Sallustiovy charakteristiky a řeči. Těchto užívá také k charakteristice osob a poměrů, ale vkládá do nich také své názory a svou tendenci.

Pozoruhodná je Sallustiova mluva a sloh. Mísí slova a tvary archaické s klasickými, přibírá i výrazy lidové mluvy, známá slova klade v novém významu, ba sám tvoří nová slova. Užívá i vazeb neobvyklých. Miluje stručnost; té dosahuje rozmanitými úsečnými vazbami a vynecháváním všeho zbytečného. Libuje si v historickém infinitivu, ve výrazové rozmanitosti, v řečnických figurách. Všemi těmi prostředky dosahuje výrazného dojmu řeči vznešené a pádné, přitom však velmi rušné a patetické. Učil se na slohu Thukydidově a Catonově, ale s jejich slohovými prostředky spojil i to, co poznal v moderních rétorických školách. To je Sallustiův osobitý přínos do vývoje římské prózy. I on jako Cicero došel právě umělecké mimese, ale rázu podstatně jiného.

5. Sallustiův význam. Hned po vydání dostalo se Sallustiovým dílům značného ohlasu, nepříznivého - bylo kritizováno jak jeho politické přesvědčení, tak i sloh -, ale ještě více příznivého. Ohlas ten se stupňoval v pozdější době, kdy se stal Sallustius klasikem a předmětem napodobení. Obdivoval se mu zejména Tacitus, velký jeho žák. Ale vliv Sallustiův se objevuje ještě u Ammiana Marcellina (IV. stol.), nejlepšího historika úpadkového období. Byl dokonce za doby Hadrianovy přeložen do řečtiny, případ to u římského spisovatele velice vzácný. Po celý starověk a středověk byl čítán, vykládán, napodoben a excerpován ve školách. Excerptování právě přivedlo zánik jeho Historií. I v novém věku je oceňován jako historik a slovesný umělec. Měl vliv i na krásnou literaturu: postava jeho Catiliny podnítila četné novověké spisovatele k nejedné básni, povídce a dramatu.

3. NAUKOVÁ PRÓZA

1. Právníctví. Římské právo bylo normováno zákony. Kromě zákonů dvanácti desek měli však Římané zákonů velice málo. Tím důležitější byly pak edikty úředníků, kteří měli jurisdikci, zejména praetorů. Ti ohlašovali právní zásady, podle kterých soudili (ius praetorium). Osvědčené zásady přejímali nástupci od předchůdců (edictum perpetuum), a tak se vytvořila souvislá, pevná právní tradice, jež se stala za doby republikánské hlavní oporou římského právního života. Právní zásady bylo však třeba pro četné praktické případy vykládat. To bylo úkolem právních znalců (iuris prudentes, periti, consulti): podávali o případech na dotazy svá dobrá zdání (slula responsa), jimi pak se řídili pro přítomnost i pro budoucnost úředníci.

Na sklonku republiky provedl závěrečné práce o republikánském právu Servius Sulpicius Rufus, jenž napsal zvláště komentář k praetorským ediktům, a jeho žák P. Alfenus Varus, jenž pořídil velký svod výtahů z dobrých zdání právních znalců republikánské doby, věcně uspořádaný (tzv. digesta).

Žádný právní spis se z této doby nezachoval. Zachovaly se však četné nápisy s texty z oboru práva soukromého (závěti, kupní smlouvy atd.) i veřejného (zákony, edikty aj.).

2. Gramatika. Gramatikové pokračovali v činnosti, jež spočívala hlavně ve vydávání textů římských spisovatelů a zkoumání latinského jazyka. Po příkladě hellenistických gramatiků rozvířili zejména spor o analogii a anomalii v jazyce; první směr hlásal pravidelnost v jazyce, druhý připouštěl odchylky, novotvary a jiné nepravidelnosti. Do sporu zasáhl také **Caesar** ztraceným spisem De analogia jakožto přívrženec analogistů. Ale v Římě zvítězil kompromisní směr slučující zásady analogistů se zásadami anomalistů. Jeho zastáncem byl Aelius Stilo

VARRO

1. Život. **M. TERENTIUS VARRO** slul podle svého rodiště Reate v Sabinsku Reatinus. Za svého dlouhého života (116-26 př.n.l.) byl současníkem tří generací v době, kdy se rozhodovalo o kulturním poslání římského národa i o jeho státní formě. Měl přitom podobnou úlohu jako jeho přítel Cicero, politicky ovšem mnohem méně významnou. Byl vychován

staromódně, v tuhé kázni. To zanechalo trvalé stopy v jeho povaze. Byl žákem Aelia Stilona, v Athénách studoval filozofii. V politice se jako aristokrat přidržoval Pompeia. Občanská válka ho zastihla v již. Hispanii, kde byl Pompeiovým legátem. Caesar ho tam zajal. Bitvy u Farsalu se mohl účastnit na straně Pompeiově. Caesar ho pak přijal na milost. Později ho pověřil zřízením veřejných knihoven v Římě. Přes svůj dobrý poměr k Caesarovi zůstal Varro věren památce Pompeiově a netajil se tím. Proto byl po Caesarově smrti Antoniem proskribován. Zásluhou přátel unikl sice smrti, ale při pronásledování byla zničena jeho bohatá knihovna. Později žil v soukromí, oddávaje se vědecké práci.

2. Spisovatelská činnost Varronova byla neobyčejně rozsáhlá. Sám dosvědčuje, že do svého 77. roku složil 490 knih; další činností za jeho plodného stáří se ten počet ještě zvýšil (přes 600). Zčásti lze ovšem jeho úžasnou plodnost vysvětliti poměrně nevelkou původností.

Byl polyhistor: nebylo snad naukového oboru, který by nebyl pěstoval. Z četných oborů vydával speciální pojednání, z některých však složil také rozsáhlá díla systematická, shrnující výsledky dosavadního bádání, cizího i vlastního. Z velkého množství jeho spisů lze tu upozornit jen na nejvýznamnější.

Do oboru **krásné literatury** spadají mj. Varronovy **Saturae Menippeae** (150 knih). V nich po vzoru vtípného kynického filozofa **Menippa** z Gader (III. stol.) vykládal humorně o přečetných otázkách praktického života. Káral tu hlavně vady současné římské společnosti, především nevázanost, zhýralství a přepych, a poukazoval na zlaté staré časy. Jako Menippos užil tzv. prosimetra, tj. mísil prózu s verši, hlavně pro komický účinek. Satury byly výtvary jadrné obsahem i mluvou; ta je plna starobylých i lidových výrazů, frází a pořekadel a propletena i četnými řeckými slovy. V rozmanitých metrech projevil Varro pozoruhodné formální nadání.

Populárně filozofickým obsahem řadil se k Saturám spis **Logistoricon libri LXXVI**. Filozofická témata pojila se tu k osobnostem z báji a z historie, a to hlavně římské. Podle jmen těchto osob a věcného obsahu byla jednotlivá pojednání nadepsána (např. Orestes de insania, Catus de liberis educandis, Tubero de origine humana, Sisenna de historia). Zevrubnější představy o tom spise nemáme.

Četná pojednání se týkala **slovesného umění a římské literární historie**. S oblibou se zabýval archaickou římskou poezií, zejména Plautem. Téměř za vše, co víme o básnících archaické doby, vděčíme Varronovi.

Hlavním oborem jeho činnosti byl však **římský dávnověk a římské starožitnosti**. V četných speciálních pojednáních vykládal o římské době báječné i o historických začátcích římského národa, o jeho kulturním vývoji, o jeho zřízeních, zvycích a mravech. Usiloval zejména o to, aby uvedl vývoj římského národa v souvislost s řeckými dějinami a ukázal, že má právě tak skvělou minulost jako Řekové.

K tomu se družila záliba v **obecných jazykových problémech** a láska k **rodné řeči**. Ukazoval na příbuznost slov v latině a v řečtině, s oblibou předváděl smělé etymologie, vykládal o vývoji písma, o užitečnosti mluvy, o původu latinského jazyka, o druzích prozaického slohu atd. Pokoušel se uvést v systém latinskou mluvnici a dokázati, že je latina zvláštní odstín řečtiny, a to aitolského nářečí.

Mimoto uveřejnil několik spisů z oboru **filozofie, práva, zeměpisu, zemědělství** atd.

Koronou všech jeho starožitnických prací bylo dílo **Antiquitatum rerum humanarum et divinarum libri XLI**. Bylo to dílo encyklopedické. V prvním oddělení (25 knih) shrnul Varro všechno vědění o člověku, v druhém oddělení (16 knih) o bozích a o kultu. V obou oddílech věnoval hlavní pozornost Římanům. Říman tu mohl poznati pravěk, starší i současné dějiny svého národa se všemi složkami jeho vnějšího i vnitřního života.

V kmetském věku složil Varro pro širší kruhy dva zvláštní spisy, v kterých encyklopedicky popularizoval obsah svého rozsáhlého vědění.

Imaginum libri XV byl spis, v němž bylo podáno 700 životopisů vynikajících Řeků a Římanů, a to tak, že bylo proti sedmi Řekům vynikším v sedmi oborech lidské činnosti postaveno vždy sedm Římanů z týchž oborů. Autor tak chtěl ukázati, že se Římané vyrovnali Řekům. Každý životopis byl doprovázen podobiznou (byly to ovšem většinou jen ideální portréty) a veršovaným epigramem.

Disciplinarum libri IX byla encyklopedie věd, které byly základem obecného vzdělání. O takovou encyklopedii se pokusil již Cato. Varronův vzdělávací program je proti Catonovu pojetí zčásti zúžen (chybí v něm zemědělství a vojenství), zčásti však rozšířen, jak to odpovídalo potřebám nové doby. V jeho spise byla soustavně vyložena gramatika, dialektika (logika), rétorika, geometrie, aritmetika, astronomie, hudba, lékařství a stavitelství. Z Varronova cyklu předmětů obecně vzdělávacích bylo za císařské doby vypuštěno lékařství a stavitelství. Ostatních sedm předmětů bylo vzato za základ vyššího vzdělání jako tzv. septem artes liberales. Ty pak také převzalo školství středního věku a raného novověku (prvé tři předměty = trivium, ostatní čtyři = quadrivium).

Z obrovské spisovatelské činnosti Varronovy se zachovaly jen ubohé trosky. Kromě zlomků zachránil čas jediný úplný spis a část spisu druhého.

Rerum rusticarum libri III obsahují tři fingované rozhovory o zemědělství. První rozhovor se týká statku a vzdělávání půdy, druhý chovu dobytka, třetí drůbežnictví a včelařství. Obsah se zakládá na znalostech čerpaných z odborné literatury i na autorově vlastní zkušenosti. Proti Catonovi se tu jeví značný pokrok. Dialog po formální stránce nedosahuje uhlazenosti výtvarů Ciceronových, ale je jadrný a vtipný. Svým spisem chtěl Varro budit zálibu pro zemědělství, jež za občanských válek upadlo; měl tedy podobné poslání jako Vergiliova *Georgica*.

Ze spisu **De lingua Latina libri XXV**, jehož většina knih byla věnována Ciceronovi, zachovaly se kn.V.-X., ale ve stavu značně porušeném. Podle nich vidíme, že byl Varro spíše sběratelem látky, kterou mechanicky třídil do kategorií stanovených Řeky, než skutečným jazykozpytcem. Ve sporu o analogii a anomalii zachovával kompromisné stanovisko svého učitele Aelia Stilona. Zachovaná část Varronova spisu obsahuje mnoho cenného materiálu, ale ten je podán neobratně a těžkopádnou formou.

3. Varronův význam. Varro byl nejučenější Říman všech dob. Své učenosti dosáhl neúměrnou pílí, a je to tím podivuhodnější, že byl ve většině oborů, které vzdělával, samouk. To, že neměl přísně vědeckých základů a že pracoval o všech možných oborech, mělo své stinné stránky. Byl příliš závislý na svých pramenech, jeho vědění nezřídka ulpávalo na povrchu, a obrovský materiál, který pilně nashromáždil, nedovedl zvládnout a vědecky vysvětlit. Ale přesto jsou jeho zásluhy nesmírné. Seznámil Římany s řeckými vědeckými metodami, přenesl k nim výsledky řecké učenosti a objasnil jim odborně všechny stránky života římského národa. Položil tak ve skutečnosti základy pro vzdělání celé budoucí Evropy, neboť jeho spisy zprostředkovaly antické vědění středověkým národům evropským. Má tedy Varro pro evropskou kulturu podobný význam jako Cicero. Spisy Varronovy ovšem měly jiný osud než spisy Ciceronovy. Byly následujícím dobám studnicí všeho vědění, odborní spisovatelé pohanští i křesťanští z nich čerpali, a z jejich děl zase čerpali jiní. Tak přešla podstatná část obsahu Varronových spisů do pozdějších děl, a spisy samy zanikly. Autorita Varronova byla tak velká, že později dokonce brzdila pokrok věd; ale to nebyla jeho vina.

OBDOBÍ AUGUSTOVO

1. RÁZ AUGUSTOVA OBDOBÍ

1. Politické poměry. Caesarův dědic Octavianus, zvaný Augustus, stal se po vítězství u Aktia (31 př.n.l.) a po smrti Antoniově (30) samovládcem. Obratnou politikou se vyhnul osudu, který postihl jeho adoptivního otce C. Julia Caesara. Jako princeps (první občan) řídil stát

zdánlivě svobodný, dbaje toho, aby se jeho vládní opatření jevila plněním vůle národa, ale za dlouhé vlády (zemřel 14 n.l.) se mu podařilo proměnit principát v dědičnou absolutní monarchii. Jda za svými sobeckými cíly, přispíval k moci římského národa a plnil přitom i kulturní poslání, které mu bylo v dějinách přisouzeno.

Augustus dal římskému světu mír a novou pevnou organizaci. Kdežto Caesar pokládal římskou minulost za mrtvou a zamýšlel učiniti z římské říše hellenistické království s těžištěm na Východě, Augustus věřil v síly, které učinily Řím pánem světa, věřil v další jeho poslání: proto vzkřísil ideál ryze římského imperia a budoval mocný nacionální stát. Do služeb své politiky se snažil uvést i všechny duchovní složky římského národa. Plným právem slove doba jeho vlády Saeculum Augustum, neboť nejen politický, nýbrž i kulturní její obsah z velké části určoval on.

2. Kulturní a společenské poměry. Působením řecké krásy, ušlechtilosti a učenosti stával se Řím kulturní hlavou světa. Vnější výrazem toho byly velkolepé stavby (chrámy, baziliky, lázně, divadla, mauzolea atd.) a umělecká díla, kterými bylo město Řím z popudu Augustova ozdobováno. Veřejné budovy i soukromé domy byly plny řeckých uměleckých výtvorů. Množily se soukromé knihovny a čilý knihkupecký ruch dosvědčoval živý zájem římské inteligence o literaturu. V Ciceronově próze se dokonala první část řecko-římské syntézy, podložené duchem praktického politika, znalého teoretika krásného slova a filozofujícího eklektika. V tom smyslu bylo možno pokračovati.

Ale dlouhé občanské války způsobily rozklad nejvýznamnějších duchovních sil římského národa, a to hlavně ve vyšší společnosti, která kdysi tolik vykonala pro vývoj římské moci a vzdělanosti. Rodinný život byl rozvrácen, rozbujela se nemravnost, upadla náboženská víra, rozmohl se přepych a požitkářství. Augustus se snažil převychovat římskou společnost a obrodit ji v duchu mravů jejich předků. Proti hlavním zlořádům vydával zákony, obnovoval starořímské kultury, usiloval o restauraci národního náboženství a podporoval všechny snahy, které směřovaly k ozdravení poměrů a k mravnímu obrození římského národa.

Vítanými pomocníky byly v obrodném úsilí Augustovi umění, vědy a literatura. Přispívaly mu politicky, neboť odváděly mysl lidí od veřejného života. Měly však také význam mravně výchovný. Příslušníci vyšších kruhů se dříve věnovali většinou politice. Nyní, když za všechny myslil a rozhodoval jeden muž, uvolnily se síly věnované dříve státu a byla obava, že se tato prázdň, oslazovaná pohodou míru, pocitem bezpečnosti a blahobytem, zvrhne v rozmařilé požitkářství. V zájmu o umění, vědy a písemnictví nalézaly vzdělané vrstvy ušlechtilé zaneprázdnění. Proto Augustus vřele oceňoval zejména činnost těch, kdož šířili zálibu v literatuře, třebaž to byli jeho političtí protivníci.

Významné bylo, že státník C. Asinius Pollio založil v Římě první veřejnou knihovnu (po nesplněných plánech Caesarových) a zavedl zvyk, že moderní autoři veřejně - nejprve užšímu kroužku pozvaných, později i před širším publikem - přednášeli své nové výtvary. Pollionův počin byl pak napodobován. Augustus sám zřídil dvě veřejné knihovny, z nichž zvláště proslula Palatina (bibliotheca) při chrámu Apollinově na Palatinu.

K tomu se družila péče o básníky, která se stala ve vysokých kruzích takřka módou. Augustus se taktně držel v pozadí, ale jeho důvěrník C. Cilnius Maecenas shromáždil kolem sebe družinu básníků, z nichž mnohým zajistil hmotnou nezávislost, aby mohli bezstarostně tvořiti. Byli mezi nimi Vergilius, Horatius, Propertius a Varius. Skrze Maecenata seznamovali se s Augustem, jehož byli víceméně dvorními básníky. I jiní velmožové se obklopovali básníky,

zvláště M. Valerius Messalla Corvinus, z jehož družiny vynikl Tibullus. Tak byla podporována poezie jakožto nejušlechtlejší požitek vzdělaného člověka.

Takoví básníci cítili se ovšem zavázanými oslavovati své příznivce, ale jinak měli volnosti dost. Ani Augustus nijak neomezoval jejich osobní přesvědčení. Dovedl ovšem obratně využívat jejich upřímné vděčnosti za vše, co vykonal pro římský stát, a získával je pro své obrodné snahy, pro své myšlenky politické a pro oslavu římského národa i svou vlastní.

Augustovy snahy o obnovení starořímských ctností neměly ani pronikavého úspěchu ani trvalého účinku, jak se ukázalo v I. stol. n.l. Ztrátu politické svobody nebylo lze ničím nahraditi, a nadto monarchie čím dále tím více dusila všechny svobodomyšlnější projevy. Měla-li starší generace porozumění pro Augustovo úsilí o obrozený nacionální stát, mladší, která nezažila hrůz občanských válek, byla ukolébána bezstarostností a sladkým mírem a vrhla se zcela na vychutnávání jeho požitků, nedbajíc státu ani mravních hodnot. Ale římská společnost nabyla vysoké úrovně, zjemněla, stala se uhlazenou a kultivovanou. A co více: její všeobecné vzdělání a kultivovanost se šířila do romanizovaných provincií, kde začala vznikat nová kulturní střediska. Bylo jim souzeno zprvu osvěžovat latinskou rasu přílivem provinciálních talentů do Říma, později však samostatně působí pro rozšíření řecko-římské vzdělanosti.

3. Literatura za Augustova období. Byly tedy vývojové podmínky pro literaturu velmi příznivé. Všechny předsudky proti spisovatelské činnosti padly. Literatura přestala být pouhou výplní prázdně vedle politické činnosti. Těší se přízni a porozumění vysokých kruhů, ale proniká také do širších vrstev vzdělanců, i do provincií. Čte se hodně, množí se po římském světě soukromé i veřejné knihovny a literární kroužky. Úcta k velkým spisovatelům šíří se dokonce i mezi prostý lid.

Nedařilo se arci stejně všem oborům literatury. Augustus byl sice, zvláště v prvních desetiletích své vlády, značně shovívavý. Věděl, že se city hluboce zakořeněné nemohou rázem změnit a neměl významným lidem za zlé jejich republikánské smýšlení. Ale nové poměry působily samy neblaze. Jakmile se začala v státě uplatňovat vůle jediného muže, ustaly politické řeči k lidu, národu a senátu. Výmluvnost bylo lze osvědčovat jen na soudech, a to s časem jen v soukromých přích, jež neměly pro veřejný život vůbec významu. Řečnictví tak pozbylo životního nervu a zakrnělo. Chabou náhradou za ztracená pole působnosti byly pro řečnictví deklamace, přednášky to, skládané na smyšlená témata. Také druhý obor, který byl u Římanů těsně spjat s národním životem, dějepisectví, byl odsouzen k nemohoucnosti. Bylo nesnadné a později i nemožné psáti objektivně o občanských válkách a o současných událostech. S utužujícím se absolutizmem vzráhlo se lichocení, volnému projevu nebylo přáno místa, ba začalo se také již s pálením nepohodlných knih. Svobodomyšlní spisovatelé zanechávali tedy raději své činnosti nebo si vyhledávali látku méně nebezpečnou. Zejména se jejich zrak obracel do dávné římské minulosti - to bylo v duchu doby i ve shodě s Augustovým úsilím o obnovu starořímských ctností -, anebo se zajímali o světové dějiny. Svobodně se mohly vyvíjet jen naukové obory, které se nedotýkaly nového pořádku věcí, zejména gramatika a právnictví. Bylo štěstí, že se řecko-římská kulturní syntéza v próze uskutečnila ještě za svobodné republiky.

Zato měla výhodné postavení poezie. Dostávalo se jí podpory nejen mravní, nýbrž i hmotné. Býti básníkem přinášelo slávu. Básníci si hrdě prorokují nesmrtnost: z těch proroctví zní netoliko pýcha příslušníka světovládného národa, nýbrž také vystupňované básnické sebevědomí. Vergilia vcházejícího do divadla pozdravuje obecenstvo potleskem, na ulici si

naň chodci ukazují prstem; Horatius se pyšní, že se po něm lidé otáčejí. Příslušníci urozených kruhů skládají básně; vzniká tak mnoho diletantských pošetilostí, ale také ne jeden výtvar velmi krásný. O upřímnosti zájmu o poezii, který projevují velmožové, netřeba celkem pochybovati. Ani Augusta nevedla k ochraně poezie pouhá vypočítavost: zajímal se o ni vše a sám také píšoval a básnil.

Je tudíž pochopitelné, že nastal za Augustova období rozkvět římské poezie.

2. POEZIE

1. Dvě generace. Za Augustova období lze patrně rozeznati dvojí básnickou generaci.

V první jsou ti básníci, kteří byli Augustovými vrstevníky. Je to především Vergilius a Horatius. Tato generace vyrostla na svobodě, prožila hrůzy občanských válek a životně i básnický dozrávala za konečných zápasů o bytí republiky. Když se Augustus stal samovládcem, byli její příslušníci už hotovými a uznávanými básníky. To je vlastní klasická generace této doby. Za principátu se toliko rozvíjely její síly, ale básníky se její příslušníci stali za politických zmatků a bojů a za těžkých životních podmínek v posledních letech republiky.

Příslušníci druhé generace, jejímž hlavním představitelem jest Ovidius, vyrostli už za principátu. Neznali ceny, za jakou byl vykoupen mír. Na svobodnou republiku měli nanejvýš matné dětské vzpomínky, o bratrovražedných bojích většinou věděli jen z doslechu. Sami užívali všech kulturních a společenských požitků, které přivodil mír, slunili se v slávě římského imperia, ale vřelého vztahu k státu a národu neměli.

Mezi oběma generacemi byl značný rozdílný ideový a umělecký. Příslušníci starší generace si uvědomili tíhu poválečných problémů, které dolehly na vlast. To je sblížilo se snahami Augustovými, jež uznávali za správné a nutné, třeba se tímto sblížením nevzdávali svých osobních sklonů a samostatného úsudku. Vřelý zájem o osud vlasti vedl nejvýznamnější z nich k tomu, aby dali svou poezii do služeb národa. Uvědomili si sociální poslání poezie a snažili se vychovávatí národ.

Mladší generace nasákla už duchem monarchie, v jejímž skvělém prostředí se jí dobře dýchalo. Její život byl prost zneklidňující problematiky, z níž by tryskala umělecká tvorba mající vyšší poslání. Poezie jí přestala být učitelkou národa, byla jí toliko uměním pro umění, ba také jen duchaplnou hrou a zábavou.

2. Obrat v poezii. Básníci starší generace stali se pokračovateli mladořímské školy. Z mladořímské lyriky vyšel Vergilius, zčásti i Horatius, jejími zálibami se řídili elegikové Gallus, Propertius i jiní méně známí. Spojujícím členem tu asi byl elegik C. Cornelius Gallus, jenž proti ostatním básníkům mladořímské školy působil až do doby Augustovy a vedle hellenistické moderny navazoval též na klasickou elegii. Básníci starší generace tedy sice napodobili hellenistické básníky v básnických družích, látce, motivech i básnické technice; od nich se prostřednictvím římské moderny naučili jedinečné péči o uměleckou formu. Ale nad mladořímské básníky znamenitě pokročili tím, že se obrátili jednak k velkým tvůrcům řecké doby klasické jakožto vzorům uměleckým, jednak k archaické římské poezii jakožto vzoru mravnímu. Pečlivým studiem řeckých klasiků vytříbili svůj umělecký vkus, načerpali množství motivů, naučili se četným metrickým formám. Studium archaických římských básníků, zejména Ennia a Lucilia, ukázalo jim cestu k národu, připomnělo jim pravou úlohu

poezie - neboť za archaické doby byla římská poezie spjata s národním životem - a také je poučilo, jak by měli dospět v poezii k řeckořímské syntéze, k jaké dospěl v próze před nimi Cicero. Odtud se neslo jejich úsilí k tomu, aby z různorodých uměleckých prvků, přetavených vlastní osobností, tvořili díla osobitá, naplněná římským duchem, nadto i proniklá přítomností a sloužící celému národu.

Tak dospěli básníci starší generace nejvyššího stupně umělecké mimese. Současně také rozřešili umělecký spor mezi starými a mladými tak, že uskutečnili v svých výtvorech dobré zásady obou soupeřících táborů.

Mladší generace se přiklonila poněkud úže k zásadám mladořímské školy, ale také ona se snažila se zdarem asimilovat a zcela přizpůsobit římskému duchu vše, co poznala a převzala od Řeků. A dílo jejich předchůdců mělo na její příslušníky tak mocný vliv, že tito mladí působí dojmem jejich epigonů. Navázáním na mravní tradici archaické římské poezie překonali básníci Augustova věku uměleckou uzavřenost a nezájem mladořímské moderny o potřeby a osudy národa. Ale davše svým výtvorům národní poslání, nestali se proto národními básníky, kterým by - jako např. u Řeků Homérovi nebo tragikům - naslouchaly nejširší vrstvy národa. Do těch pronikla jen Vergiliova Aeneis, jež se stala pro svůj obsah národním římským eposem. Ale ostatní výtvořiny mohly být chápány a umělecky vychutnávány toliko vzdělanci, výkvětem společnosti, a to byla přes značné rozšíření vzdělanosti a uměleckého citu přece jen malá část národa. Je to poezie aristokratická.

3. Klasicizmus a romantizmus. Římská poezie Augustova období má znaky klasického umění. Vyznačuje se monumentálností, uměleckou ukázněností a vyrovnaností, sevřeností formy, vytříbeným uměleckým vkusem a rozumovostí. Rozdíly ty nejlépe vyniknou, srovnáme-li (pokud to lze) např. verše Enniovy, Luciliovy, Lucretiovy a Catullovy, složené v básnickém zápalu, živelně prudké, ale umělecky nedost ukázněné a vytříbené, s díly Vergiliovými a Horatiovými. U básníků mladší generace této kázně ubývá.

Ale u některých básníků anebo v některých dílech pozorujeme také útek od moderního života do přírody, v níž se oddávají snění, láskyplné vyhlížení do idealizované minulosti, historické i báječné až po sám vysněný zlatý věk lidstva, citovou výbušnost, kterou nemůže ztlumit ani nános učenosti. V básnické technice se objevuje uvolnění myšlenkové vazby, způsobené rozvlněním citů a lyrickou roztěkaností. To jsou příznaky romantizmu. Proti tendencím klasicizmu nenabyl romantizmus vyhraněných tvarů, ale bylo ho v římské poezii Augustovy doby dost - jako ostatně v celé náplni této doby. Samo restaurační úsilí Augustovo obsahuje přes všechnu rozumovou vypočítavost notnou dávku romantizmu.

4. Klasická římská poezie a Řekové. Pro římskou poezii této doby mají řecké vlivy podobný význam jako pro rozkvět poezie za doby archaické, ba snad ještě významnější, poněvadž tu šlo o vyšší umělecké hodnoty. Horatius radí básníkům studovati ve dne v noci řecké vzory, a v té radě je vystížen poměr římské poezie k řecké. Řekové podnítili její rozkvět za Augusta. Ani římský klasicizmus, způsobený obratem Římanů ke klasické řecké poezii a k archaické poezii římské, nevznikl zcela nezávisle. V současné řecké literatuře, jejíž významní představitelé působili na římské půdě, také nastal obrat k attickým klasikům a škola jej zprostředkovala Římanům. Zárodky dalšího vývoje poezie byly obsaženy v hellenistické poezii, a z té čerpali i římské klasiky. Ale Řekové sami už neměli sil, aby ty zárodky zdárně rozvíjeli, a z návratu ke svým klasikům nedovedli vytěžit nové umělecké hodnoty, ulpěli víceméně na jazykovém a formálním napodobení klasických řeckých prozaiků. Římané se ujali uměleckého vedení. Převzali tendence hellenistické i současné řecké literatury a dovršili

vývoj antické poezie. Kdežto Řekové od klasické doby kromě nové attické komedie nevytvořili nic, co by se vyrovnalo klasické římské poezii, římská básníci zlatého období dali světu básnická díla nesmírného dosahu a trvalé ceny, svému pak národu svéráznou poezii, která byla výrazem jejich mocenského i kulturního poslání v tehdejší světě.

5. Básnické druhy. Básníci Augustova období vzdělávali všechny básnické druhy, které byly vzdělávány v předcházejícím období, některým druhům však dávali přednost. Drama bylo v úpadku, zato se znamenitě dařilo epice a lyrice. V epice byla v duchu hellenistickém a mladořímském i nadále skládána epyllia, ale zastínil je působením klasiků epos, mytologický a didaktický. Z lyriky se nejbohatěji rozvila elegie, zvláště milostná a výpravná, a písňová lyrika, plod studia klasických řeckých lyriků. K lyrice se družilo básnictví tendenční: útočná píseň a satira, a žánrové, zejména idyla, teprve nyní zavedená do římské poezie. Novým samostatným druhem byl také básnický list, obsahu velmi rozmanitého.

1. DRAMA

1. Tragedie, komedie, mimos. Z úpadku, v němž se tragedie a komedie octly za Ciceronova období, nevzpamatovaly se tyto dva druhy vyššího dramatu nikdy. Divadelní představení se sice o různých slavnostech stále konala, ale s pompou, která byla vypočítána na efekt, ubíjející estetické hodnoty díla, a provozovány byly většinou kusy starých mistrů, zejména Acciovy a Plautovy. Velmi zřídka se stávalo, že přicházel na jeviště výtvar současného básníka, a stalo-li se to, bývala to obyčejně tragedie. Ale většinou byly tragedie skládány diletanty (náležel k nim i Augustus), a určeny k recitaci v literárním kroužku.

Z tragedií složených za Augustovy doby prosluly zejména dvě. **L. Varius Rufus** (74-14), přítel Vergiliův a Horatiův, složil mj. tragedii **Thyestes**, která byla provozována r. 29 při oslavě vítězství u Aktia. Augustus za ni básníka odměnil jedním milionem sesterciů. **P. Ovidius Naso** napsal v mládí tragedii **Medea**, jež se těšila dobré pověsti. Měla ráz rétorický a patetický. S jejím ohlasem se setkáváme v Medei, kterou napsal filozof Seneca. Jako tragik je také Horatiem vychvalován **C. Asinius Pollio**. Ale nebylo básníků, kteří by se byli - jako tragikové archaické doby - věnovali jen tomuto literárnímu druhu; a všechny tragedie této doby zapadly téměř beze stopy.

Komedie byla zatlačena fraškou, hlavně mimem, nejmilejší divadelní zábavou římského lidu. Vedle drastického, leckdy neslušného děje líbilo se lidu i to, že si herci dovoľovali extempore kritizovat současné politické poměry. Také atellána se ještě udržovala na jevišti.

2. Pantomimos. Příčin, proč upadly vyšší druhy dramatu, bylo několik. Předně vskutku nebylo velkých dramatických talentů. Za druhé poskytovaly hry v cirku širokým davům dráždivější podívané. A za třetí principát sám přispěl k rozkladu dramatické poezie. Maecenas byl z osobních důvodů vášnivým příznivcem pantomimu a svedl k té zálibě i Augusta, jenž takové zábavy podporoval také z politických důvodů: lidé při nich zapomínali myslet na politiku. Ale utupoval se tak smysl pro ušlechtilou poezii.

Poněvadž obecnstvu nešlo tak o kus jako o hru hercovu, byly vybírány efektní výjevy z dramatu, hlavně monodie, jež herec recitoval nebo zpíval, zatímco tanečník němohrou předváděl příslušný výstup. V několik takových výstupů byla zhuštěna látka celého kusu; tanečník obyčejně představoval několik jednajících osob. Němohra bývala také doprovázena orchestrem a sborovými písněmi. Většinou byly voleny látky mytologické, a to hlavně tragické.

Pantomimos vešel brzo v oblibu u vyšších římských vrstev. Příčinili se o to herci **Pylades** z Kilikie a **Bathyllos** z Alexandrie. Tanečníci (pantomimové) dosáhli dokonalosti hodné obdivu. Ale smyslounou hrou značně přispívali k obecné zkáze mravů, působili neblaze na umělecký vkus obecnstva a ubíjeli v něm zájem o pravé umění.

2. EPIKA

Mladořímská básnická škola odkázala básníkům Augustovy doby techniku hellenistického epyllia. Také však působila tradice hellenistického eposu, a to mytologického a didaktického. K tomu přistoupil vliv klasického řeckého eposu a archaické římské epiky. Byla tedy skládána epyllia, buď samostatná nebo spojená v souvislé epické celky (Ovidius), a rozsáhlé eposy. Významný krok učinil Vergilius, jenž užil pro epos techniku epyllia a mytologickému eposu dal národní ráz, spojiv jeho obsah s živou přítomností. I didaktická poezie se připíná k potřebám současného života, ale také volí abstrusní, jejichž básnickým zpracováním dokazuje autor svou

virtuozitu.

Za Augustova období působilo množství epiků, ale nad jiné vynikli dva: ze starší generace **Vergilius**, z mladší **Ovidius**.

VERGILIUS

1. Život. Vůdčím básníkem doby Augustovy byl **P.VERGILIUS MARO**. O jeho životě se nám zachovalo mnoho zpráv, ale jsou z velké části tak zmateny, že si z nich nelze učiniti jasný obraz o jednotlivostech.

Byl Severoital, což je významné pro jeho naturel i pro jeho příslušnost k mladořímské moderně. Větší část jeho života spadá do čtyř posledních desetiletí republiky. Narodil se r.70 v Andech nedaleko Mantuy z venkovských rodičů, snad prostých, ale dost zámožných, aby mu mohli popřát vyššího vzdělání. Studoval nejprve v Kremoně a Miláně, později v Římě. Tam přišel asi r.52. Poněvadž byl nepevného zdraví, slabého hlasu a ostýchavý, nelákala ho veřejná dráha, na niž se rétorikou připravoval. Oddával se filozofii, v níž ho vyučoval epikurovec Siron, a cítil sklon k básnictví. Za svého pobytu v Římě se přiklonil k mladořímským básníkům a skládal svěží lyrické a satirické básně, maje vzorem Catulla, tehdy již mrtvého. Vzbudil svými básnickými pokusy velkou pozornost a získal si několik významných příznivců. Náleželi k nim dva Severoitalové, právník P.Alfenus Varus a elegik C.Cornelius Gallus, důvěrný přítel Octavianův, i známý vojevůdce, státník a spisovatel C.Asinius Pollio.

Po srážce republikánů u Filipp (42) byly v severní Itálii r.41 konfiskovány pozemky měst, která držela s vrahy Caesarovými, aby byly přiděleny vysloužilcům triumvirů. Při té příležitosti byl i Vergilius s rodiči vypuzen z rodného statku, ležícího na území, které původně nemělo být zabráno. Pomocí vlivných přátel, hlavně Polliona, i samého Octaviana byla tato křivda napravena: buď byl statek básníkovi vrácen, nebo zaň dostal náhradu. Později už nežil v Předalpské Gallii; většinou pobýval ve střední Itálii.

Styk s členy mladořímské školy přivedl ho k studiu hellenistické poezie. Jako oni pěstoval epyllion. Mimoto byl syn venkova zlákan idylami básníka Theokrita a jeho řeckých napodobitelů. Pod jejich vlivem vznikla v letech 41-39 sbírka jeho Bukolik. Tyto básně mu získaly přízeň C.Cilnia Maecenata, k němuž ho patrně uvedl básník L.Varius Rufus; a skrze Maecenata sblížil se i s Octavianem. Oba příznivci mu zabezpečili bezstarostný život. Básník měl dům na Esquilině a statek u Noly.

Vergiliův poměr k Maecenatovi stal se brzy velmi srdečným. R.38 mu spolu v Variem doporučil Horatia, s nímž žil až do smrti v důvěrném přátelství. Také ostatní členové Maecenatova kroužku si ho vážili jako svého vůdce a milovali jej. Maecenas i Octavianus Augustus, jenž udržoval s básníkem čilé styky osobní i písemné, podněcovali ho k další činnosti.

Dvacet roků klidného života po vydání Bukolik bylo vyplněno rozsáhlým studiem řecké i římské literatury a uměleckým zráním, za něhož vznikla dvě hlavní Vergiliova díla. Maecenas ho vybídl, aby složil didaktický epos o zemědělství. Tento námět přivedl básníka ke klasikovi řeckého didaktického eposu Hesiodovi, oblíbenému i u hellenistických básníků; ale bližším a vydatnějším vzorem mu byli didaktikové hellenističtí. Výsledkem asi osmileté činnosti byl

epos Georgica. Již tímto eposem postavil se Vergilius do služeb restauračních snah Octavianových, k nimž náleželo i úsilí o povznesení římského zemědělství, a umělecky sloučil prvky hellenistické poezie s prvky řecké poezie klasické i poezie římské. V míře ještě větší provedl oboje v mytologickém eposu Aeneidě, jež prý vznikla z podnětu Augustova. V ní změřil básník své síly s Homérem a dovršil tak svůj vývoj směřující ke klasicizmu, arci přes básníky hellenistické a přes archaickou poezii římskou.

O Aeneidě pracoval Vergilius od r.29. Neměla ještě konečné podoby, když se r.19 rozhodl navštívit Řecko a M.Asii. Chtěl cestovat a pod vlivem dojmů získaných na památné řecké půdě dokončit Aeneidu. Doplnul však jen do Athén. Tam se setkal s Augustem a chtěl se s ním vrátit do Říma. Před odplutím onemocněl, za plavby se nemoc zhoršila, a krátce po přistání v Brundisiu básník zemřel. Pohřben byl v Neapoli, kterou velice miloval.

Postavy byl Vergilius vysoké, snědé pleti a venkovských rysů obličeje. Velmi často churavěl. Povahově byl jemný, citově založený a skromný. Ženat nebyl. Pro plachost, společenskou neobratnost a ostýchavost se stranil lidí. Miloval venkovskou samotu; proto nejraději pobýval na statku u Noly a v Neapoli. Pracoval velmi pomalu, stále opravoval a piloval, ne snad z nedostatku tvůrčích schopností, nýbrž proto, že měl vysoké umělecké cíle a chtěl se jim pečlivou prací co nejvíce přiblížit. V tom byl svědomitým žákem básníků hellenistických a mladořímských. O jeho vyspělé autokritice svědčí i to, že si před smrtí přál, aby nebyla Aeneis uveřejňována. Ale z Augustova příkazu ji vydali Vergiliovi přátelé L.Varius a Plotius Tucca celkem tak, jak ji básník nehotovou zanechal.

2.Appendix Vergiliana. Tak se označuje soubor drobných i větších básní, které byly v starém a středním věku přičítány Vergiliovi a kladeny do jeho mladých let. O jejich pravosti se stále vede spor. Některé zřejmě od Vergilia nepocházejí, o jiných to nelze s jistotou tvrdit, jiné konečně Vergilius bezpochyby vskutku napsal. Ale celkem je mezi nimi pravých výtvorů jen málo.

Nevelká sbírka zvaná Catalepton (Drobnosti; z řec. leptos = drobný, nepatrný) obsahuje drobné básně psané lyrickými rozměry a elegickými distichy. Většina z nich nepochybně pochází od Vergilia. Jsou to ohlasy jeho studií, životních zkušeností z mládí, lásky i nenávisti. Vergilius se tu pohybuje v okruhu Catullovy lyriky. Sám ty drobnosti nevydal; byly sebrány až po jeho smrti. Jsou velmi cenné pro poznání básnických začátků i jeho lidské osobnosti.

Proti nim stojí několik rozsáhlejších básní. Z těch lze pokládati za mladický výtvor Vergiliův epyllion Culex (Komár). Vypráví se v něm, jak komár štípnutím zachránil spícího pastýře před hadem, ale sám byl přitom zabit. Je to zpracování nevalně cenné hellenistické předlohy.

Ostatní básně nepocházejí od Vergilia, ale některé z nich jsou pozoruhodné a půvabné. Tak se vypráví v epylliu Ciris o tom, jak Scylla z lásky zradila Minoovi svého otce, megarského krále Nisa, a byla proměněna v jakéhosi mořského ptáka zvaného ciris. Dvě idyly Dirae (Kletby) a Lydia obsahují kletby kohosi, komu zabrali veteráni statek, a nářky nad odloučením od milenky. Realistická idyla Moretum předvádí s názornou drobnomalbou prostého rolníka, jenž si ráno před odchodem na pole připravuje zvláštní pokrm ze zeleniny zvaný moretum a chléb. V elegii Copa (Krčmářka) zve krčmářka, tančící před vchodem krčmy, pocestného dovnitř. Nejrozsáhlejší je didaktická báseň Aetna, obsahující výklad sopečné činnosti. - Téměř všechny básně sloučené v Přídavku vznikly za klasického období, a to většinou podle hellenistických předloh.

3.Bucolica. R.39 uveřejnil Vergilius sbírku deseti menších básní, které už předtím jednotlivě kolovaly v kruhu básnickových známých. Dal jim název Bucolica, tj. Pastýřské písně. Jsou to idyly.

I.Meliboeus opouští se stádem koz svůj domov, z něhož byl vojáky vypuzen, zatímco si Tityrus hoví v stínu stromu a těší se z majetku, jenž mu byl přízni božského jinocha uchován. - II.Corydon nařká v písni nad svou marnou láskou k sličnému Alexidovi. - III.Dva pastýři Menalcas a Damoetas se škádlí, potom se snaží za soudcování Palaemonova střídavými popěvkami se navzájem předstihnouti. Zápas se skončí nerozhodně. - IV. Za konzulátu Pollionova, jemuž je báseň věnována, má se zrodit syn, jenž přivede nový zlatý věk a bude přijat na

nebe. - V. Pastýři Menalcas a Mopsus závodí písněmi. Onen zpívá o smrti mýtického pastýře Daphnida, tento oslavuje jeho nanebevzetí. - VI. Silen zajatý pastýři je nucen vykoupiti se na svobodu rozmanitými písněmi. Báseň je věnována Alfenovi Varovi. - VII. Meliboeus reprodukuje střídavý zpěv, kterým závodili za jeho soudcování Corydon a Thyrsis; onen zvítězil. - VIII. Damon zpívá o nešťastné lásce pastýře Mopsa, jehož milenka zradila; Alphisiboeus předvádí zpěv dívky, která si čarami přiláká do domu z města svého miláčka Daphnida. Báseň je věnována Pollionovi. - IX. Moeris, pastýř Menalcův, a Lycidas recitují části Menalcových písní, vzpomínajíce marné jeho snahy uchránit pozemky před veterány. Varovi a Octavianovi se dostává chvály. - X. Útěšná píseň pro Cornelia Galla, trpícího nevěrou milenčinou.

Těmito básněmi, k nimž ho asi podnítl Pollio, uvedl Vergilius do římské literatury poslední básnický druh, který vytvořili Řekové. Jeho klasika Theokrita Vergilius zpočátku dosti věrně napodobil v situacích, motivech i ve slovním výrazu, ačkoli nikdy nebyl pouhým překladatelem. Časem ovládl obsah a básnickou techniku řecké idyly tak, že dovedl s jejími motivy zacházeti zcela samostatně a spojovat je s náměty ze současného římského života. To ukazuje zejména id. I a IX, v nichž smísl s bukolickými motivy trpké zkušenosti severoitalských rolníků postižených konfiskací pozemků, a id. IV, jejímž pozadím je zoufalá skutečnost bratrovražedných bojů a pro niž vůbec není řeckého vzoru.

Proti svému hlavnímu vzoru Theokritovi pozměnil Vergilius i znaky idyly. Převzal její techniku, vyznačující se sloučením žvlu lyrického s epickým a zejména dramatizací obsahu lyrického (carmen amoebaeum, versus alterni). Kdežto však Theokritos čerpal ze života venkovského vůbec (rolníci, pastýři, rybáři) i městského, omezil se Vergilius toliko na několik námětů z života pastýřského. Z deseti básní sloučených do sbírky jen polovička jsou skutečné idyly. Pokud v ostatních básních vystupují pastýři, jsou to postavy alegorické; především se sám básník objevuje v masce pastýře (např. v id. I jako Tityrus). Jiné básně konečně mají jen bukolický kolorit a časový obsah. I pastýři pravých idyl v svých řečech nejednou vybočují z úzkého obzoru skutečných pastýřů. Rozhojnil tedy Vergilius alegorický živel, vnesený do idyly již Theokritem. Pastýři jeho jsou méně přirození, také vážnější a zralejší a mají živý zájem o současný život. Příroda, k níž má básník vřelý vztah, je buď krajina Velkého Řecka, zvláště sicilská, nebo italská, nebo je to dokonce idealizovaná Arkadie, vlast boha pastýřů Pana.

Uvedení idyly do římské literatury odpovídalo romantickým sklonům doby, ale změny, které Vergilius provedl, nebyly umělecky šťastné. V eklogách se nepřirozeně mísí různorodé žvly. To zaviňuje nezřídka mlhavost představ, ba i nesrozumitelnost obsahu, kromě toho také neživotnost některých pastýřských postav. Zato vynikají eklogy uměním buditi náladu a lahodou verše.

Nejvíce proslavila Vergilia IV. ekloga. Křesťané ji chápali jako proroctví Ježíšova zrození. Vskutku je patrně ohlasem mesiášských orientálních proroctví, jež se tehdy šířila světem.

4. Georgica. Maecenas a snad i Octavianus podněcovali básníka, jenž chtěl zkusiti své síly na větším díle, k tomu, aby opěval rolnictví. Římské zemědělství od II. stol. upadalo. Kolonizací veteránů se měl vytvořit nový rolnický stav a Římané měli být vedeni k někdejší chloubě svých předků, k práci na poli. Vergilius složil rozsáhlou didaktickou báseň Georgica o 4 zpěvech; dokončil ji r. 30/29 a věnoval Maecenatovi. Zpracoval v ní básnický obdělávání polí, vinařství, chov dobytka a včelařství.

Zp. I: Po krátkém věnování a dispozici díla vypráví básník, které práce je třeba během roku konati na poli a v hospodářství. Rolnictví je těžké. Iuppiter znesnadnil lidskou práci, aby tak přiměl lidstvo k vynalézavosti a k pokroku. Pro zdar práce je třeba zbožnosti. Také znamená a předzvěsti je dbáti. Že mají význam, ukázaly předzvěsti smrti Caesarovy. Kniha se končí modlitbou za blaho Octavianovo.

Zp. II: Vykládáje o různých druzích stromů, jež si žádají různého ošetřování i různé půdy, básník velebí Itálii

jako zemi plodinami i stromy požehnanou. Podrobněji pak probírá pěstování vinné révy a končí chválou venkovského života.

Zp.III: Na počátku slibuje básník Octavianovi epickou báseň. Potom vykládá o chovu dobytka, u vysokého dává přednost koni, u malého ovci. Výklad je zpestřen mj. líčením zápasu dvou býků o sličnou kravku, líčením života Seveřanů a rozsáhlejší vložkou o dobytčím moru v Noriku.

Zp.IV: Pomíjí chov drůbeže, vykládá básník o pěstování včel; líčí jejich spořádaný stát, práci a život. Zahradnictví se jen letmo dotýká v epizodě o starém zahradníkovi tarentském. Následuje pak rozsáhlé vyprávění o pastýři Aristaeovi, jenž prý prvý získal roj včel z tlející mrtvolky skotu. Do vyprávění je vpletena báje o Orfeovi a Eurydice. Krátkým epilogem se dílo končí.

Bylo by omylem domnívat se, že Vergilius složil Georgica pro poučení rolníků. Jeho dílo má jednak význam etický - chce básnickým zpracováním dodat předmětu své básně vznešenosti a získati mu přátele -, jednak ryze umělecký. Vyžadovalo velkého umění látku v podstatě zcela prozaickou vyjádřiti básnicky. To byly dva hlavní cíle básnickovy, jak vysvítá i z toho, že množství důležitých věcí vynechal, a přitom téměř polovici svého díla vyplnil drobnějšími a rozsáhlejšími vložkami, které jsou bezpředmětné pro praktické poučení, zato však zvyšují básnický obsah díla i jeho etickou náplň (vlastenecké velebení Itálie, chvála rolnictví, práce vůdkyní pokroku aj.).

Omyl je také souditi, že básník přednáší své vlastní zkušenosti. Dojista z pobytu na venkově leccos znal, ale všechno jeho vědění uplatňované v básni zakládá se na knižní učenosti. Vergilius prostudoval rozsáhlou odbornou literaturu řeckou i římskou. Hlavním pramenem mu byl Varronův spis De re rustica, jenž právě tehdy vyšel. Vedle toho však znal i obdobný spis Catonův a četné řecké spisy. Lze např. pozorovati, že pro jednotlivosti užíval výkladů Xenofontova Oikonomiku, Theofrastových děl botanických a Živočichopisu Aristotela, nehledíc na jiná známá i neznámá díla odborná. Vergilius byl poeta doctus.

Kromě těchto věcných pramenů užíval i četných básnických děl, jež mu byly vzorem pro básnické zpracování látky a pro básnickou dikci. Z některých čerpal i věcné poučení. Podle rodiště Hesiodova Askry nazývá svou báseň Ascraeum carmen; ale Hesiodova báseň Práce a dni mu mohla poskytnout celkem velmi málo. Více nepochybně čerpal z hellenistických didaktických eposů, tak z Nikandrových básní Georgika a Melissurgika a z Aratových Fainomen. Jako básnické vzory mu, pokud víme, nejvíce přispěli Homér, Lucretius a Catullus.

Věcné prozaické prameny dodaly Vergiliovi jen hrubý materiál. Ale jeho dílu neubírá ceny ani závislost na básnických vzorech. Vergiliova Georgica jsou výtvar osobitý a nad jiné krásný.

Vergilius projevuje hluboký smysl pro přírodu, vycitíuje nesmírný život vesmíru a koří se mu zbožně. K rolnictví lne upřímnou láskou. Živí lidstvo a poskytuje mu nejčistších radostí. Uchovává na zemi zlatý věk i s jeho patriarchálním štěstím a ctnostmi. Dalo Římanům sílu a velikost. Proto se také básník láskyplně sklání k prostému, těžce pracujícímu venkovanovi a má vřelý cit i pro němou tvář, která mu v jeho díle přispívá.

Toto cítění posvěcuje takřka každý básníkův verš a povznáší jej vysoko nad všednost toho, o čem jedná, dodává mu vznešené výmluvnosti, která vše poetizuje, a výrazné plastičnosti. K tomu přistupuje plnost básnických obrazů a přirovnání, vybraná, jadrná dikce a verš rytmicky i zvukově neobyčejně vytříbený. My pocitujeme nejmocněji kouzlo básníkovy umění ve vložkách, poněvadž je didaktická poezie našemu cítění cizí. Ale právem jsou Georgica

pokládána za nejdokonalejší dílo Vergiliovo a snad nejdokonalejší báseň římské literatury.

5. Aeneis. Když Vergilius poznal, že se Augustus stal zachráncem říše a vážně usiluje o její obrodu, byl ochoten opěvati ho epickou skladbou. Ale jemný lidský a umělecký cit ho zrazoval od vyprávění činů samotného Augusta. Rozhodl se jíti cestou Enniovou a oslaviti římskou minulost. To bylo opět ve shodě s duchem doby i reformním úsilím Augustovým, obracejícím pozornost Římanů na slavnou minulost, na odkaz předků a jejich ctnosti, které učinily Řím mocným.

I zvolil si Vergilius - patrně na podnět Augustův - za předmět svého eposu počátky římského národa v Itálii. Ty byly v pověstech spojeny s pádem Troje a s bájným řeckým dávnověkem. Aeneas (řec. Aineias), v Homérově Iliadě jeden z Trojanů, známý hlavně svou zbožností, syn Anchisův z bohyně Venuše (Afrodity), byl v mladších pověstech, které byly hlavně dílem řeckých historiků, zakladatelem římského panství v Latii, kam prý přenesl z Troje domácí bůžky. Přítomná doba, za níž se vyvrcholila římská moc, připadala Římanům jako dovršení vývoje započatého Aeneou, a jeho dovršitelem byl Caesar Augustus, příslušník julského rodu, jenž odvozoval svůj původ od Iula (Ascania), syna a nástupce Aeneova. Tak mohl Vergilius básnickým vylíčením osudů Aeneových oslaviti římský národ i julskou dynastii a s ní samotného Augusta.

Podle hlavního hrdiny nazval básník své dílo Aeneis (báseň o Aeneovi).

6. Obsah Aeneidy se dělí na dvě hlavní části. V první (zp. I.-VI.) se vypráví o Aeneově cestě do Itálie, v druhé (zp. VII.-XII.) o jeho bojích v Latii.

A. Básník chce opěvovati muže, jehož štvál světem Iunonin hněv, a jeho boje o novou otčinu. Sedmého roku po dobytí Troje plaví se Aeneas od Sicílie k Itálii, je však bouří zahnán ke Kartagině. Ochráncyně a matka Aeneova Venuše vymůže od Iova, aby skrze Mercuria připravil Aeneovi přátelské přijetí u kartaginské královny Didony; způsobí dokonce, že se Dido do hrdiny zamiluje. Při hostině ho královna vyzve, aby vyprávěl o svých osudech. (I.) - Vyprávění Aeneovo. (II.-III.) Trojané se dali oklamati Řeky, vtáhli do hradeb dřevěného koně s ukrytými bojovníky a byli v noci ve spánku přepadeni. Rozzuřil se boj zvláště v Priamově paláci; Priamus byl zabit. Aeneas, probuzený zjevením Hektora ve snách, účastní se také bojů, ale Trojané podléhají a hrdina se na podnět Venuše vybere s otcem Anchisem, synem Ascaniem (Iulem) a chotí Creusou na útek. Creusa se cestou z dobytého města ztratí. (II.) - Uprchlíci z Troje, usazení pod horou Idou, vyplují na dvaceti korábech pod vedením Aeneovým hledati nové vlasti. Řídí se věštbami. Ty je vedou z Thrakie na Delos, na Krétu, na Strofady a konečně do Epeiru. Tam jim věštec Helenus podá bezpečnější zprávy o budoucnosti. Podle nich plují kolem Sicílie do západní Itálie. Po přistání u Drepana zemře Anchises. Na další cestě do Itálie zahnal je bouře k Africe. (III.) - Iuno, chtějí upoutat Aeneu v Africe, smluví se s Venuší o manželském svazku Aeneově a Didonině. Vskutku k němu dojde, ale Venuše ví, že Aeneas musí naplnit své poslání dané sudbou. Za krátký čas vyzve Iuppiter Aeneu k další cestě a on poslechne. Dido prokleje věrolomného cizince a usmrtí se. (IV.) - Trojané jsou bouří přinuceni znovu přistáti u záp. Sicílie. Tam oslaví hrami výročí smrti Anchisovy. Z podnětu Iunonina zapálí trojské ženy lodí, nechtějice se dále plavit; několik lodí shoří. Aeneas usídli nebojovnou část Trojanů na Eryku a v nově založené Acestor (Segestě) a plaví se klidně do Kum. Cestou zahyne kormidelník Palinurus (V.) - Podle věštby navštíví Aeneas se Sibyllou Deiphobou podsvětí. Na Charonově lodičce se dostanou do vlastního sídla mrtvých. V první části jsou mimo Cerbera duše malých dětí, lidí nevinně odsouzených, sebevrahů z lásky (je tam i Dido) a hrdinů padlých v boji. Do Tartaru, sídla zavržených, Aeneas nesmí, ale Sibylla jej o něm poučí. Konečně přijdou do sídla blažených, kde se Aeneas setká s otcem Anchisem. Ten ho poučí o posmrtném životě, ukáže mu duše, které se mají vtělit do příštích vynikajících mužů Říma, mezi nimi Augusta, a předpovídá boje, které Aeneas musí podstoupiti. Branou Spánku vrátí se hrdina na svět a plaví se dále. (VI.)

B. Kolem Caiety a Circejí pluje Aeneas do Latia. V Laurentu vládne král Latinus, ten nabídne Aeneovi ruku své dcery Lavinie. Ale Iuno poštvá choť Latinovu Amatu a krále Rutulů Turna, jenž chtěl Lavinii za manželku, proti Trojanům. Přes odpor Latinův je vypověděna válka. (VII.) - Aeneas hledá pomoci u Euandra, jenž přišel z Arkadie a usadil se na Pallanteu (příští Palatin); dostane od něho 400 jezdců, jimž velí Euandrov syn Pallas. Dále chce získati za spojence Etrusky, kteří se vzbouřili proti svému králi Mezentiovi; ten se přidal k Turnovi. Na

cestě k Etruskům odevzdá Venuše Aeneovi nádherné zbraně ukuté Vulcanem. Na štítě jsou vyobrazeny slavné činy z příštích dějin římského národa až po bitvu u Aktia. (VIII.) - Za Aeneovy nepřítomnosti Turnus na popud Iunonin zle doléhá na trojský tábor. Dva mladí přátelé Nisus a Euryalus učiní pokus uniknouti z tábora a vyhledati Aeneu, ale jsou nepřáteli dopadeni a usmrceni. Druhého dne vnikne Turnus až do Trojského tábora, ale byv na Jovův rozkaz Iunonou opuštěn, musí utéci a jen stěží se zachrání. Tehdy se poprvé vyznamenal mladičkář Ascanius. (IX.) - Aeneas uzavře spojenectví s Etrusky a vrací se na pomoc svému stísněnému táboru. Turnus zabije v boji Pallanta, ale Latinové se svými spojenci jsou poraženi; Turnus vyvázne jen s přispěním Iunoniným. Mezentius a jeho syn Lausus padnou. (X.) - Aeneas druhého dne oslavuje vítězství, Pallantovu mrtvolu pošle s čestným průvodem k otci. Je uzavřeno příměří k pohřbení padlých. Nálada Latinů se obrací proti Turnovi; ten se rozhodne ukončit válku soubojem s Aeneou. Zatím však Trojané přitáhnou k Laurentu. V jízdě boji padne královna Volská Camilla. Trojané se utáboří u města. (XI.) - O výsledku války se má rozhodnouti soubojem mezi Turnem a Aeneou, proto obě strany uzavřou smlouvu. Ale na podnět Iunonin svede Iuturna, sestra Turnova, Rutuly k boji. Aeneas je raněn, ale Venuší vyléčen, a Trojané útočí na město. Iuturna zdržuje svého bratra od boje, zatímco ho Aeneas hledá. Iuppiter přemluví Iunonu, aby se poddala osudu a nechránila Turna. Turnus se dostaví k souboji a Aeneas ho usmrtí. (XII.)

7. Charakteristika Aeneidy Ani při skládání tohoto díla nevycházela Vergiliova činnost jen z tvůrčí básnické fantazie; byla plodem pilného studia a rozvážného intelektu. Básník si především musel snést látku z četných pramenů, prozaických i básnických, vybrati, co by se mu hodilo, a všechno roztřídit, aby vznikl jednotný celek. Pro vylíčení pádu Troje a bloudění Aeneovo měl látky mnoho; zato skromné byly zprávy o pobytu Aeneově v Latii. Byl tedy nucen omezovat se v první části básně, kdežto pro druhou část musel shánět látku, která by Aeneovu příchodu do Latie dodala dějové plnosti a dějinného významu. Učeným studiem, v němž mu vydatně napomáhaly starožitnické práce Varronovy, dobral se poznání římského dávnověku, a poznatky o národnostních, kulturních a náboženských poměrech starých časů dovedl proměnit v živý básnický obraz dávnověkého Latie, do něhož zasadil děj své básně, vykombinovaný ze skrovných náznaků pověstí.

Proti skladatelům homérských eposů, v jejichž výtvořech, široce plynoucích, se obrazí mohutná fantazie a tvůrčí radost, byl tedy Vergilius básník-učenec. Rozumový podklad jeho tvorby se jeví i v tom, že složil svou Aeneidu nejprve prózou a teprve potom ji zpracovával verši, vybíraje si podle nálady jednotlivé partie z různých částí své skladby, ty pak spájel v celé zpěvy, látkově jednotné a uzavřené. Vytvářel tak v duchu hellenistické epiky kratší výpravné celky, epyllia, ale látkově souvisící a řadící se podle pojatého plánu v uzavřenou rozsáhlou epickou skladbu. Pracoval velmi pomalu, měnil, opravoval jednotlivosti, pečlivě vybíral výraz a piloval. Je to tedy po každé stránce typ básníka tvořícího vědomě a s rozumem.

Ale to vše není příznakem fantazie snad příliš chudé, třeba je jisto, že Vergilius jako většina Římanů mnoho představitosti neměl. Zvláštní ráz jeho tvorby má i hlubší podklad: je podmíněn přísnou uměleckou kázní. Ta nepřipouštěla fantazii k nespoutanému rozletu. Po vzoru hellenistických básníků nezpíval Vergilius o ničem, co nebylo dosvědčeno, a i z toho vybíral jen podstatné věci, bránil tomu, aby se děj básně nerozběhl příliš do šířky a do délky. Aeneis napodobí obsahem prvních šesti zpěvů Odysseie, druhou polovicí Iliadu. Obě tyto řecké básně mají dohromady 48 zpěvů; Vergilius se omezil na 12 zpěvů. Vyprávění Aeneovo u Didony je obdobou Odysseova vyprávění u krále Fakiů Alkinoia: toto zabírá čtyři zpěvy, Aeneovo toliko dva (II. a III.). Vergilius se vyhýbal odbočkám, zhušťoval děj, vedený v jednotné linii a pevně učeněný. Promyšlená stavba je vůbec jednou z hlavních předností Aeneidy. Poněvadž ovšem pracoval úryvkovitě a nemohl dílu dáti konečnou podobu, o čemž svědčí i neúplné verše, vyskytuje se v Aeneidě dosti stop neucelenosti. Ale přes tuto nehotovost je Aeneis jednotné a uzavřené umělecké dílo.

Vergilius složil mytologický epos, a bylo samozřejmé, že si obral za vzor homérské eposy.

Napodobil je v celku i v podrobnostech.

Bloudění Aeneovo je protějškem bloudění Odysseova, boje v Latii jsou protějškem bojů před Trojí. Básník předvádí poslední úsek Aeneových cest, s dřívějšími osudy seznamujeme se dodatečně z Aeneova vyprávění; tak je tomu i v Odysseii. Aeneas oslavuje zemřelého otce sportovními hrami jako Achilleus Hektora. Nisus a Euryalus podnikají noční výpravu jako Diomedes a Odysseus v Iliadě; Aeneův štít zrobený Vulcanem je ohlasem Achilleova štítu zhotoveného Hefaistem. Jako u Homéra proplétá se v Aeneidě jednání bohů s osudy smrtelníků. Nesčetné jsou drobnější situace, skupiny veršů i jednotlivé verše a obraty, v nichž závisí Vergilius na homérských básních. Tyto rozmanité shody byly básníkovi již jeho starověkými karateli vytýkány a dodnes bývá proto odsuzován.

U Vergilia však nejde o pouhé napodobení, nýbrž o měření sil, o umělecký zápas směřující k tomu, aby na základě staré epické tradice vzniklo nové dílo odpovídající duchu doby a duchu římského národa. Vergilius také neulpěl na tradici homérské epiky; vytěžil mnoho i z dalšího vývoje řecké epiky, zejména z epiky hellenistické. Z ní převzal do svého eposu nové konstruktivní prvky, např. erotiku, popis uměleckých děl, umělecké využití odborných poznatků z astronomie, přírodních věd, národopisu, zeměpisu aj. U hellenistických básníků a u jejich mladořímských následovatelů učil se umění kouti krásné verše. Byl také žákem starších římských epiků, čerpal z Naevia a Ennia, jejichž poezie byla spjata s římským životem a podložena národní ideou. Ti přispěli k tomu, aby se stal Vergilius národním epikem, a spolu s Lucretiem ho učili vznešené básnické mluvě.

Je tedy Vergiliova Aeneis výsledkem dlouholetého vývoje epické tradice řecko-římské a vědomého úsilí korunovati tento vývoj. Je pravda, že v tom uměleckém zápase Vergilius nejednou podléhá; neměl geniality homérských pěvců. Ale přispěl k vývoji epiky kladnými hodnotami, které ho zvláště mravně povyšují nad jejich uměleckou genialitu. Většina toho, co převzal z homérských básní, shoduje se s předlohami jen vnějškově - duch je jiný.

Bloudění Odysseovo je víceméně náhodné, cítíme z něho radost z dobrodružství, z poznávání neznámých krajů a lidí. Aeneas bloudě světem jde za velkým posláním a jednotlivá místa, na která přichází, mají za úkol poučovat ho stále zevrubněji, kde jest jeho neznámý cíl předpověděný věštbou. Odyssea pudí zvědavost; Aeneas plní vyšší příkazy. Řekové prolévají před Trojí krev pro krásnou ženu, pro ni zabíjí Achilleus Hektora, pro jinou krásnou ženu se znesváří s Agamemnonem. Aeneas pro svou povinnost opouští krásnou ženu i království a v Latii bojuje o zaslíbenou novou vlast. Odysseovo rozmlouvání se stíny mrtvých má účel ryze epický, kdežto Aeneova návštěva v podsvětí ideový: oslavit velikost římského národa. Podobně je tomu při výzdobě štítu Achilleova a Aeneova.

Tyto i jiné rozdíly ukazují, že římský básník přejaté motivy staré epiky naplnil novým vyšším obsahem. Tím se liší také od hellenistické epiky. Bozi, u Homéra zmocnění lidé se všemi lidskými slabostmi, byli u hellenistických básníků strženi z nebeské výše do realizmu všedního života. Vergilius se pokusil vtisknouti jim ráz mravních mocností a podložiti je římskou religiozitou. Nejpodstatněji se však odlišil také tím, že naplnil svůj mytologický epos nacionální ideou. Podepřel jej filozoficko-náboženským přesvědčením o boží prozřetelnosti, která již od prvopočátků určila římský národ k velkým věcem.

Ale nejen ideově, nýbrž i umělecky je Vergiliov epos dílo svérázné. V homérských eposech má hlavní úlohu vnější děj se vši bohatostí a pestrostí rozvíjený. Vergilius mnohem více upíná pozornost do nitra osob, předvádí jejich úvahy a city, podle nichž zařizují své jednání. Vyhýbá se časté změně místa a děje, kterou se zneklidňuje pásmo vyprávění. Zjednodušuje děj tak, že bývá jeho nositelem zpravidla jen jedna osoba. Zato však jej rád organizuje jako dramatik, aby dosahoval co nejmocnějších účinků. Zvláště účinně působí překvapující obraty. Miluje vzrušené scény, patetické výjevy, prudké projevy afektů, jeho cílem je působit na posluchačův cit, a tomu účelu obětuje leckdy i jasnost podání. S tímto rázem básně se shoduje

také vybraná mluva, stupňovaná ukázněnou rétorikou, archaizmy, smělými obraty, básnickými i zvukovými ozdobami, a pevný slavnostní verš.

Charaktery jednajících osob jsou z velké části dílem Vergiliovým, a celkem nejsou šťastné. V Aeneovi se pokusil sloučiti vytrvalost Odysseovu a odvahu Achilleovu, ale nezdařilo se mu to. Hlavním znakem Aeneovým je pietas (v nejširším významu, ale především je Aeneas zbožný). Měl to být idealizovaný typ předáka římského, ztělesňující všechny starořímské ctnosti. Ale určení dané osudem, jehož vůli Aeneas vykonává, odsuzuje ho ke značné pasivitě, a třeba uznáváme mravní sílu jeho pokorné oddanosti do vůle boží, cítíme, že se stává plným člověkem teprve v druhém dílu básně, kde se k jeho pietas připojuje virtus. Bylo-li opravdu v intencích básnickových vylíčiti růst charakteru hrdinova, byla by to velká zásluha - v řecké epice nic takového není. Ostatní jednající osoby většinou nemají určitých individuálních rysů. Ze založení básníka, duše citově něžné a čisté, vyplývá, že se mu lépe vydařily postavy trpících žen. Dido, krásná a veliká v své lásce i zoufalství, je nejlepší výtvar celého básně.

8. Význam Vergiliův. Svou Aeneidou dal Vergilius Římanům epos opravdu národní. Obrazily se v něm slavné počátky římské historie s mohutnými náznaky celé velikosti vyvoleného národa, s jeho náboženstvím, zvyky a mravy, s jeho pověstmi a legendami, s jeho ctnostmi ztělesněnými v postavě hlavního hrdiny a projevovanými i vedlejšími postavami básně. Bylo to dílo přes některé vady klasicky krásné, mistrnou kresbou lidských citů dojmající srdce a uměleckými půvaby lahodící krasocitu.

Není tedy divu, že se stal Vergilius velmi brzo římským národním básníkem, jenž zastínil slávu Enniovu. Jeho Aeneis se stala takřka římskou biblí, jeho díla byla čítána ve školách a horlivě vykládána. Dodnes máme zachováno několik spisů z císařské doby, v nichž je využito vši učené práce vynaložené na všestranný výklad Vergiliových básní. Z nich je nejcennější komentář, který složil gramatik IV. stol. n.l. Servius. Pro římskou vzdělanost měl Vergilius podobný ústřední význam jako pro Řeky Homéros. Současní i pozdější epikové a idylikové ho napodobili. Pozdní veršotepci sešivali dokonce z jeho veršů nebo částí veršů nové básně (tzv. centones), parafrázovali výjevy z jeho Aeneidy, skládali veršované obsahy jeho děl. Zbožná úcta k velkému básníkovi vedla tak daleko, že byla jeho díla vykládána i alegoricky a z jeho veršů se věštilo.

Osobnost básníka byla opřádána četnými pověstmi, jeho životopis byl obohacován o historiky vysouzené z některých míst jeho básní anebo čerpané z fantazie. Dokladem toho jsou dosud zachované životopisy Vergiliovy.

Křesťanství a střední i nový věk zdědilo tuto zálibu ve Vergiliově, tím spíše, že v něm byl spatřován hlasatel Kristova příští. Jeho básně byly v kláštrech horlivě opisovány, dokonce i ilustrovány; takové starobylé rukopisy s ilustracemi se zachovaly. Byl i nadále školním autorem. Fantazie středověká rozprávěla o něm nové pověsti. V nich vystupuje jako mocný kouzelník ne nepodobný Faustovi, ale konající jen dobro. Pověsti ty pronikly i do širokých vrstev; v okolí Neapole si lid o něm dodnes vypráví.

Právě tak pokračoval i vliv Vergiliové poezie. Lze říci, že se všecka evropská epika středního a nového věku přímo nebo nepřímě zakládá na něm. Miloval a ctil ho zejména Dante, jenž si ho ve své Božské komedii učinil průvodcem po pekle a očištění. Renesanční epikové románští Ariosto (Zuřivý Roland), Tasso (Osvobozený Jeruzalém) a Camoens (Lusovci) byli velkými a samostatnými následovníky Vergiliovými. Také renesanční a rokoková selanka navázala na idyly Vergiliovy, nikoli Theokritovy. Humanistickým básníkům byl za všech dob vzorem a

pramenem poezie. Také na novověké výtvarné umění měly jeho básně značný vliv.

Blednout počala sláva i vliv Vergiliův s lepším poznáním homérských básní. Zástupci novohumanizmu (Lessing, Goethe, Humboldt, Winckelmann) dávali přednost originalitě a tvůrčí plnosti Homérovi a Vergilius v oceňování XIX.stol. klesl až na pouhého napodobitele. Teprve v novější době je opět spravedlivěji oceňován: nepřehlížejí se jeho vady, ale poznává se, co umění, krásy a ušlechtilosti tají se v jeho dílech. U románských národů nepozbyl úcty nikdy. A dvoutisící výročí básníkovy narození slavil r.1930 celý vzdělaný svět, vděčně vzpomínaje toho, zač je největšímu básníkovi Augustova věku zavázán.

Na českou vzdělanost měl Vergilius vliv nevelký. Působil jen nepřímo skrze západní předlohy na staročeskou epiku. Kosmas ho znal a miloval, znali ho i humanisté, ale k plodnému vlivu na českou poezii nedošlo. Jediný významnější vergiliovec byl slovenský básník Ján Hollý, jemuž byl Vergilius vzorem při skládání eposů a selanek. Jinak se objevují jen tu a tam menší ohlasy.

9. Menší epikové. Kromě Ovidia, o němž jest vyloženo při lyrice, působilo za Augustovy doby množství jiných epiků, příslušníků obojí básnické generace. Většinou se ubírali cestou, kterou ukázal Vergilius, a po jeho vzoru napodobili řecké mytologické eposy, oslavovali historickými eposy Augusta a skládali eposy didaktické. Z nich náleželi k Vergiliově družině L.Varius Rufus, jenž byl i epikem, a značně mladší Aemilius Macer, skladatel několika didaktických eposů. Množství epických básníků mladší generace náleželo ke kruhu Ovidiovu; vzdělávali hlavně bohatýrský epos v homérském stylu.

Známe podle jména anebo ze zlomků mnohé tyto básníky Augustova období, a to jistě nejsou všichni, kteří tehdy působili. Jejich díla právem zapadla. Ale jejich množství ukazuje, jak mnoho se tehdy čtlo v širších vzdělaných vrstvách, pro něž tito básníci psali.

3.LYRIKA

V lyrickém básnictví doby Augustovy rýsují se jasně dva směry. Jeden z nich, představovaný Horatiem, pěstuje písňovou lyriku, druhý elegii a epigram.

U písňové lyriky (meliky) není souvislost se starším vývojem dost jasná. Ale víme, že Laevius již v 1.pol. I.stol. napodobil řecká lyrická metra. Některá se objevují i u Catulla. Horatius, jenž asi byl v mládí také podnícen mladořímskou básnickou školou, mohl na tyto starší pokusy navázati. Ale velkorysý přenesení klasické řecké lyriky k Římanům byl jeho tvůrčí čin.

Jasněji vysvětluje souvislost s mladořímskou školou u epigramu a u elegie. Epigram byl u jejích zástupců s oblibou pěstován, jak ukazuje sbírka Catullova i mladické pokusy Vergiliovy. U elegie byl spojujícím článkem mezi mladořímskou školou a elegikou doby Augustovy elegik C.Cornelius Gallus, jenž slučoval prvky hellenistické a řecké klasické elegie. Jeho pokračovatelem byl Propertius a v mladší generaci skrze Propertia Ovidius. Tibullus stojí poněkud stranou tohoto vývoje.

Horatius pěstoval také tendenční poezii, iamby a satiru. V iambech byl původně blízek útočné poezii Catullově, ale k tomu u něho přistoupil vliv Archilochův. V satirách navázal na Lucilia, římského satirika doby archaické.

Poskytuje tedy lyrika Augustova období podobný obraz jako epika: prvky hellenistické, přejímané mladořímskými básníky, slučují se s prvky řecké klasické poezie a obraz je doplňován i vlivy římské poezie archaické.

HORATIUS

1. Život. Q.HORATIUS FLACCUS nebyl Říman a snad ani příslušník italského kmene. Pocházel z otce, který byl otrokem neznámého původu, byl propuštěn na svobodu a stal se výběrčím peněz při dražbách (executionum coactor) v jihoitalském městečku Venusii, ležícím

na rozhraní Lukanie a Apulie. Tam se narodil Horatius r.65 př.n.l. Půvabný horský kraj v něm probouzel vnímavost pro krásu přírody i radost ze života a podněcoval jeho přirozené umělecké nadání. Jeho otec se přes svůj otrocký původ cítil plně Římanem a přál si, aby se syn vzděláním vyrovnal nejlepšímu římskému šlechtici. Nespokojil se tím, čeho mu mohl poskytnout sám a provinciální škola venusijská: pronajal nevelký stateček, který měl ve Venusii, a přestěhoval se do Říma. Vychovatelem mu byl i nadále sám. Horatius zdědil po otci jadrnou povahu, bystrý pohled na život, zejména na jeho vady, a staromódní, ale věčně cenné mravní zásady. Chápeme, proč později vzpomíná s vřelým uznáním a s hrdostí svého otce, bývalého otroka: byl mu zavázán za vše, čím se stal. O matce se nedovídáme nic.

V Římě navštěvoval proslulou gramaticko-rétorskou školu L.Orbilii Pupilla. Zatímco studoval, bylo Caesarovými vítězstvími navždy rozhodnuto o osudu římské republiky. Horatius se tehdy patrně ideově stýkal s mladořímskou básnickou školou a byl odpůrcem samovlády jako čelní její příslušníci. R.45 odešel do Athén, aby studiem filozofie dokončil své vzdělání. Ale na jaře r.44 byl Caesar zavražděn. Na podzim téhož roku přišel do Athén M.Iunius Brutus, jeden z vrahů Caesarových, a vzbudil v tamější aristokratické římské mládeži nadšení pro římskou republiku. Horatius se dal také strhnouti, vstoupil do republikánského vojska a jako vojenský tribun se zúčastnil s Brutem tažení na Balkáně a v M.Asii. To zanechalo nejednu stopu v jeho pozdějších verších. Zažil i osudnou porážku republikánů u Filipp r.42 - a vystřízlivěl ze svého nadšení. Vyčkav všeobecné amnestie, vrátil se domů.

Otec mezitím zemřel a jeho stateček byl zabrán při konfiskaci půdy pro vysloužilce triumvirů. Aby měl z čeho žít, zakoupil si Horatius úřednické místo v státní účtárně (byl scriba quaestorius). Nespokojenost s životem a se současnými poměry a studium řecké poezie ho přivedlo k řeckému iambografovi Archilochovi. Začal podle jeho vzoru r.42 skládat útočné písně, pokračuje tak v tradici mladořímské školy. Rovněž římský satirik Lucilius měl na něho v té době silný vliv svými básněmi, které káraly vady římské společnosti. Byl jimi podněcen k výtvarům podobného obsahu, v nichž upíral pozornost na současné římské poměry. Zpočátku byl obsah a tón jeho básní osobní a útočný, jeho ironie řezavá, posměšek zraňující; ale čím dále tím více se mírnil. Výsledkem této jeho básnické činnosti byly sbírky **Iambi**, obsahující básně vzniklé v letech 42-30, vydané r.30, a dvě knihy satir označených jako **Sermones**, z nichž první vydal r.35, druhou r.30.

Ani v útočných písních ani v satirách nebyl Horatius hned v počátcích tak otevřený a bezohledný jako Archilochos a Lucilius, ba ani jako mladořímský lyrikové. Zejména si netroufal na triumviry. Je to pochopitelné: členové druhého triumvirátu neměli velkorysé shovívavosti Caesarovy, a Horatius ostatně mířil výše, nad osoby: šlo mu o nešťastný národ. Ale také životní jeho osudy působily na změnu tónu a obsahu jeho básní. Svou činností si získal četné přátele, zejména Vergilia, a životním štěstím se mu stalo důvěrné přátelství s Maecenatem. R.38 byl Vergiliem a Variem představen Maecenatovi; ten jej po krátké zkušební lhůtě přijal do své družiny a zamiloval si jej. Skrze něho seznámil se Horatius s četnými současnými literáty, s členy římské aristokracie i se samým Augustem. R.33 zajistil mu Maecenas skromný, ale klidný život darem nevelkého statku v Sabinsku. Syn venkova našel tu vhodné prostředí pro své otium. Vyplňoval je studiem a básněním, občas i prací na poli a v zahradě, besedami s několika svými otroky a prostými sousedy, jakož i návštěvami přátel z Říma, jež uctíval frugální hostinou, domorodým vínem a vtipnou zábavou. Říma se Horatius stále více stranil, trávil v něm jen zimu, kdy byl nucen plnit své společenské povinnosti.

Studium, život na venkově a přátelská družnost podněcovaly ho k četným básním příležitostným. Ale s pravým taktem dovedl si uchovat osobní nezávislost vůči všem, i vůči Maecenatovi a Augustovi. Nestal se dvorním básníkem v plném smyslu ani chvalořečníkem mocných tohoto světa. Nevyhověl naléhání svého příznivce, aby oslavil jako Vergilius Augusta a jeho rod, a s díky odmítl i místo tajemníka, jež mu u sebe nabízel Augustus. Jako bývalý republikán sledoval kriticky vývoj poměrů, aniž proto pozbyl vážnosti a náklonnosti svých vznešených přátel.

Již při skládání iambů zabočil na témata i metra písňové lyriky (meliky). Zaujali ho zejména aiolští lyrikové Alkaios a Sapfo a jejich následovník Ion Anakreon. Sapfo valně nechápal, ale Alkaia a Anakreonta si velmi oblíbil a jeho ctižádostí bylo uvést aiolskou píseň do římské lyriky. Ostatními řeckými lyriky klasické doby se patrně příliš nezabýval. Jako Římanovi byla mu hodně cizí sborová lyrika. Opěvoval sice s obdivem Pindara, ale cítil, že mu je nedostupný. Simonida, Bakchylida a Ibyka, jejichž stopy se v jeho písničkách objevují, znal patrně jen z florilegií (výborů). Jeho povaze nejlépe hověly drobné druhy monodické lyriky: hymnus, píseň politická, milostná, pijácká a parainetická, mimoto i některé druhy příležitostné lyriky, např. propemptikon, epikedeion (epicedium) aj. Brzy se zmocnil rytmického i metrického bohatství řecké monodické lyriky i jejích význačných motivů. Z tohoto studia a zážitků soukromého života vznikly **trí knihy Písní** (Carmina), vydané r.23.

V písničkách se stále více uplatňovala rozjímavá povaha básníka. Přemýšlení o lidském životě a osudech vlasti sblížilo ho nakonec s dílem Augustovým. Nedal se do jeho služeb, ale uvědomil si že je úlohou pravého básníka vychovávat národ. Projevilo se to zejména proslulými **ódamí**, umístěnými na začátek 3.knihy Písní, v nichž klade mládeži na srdce mravní obrodu a káže jí pravé římské ctnosti. V tom se stýkal s Augustovým úsilím o obrodu římského národa, jež tak účinně podporoval Vergilius. Uznání čtenářů dobýval si ovšem lyrik Horatius jen zvolna. Ale veřejného uznání se mu dostalo r.17, kdy na přání Augustovo složil pro stoletní oslavy slavnostní píseň. Je to tzv. carmen saeculare. R.13 vydal poslední svou lyrickou sbírku, **čtvrtou knihu Písní**, která také svědčí o Horatiově sblížení s dynastickými zájmy Augustovými. Pak lyriky zanechal.

Vrátil se již zatím k oblíbené formě svých básnických začátků, k volné nenucené veršované besedě o věcech tohoto světa. Dával jim nyní podobu básnických listů adresovaných přátelům a příznivcům, ale říkal jim jako satírám sermones. Vydal je pak ve dvou knihách s názvem **Epistulae** r.20 a 13 př.n.l.

R.8 př.n.l. zemřel Horatius, několik týdnů po Maecenatovi, jemuž z vděčnosti za přízeň a přátelství věnoval všechny své básnické sbírky.

2.Dílo. a) **Iambi** je sbírka sedmnácti útočných a žertovných básní. Horatius se v nich obrací básnickými poslánímí k národu, odsuzuje bratrovražedné boje, napadá nechutné zjevy současného života a žertuje s přáteli. Od útočnosti a ironie přechází s časem k neškodnému humoru. Veršovanými rozměry a několika motivy v těchto básních napodobil Archilocha, formálně skvěle, ale duchem se mu nevyrovnal. Ve sbírce převládají iambické rozměry. Poněvadž je většina jejích básní složena epodicky, nazvali ji římský gramatikové **Epodon liber**.

b) **Sermonum libri II**, zvané též Satirae, obsahují svod deseti a osmi satir. Horatius v těchto výtvorech navázal na Lucilia. Ale nebezpečné politické poměry a Horatiův životní názor i smysl pro uměleckou kázeň způsobily, že jeho satiry nabyly jiné tvárnosti. Pěstoval

sice nejprve osobní satiru, arci nepolitickou, později však přešel i tu ostrý jeho tón do mírnější polohy jadrného humoru: naučil se říkati pravdu žertem (ridentem dicere verum). Přísný stoicismus ho odpuzoval svým abstraktním a neživotným ideálem člověka ctnostného a moudrého. Stal se přívržencem ušlechtilého epikurizmu a očima této smírné moudrosti pohlížel na světlé i stinné stránky života. Jsa vtipným jeho pozorovatelem a dobrým znalcem světa, humorně vyprávěl příhody ze svých zkušeností a z lidské společnosti vybíral typy lidí směšných a pošetilých a předváděl je s jemnou ironií, bez přepínání a bodavého sarkazmu. Některé satiry mají literární obsah; básník se brání proti útokům na své satiry, kárá horování pro starou poezii a zastává se poezie moderní. V jiných rozvádí populární filozofická témata, zahrocená proti stoikům a zabarvená hedonisticky.

Klonilť se stále více k reflexi naplněné shovívavým humorem. Proti Luciliovi užíval jen daktylského hexametru, ukázněného, ale přece dosti volného, aby se řeč jím vázaná příliš nelišila od prózy. Dával totiž svým satírám podobu nenucených besed (odtud název sermones, a pro jejich dikci mu byla vzorem vybraná hovorová mluva, očištěná od Luciliova nevkusu. Umělecky tedy Horatius satiru zdokonalil. V několika číslech změřil úspěšně své síly přímo s Luciliem. Vynikající jsou ty satiry, v kterých vykládá žertovně i vážně o svém životě a o své osobě. Poměrně nejslabší jsou výklady populárně filozofické.

c) Carminum libri IV skládají se z dvou nestejných oddílů, z nichž první (kn.I-III) byl vydán r.23, druhý (kn.IV) r.13. Bývá k nim připojováno i carmen saeculare, jež bylo zpíváno r.17 př.n.l. při oslavě nového saekula a je obsahu náboženského. Do těchto sbírek shrnul Horatius všechnu svou písňovou tvorbu. Vyšel při ní z řeckých vzorů. Zprvu tvořil dosti nesamostatně, leckterá jeho píseň je spíše cvičení než umělecký výtvar. Ale odtud postoupil k pravé umělecké mimesi: z řecké lyriky bral toliko rozměry a obsahové podněty a ty zpracovával samostatně v římském duchu. Jakkoli vycházel z klasické řecké lyriky, při motivech se na ni neomezoval, nýbrž čerpal také z lyriky hellenistické, zvláště z epigramů. Obsah písní je pestrý. Zrcadlí se v nich básníkovo studium řeckých vzorů, přátelské jeho vztahy, zájem o osudy vlasti a veřejný život, drobné osobní zážitky, názory o životě a smrti. Významné jsou římské ódy na začátku III.knihy, zajímavý to projev Horatiova vlastenectví a mravního uvědomění. Čtvrtá kniha nepřinesla nic v podstatě nového. Básník v ní oslavil činy nevlastních Augustových synů Tiberia a Drusa a několika variacemi na témata dřívějších písní oživil nakrátko své evokační umění.

My si většinou vážíme na lyrice toho, že vyjadřuje básníkovy zážitky, podává zpověď vzrušeného nitra umělce a hledí jeho city vyslovit bezprostředně a originálně. V Horatiově lyrice jsou sice ohlasy dojmů z jeho družného života nebo přírody, jsou v ní erotika i písně o bozích. Ale i nejosobnějšími jeho projevy proniká řecká erudice s konvenčními motivy, jeho písně jsou výtvary uměle stylizované a přísně ukázněné, jeví se v nich vědomé podřizování tvůrčího vzruchu uměleckému formování myšlenky. Slova básník přísně vybírá a umísťuje s rozvahou na působivá místa, využívá zvukové i rytmické stránky básnického výrazu i obsahu účinných básnických obrazů. Tak dosáhl Horatius formální dokonalosti, pro kterou se mu za všech dob dostává obdivu. V nejrarejších číslech jeho meliky kryje se formální stránka dokonale s myšlenkovým obsahem básně. Ale téměř vždycky hovoří spíše k rozumu než k citu, spíše k zralému věku než k mládí.

d) Epistularum libri II, vydané r.20 a 13 jsou pokračováním básnických besed; Horatius i své listy nazývá sermones. Jejich obsahem jsou podobné náměty jako v satírách, ale jejich tón jest ještě mírnější. Stárnoucí básník, předčasně zešedivělý a stále churavějící, filozoficky ukázněný, ztrácí účast v životě, za rostoucí osamělostí si uvědomuje nepatrnou míru i cenu životních požitků a rezignuje. V uhlazených listech, formálně a slohově

vynikajících, ozve se zřídka jasný humor, zato je častěji cítit ironii povznesenou nad lidský shon a stále více místa zabírají reflexe o mravní dokonalosti a úvahy o básnické tvorbě. Té jest věnován zejména rozsáhlý poslední list **ad Pisones**, zvaný později **de arte poetica**.

Obsah listu ad Pisones: První podmínkou uměleckého díla jest umělecká jednota. Dosáhneme jí námětem, na který svými silami stačíme. Pro dikci je hlavním vodítkem úzus. - Každý básnický druh má své zvláštnosti: ty je třeba znáti. Znaky vtiskli básnickým druhům Řekové, proto je nutno jejich díla studovat a napodobovat. Podrobně se promlouvá o eposu, tragedii a komedii. - Poezie jest plodem nejen inspirace, nýbrž i rozumu. Musí mít morální obsah. Básník nechť tedy studuje filozofii. Svě dílo nechať dlouho a pečlivě piluje a podrobí přísné kritice.

Horatius, opíraje se o řecký vzor, podává tu ve formě živé, duchaplné causerie volné kapitoly z literární estetiky. Výklady jsou sice závislé na řeckém myšlení, ale prozrazují výraznou osobnost jemného vkusu a praktika, který je přesvědčen, že básnění není jen hra neukázněné geniality, nýbrž odpovědná práce umělecká, podložená studiem a znalostmi.

3. Charakteristika Horatiova. Horatius je typický klasik, po některých stránkách klasičtější než Vergilius se svými romantickými sklony a citovou měkkostí. Také Horatius byl v mladších letech schopen prudších vznětů, ale potlačil je. Jeho inspirace, ať obsahu osobního, ať vlasteneckého, ať literárního či morálního, zakládá se na studiu a rozumové úvaze. A umělecký projev jeho inspirace je také pevně řízen učeností a rozumem.

Sám si zakládal hlavně na své písňové lyrice. Hrdými slovy si prorokuje nesmrtelnost za to, že uvedl klasickou řeckou lyriku do římské poezie. Byl to čin záslužný, neboť teprve tímto významným posílením se dokonal vývoj římské klasické poezie. Znamenitě také rozhojnil metrické formy římské poezie. Cítil ve své hrdosti správně: jeho Písně jsou dokonalý vzor klasicizmu. Ale vychutnat je dnes je dáno málokomu, kdo nežádá od pravé poezie více než krásy formální. Lyrický Horatiův fond je nevelký: kromě nečetných motivů jiných živí jeho lyrickou poezii jen několik obecných vět vlastenecké morálky a několik zásad praktické moudrosti.

Vskutku byl vlastním jeho oborem humor, reflexe a didaxe. Listy jsou nejzralejší jeho dílo. Myšlenkově je ovšem jeho poezie velmi krotká. Není v ní celkem vyššího vzletu, zápasů o velké ideje ani duchovních výbojů. Jako epikurovec stojí Lucretius vysoko nad jeho carpe diem. Jako satirik představuje neukázněný rváč Lucilius plnější národní život a vyšší morálku. Jako lyrik předčí výbušný Catullus svými prostými písňemi a epigramy i se všemi jejich hrubostmi umělé květy vypěstěné Horatiem. Ale to nebyla jen jeho vina: v tom byl synem své doby, zemdlelé dlouhými občanskými válkami a nesvobodné. Za těchto poměrů se snažil dobrati těch opravdových hodnot, kterých mohl ještě život poskytnout. Jeho filozofie zlaté střední cesty je moudrost nevýbojná, ale věčně pravdivá. Je to moudrost zralého věku, dávající člověku posilu v dobách zmatků. Horatius jí dovedl dát krásný a ušlechtilý výraz.

Jako literární estetik je Horatius významný zjev. Podává jednak rozumná a trvale platná pravidla odvozená z praxe básníka, jenž se mnoho napřemýšlel o slovesném krásnu, jednak nauku klasicizmu, jež vystihuje znamenitě jeho podstatu a může být vzorem každé klasicistické estetiky.

Horatiův význam. Vliv Horatiových básní byl nesmírný. Nedlouho po své smrti stal se u Římanů školním autorem. Ve středním věku žil Horatius etik a jako etik žije dodnes v četných úslovích čerpaných z jeho básní. Horatius lyrik povznášel na uměleckou výši poezii západní Evropy. Výmluvným svědectvím toho je francouzská básnická plejas XVI.stol, Německo

Opitzovo a Klopstockovo, polský klasicismus i naše obrozenská poezie: v jejích počátcích byl Horatius jedním z antických vzorů, kterými se pokoušel Puchmajer vyvážit vliv německé literatury. Estetika francouzského klasicismu nalézala v Horatiově listu o básnickém umění souhrn zásad o básnické tvorbě, což platně přispělo k ukáznění moderní poezie. Za všech dob byl Horatius vzorem básníkům píšícím latinsky. Velké množství hudebních skladatelů, zvláště v XVI. až XVIII. století, s oblibou zhudebňovalo Horatiovy písně; jsou mezi nimi i skladatelé čeští.

R.1935 oslavoval svět dvoutisící výročí Horatiových narozenin. Byl to velký projev vděčnosti za vše, čím Horatius přispěl evropské kultuře.

ELEGIKOVÉ

1. Gallus. Elegie byla pěstována starší i mladší básnickou generací Augustova období. Pokračovala v tradicích mladořímské školy, tj. vyvíjela se v duchu poezie hellenistické. Byla však mnohem subjektivnější, zvláště elegie milostná; ale mytologických ozdob se nevzdala. Motivy čerpala mj. z řeckých epigramů a z nové attické komedie. Básníci jimi proplétali své vlastní zážitky, ba mnohdy jen volně zpracovávali takové převzaté motivy. Vedle milostných elegií skládali římstí básníci také elegie žalostné a výpravné, zejména aetiologické.

Podnět k rozkvětu elegie dal **C.Cornelius Gallus** (asi 69-26), jenž stál zmlada blízko mladořímské škole a působil až do doby Augustovy. Byl spolužákem Vergiliovým. V službách triumvirů byl r.41 činný při rozdělení severoitalských pozemků veteránům a přispěl vypuzení Vergiliovi. V bukolikách ho Vergilius oslavuje a také v závěru Georgik mu věnoval oslavnou zmínku, tu však později škrtl. Těše se přízni Augustově, byl Gallus od r.30 místodržitelem v Egyptě. Ale zpyšněl, tupil Augusta a vedl si zpupně; když byl proto sesazen a odsouzen, spáchal sebevraždu.

Vlivem Partheniovým přidržoval se věrně učené hellenistické moderny, ale navázal také na klasiku řecké elegie Mimnerma. Tak se stal průkopníkem klasické poezie Augustovy doby. Vynikl hlavně čtyřmi knihami elegií, v nichž opěval svou milenkou. Gallus užil místo krátkých lyrických písní k vyjadřování svých osobních zážitků elegie, máje v tom ostatně předchůdcem Catulla. Tak nabyla elegie, zvláště milostná, subjektivního rázu. Gallovy básně se nezachovaly.

2. Tibullus. Elegik **ALBIUS TIBULLUS** žil asi v letech 54-19 př.n.l. Pocházel ze zámožné jezdecké rodiny, a to patrně z venkova. Ačkoli při konfiskaci půdy pro vysloužilce r.41 pozbyl části majetku, zbylo mu dosti pro hodnost jezdeckou a pro bezstarostný život věnovaný činnosti básnické. Byl nejvýznamnějším členem družiny Messalovy. Tibullus se s ním zúčastnil jedné výpravy proti Aquitanům a tažení na Východ. V Římě se stýkal se současnými básníky, zejména s Horatiem; tam ho také poutal milostný cit. Význačným rysem jeho melancholické povahy je láska k venkovskému životu a odpor k válce. Pod jeho jménem se zachovala sbírka elegií o čtyřech knihách; ale celá třetí kniha a část čtvrté nepochází od něho. V první knize opěvá hlavně milenkou Delii (slula ve skutečnosti Plania) a krásného chlapce Maratha. V druhé knize se objevuje jiná milenkou, zvaná Nemesis. Mimoto obsahují pravé Tibullové básně různé příležitostné projevy, věnované Messalovi a přátelům, náladové obrázky z venkovského života a ohlasy drobnějších i významnějších osobních zážitků. Ve čtvrté knize je krátký cyklus básní, jejichž předmětem je láska Messalovy neteře **Sulpicie** k jinochu, jenž má pseudonym Cerinthus.

Erotika prvních dvou knih není nikterak výrazná; pohybuje se v okruhu představ hodně konvenčních. Ale Tibullus byl básník hlubokého citu. Se vzácnou pravdivostí a výrazovou prostotou líčí štěstí mladé lásky v elegiích čtvrté knihy. Jako v zasnění kreslí ráda idylické nálady venkova, kde touží nerušeně žít v radostech prostého života, lásky a míru. Miluje volnou formu básnického projevu: řadí k sobě představu za představou, jak se mu v mysli vybavují, přece však je dovede vnitřně ovládnouti a spojit. Jeho lahodný verš je velmi

ukázněn. Od Propertia a Ovidia se k svému prospěchu liší přirozeným, nehledaným výrazem, prostým učenosti i rétoričnosti a krásně vyjadřujícím básnickovy city. Je to po každé stránce zvláštní zjev mezi klasiky doby Augustovy. Překonal hellenistický směr hlavně tím, že jako Říman zůstal věren venkovu.

S Tibullovým cyklem básní ve čtvrté knize je spojen jiný krátký cyklus elegií o lásce Sulpiciině a Cerintově; autorkou jeho je sama **Sulpicia**. Její písně lásky, prosté, ale s úchvatnou bezprostředností zachycující vroucí milostnou vášeň, náleží k nejkrásnějším lyrickým výtvorům římské poezie.

3. **Propertius**. O něco mladší než Tibullus byl **SEXTUS PROPERTIUS**. Žil asi v letech 50-15 př.n.l. Narodil se v Asisiu v Umbrii, což je snad významné pro jeho povahu, ze zámožné rodiny, patrně jezdecké. Byla také postižena r.41 při zabírání půdy, ale přesto si uchovala dost blahobytu. Po časně otcově smrti odešel Propertius s matkou do Říma, a velkoměstský život ho navždy upoutal. Zprvu snad pomýšlel na úřednickou kariéru, ale věnoval se jen básnictví. Znal se s některými členy aristokratické společnosti, z básníků hlavně s Vergiliem; Horatius mu zůstal cizím. Jako oba ti básníci náležel k družině Maecenatově a ke kruhu Augustovu. Ale máje nitro plno vzpomínek na hrůzy občanské války, kterou zažil jako hoch, odhodlával se jen zvolna k tomu, aby opěval Augusta. Chtěl být a zůstal pěvcem lásky. Teprve ke konci svého krátkého života se postavil do služeb Augustova reformního úsilí a vyprávěl v elegiích báje z římského dávnověku.

Zanechal čtyři knihy elegií. Hlavním jejich předmětem je láska k ženě, které říká **Cynthia** (slula Hostia). Projevuje se v nich prudká vášeň, trýzněná žárlivost a domnělou či skutečnou milenčinou nevěrou. Ale třeba se jí básník zřekl a naskytly se mu jiné prchavé lásky, zůstává Cynthii věren i po její smrti. V jiných básních zpracovává různé milostné motivy, oslavuje **Maecenata** (tomu je věnována druhá kniha elegií) a činy **Augustovy**. Mezi básněmi poslední knihy jsou čtyři elegie aetiologické, vyprávějící římské báje a pověsti, a v poslední básník předvádí **Cornelii** (zemřela r.16 př.n.l.), jejíž stín utěšuje truchlícího chotě Paula a děti.

Propertius byl pokračovatelem Cornelia Galla. Jsa povahy temperamentní a výbušné, nebyl schopn epické objektivnosti a klidu a právem odmítal oslavovat Augusta eposem. Vyrostl ostatně v zásadách mladořímské školy. Lyrický jeho talent byl veliký. V jeho básních se zrcadlí pohnutý citový život, plný vášně a neklidu. Jeho milostné elegie nejsou ovšem plně ohlasem skutečného života. Sama postava Cynthiina je dosti mlhavá a opravdové zážitky se ztrácejí mezi ohlasy hellenistických erotických motivů, od nichž je nelze přesně rozlišiti. Jako žák hellenistických básníků libuje si v mytologických narážkách a hledané, leckdy temné dikci, jež je patetická, vzrušená a vzletná. Tím vším je pravý cit přehlušován. Ukázněnější je styl římských elegií. Ty ukazují, jak by byl Propertius vyspěl, kdyby byl žil déle.

Pokračovatelem Propertiovým byl Ovidius. Trojice elegiků Tibullus, Propertius a Ovidius bývá nazývána triumviri amoris.

OVIDIUS

1. Život. Po zavraždění Caesarově - r.43 - narodil se **P.OVIDIUS NASO**. Bylo to téhož roku, co byl uzavřen druhý triumvirát a usmrcen Cicero. Následujícího roku vzaly za své všechny naděje republikánů porážkou u Filipp. Ovidius vyrůstal v zemi zbavené svobody.

Jeho rodiště Sulmo leželo v krásném horském údolí v území Paelignů (v dnešních Abruzzách). Pocházel ze staré jezdecké zámožné rodiny. Ta, pokud víme, neutrpěla za občanských válek žádných velkých ztrát.

Měl bratra o jeden rok staršího. Otec si přál, aby se oba věnovali veřejné činnosti. Proto je poslal do Říma, aby se vzdělali v rétorice. Oba bratři se cvičili u dvou rétorů tehdy slavných, Arellia Fusca a M.Porcia Latrona. Starší Ovidiův bratr souhlasil s otcovým úmyslem a vážně se připravoval na řečnickou dráhu. Ale nedočkal se výsledku svého úsilí, neboť ve dvaceti letech zemřel. Publius cítil odmlada sklon k básnictví. Byl k tomu neobyčejně nadán; cokoli prý psal, měnilo se samo od sebe ve verše. Neměl záliby v deklamacích, v kterých byly probírány fiktivní soudní případy (tzv. *controversiae*). Zato vynikl v úvahách, jak jednati v té či oné smyšlené situaci (*suasoriae*). Máme zachováno pochvalné svědectví o dojmu, jímž působily také Ovidiovy deklamace. Při *suasoriích* bylo nutno vmýšleti se do situace, do nitra jednající osoby, uvažovati o věci ze všech stran. Tuto dovednost přenesl Ovidius do svých básní.

Po studiích v Římě odešel do Athén, aby dovršil své vzdělání. Odtud, jak se zdá, podnikl cestu po ostrovech a M.Asii. Nazpět plul přes Sicílii, na níž pobyl několik měsíců. Navrátil se do Říma, zastával několik nižších úřadů, aby vyhověl otci. Brzy se však úřednické kariéry vzdal a věnoval se jen básnictví.

Již ve svých dvaceti letech pronikl na veřejnost a od té doby jeho sláva stále stoupala. Je přirozeno, že byl v úzkém vztahu k četným současným básníkům. Vergilia a Horatia znal jen zdaleka. Důvěrně se stýkal s Propertiem, k němuž ho poutaly i stejné umělecké zásady. Byl znám s Messalou a některými členy jeho kruhu. Několik mladších literátů a básníků, mezi nimi Aemilius Macer, náleželo k jeho přátelům, ba netrvalo dlouho a měl dosti svých vlastních následovníků.

Otec ho v časném mládí oženil, ale toto manželství bylo rozvedeno. Rozvodem se skončilo i druhé jeho manželství, z něhož měl Ovidius dceru. Teprve třetí manželství bylo pevné a šťastné. Třetí jeho choť byla patrně vdova s dcerou, žena urozená, která ho seznámila s římskou aristokracií a s členy panovnického rodu.

Jako Propertia uchvátil i Ovidia císařský Řím, jeho kulturní a požitkářské prostředí, jeho nádhera, vznešená a vzdělaná společnost, umělecký ruch. Byl bohat a šťasten, lehce tvořil, docházel slávy, nic nekalilo pohodu jeho otia. Osudy vlasti, řízené pevnou rukou Augustovou, nijak ho neznepokojovaly. Jeho bytost úplně splynula se vším, co činilo tehdejší Řím Římem. Snad jen dvě věci se ho dotkly bolestněji: když se blížil padesátce, zemřeli mu krátce za sebou matka a otec. To však bylo přirozené: oba byli staří (otci bylo devadesát let).

Ale r.8 n.l. ho postihla nečekaná rána. Augustus jej vypověděl z Říma, a nijak jinak mu neublíživ, vykázal ho do Tomidy. To byla stará řecká osada ležící na břehu Černého moře (dnešní Konstanca v Rumunsku) na hranicích římského imperia.

Co bylo příčinou Augustova kroku, bezpečně nevíme. Ovidius sám mluví o svém provinění jen v narážkách udávaje, že byl vypověděn pro *carmen et error* (omyl) a pro *cosi*, o čem nesmí mluvit. Básní dojísta míní svou báseň *Ars amatoria*, podávající poučení o milování. Augustus usiloval o mravní povznesení manželství a nebylo by nic divného, kdyby ho opravdu byl pro onen spis stíhal. Téhož roku byla z Říma vypověděna nemravná vnučka Augustova Iulia, i bývá to uváděno v souvislost s Ovidiovou relegací a soudívá se, že

Augustus přičítal zkaženost své provdané vnučky vlivu Ovidiova spisu. Ale od vydání oné básně uplynulo už několik let, byla to tedy jen záminka k vypovězení, příčina není poukazem na Iulii vysvětlena. Důvod byl, jak se zdá, politický. Augustova manželka Livia usilovala o to, aby se stal následníkem Augustovým její syn z prvního manželství Tiberius a kula pikle proti Augustovu vnukovi Agrippovi, jenž stál Tiberiovi v cestě. Ovidius asi bezděky nahlédl do Liviiných pletich, a Livia ze msty přiměla Augusta, aby básníka vypověděl.

Ovidius, jemuž byl Řím vším, byl zdrcen, ale musel uposlechnouti. Manželku zanechal v Římě a sám se odebral do Tomidy. Netušil, že už Říma nespátří.

Vypovězení ho zničilo jako člověka i jako básníka. Tomis, obývaná barbarskými Gety a hrstkou polobarbarských Řeků, ležela v nehostinné pustině v podnebí velmi drsném. Kulturního života tam nebylo. Zpráva z Říma docházela tam téměř za půl roku. Římská tvrz připomínala, že tu stále hrozí nebezpečí nepřátelského vpádu sousedních barbarů.

Nesmíme mítí básníkovi, zhýčkanému Římem, za zlé, že zmalomyslněl. Bylo to pro něho kruté rozčarování po padesáti letech života plného bezstarostného štěstí, jenž mu nemohl dát sílu, aby k stáru snášel klidně neštěstí. Jedinou jeho útěchou byla poezie. Ale poněvadž i ta mu byla jen duchaplnou hrou bez mravního poslání, neměl opory v ničem. Všechno jeho úsilí směřovalo k tomu, aby se směl vrátit do Říma. Již cestou do Tomidy začal skládati básnické listy, v kterých se obracel na svou choť a přátele, ba apostrofami i na samotného Augusta o podporu a milost. Vše bylo marné, ale básníkovi se stalo životní potřebou psát pro svou útěchu básnické listy plné nářků, umělecky - jak si byl sám vědom - čím dále tím chatrnější.

Augustus r.14 n.l. zemřel a Tiberius, jenž zásadně neměnil jeho rozhodnutí, ponechal v platnosti i rozkaz o Ovidiově relegaci. Tak byl jeho osud zpečetěn. Jakousi útěchou mu byla účast, kterou mu projevovali Tomid'ané. Udělili mu občanské právo, osvobodili ho ode všech daní, a když se naučil getsky a po smrti Augustově oslavil zesnulého panovníka a jeho rod nejen latinskou, nýbrž i getskou básní, obdarovali ho čestným věncem. Oddav se rezignaci, zemřel Ovidius v Tomidě patrně r.18 n.l.

Rumunové vzpomněli r.1886 nešťastného vyhnance a postavili mu v Konstanci pomník s nápisem, který si Ovidius sám složil:

Hic ego qui iaceo tenerorum lusor amorum,
ingenio perii Naso poeta meo.

At tibi, qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,
dicere: Nasonis molliter ossa cubent.

2.Ovidiova díla. Ovidius byl básnicky činný přes čtyřicet let, a poněvadž lehce tvořil a byl velmi plodný, napsal velké množství spisů. Dost se jich ztratilo, mezi nimi i plod jeho mládí, tragedie Medea. Ale všechna jeho hlavní díla se zachovala a kromě nich i něco básní méně významných.

Díla Ovidiova se dělí na tři skupiny. V prvním období (asi 20-2 př.n.l.) se věnoval milostné poezii, povznášeje se od hravé vysněné erotiky k dílům psychologicky pravdivým a formálně dokonalým. V druhém období (asi 2 př.n.l. - 8 n.l.) jeho poezie zvažněla: obíraje se epickými látkami, zbásnil řecké a římské báje a pověsti. To je vrcholné období jeho tvorby. Třetí období (8-18 n.l.) zahrnuje žalozpěvy z vyhnanství; je to doby úpadku.

Až na Proměny a Báseň rybářskou, v kterých užil básník daktylského hexametru, jsou

všechna díla složena elegickým distichem. Ovidius byl povýtce elegik, ale epického nadání.

3. Milostná poezie. Z prvního období Ovidiovy tvorby se zachovalo pět děl.

a) **Amores** (Milostné zpěvy) o 3 knihách je sbírka milostných elegií, jimiž si začátečník Ovidius získal ve veřejnosti jméno. Většina básní se týká dívky, kterou po vzoru svých předchůdců nazývá pseudonymem, a to Corinna; sám však praví, že to jméno neznačí určitou dívku. Zachovalo se nám druhé přepracované vydání sbírky; první mělo pět knih.

Erotika Ovidiova je nepravdivá. Dojista nabyl v Římě hodně zkušeností v lásce a znal nitro současné ženy výborně. Ale jeho inspirace nevyplývá z vlastních zážitků, zvláště nikoli z opravdového citu. Většinou čerpá motivy z básní svých předchůdců, z hellenistické lyriky, hlavně z epigramu, a z rétorských deklamací, ty pak rozprádá na základě svých znalostí milování a své fantazie, zacházeje přitom až do nechutné frivolnosti a nevkusy. Některé básně jsou však zdařilé a celek se vyznačuje svěží lehkostí, jasností a plynou formou. Pozoruhodné jsou některé elegie, které nemají erotického obsahu, zejména elegie o nesmrtelnosti básníků, pročitěný žalozpěv nad smrtí Tibullovou a líčení Iunoniny slavnosti ve Faleriích. Básnickou silou ovšem Ovidius svých předchůdců Catulla, Tibulla a Propertia nedostihl.

b) **Heroides** (Listy heroin) slove sbírka smyšlených básnických listů, v nichž promlouvají slavné ženy herojské doby k svým vzdáleným milencům nebo manželům (např. Penelope Ulixi; Phaedra Hippolyto; Dido Aeneae; Ariadne Theseo). Takových listů je patnáct. Ovidiův přítel básník Sabinus složil k několika z nich odpovědi. Ovidius se té myšlenky chopil a rozšířil později svou sbírku, zvanou pak Epistulae, o tři dvojice listů s odpověďmi (Helena - Paris, Leander - Hero, Acontius - Cydippe). Obsahem všech dopisů je láska.

Tyto básnické listy jsou v podstatě suasorie uvedené do veršů a mající podobu listu. Ovidia podnítil asi jeden podobný básnický smyšlený list Propertiův, inspirovaný přítomnou dobou. Ovidius si zvolil náměty z bájně minulosti, při nichž mohl svobodněji rozehrávat svou fantazii. Heroiny proměnil ovšem v sentimentální milenky své doby. Listy jsou tu a tam příliš rozvláčné. Ale podivuhodné je umění, s nímž se vžíval do nitra svých žen, psychologicky osvětloval jejich duševní zápasy a motivy jejich jednání a líčil dojem přírody na náladu člověka.

c) **Medicamina faciei femineae** (Pomůcky k pěstění ženské tváře) byla didaktická hříčka bez básnické ceny, zveršované předpisy kosmetické. Zachoval se z ní jen zlomek.

d) **Ars amatoria** (Umění milovati) o 3 knihách je také didaktická báseň; vydána byla r.2 př.n.l. V první knize se radí mladíkům, kde mohou nalézt dívku a jak si lze získat její lásku, v druhé knize pak, jak si lze její náklonnost udržet. V třetí knize udílejí se podobné rady dívkám.

K tomuto dílu, k němuž se objevují náběhy už v Milostných zpěvech, byl sice Ovidius podněten četbou Tibulla a Propertia a mnoho látky mu dodalo řecké drama, elegie a epigram; ale řecké básnické předlohy, v níž by bylo soustavně vyloženo o umění milovati, Ovidius bezpochyby neměl, milostná didaktická báseň jest jeho dílem. Byl k němu nad jiné povolán svou znalostí současné římské společnosti, lehce a požívačně žijící v blahobytném míru. Galantnost tohoto prostředí, k němuž sám celým nitrem lnul, dovedl zachytiti věrně, se skvělým dušezpytným uměním a nechybující duchaplností. Jeho verš se vyznamenává

dokonalou uhlazeností. Zvláštní je, že užil elegického disticha, ačkoli tradice didaktické poezie předpisovala daktylský hexametř; je z toho vidět souvislost jeho díla s milostnou elegií. Mezi příklady, které uvádí, jsou mnohé čerpány z mytologie; některé jsou obšírněji rozvedeny. Duchem je to dílo frivolní, ba nemravné. Podává jen návod k milování, ne k opravdové lásce, a není v něm jediné vyšší myšlenky.

e) **Remedia amoris** (Léky proti lásce) o jedné knize jsou didaktická báseň opačné tendence než Umění milovati, ale tónem je jí podobná. Podává se tu návod, jak čeliti nešťastné a beznadějně lásce. Podnět k básni si vzal Ovidius z Lucretiových rad, jak se lze zbaviti milostné vášně. Cenou se předcházejícímu dílu nevyrovná.

4. Mytologické básně. V svém zralém věku pracoval Ovidius o dvou velkých dílech. Jedno z nich se mu podařilo dokončit, druhé zůstalo torzem.

a) **Metamorphoses** (Proměny) o 15 knihách je rozsáhlý svod zbásněných řeckých a římských bájí a pověstí. Dílo je složeno epickým rozměrem, daktylským hexametrem, a již tím se podstatně liší od ostatních Ovidiových zachovaných básní. Dílo bylo v podstatě hotovo, když stihla básníka relegace, ale nebylo ještě náležitě vypilováno. Zoufalý básník je zničil, ale zachovalo se v opise přátel.

Název díla pochází od ústředního motivu. Z bohaté mytologické tradice řecké a částečně i z římské vybral básník takové báje, pověsti a legendy, ve kterých se vypráví o proměně člověka v bytost nesmrtelnou (boha, hvězdu) nebo ve zvíře, kámen, vodu atd, řidčeji naopak, nebo vůbec o přerůzných - ponějvíce ovšem nadpřirozených - změnách bytostí živých i věcí neživých. Tímto motivem spojil Ovidius bezmála půl třetího sta řeckých a římských bájí v souvislý celek (perpetuum carmen) a uspořádal je chronologicky, začav změnami, za kterých vznikl svět, a skončiv Caesarovou proměnou ve vlasatici. Uvnitř díla pak sloučil báje v menší a větší cykly, řadě je k sobě podle rozmanitých pojítek, zvláště místních a osobních. Množství bájí vhodně seskupil kolem vynikajících heroů a heroin nebo i bohů a častokrát užil i rámcového vyprávění, zasazuje jednu báji do druhé nebo celý cyklus do jediné báje. Velkou péči věnoval tomu, aby byl přechod od báje k báji řádně motivován, a aby i tak povstalo dílo jednotné.

V krátkém úvodě udává básník téma svého díla a vyzývá bohy o přispění. Od změn, za nichž vznikl z chaosu svět, přes stvoření člověka, zhoršování lidských pokolení a potopu přichází k novému lidstvu, jež vzniklo z potomstva Deukaliona a Pyrrha. Dále sleduje dobu, kdy vzniklo spojením bohů se smrtelnicemi pokolení heroů (Faëthon, Europe aj.), na to navazuje pověsti thébské (Kadmos a jeho rod) a argolské (Perseus). Kolem Mus seskupil rozmanité báje (mj. báje o únosu Persefony) a připojil na ně báje o potrestání lidí, kteří se opovážili vzdorovati bohům (Arachne, Niobe aj.). Přes pověsti thessalské (Iason, Medeia) a athénské (Theseus) svádí pak básník proud vyprávění na báje souvisící s krétským králem Minoem (Aiakos, Minotauros, Daidalos a Ikaros). Následují pověsti aitolské (Meleagros, lov na kance kalydonského), a pásmo se opět obrací k Theseovi a skrze něho k Herakleovi. Další báje jsou seskupeny kolem postavy pěvce Orfea. Odtud spěje básník přes několik lokálních pověstí (Midas, Peleus, Keyx a Alkyone) k trojskému okruhu (Achilleus, spor o jeho výzbroj). Přírozené pokračování je dáno pověstmi o Aeneovi. Po několika starořímských bájích (Pomona a Vertumnus, Romulus, Numa a Pythagoras, Asklepios) dospívá pak básník k apotheose C. Julia Caesara. Dílo se končí závěrem, v němž autor prorokuje své básni nesmrtelnost.

Báje s motivem proměny byly u hellenistických básníků v oblibě. Eratosthenes (III. stol.) sebral v prozaickém spisku, zčásti zachovaném, báje o zhvězdnění pozemských bytostí. Ty jsou stručně uvedeny i v básni Aratově. Básník kryjící se pseudonymem Boio složil ztracenou báseň o proměnách lidí v ptáky (Ornithogonia; řec. ornis = pták). Zpracoval ji latinsky starší Ovidiův přítel Aemilius Macer. Nikandros napsal o proměnách epos **Heteroiumena** o pěti knihách. Některé básně sluly přímo **Metamorphoseis**; tak jedna sbírka Partheniova. Jednotlivé

takové báje byly roztroušeny v četných jiných dílech.

Ovidius užil v Proměnách své rozsáhlé znalosti řecké a římské literatury, ale zejména se opíral o Nikandra, u něhož již byly četné báje vhodně seskupeny. Mimoto se v obsahu bájí a postupu díla přidržel prozaické mytologické příručky. Pro římské pověsti čerpal z Vergiliovy Aeneidy, ale i z některých starších autorů.

Od svých předchůdců se dojisty naučil mnohému i po stránce básnické, ale celkem od nich přejímal jen látkové podněty a ty zpracovával samostatně podle svého nadání a umění.

Umělecký celek v plném slova smyslu jeho Proměny nejsou. Chronologické uspořádání není uměleckým pojítkem, a jen vnějškovou cenu má i ústřední motiv proměny. Ovidius ostatně sám ten motiv často pouští ze zřetele, neboť předvádí zširoka i takové postavy, které samy nejsou předmětem proměny, anebo báje, u kterých je metamorfosa téměř jen přívěskem, takže bývá hlavní váha položena na jiné věci než samu proměnu.

Jeho báseň, jen z technických důvodů rozdělená na knihy, je vlastně velký věnec kratších a delších epyllií. A v nich, nikoli v celku, jeví se nejlépe svérázné umění Ovidiovo.

Jeho dílo je velmi pestré, obsahem i provedením. Některé báje vypráví celé s epickou šíří, jinde vytýká jen jejich obrysy, volí z nich jedinou situaci, jedinou postavu, kterou široce prokresluje. Tu připomene narážkami v několika verších celou řadu bájí, jinde se zase ponořuje do všech podrobností. Provedení proměny někdy odbude pouhou zmínkou, jindy ji zase obšírně popisuje, snaže se o to, aby byla představa plastická; přitom uniká jednotvárnosti variací obrazů i slovního výrazu. Neváhá báji obměňovati, rozšiřovati o nové rysy, ba s tvůrčí samostatností vytváří z nepatrných podnětů i báji zcela novou.

Pro mnohotvárný obsah bájí dovede vždy nalézt případný projev, tón a styl. Je především skvělý vypravěč, jemuž se v římské literatuře nevyrovná nikdo, z Řeků málokdo. Jeho úžasná představivost rychle vykouzluje v nitru nejrozmanitější obrazy a proniká do jejich nejjemnějších detailů. Proto jest jeho vyprávění vždycky jasné, názorné a živé. Povaze vyprávěných příběhů přizpůsobuje celý ráz zpracování, takže se dílo stává pestrou mozaikou různých slovesných druhů a stylů. Důrazná a důkladná epičnost, usilující dokonce i o slavnostní výraz, střídá se s epigramatickou stručností, popis a líčení s rozsáhlým monologem, lyrický projev s realistickou drobnomalbou, bukolická scenerie s didaktickou pasáží; vznešenost a vážnost s bezstarostnou lehkostí a rozmarností, prudký patos s křehkou něžností, věcná střízlivost s barvitostí a malebností.

K tomu přistupuje znamenité duševní umění, s nímž dovede zejména zachycovati vzrušené vlnění citů, jejich zápolení a výbuchy. I tu se projevuje především znalcem ženského nitra.

K přednostem díla náleží také podivuhodná schopnost vyjadřovací. Ovidius si pečlivým studiem osvojil básnickou mluvu svých velkých římských předchůdců, zvláště Vergilia, ale upravil si ji podle svého nadání v lehkou, lahodnou, plynou mluvu, jež nemá sílu mluvy Vergiliovy, ale ani její tvrdosti a drsnosti. Nebylo myšlenky, kterou by nebyl býval dovedl beze vší námahy výstižně vyjádřiti a formovati do vhodného verše. A zvláště cenné je, že jest jeho mluva celkem přirozená a nestrojená. Jeho verš je tvárný, plyný a hudební.

Proti těmto přednostem mají Metamorfozy nejednu vadu. Jejich poezie nemá jiného poslání

než bavit čtenáře. Bozi jsou výtvoři hravé fantazie, jsou oděni do postav současné vznešené společnosti; hrdinové a hrdinky poklesají na pouhé smrtelníky. Z mýtů a legend se stávají zábavné povídky bez vyššího obsahu. To ovšem nebylo jen jeho vina: zesvětštění a zlidštění mytologie bylo dílem dlouhého vývoje. Ale Ovidius se nepokusil jako Vergilius vrátiti božstvům jejich důstojnost a na postavách heroů předváděti ideály ctností. Nejčastější látkou Ovidiových bájí je láska; ale zase jde zřídka o hluboký cit, většinou jde jen o galantní milování. Umělecky chybuje Ovidius zejména tím, že nezná pravé míry ani autokritiky. Pohotovost fantazie i vyjadřovací sváděla ho k plytkosti, k přílišnému rozvádění a obměňování obrazu a myšlenky a k rétorizování. Tak se dopustil nejedné nevkusnosti a nehoráznosti.

Ale přes tyto vady zaslouží si Proměny nesmrtelnosti, kterou básník svému dílu prorokoval a které se mu také dostalo.

2. **Fasti** (Kalendář) o 6 knihách je sbírka elegií podávajících výklad římského kalendáře. Dílo mělo mít 12 knih. Ale když byl básník vyobcován, měl zpracováno jen polovici. Bylo věnováno Augustovi. Po jeho smrti se Ovidius ve vyhnanství k Fastům vrátil s úmyslem přepracovat je a dokončit. Novým věnováním je připsal adoptivnímu Tiberiovu synovi Germanicovi, jenž byl literárně činný zvláště v oboru astronomie; Ovidius doufal v jeho přispění. Ale přes prvou knihu se v práci nedostal; dílo zůstalo nedokončeno.

V každé knize, věnované vždy jednomu měsíci, vysvětluje básník jeho jméno, uvádí východ a západ souhvězdí v tom měsíci a vypráví báje o původu oněch souhvězdí. Potom probírá jednotlivé dny a obšírněji pojednává o těch, na které připadá svátek, slavnost nebo nějaké výročí. Přitom vypráví pověsti a báje vysvětlující vznik slavností, líčí slavnostní obřady a zvyky, popisuje chrámy a jiné stavby, uváděje i tradici, která se k nim pojí.

Obsahuje tedy toto dílo mnoho epického živlu, ale výpravná elegie jej zpracovává při své metrické odlišnosti, omezenosti rozsahu a důvěrnosti tónu jinak než epos. To lze zvláště dobře pozorovati z těch látek, které Ovidius zpracoval v Metamorfozách i v elegiích (srov. ve Fastech o únosu Persefony; v Milostných zpěvech o Daidalovi a Ikarovi).

Podnět k tomu dílu čerpal Ovidius z aetiologických římských elegií Propertiových a příkladem měl jako on Kallimachovu sbírku Aitia. Věcné poučení bral z děl římských starožitníků, zvláště Varrona Reatského a Verria Flacca, a z římských kalendářů zpracovaných na základě učeného zkoumání. Jinak jsou však Ovidiovy Fasti dílo básnicky zcela samostatné a v antických literaturách ojedinělé.

Povstalo dojísta pod vlivem Augustova úsilí o povznesení římského kultu obnovením starých slavností a obřadů. Již v Metamorfozách pokusil se básník přispěti jeho reformním snahám, když zbásnil i římské pověsti. V starších elegických sbírkách lze nalézt předzvěsti Fastů. V těchto tedy podal Ovidius dílo povznášející se nad galantní hravost dřívějších elegií. Ale chybělo mu posvěcení Vergiliovo. K práci ho nevedla zbožnost, neměl ani vřelejšího náboženského nebo morálního vztahu k své látce. Lákaly ho především vnější formy, ruch a pestrost slavností, jež mohl popisovati, a obsah bájí, jež mohl vyprávěti. Nadto byl důvěrným tónem výpravné elegie nucen ubíratí postavám bohů a hrdinů jejich vznešenosti. I nepovznesly se ani Fasti nad dílo určené za četbu zábavně poučnou.

5. Básně z vyhnanství. Kromě několika nezachovaných básní složil Ovidius ve vyhnanství tyto elegie:

a) **Tristia** (Žalozpěvy) o 5 knihách. Kniha první vznikla za dlouhé, svízelné básnickovy cesty do vyhnanství, ostatní v Tomidě. Životopis na konci čtvrté knihy (IV 10) ukazuje, že jí chtěl

původně sbírku Tristií uzavřít; ale přibyla ještě kniha pátá. Vydána byla Tristia r.12 našeho letopočtu.

Hlavním obsahem těchto elegií jsou nářky nad vyhnanstvím a nad hrůzami kraje, do něhož byl vypověděn, a prosby o zmírnění osudu, kterými se obrací na manželku, na přátele i na Augusta. Tomu je určena zejména rozsáhlá elegie vyplňující druhou knihu. Jinak vzpomíná básník krutého rozloučení s Římem (v dojemné elegii I 3), věrnosti manželčiny i několika zbylých přátel, odsuzuje přátele nevěrné, představuje si, co se děje v Římě, a líčí zoufale poměry v Tomidě. Žalozpěvy se básník obracel ke všemu čtenářstvu v Římě, nejmenoval určité osoby, aby snad na ně nevalil hněv Augustův.

b) **Epistulae ex Pontu** (Listy z Pontu) o 4 knihách měly podobný obsah. Prvé tři knihy byly vydány nedlouho před Augustovou smrtí (r.14 n.l.), čtvrtá snad až po smrti básníkově.

Listy z Pontu jsou svědectvím uměleckého úpadku, který byl přivoděn vytržením básníka z prostředí, kde se jeho nadání jedinečně mohlo dařiti. Občas ještě stále doufá v udělení milosti, ale zvolna se utvrzuje v rezignaci. Navazuje styky s lidmi svého vyhnanického domova, ale stále se s ním nemůže smířit, jak je vidět z opětovných nářků. Básni hlavně proto, aby se duševně zaměstnával a udržoval spojení s přáteli v Římě. Poněvadž už adresátům listů nehrozí nebezpečí, uvádí jejich jména. Obsahově jsou až na několik čísel elegie této sbírky čím dále tím prázdnější a umělecky chatrnější.

c) **Ibis** je rozsáhlá elegie útočného obsahu. Básník v ní klne nejmenovanému nepříteli v Římě, který ho hanobil a poškozoval. Není jisto, míní-li určitou osobu nebo typ záškodníka, jakých poznal za svého neštěstí dost. Báseň je těžko srozumitelná pro svou učenost a nejasné narážky. Ovidius v ní napodobil hlavně Kallimacha, jenž v stejnojmenné básni pod obrazem ptáka ibise, domněle nečistého, tepal svého literárního odpůrce Apollonia Rhodského.

d) **Halieutica** (báseň rybářská; řec. halieus = rybář) je didaktický epos o černomořských rybách; zachoval se z něho jen úryvek.

6. **Ovidiova charakteristika**. Ovidius byl nejnadanější římský básník a jeden z nejnadanějších básníků světových. Vynikal velkou lehkostí tvorby, formální dovedností, představitostí, jaké se nedostalo žádnému římskému básníkovi, a znamenitým darem vypravěčským. Svůj talent, vycvičený rétorikou i znalostí lidského nitra, dovedl přizpůsobovati kterémukoli básnickému druhu, a ve všech se projevují hlavní jeho přednosti: bohatství fantazie, jasné obrazy, bystrý postřeh, duševně umění, poutavé vyprávění, duchaplnost, plynná mluva a uhlazený verš. Všem slovesným druhům, které pěstoval, byť byl k dílům podnícen řeckými nebo římskými předchůdci, dovedl vtisknout svůj osobitý ráz a všechny obohatil něčím novým. Novinkou bylo sepsati básnickou sbírku milostných dopisů mytologických hrdinek, vyložiti soustavně o umění milovati a o kalendáři, použití pro didaktickou báseň elegického disticha, formou souvislého eposu zahrnout několik set různých bájí. Pozoruhodné je, že se v jeho básnické mluvě objevuje množství slov do jeho doby nedosvědčených. Byl to vskutku duch tvůrčí.

Měl však chyby, které byly osudné jak pro něho, tak pro další vývoj římské poezie. Příliš hověl - jak už poznali staří - svému talentu, byl povrchní, neměl pravé míry ani potřebné autokritiky. Lehká tvořivost a čilá fantazie sváděla ho k tomu, že si pohrával s obrazy, myšlenkami a slovy až k nechutnosti. Otevřel rétorice cestu do poezie. Zahájil období nápodoby římských klasiků. Římská poezie se tak začala odpoutávat od řecké, jež jí byla živnou půdou a s níž umělecky zápolila; výsledek toho byl, že se strávila sama v sobě. Ovidius učinil z poezie zábavu a hru bez vyššího cíle. Bylo to částečně vinou doby, ale z

velké části i proto, že neměl mravní síly ani hloubky a posvěcení pravého básníka. Lásku předvádí jako líbeznou kratochvíli; v mýtech nevyčítá náboženského ducha; k minulosti národa nemá vřelejšího vztahu; ani jeho bol není opravdově hluboký.

Byl tedy Ovidius znamenitý umělec, ale nikoli velký básník v plném slova smyslu.

7. Význam Ovidiův. Básník sám si nejvíce zakládal na svých elegiích, ale pro budoucnost nabyly většího významu jeho Metamorfozy, dodnes nejživotnější jeho dílo.

V starém věku značně působil na mladší současníky i na pozdější básníky. Křesťanství ho zprvu odmítalo, později však se stal za doby rytířství učitelem lásky i moudrosti. Zvláště hojně byl čítán a napodoben ve XII. a XIII.stol. Byl oblíbeným básníkem renezance a humanizmu. Jeho Metamorfozy měly v originále i v četných překladech do národních jazyků (dokonce i do češtiny) nesmírný vliv na novověké literatury (např. Ariosta, Tassa, Chaucera, Milтона, Shakespeara, Cervantesa, Goetha, Puškina aj.). Veliké množství básníků všech dob čerpalo z něho motivy k novým dílům. Nesmírný byl také vliv Ovidiových Metamorfoz na výtvarné umění: od XV.století až do dnešní doby inspirovali a inspirují se výtvarní umělci všeho druhu přímo nebo nepřímo jejich náměty.

Jako Vergilia zmocnila se lidová pověst za středního věku i Ovidia: stal se v ní kouzelníkem, učencem, ba i světcem. A jako básně Vergiliovy byly i Metamorfozy křesťany vykládány alegoricky a jejich světský obsah byl promítán do křesťanských představ.

Na starší české písemnictví - vyjmouc humanisty veršující latinsky - neměl vlivu; byl pro svou frivolnost odmítán. Teprve od doby obrozenské se začal jeho vliv uplatňovati, podstatněji teprve v novější době. Inspiroval se jím Vrchlický a jeho epigoni, Zeyer, Machar, Jiří Karásek, O.Theer (Faëthon). Tento vliv pokračuje i za nejnovější doby. A je přirozeno, že i české výtvarné umění čerpalo a čerpá náměty z Ovidia.

8. Význam římských elegiků. Rozkvět římské elegie trval asi půl století a byl pomíjivý. Tibullus, Propertius a Ovidius jsou jejími klasiky. Pokud známe jiné elegie (skoro vesměs nejistého původu) z doby Augustovy, jsou bezvýznamné nebo jsou jména jiných elegiků pro nás prázdným zvukem, poněvadž se jejich básně nezachovaly. Vývoj elegie neměl už také u Římanů pokračování.

Římští básníci pěstovali různé druhy elegie. Nejhodnější pozoru jest jejich milostná elegie, protože se v ní zcela moderním způsobem uplatňuje subjektivní živel a sentimentalita. To je významný přínos Římanů do vývoje evropské lyriky. Podněty k němu bezpochyby čerpali od Řeků, hlavně z epigramů. Ale řecká elegie doby klasické, i milostná, měla ráz objektivní, a hellenistická elegie, pokud víme, nikdy nedosáhla toho stupně subjektivnosti a citovosti jako elegie římská.

Není tedy divu, že moderní evropská lyrika navázala nikoli na řecké, nýbrž na římské elegiky (Goethe, Römische Elegien aj.).

9. Epigram. Působením mladořímské školy ujal se u Římanů koncem republiky útočný a výsměšný epigram. Byl pěstován i za doby Augustovy. Zvláště vynikl **Domitius Marsus**, příslušník Maecenatovy družiny, sbírkou **Cicuta** (Bolehlav). Zachovalo se od něho jen několik drobností.

3.PRÓZA

1.ŘEČNICTVÍ

1.Deklamace. Nové poměry podlomily soudní a politické řečnictví. Mnozí příslušníci starší generace Augustovy doby - tak Pollio, Messala, i sám Augustus - byli ještě zdatnými výkonnými řečníky. V nich vyznívalo řečnické období Ciceronovo. Ale je zajímavé, že se u některých z těchto řečníků projevoval odpor proti plnému Ciceronovu slohu: klonili se k atticizmu.

Školní řečnické deklamace, jež byly původně jen přípravou na praktické řečnění, nabyly za novým poměrů zcela jiného významu: staly se náhradou za veřejné řečnění a měly účel samy v sobě. Byly skládány víceméně duchaplné, řečnický vyzdobené deklamace na smyšlená témata a ty byly přednášeny před pozvaným posluchačstvem. Náměty k suasoriím byly čerpány z bájí a z dějin, za náměty controversií braly se fiktivní soudní případy, přičemž byly vymyšleny nejbizarnější situace a nejrozmanitější příběhy se soudním zakončením. Témata se ovšem brzy opotřebovala a nebylo snadné nalézat nová. Proto se deklamovalo na známá témata, ale dodávalo se jim půvabu novým řečnickým zpracováním. Tak se stal obsah řeči vedlejší, hlavní váha spočívala na slovním výrazu, vtipných pointách, rytmických kadencích. Dosahovalo se tak slohové virtuozy, ale za cenu vnitřní prázdnoty. Slovo rétorika, jež značovalo nauku o slohu, nabylo tehdy hanlivého významu, jenž na něm lpí dodnes.

Vedle controversií a suasorií byly pěstovány i některé jiné druhy epideiktického řečnictví, zejména chvalořeč (laudatio) a řeč hanlivá (vituperatio).

Do těchto deklamací stále více pronikal jazyk básnický a naopak, obraty z nich a jejich technika byla přenášena do básnictví, jak to učinil ve značné míře např. již Ovidius. Výsledkem tohoto vývoje bylo, že mizel rozdíl mezi řečí básnickou a jazykem prózy.

Známe četné rétory tohoto období; jména některých byla připomenuta v životopisech básníků (např. Orbilius Pupillus, Arellius Fuscus, Porcius Latro). Přímou od nich se nám nezachovalo nic, ale jejich činnost můžeme dobře sledovat.

2.Seneca Starší. L.Anaeus Seneca, zvaný rhetor nebo pater narozdíl od svého syna filozofa téhož jména, žil asi v letech 54 př.n.l. až 39 n.l. Byl římský jezdec, původem z Corduby v Hispanii, kde vyučoval řečnictví. Za pobytu v Římě dobře poznal současné rétory. Byl činný literárně. K staru složil pro své syny dva spisy; jsou to Controversiarum libri X a Suasoriae o jedné knize. V nich po paměti zaznamenal deklamace pěstované v římských řečnických školách. Významné jsou předmluvy k jednotlivým knihám Controversií (úplně se zachovalo jen pět knih z rozmanitých částí díla), v nichž charakterizuje tehdejší rétory a poutavě vykládá o literárním ruchu v Římě. Sám deklamacím valně ceny pro řečnictví nepřikládal.

2.DĚJEPISECTVÍ

1.Časové podmínky. Za Augusta ustaly politické zápasy a římské imperium, ovládajíc svět, za míru vzkvétalo. Tak byly dány příznivé podmínky pro rozvoj dějepisectví, jež mohlo na minulosti národa, novou dobou uzavřené, měřiti jeho mocenský rozmach a osvětlovati jeho světové postavení. Ale tyto příznivé podmínky se nemohly plně uplatnit, poněvadž principát čím dále tím více dušil volnost projevu. Augustus sice byl dosti snášenlivý. Ale to, že byly z usnesení senátu spáleny Historie bývalého pompeiovece rétora T.Labienu, čímž byl autor přiveden k sebevraždě, že nejsvobodomyšlnější duch té doby Asinius Pollio raději nepokračoval v svém dějepisném díle, že začala být historická pravda zamlčována nebo zkršlována v prospěch císařův a že se mu začalo lichotiti, byly povážlivé předzvěsti do budoucna.

Současně působilo množství řeckých historiků, kteří jednak seznamovali Římany se světovými dějinami - tak Nikolaos z Damašku, Timagenes z Alexandrie, Diodoros Sicilský a Strabon z Amaseie - jednak psali o římských dějinách, a to buď o celých (např. Dionysios z Halikarnassu) nebo o současných. Přitom si někteří vedli svobodněji než Římané, bez předsudků posuzovali z vyššího hlediska vývoj světové moci římské i občanské války a principát. Nebylo však mezi nimi velkých duchů. Zachovaly se nám jen velké části světových dějin od Diodora Sicilského a římských dějin od Dionysia z Halikarnassu. I Strabonovy historické spisy se ztratily, zato se dochoval téměř úplně jeho rozsáhlý Zeměpis.

2. Menší historikové. a) **Octavianus Augustus** (63 př.n.l. - 14 n.l.) pokoušel se v různých oborech spisovatelské činnosti, ale v žádném nevynikl. Jeho vzdělání bylo jen prostřední a zvláštního spisovatelského nadání neměl. Jako atticista byl řečníkem slohu věcného, čistého a uhlazeného. Složil mj. své paměti (De vita sua - do r.27 př.n.l.), jež se nezachovaly, a stručný životopis (Res gestae) obsahující výkaz činnosti od r.44. Tento životopis byl po Augustově smrti vyryt na dvou bronzových pilířích po stranách portálu Augustova mausolea na poli Martově a v kopiích rozšířen po celé říši. Jeho text se i s řeckým překladem našel (neúplně) v maloasijské Ankaře, starověké to Ankyře. Byl napsán na mramorové stěně tamějšího chrámu Augustova a Romy; proto slove ten nápis Monumentum Ancyranum. Střízlivým slohem, jasnou mluvou a věcným obsahem, prostým všeliké okázalosti, vydává příznivé svědectví o prvním evropském světovládcí.

b) **M.Vipsanius Agrippa**, Augustův přítel, vítězný vojevůdce, nakonec i zeť (nar. asi 62; zemřel r.12 př.n.l.) vykonal velmi mnoho pro výzdobu Říma a byl také činný literárně. Vypsal svůj životopis. Nejdůležitější však byly jeho Commentarii, obsahující výsledky vyměřování zemského povrchu, pokud jej starověk znal, zejména komunikačních sítí římské říše s udáním vzdáleností v mílích. Podle těchto výsledků měla být zhotovena a v Římě veřejně vystavena mapa tehdejšího světa. Agrippův plán provedl po jeho smrti Augustus, dav mapu zříditi na stěně Vipsaniova portiku na poli Martově. Z ní byly odvozeny jiné mapy pozdější, a také Agrippova zeměpisného materiálu bylo později hojně využito.

c) **C.Asinius Pollio** složil dílo o dějinnách občanské války, jež zahájil prvním triumvirátem a dovedl asi jen po bitvu u Filipp. Ztracené to dílo vynikalo živým líčením a samostatným úsudkem; autor v něm otevřeně projevoval své republikánské smýšlení. Pozdější římstí a řečtí historikové tohoto spisu použili.

d) **Pompeius Trogus**, původem Kelt z Narbonské Gallie, složil botanické a zoologické kompilace, nejvíce však vynikl dějepisným dílem Historiae Philippicae o 44 knihách. Byly to všeobecné dějiny. Jejich jádrem byla historie makedonské říše (Filippos, Alexandros Veliký) a diadochů. Předcházely je dějiny staršího Orientu. O ostatních národech vyprávěl autor v souvislosti s dějinami říše makedonské a nástupnických států, jež sledoval až do doby, kdy byly pokořeny Římany. K tomu připojil dějiny Parthů, národa, jenž se za jeho doby dělil s Římany o vládu nad světem, a podrobení Západu Římany. Dějiny římské předváděl jen potud, pokud zasahovali Římané válečně do osudů původní říše Alexandrovy a západních zemí; jinak jen stručně vylíčil počátky Říma. Vítězství Římanů nad ostatními státy u něho nebylo připisováno jejich zdatnosti, nýbrž štěstí. Toto hledisko, v mnohém směru správné, ale Římanům nepřínivé, převzal Trogus ze svého hlavního pramene, řeckého historika Timagena (I.stol. př.n.l.). Druhým hlavním pramenem mu byl Theopompos, řecký filomakedonský historik, z jehož dějin si vzal Trogus i název pro své dílo. Mimoto užíval i jiných řeckých pramenů.

Z rozsáhlého Trogova díla se nám zachovaly jen obsahy a suchopárný výtah, který pořídil M.Iunianus Iustinus (snad v 3.stol. n.l.), vynechav vše, co pokládal za zbytečné a nezajímavé. Ale i tak můžeme posoudit zvláštní stavbu Trogova spisu, střízlivost slohu, živost, názornost a dramatickosti podání. I v ochuzené podobě je ten spis významným doplňkem díla Liviova.

e) Za Augusta působil **A.Cremutius Cordus**, jenž napsal annály vyprávějící o konci římské republiky a o začátcích principátu. Jeho svobodomyšlné projevy mu za Augusta neškodily. Za Tiberia byl však pro ně podlémy lidmi v senátě obžalován. Autor po důstojné obraně spáchal sebevraždu. Jeho dílo bylo spáleno, dcera však je uchránila před zkázou, a později

bylo vydáno.

LIVIUS

1. Život. **TITUS LIVIUS** pocházel z Patavia, významného města Předalpské Gallie, jež si dlouho uchovalo starosvětský ráz. Za války mezi Pompeiem a Caesarem stálo při Pompeiovi. Tam se Livius narodil r.59 př.n.l, tam také zemřel r.17 n.l. Byl zámožný. V Římě studoval hlavně rétoriku a filozofii; následoval Ciceronova ideálu vzdělaného řečníka. Ale veřejného života se stranil. Žil v soukromí, většinou asi pobýval v Římě a čtyřicet let zralého věku a stáří věnoval skládání svého historického díla. Byl spřátelen s Augustem, jenž si ho vážil, ačkoli se Livius netajil svými sympatiemi k římské republice řízené aristokracií a k osobě Pompeiově. Jeho život plynul klidně. Byl ženat, měl syna a dceru. Ještě za života se mu dostalo slávy po celé říši.

2. Dílo. Livius psal rétorická a populárně filozofická pojednání; ta se ztratila. Víme, že svému synovi doporučoval jako vzor řečnické umění Demosthenovo a Ciceronovo. Byl tedy klasicista.

Jeho životním dílem byly rozsáhlé dějiny římského národa, jež mají název **Ab urbe condita libri**. Složil 142 knih, v kterých vyložil římské dějiny od založení Říma až do r.9 n.l, do smrti Tiberiova bratra Drusa. Podobá se pravdě, že by byl dovedl svůj výklad až do smrti Augustovy (14), ale nebylo mu to dopřáno.

O svém díle začal Livius pracovat nedlouho po vítězství Augustově u Aktia. Nejprve na ně upozornil tak, že hotové části veřejně předčítal. Činil to patrně i později. Vydával je po částech, snaže se - jak ukazují předmluvy v zachované části díla - aby v pěti, deseti, patnácti knihách podal větší uzavřený celek. Potom však, jak se zdá, od určitého schematu upustil. Opisovači pozdějších dob rozdělili jeho dílo věceměně mechanicky na oddíly po deseti knihách (dekády), a podle toho dělidla se část díla zachovala. Je to dekáda první (kn.1-10), třetí, čtvrtá a polovice páté (kn.21-45).

V I.kn. vypráví Livius po krásné předmluvě o počátcích Říma, o době královské a o zřízení římské republiky. V dalších knihách první dekády předvádí události až do třetí války samnitské (zač. III.stol.). - Zachované knihy třetí až páté dekády obsahují hlavně vylíčení druhé punské války (od r.218) a zápasy Římanů s Makedonií až do vítězství Aemilia Paula u Pydny a jeho triumfu r.167.

Z nezachovaných částí díla máme něco zlomků (mezi nimi je zlomek, v němž se vypráví o smrti Ciceronově) a poučují nás o nich také spisy pozdějších řeckých a římských autorů, kteří z Livia čerpali. Mimoto se skoro od všech knih zachovaly obsahy (periochae).

3. Livius jako historik. V předmluvě k svému dílu vytyká Livius pohnutky, které ho k němu přiměly, a jeho účel. Nehledá slávy. Postačí mu vědomí, že oslavil římský národ a že se mohl odvrátit od žalostné přítomnosti do starověku, při jehož líčení není vázán žádnými ohledy. Chce ukázat, jakými vlastnostmi se stali Římané mocnými a jak hluboce poklesli, když těch vlastností pozbyli. Z minulosti může zkažená přítomná doba čerpat poučení, neboť její příklady nabádají i varují. Pohnul tedy Livius k dílu patriotismus a účel má mramvní. Tak se, třebaš i nechtě, ztotožnil s reformním úsilím Augustovým a chápeme, proč byl Augustovi sympatický.

Ke svému dílu přistoupil Livius bez jakékoli historické přípravy. Už z předmluvy je vidět, že nechápe historii jako vědu, která má zjišťovat pravdu. Podle toho také pracuje. Vykládá o římských dějinách jen na základě četby starších římských a řeckých historiků, jež poznává

dost náhodně a jejichž díla nedovede kriticky oceniti. Drží se zpravidla jednoho pramene, často lehkověrně, a ten doplňuje a kontroluje jedním nebo několika jinými prameny. Souhlasí-li v čem prameny, pokládá to za správné; rozcházejí-li se, zaznamenává to a ponechává většinou čtenáři na vůli, aby si vybral. Rozhodne-li se pro určitou verzi, vedou ho důvody vlastenecké nebo umělecké. Původních pramenů (zákonů, nápisů, listin aj.) nedbá, i když byl na ně upozorněn. Nedovede rozlišit pověst od historie. Nemá smyslu pro pevnou chronologii. Nebyl ani politikem ani znalcem vojenství, necestoval, nepoučil se důkladněji (přes Varronovy práce) o římských starožitnostech; zkresluje tudíž obraz římského starověku skoro po všech stránkách. Nemohl ovšem chápat ani vývoj římského státního zřízení, rozuměti stavovským bojům v starších stoletích republiky. Přenáší - jako to činili již mladší annalisté - představy čerpané z politických zápasů přítomné doby do dávné minulosti, v plebejích vidí proletariát své doby a v aristokracii, senátu jedinou sílu, která udržuje a zvelebují stát. Předvádí jen vnější politické dějiny, nedbaje jiných složek historického vývoje. Staré Římany idealizuje, což je v souhlasu se současným romantizmem. Často místo přirozených příčin hledá za událostmi příčiny nadpřirozené, vycházejí příliš vstřícně populárním náboženským představám.

Objektivní Livius byl a chtěl psáti pravdu. Ale vlastenecká a morální tendence, idealizace Římanů, přenášení přítomných poměrů do minulosti, aristokratické smýšlení a vědecké nedostatky zaviny, že často nebyl objektivní a nepsal pravdu. Přehlížel krutost a proradnost Římanů. Nebyl vždy spravedlivý ani k příslušníkům cizích národů ani k plebejům. Dopustil se četných nepřesností, historických omylů a nesprávností. Cena jeho díla jako historického pramene je značně omezená.

Ostatně, uvážíme-li rozsah díla, vidíme, že mohl jedné knize věnovat jen 3-4 měsíce práce, a ten čas jistě většinou vynaložil na umělecké utváření látky. Je škoda, že nemáme žádnou část díla, v které by vykládal o své době: pro tu si totiž musel shledávat látku většinou sám, a jistě by bylo zajímavé vidět, jak si přitom počínal.

Otázka, kterých pramenů v zachované části díla užíval, je velmi nesnadná, poněvadž jsou skoro všechny ztraceny. Jen zhruba lze říci, že se ve výkladu o 2.punské válce řídil Polybiem a že užíval starších i mladších annalistů.

4. Livius jako slovesný umělec. Bylo by však nesprávné, kdybychom Livia pro vylíčené nedostatky odsuzovali. Jeho spis není vědecké dílo, nýbrž náleží do krásné literatury. Jen několik antických autorů (Thukydidés, Polybios) povzneslo se k vědeckému chápání historie; většinou bylo na historické dílo kladeno měřítko estetické a etické.

Tak musíme i Liviův spis posuzovati především jako umělecké slovesné dílo. Je to - s Ciceronem řečeno - opus oratorium. Jinak bychom také mohli říci, že to je prózou napsaný nacionální epos, zcela obdobný s Vergiliovou Aeneidou, s níž se shoduje i v nábožensko-mravním účelu. A jako umělecký výtvar je Liviův spis dílo vynikající.

Hledíme-li k celku, není příliš zdařilý. Tím je vinna rozsáhlost díla a chronologický postup: obé je na škodu vnitřní spojitosti. Ale v jednotlivých částech se objevují velké přednosti.

Livius užívá rovnoměrně rozumu, představivosti i citu. Tak nabylo jeho dílo klasičké vyrovnanosti, uměřenosti a jasnosti. Ale není to klasičnost studená. Livius byl jako Catullus a Vergilius Severoital, citově založený a srdečný. Jeví účast v dějích, které vypráví, prožívá citová vzrušení svých osob a dovede je účinnými slovy sdílet posluchači a čtenáři. To spolu

se svěží představivostí činí jeho vyprávění živým, jasným a názorným.

Nesčetná jsou vyprávění v jeho díle. V nich se velmi často opakují stejné děje: bitvy, obléhání, poselstva, politické bouře aj. Ale autor se nikdy neopakuje, dovede každé vyprávění zabarvit tak, jak toho věc vyžaduje. To dodává dílu poutavé pestrosti. Děje skládá tak, aby udržoval čtenáře v napětí. S oblibou užívá k dosažení největší účinnosti dramatické techniky, jsa v tom učenlivým žákem hellenistických teoretiků dějepisectví i mladších římských annalistů.

Chápaje římské dějiny jako dílo vynikajících jedinců, věnuje pozornost tomu, aby jasně a přesvědčivě osvětlil smýšlení a konání význačnějších osobností. Činí tak výstižnými charakteristikami.

Jako většina antických historiků vkládal i Livius svým osobám do úst smyšlené řeči. Zpočátku jich užíval zřídka, později stále hojněji. Tyto fiktivní řeči jsou historicky závadné. Po stránce umělecké vynikají výtečnou psychologií, dovednou argumentací a skvělým slohem. Mají u Livia podobnou úlohu jako u dnešního historika všeobecný výklad o situaci, o smýšlení a pohnutkách jednajících osob. Prozrazují také citu a smýšlení autorovo. Mimoto dodávají dílu větší živosti a rozmanitosti.

Ze zachované části Liviova díla umělecky nejcennější je vyličení 2.punské války. Můžeme v něm pozorovati, jak Livius střízlivý výklad Polybiův změnil v poutavou epickou skladbu, plnou dramatického ruchu. Liviův sloh se vyznačuje plností, pohodlnou šíří a periodičností. V počátečních knihách lze nejednou pozorovat neobratnost a těžkopádnost, později se však sloh díla zdokonaluje. Livius byl klasicista, ciceronovec, a vskutku se slohově blíží Ciceronovi. Ale jeho periody nejsou tak přirozené, pružné a spontánní jako periody Ciceronovy. V jeho mluvě se projevuje míšení prozaického a básnického jazyka, je protkána archaizmy, neoterizmy a graecizmy. Na Liviův sloh - jako na jeho umění vůbec - dojísta silně působily prameny, kterých užíval. V pozdějších knihách usiluje o větší klasickou čistotu a jednoduchost. Ale ve zvlátnostech jeho slohu se také zrcadlí přirozený vývoj: Livius stojí na rozhraní mezi latinou klasickou a stříbrnou.

5.Nacionální a morální obsah díla. Pohnutky a účel spisu, jak je vyslovil Livius v předmluvě, udávají tón celému dílu. Livius je přesvědčen, že byl římský národ vzorem všech ctností a že se mu žádný národ na světě nevyrovná. Návratem k mravům předků může opět nabýti své fyzické a mravní zdatnosti.

Tato láska k národu a k jeho slavné minulosti, sama o sobě vznešená, kalí úsudek historikův. Nepřihlíží k politickým a hospodářským příčinám událostí, nýbrž raději je vyvozuje z příčin morálních. Podle něho dosáhli Římané světové moci svou kázní, úctou k zákonům, bezvýhradnou oddaností ke státu. Rozhodně odmítá mínění, že rozmachu římské moci přálo štěstí. Zastírá nebo zmenšuje chyby Římanů, zejména významných aristokratických osobností. Morální hledisko uplatňuje se u něho často místo historické kritiky.

Moralizování není u Livia jen plněním požadavku antické teorie, aby dějepisné dílo chválilo a hanělo, nýbrž vyplývá z mravní povahy autorovy a z jeho zbožnosti. Nedovede se na události dívat jinak než z mravní stránky, nedovede být lhostejný k dobru a zlu. V úspěchu vidí odměnu za zbožnost, v neúspěchu trest za nějaké provinění. Projevy zbožnosti, vlastenectví, rodinné lásky, přátelství budí v něm nadšení, špatnost odsuzuje.

Ačkoli nelze souhlasit s chybami, k nimž Livia, třebaš bezděky, svádí vlastenectví, je nutno uznati, že jest Liviův spis dílo vysoké mravní ceny.

6. Liviův význam. Rétorizující dějiny Liviovy byly určeny římských vzdělaným kruhům pro zábavu, poučení a mravní zušlechtění. Jejich úspěch byl nesmírný; zastínily skoro všechna dějepisná díla minulých dob a přivodily jejich zánik. V účinku se téměř vyrovnaly Vergiliově Aeneidě. Čerpali z nich pozdější dějepisci, starožitníci, moralisté, prozaikové i básníci, dokonce i Řekové. Klasicistům se stal Liviův sloh vzorem dějepisného slohu. Ještě v 5. stol. n.l. bylo známo jeho dílo celé. Později zaniklo až na zachovaných 35 knih, a to hlavně vinou stručných výtahů, do nichž byl věcný obsah rozsáhlého díla shrnován. Jeho vliv lze pozorovati i v středním věku, zejména však bylo oblíbeno ke konci středověku. Novověcí historikové je pečlivě studovali. Četné jímavé příběhy z něho staly se obecným majetkem a podněcovaly i novověké básníky, zvláště francouzské klasiky. V české literatuře podnítilo např. vyprávění o Sofonisbě Guldenera a Durdíka k dramatům, jiné látky Machara. I výtvarné umění z něho čerpalo podněty. Jeho slávu jakožto historika nová doba podvrátila, třeba stále zůstává důležitým pramenem. Ale jako slovesný umělec a ušlechtilý učitel národa je stále plně uznáván.

NAUKOVÁ PRÓZA

1. Filologie a starožitnosti. Za Augustova období se dařilo zvláště bádání o starožitnostech, filologii a právnictví. K novým výsledkům dospívalo filologické a starožitnické bádání jen zřídka. Opíralo se z největší části o práci Varronovu, sbíralo, třídilo a vykládalo vědecký materiál. Filologové a starožitníci byli většinou propuštěnci nebo synové propuštěnců a povoláním učitelé.

C. Julius Hyginus, Augustův propuštěnec, od r. 28 představený palatinské knihovny, byl polyhistor. Složil četné spisy odborné (o zemědělství, o včelách), filologické (zejména komentář k Vergiliovým básním), historické, starožitnické a teologické. Nebyl samostatný tvůrčí badatel, nýbrž spíše jen pilný a obratný sběratel a vykladač. Pod jeho jménem se zachovaly dvě příručky: Genealogiae (n. Fabulae), svod bájí vyprávěných podle řeckých a římských tragedií, a De astronomia, obsahující vedle astronomických výkladů báje o původu souhvězdí. Tyto příručky vznikly až v 2. stol. n.l.

M. Verrius Flaccus, také propuštěnec, učitel Augustových vnuků Gaia a Lucia, vynikl hlavně rozsáhlým slovníkem latinského jazyka s věcnými výklady (De verborum significatu). Výtahy z něho se zachovaly.

Fenestella (52-19 n.l.) osvětloval zejména kulturní dějiny římského národa; také složil annály.

Propuštěnec **Q. Caecilius Epirota** učinil závažný krok tím, že přednášel o Vergilioví a jiných moderních básnících. Tak se dostali římské klasiky vedle řeckých do okruhu školních autorů.

2. V právnictví, jemuž se za Augusta začalo dobře dařiti, vynikl republikán **M. Antistius Labeo**, velmi plodný spisovatel, a přívrženec principátu **C. Ateius Capito**. Byli sokové, ale nelze zjistiti, zda a jak se vědecky lišili v nazírání na právo. Snad se Labeo v právu opíral o filozofické základy, Capito o právní tradici.

3. Z odborné literatury zachovalo se úplně jediné dílo. **VITRUVIUS POLLIO** byl člověk nízkého původu, stavitel a inženýr, jenž sloužil Caesarovi, později Augustovi. Složil slohem dost neobratným spis **De architectura libri X**, věnovaný Augustovi. Vykládá v něm s odbornou znalostí o stavitelství a jeho vývoji, o stavbách chrámů, budov veřejných (mj. i o divadle) i soukromých, o jejich zařízeních, o hodinách a o strojích potřebných při stavbě a ve válce. Je to jediné římské dílo toho druhu, obsahem velmi cenné. Ještě v novém věku bylo příručkou těm, kdo napodobovali antické stavby. Obsahuje i zajímavé výklady kulturně historické.

OBDOBÍ STŘÍBRNÉ

1. RÁZ STŘÍBRNÉHO OBDOBÍ

1. Politické poměry. Stříbrným obdobím římské literatury nazýváme dobu od smrti Augustovy (14.n.l.) do smrti Trajanovy (117 n.l.). S Augustovým nástupcem Tiberiem se začíná skutečná monarchie; s Trajanem dosahuje svého mocenského vrcholu.

Politicky se ta doba dělí na dvě periody. V první vládnou říši příslušníci rodu julsko-klaudijského (Tiberius 14-37, Gaius Caligula 37-41, Claudius 41-54, Nero 54-68). Po krátkém období zmatků (68-69: Galba, Otho, Vitellius) začíná se druhé období, za něhož vládnou Flaviovcí (Vespasianus 69-79, Titus 79-81, Domitianus 81-96), Nerva (96-98) a Trajanus (98-117).

Duchem se ta období od sebe značně liší. Republikánská idea v římské aristokracii nevyhynula, naopak ožívá se skolem Augustovým a sílí se naději při smrti císařů. Příslušníci rodu julsko-klaudijského, kteří se dostávají na trůn bez formálního oprávnění a bez vůle národa, mají příčinu báti se o trůn i o život a stávají se krutovládci, obklopenými štábem přísluhovačů a donašečů. Je to doba, kdy si významnější lidé nejsou jisti svým životem, doba pletich mocných dvořanů a ctižádostivých žen, útisku a násilí.

S Vespasianem, jemuž pomohlo na trůn vojsko, se poměry uklidňují, monarchie se upevňuje tak, že jí neublížila ani hrůzovláda Domitianova. Když padl rukou vrahovou, neobnovuje senát republiku, nýbrž volí ze svého středu císaře Nervu. Zdatný voják Trajanus dovršil období klidu započaté Vespasianem a zabezpečil moc imperia.

Po celou tu dobu trval uvnitř říše skoro nepřetržitě mír. Válčilo se na hranicích, jež bylo nutno zajistiti proti neklidným sousedům ohrožujícím provincie. Byla získána nová území, zejména Britanie a Dacie. Staré provincie za míru vzkvétají a mají účast v řeckořímské vzdělanosti. Týká se to především Hispanie.

2. Společenské poměry. Říše římská sílila, blahobyt občanstva stoupal. Řím se stále zdobil novými stavbami okrasnými i užitkovými, ani provinciální města nezůstávala pozadu. Odkryté Pompeje dosvědčují, jak vysoká byla tehdy životní úroveň římského měšťanstva. Ale přes hmotný blahobyt a kulturní vyspělost Římané pozvolna upadají.

Augustus usiloval o to povznésti mravnost, víru, vlastenectví, pokleslé za občanských bojů. Jeho úsilí nemělo trvalého účinku. Za julsko-klaudijské dynastie úpadek pokračuje, jsa podporován tyranii a chováním samotných císařů a jejich žen. Přepych boháčů se stupňuje až k nesmyslnosti, neřesti všeho druhu rozleptávají společnost. Heslem je užít co nejvíce, když stojí smrt za hlavou. Žije se horečným tempem, a to životem prostým vyššího obsahu. Rozmáhá se udavačství, množí se sebevraždy. Otupělé nervy jsou bičovány rozmanitými dráždidly. Krvavými divadly je ubíjen cit a vkus širokých vrstev i vzdělanců, mravně povážlivé mimy a pantomimy rozsévají zkázu. Vlastenectví, ochablé už u mladší generace doby Augustovy, stále upadá. Třeba ovšem mít na paměti, že takové byly poměry v Římě. Na venkově a v provinciích bylo lépe, třeba i tam pronikla leckterá neřest hlavního města. Ba provinciálové začínají dozrávat k své hodnosti poddaných nebo dokonce i občanů římské veleříše, a přijde doba, kdy budou lepšími římskými vlastenci než sami Římané.

Žít za onoho mravního úpadku a životní nejistoty bylo tím povážlivější, že se lidem nedostávalo mravní opory ani ve víře. Čekal-li Augustus obrození víry v duchu starořímského náboženství, budoucnost ho usvědčila z omylu. Lid i část vzdělanců, zvláště ženy, oddávali se orientálním kultům, mystickým, vzrušujícím a slibujícím posmrtné slasti. Ušlechtlejší duchové, pokud nepropadli lhostejnosti a nevěře, utíkali se k filozofii. Už za Augusta se začal

mezi Římany šířit novopythagorizmus, zabarvený mysticky. Ale ještě více vzdělavců vyznávalo stoicismus s vroucností přímo náboženskou. V jeho lůně se také za Nerona organizoval politický odpor proti vladařově tyranii.

V druhém období nastal vlivem klidné, až šosácké povahy Vespasianovy obrat k lepšímu. Byl zastaven řáděním Domitianovým, ale za Nery a za Trajana jakoby římská společnost byla vystřízlivěna ze svého neřestného opojení.

Od druhé polovice I.stol. n.l. začíná se šířit po římské říši křesťanství. Ziskává stoupence ve východních provinciích, hlásajíc svou "blahou zvěst" (euangelion) řeckým jazykem. Ale za Nerona je už početná křesťanská obec i v Římě. Řím nejprve vyznavače Kristovy přezírá, ale už Trajan je nucen zabývat se jimi.

3. Literatura a císařství. Podmínky pro rozvoj literatury nebyly špatné. Císařové z rodu julscko-klaudijského byli literárně vzdělaní, někteří z nich (zvláště Nero) sami měli sklony spisovatelské a podporovali literaturu. Literární vkus byl ve společnosti velmi rozšířen. Veřejné předčítání, zavedené Pollionem, zobecnělo, hodně se čtlo, čilý knihkupecký trh rozšiřoval knihy rychle, i do provincií.

Ale tyto příznivé podmínky byly rušeny neblahými vlivy císařství. Poněvadž nebylo svobody slova, bylo nebezpečné vůbec psát. V kterémkoli slovesném druhu (dějepisném díle, eposu, tragedii, bajce, satíře aj.) mohlo se vyskytnout něco, co císař nebo jeho stvůry mohli vztahovat na sebe. Být nestranným historikem bylo nemožno. Soudní řečnictví vynášelo nejvíce udavačům. Řečnění v senátě skleslo na lichocením císaři. Jinak bylo řečnictví odkázáno na neplodné fiktivní deklamace. Poměrně nejbezpečnější bylo oddávat se vědám a filozofii.

Přízeň císařů museli si spisovatelé vykupovati zpravidla tím, že je oslavovali a lichotili jim. Nejinak tomu bylo u těch, kdo hledali mecenáše z vyšších kruhů společenských. Rozmáhá se odporná klientská poezie. O úpadku mravní síly Římanů svědčí, že byla celá hejna takových literátů, kteří za hmotné výhody pochlebovali svým chlebovárcům a přisluhovali jejich špatností. Byli však také silní duchové, kteří klidně spáchali sebevraždu, když se tyranům znelíbili.

Takové poměry byly i za Domitiana, jenž byl příznivcem literatury. Za prvních dvou Flaviovců a za Nery i za Trajana uvolnila se pouta tížící literaturu, ale literatura trpěla značnou lhostejností a nevšímavostí císařů. Dala-li však Trajanova doba římské literatuře Tacita, je to více než dostatečná náhrada za klientskou poezii, kterou by byla vzbudila císařova přízeň k různým veršotepcům.

4. Modernizmus a klasicizmus. V první části stříbrného období vyznívá v literatuře klasicizmus předešlých dvou období. Livius je vzorem prózy historické, Cicero řečnické a naukové; Vergilius je vzorem pro epos a idylu, Catullus, elegikové a Horatius pro příslušné druhy lyrické.

Ale proti klasicizmu se začal vzmáhati odpor. Mířil hlavně proti Ciceronovi, proti jeho plnému, bohatému periodickému slohu, jenž nehověl duchu horečného moderního života. V úsilí po originalitě přetvářejí deklamátoři a rétoři klidný, jednoduchý a přirozený klasický sloh ve sloh hledaný, básnický, vzrušený, protkávaný duchaplnými sentencemi. Životní chvat se v něm projevuje rozkládáním myšlenky v krátké úsečné věty, vtipně zahrocované. Hlavním představitelem tohoto modernizmu byl za Nerona, jeho příznivce, filozof a básník Seneca.

Boj o nový sloh byl bojem o nové slovesné hodnoty vůbec, a třeba je v modernizmu Neronovy doby mnoho nezdravého, jako byla nezdravá i doba, nutno přiznati, že se v něm projevuje nová tvořivost. Tu lze viděti i ve výbojném obměňování tradičních slovesných druhů i látek a v hledání látek nových.

Ale nebylo bohužel velkých talentů, které by toto úsilí proměnily ve velké umělecké činy. A ostatně byl ten vývoj smrtí Neronovou přerván. Se střízlivým Vespasianem nastala změna vkusu a návrat ke klasicizmu. Jeho vítězství bylo připraveno klasicizmem v současné řecké literatuře a tím, že byli římské klasiky zavedeni do školního vyučování; vybojováno bylo rétozem Quintilianem.

Vítězství klasicizmu přineslo římské literatuře ozdravení, ale zasadilo smrtelnou ránu její tvořivosti. Literatura se odpoutala od řeckých vzorů, s nimiž dřívější doby umělecky zápasily a záraly, a byla odsouzena k napodobení děl, která sama vznikla napodobením, třeba tvůrčím. U duchů prostředních zvrhala se pak slovesná tvorba v bezobsažné, mechanické napodobování, při němž byl umělecký pokrok nemožný. Tomuto nebezpečí unikli jen velcí tvůrci, jako byl např. Tacitus.

5. Slovesné druhy. V literatuře stříbrného období pokračuje celkem vývoj předcházejícího období. Jeví se to již tím, že jsou vzdělávány tytéž slovesné druhy; přibyla k nim toliko bajka.

Z básnictví byl nejvíce pěstován epos, a to mytologický, historický a didaktický. Lyrika nevytvořila nic podstatného; jen epigram dostupuje svého vrcholu. Tragedie byly skládány skoro už jen k recitaci a četbě, a teprve z tohoto období se nám zachovaly ukázky římské tragické tvorby. Mravní úpadek byl úrodnou půdou pro satiru. Epigonsky se objevuje idyla.

Za doby Tiberiovy, Caligulovy a Claudiovy byla básnická produkce nehojná. Vzrostla teprve za Nerona a za Domitiana, což souvisí se zálibou těchto vladařů pro poezii a s přízní, kterou projevovali básníkům.

V oboru prózy jeví se úpadek tvůrčích schopností v tom, že jsou skládány kompilace a encyklopedická díla buď obecného rázu nebo z jednotlivých oborů. To platí i o rétorice. Spoutané dějepisectví pozdvihuje se teprve za Trajana k vrcholnému uměleckému činu. Populárního rázu je filozofická próza. Pozoruhodným přínosem je v oboru krásné prózy realistický román. Velmi chudě je zastoupeno řečnictví.

Společným znakem vši literatury stříbrné doby jest, že se čím dále tím více stírá rozdíl mezi jazykem prózy a poezie a že skoro do všech básnických druhů pronikla rétorika. I to je zcela přirozené pokračování předchozího vývoje.

Produkce římské literatury byla za stříbrného období velmi rozsáhlá. Zvláště přibyla proti starším obdobím odborné literatury, již vyplňovali za dob tyranie mnozí vzdělanci bezpečně svou prázdň. Ale jakost děl není úměrná jejich početnosti. Kromě nečetných výjimek to jsou výtvozy zcela prostřední.

6. Latina stříbrné doby. Klasická latina, to jest především jazyk spisů Ciceronových, vyznačovala se bedlivou čistotou ve skladbě i v slovníku. Monumentální krása, které tak dosáhla, skrývala v sobě nebezpečí ustrnutí. Živý jazyk ji zatím vývojem značně předběhl a spisovná řeč se ochuzovala o mnohé výrazové možnosti, uzavírajíc se přísným purizmem.

Proto není divu, že se již za doby Augustovy vazba klasické latiny uvolňuje. V I.stol. se pokračuje v tomto vývoji. Byl podporován tím, že splýval jazyk prózy s jazykem poezie, že byly připouštěny zejména četné graecizmy a že mnozí spisovatelé pocházeli z provincií, což bezděky zanechávalo stopy v jejich jazyce.

2. POEZIE

1.DRAMA

Úpadek dramatické poezie, který se projevil už v předešlém období, byl nezadržitelný. Komedie vyčerpala řecké předlohy a byla zatlačena atellanou a mimem. Stejně tomu bylo s tragedií, jež ustoupila pantomimu. Pro nedostatek vhodných řeckých látek sahalo nyní skladatelé tragedií opět častěji k látkám z římské historie. Ale byli to většinou jen diletanti a jejich díla byla skoro vesměs určena k recitaci a četbě. Ostatně máme doklady o tom, že bylo nebezpečné vystupovati veřejně. Tyranští císařové a mocní dvořané krutě stíhali básníky i herce, jestliže se domnívali, že je nějaký výrok dvojsmyslný a míří na ně. Poměrně největší volnost si uchoval mimos; ale jeho obsah býval povážlivý, znemravňující.

Poslední tragik, který psal pro jeviště, a zároveň nejlepší tragik I.stol. n.l. byl státník P.Pomponius Secundus (za prvních císařů). O něco později vynikl Senekův současník Curiaius Maternus, jenž první začal recitacemi seznamovati obecenstvo se svými tragediemi. Oba známe z Tacita. Zejména Maternus je z hlavních mluvčích jeho Dialogu; dává tam výhost advokátské kariéře a míní se napříště věnovat jen básnictví.

O tragediích, které složil Seneca, bude vyloženo dále v souvislosti s jeho prózou (tamtéž o praetextě Octavii).

2.LYRIKA, BAJKA, IDYLA

1.Lyrika. Za stříbrného období octla se lyrika v úpadku, z něhož se již nevzpamatovala. Lyrické básně skládal kdekdo. S oblibou si jimi krátili volný čas a ve společnosti se jimi blýskali příslušníci vyšších kruhů. Chválou, kterou zahrnovali takové veršotepce současníci, nesmíme se dát mýlit. K jejich umění stačilo trochu výrazové pohotovosti a formální dovednosti.

Významnější z lyriků tohoto období byl snad jen Caesius Bassus, přítel satirika Persia. Zahynul prý r.79 při výbuchu Vesuvu. Napodobil Horatiovu písňovou lyriku, snaže se ho předstihnout formálně napodobením obtížných lyrických rozměrů. Zachovalo se od něho jen něco zlomků. Jemným a vkusným lyrikem se osvědčuje Petronius lyrickými vložkami ve svých Saturách (viz dále). Nadaným lyrikem byl také Papinius Statius, o němž bude vyloženo dále při epice.

Úpadek se projevuje i ve veršovaných náhrobních epigramech této doby, ale některé jsou vkusné a jímavé.

2.Bajka se ojedinele vyskytovala v římské poezii už dříve. Jako samostatný druh ji zavedl do římské literatury PHAEDRUS. Byl patrně původem Řek, prý otrok, propuštěný Augustem na svobodu. Za Tiberia začal vydávati své bajky skládané senárem. Tiberiův dvořan Sejanus mu ztrpčil život, ale po jeho pádu pokračoval básník v své činnosti. Z jeho básní máme dojem autora proletáře, jehož prostředím byly nižší lidové vrstvy.

Napsal velké množství bajek (nejméně 15 knih). Zachoval se z nich nevelký výbor o pěti drobných knihách a dodatku (Fabulae Aesopiae); četné jiné bajky známe z pozdějších prozaických parafrází. Phaedrus zpracovával řecké zvířecí bajky kolující pod Aisopovým jménem, zpočátku dost otrocky; později si počínal samostatněji. Mezi bajky pojal i četné anekdoty a novely, ba i příběhy ze současné doby. Naivnost, životný půvab a plastičnost řeckých bajek nevystihl. Je příliš studený, suchopárný a nemá vzletu. Ale je stručný, celkem

jasný, prost vši rétoričnosti, značně svobodomyšlný. Jeho řeč má některé kazy, ale je vkusná.

Na své dílo byl velmi pyšný; prorokoval mu nesmrtelnost. Vskutku pronikly skrze něho a jeho pozdější zpracovatele ezopské bajky do všech literatur, i do staročeské, a mají své milovníky a napodobitele dodnes.

3. Idyla. Za Nerona žil **T.(?) Calpurnius Siculus**, od něhož se zachovalo 7 idyl. Tři z nich jsou alegorické a mají dvorský ráz; oslavuje se v nich Nero. Jména venkovanů (je mezi nimi i zahradník) jsou většinou převzata z Vergilia, rovněž motivy, technika a dikce. Ale autor znal také Theokrita a čerpal i z Ovidia. Jsou to výtvoř průměrné.

Ještě dvě idyly neznámého básníka, velebící Nerona a jeho dobu, se zachovaly; valné básnické ceny nemají.

3. SATIRA A EPIGRAM

Satira byla umělecky zdokonalena za Augustovy doby Horatiem. Otupil její ostří, naplnil ji shovívavým úsměvem, rozmarem a ironií, také didaktickým živlem, zbavil ji neuměleckých strusek a dodal jí uhlazenosti. Veršem satiry byl daktylský hexametř.

Za úpadku mravů, který se projevil v I. stol. n.l, měla satira hojně námětů a látky, i něni divu, že byla pilně vzdělávána. Byl to jeden z literárních druhů, v kterém se autor cítil poměrně dosti svobodným i za tyranských císařů. Ale vnitřní obsah a ráz satiry se proti Horatiovi značně změnil. Místo ironie a smíchu, skrze nějž říkal satirik pravdu, nastoupila nyní rozhořčená nevole, místo zesměšňování určitých chyb a jejich představitelů kázání proti neřestem a všeobecné morální úvahy, místo aktuální přítomnosti zamlžená a zkruslovaná minulost nebo symbolika, místo uhlazenosti drsná mluva, kterou se říká vše naplno. Mocně se také v satire uplatnila rétorika. Uměleckého souladu se nedbá, nevěnuje se náležitá pozornost verši.

PERSIUS

1. Život. Satirik **AULES PERSIUS FLACCUS** (žil 34-62) pocházel z Volsterr v Etrurii, a etruský původ (o němž svědčí i etruská forma jeho předjmení) zanechal stopy i v jeho básnické činnosti: temnost. Remmius Palaemon ho uvedl na dráhu klasicizmu. Měl množství přátel, zejména v kruzích oddaných stoické filozofii, s nimiž také sdílel odpor proti Neronovi. Ušel však osudu, jenž většinu z nich postihl (přikázaná sebevražda): zemřel dříve, než bylo spiknutí proti Neronovi odhaleno.

2. Satiry Persiovy. Kromě mladistvých pokusů, které byly přáteli potlačeny, napsal Persius šest satir. Vydal je z pozůstalosti básníkův přítel Caesius Bassus.

Persiovy satiry tepou špatné básníky, nedostatek uměleckého vkusu, pošetilá přání projevovaná v modlitbách, lidský nerozum a zhýralost boháčů, doporučují ctnosti, filozofické vzdělání, které dává člověku vnitřní svobodu, a správné užívání vezdejších statků. Jen první báseň je skutečná satira (literární); ostatní mají ráz všeobecně mravoučný.

K satirám byl podnícen Luciliem a Horatiem, jež si obral vzorem. Ale neměl ani Luciliova temperamentu ani Horatiova rozmaru.

Nečerpal ze života, nýbrž z knih, zejména z populárně filozofických traktátů. Z této knižní, nestrávené učenosti nevznikly životné výtvoř, nýbrž studená morální kázání, zabarvená stoicky, z velké části nudná. Jsou psána strojeným slohem a temná. Některá zdařilá místa ukazují, že byl nadaný básník; byl také ušlechtilý člověk. Ale nevyzrál ani lidsky ani umělecky. Pro morální obsah satir byl hojně čítán v starém i středním věku.

IUVENALIS

1. Život. V druhé části stříbrného období vynikl satirik D. IUNIUS IUVENALIS. O jeho životě je málo známo. Rodištěm jeho bylo Aquinum v Kampanii. Tento maloměstský původ vtiskl navždy ráz jeho mysli: na Řím se nikdy nedovedl dívat jinak než očima maloměšťáka. Vzdělav se v gramatice a rétorice, oddal se deklamování. Vojenská služba ho, jak se zdá, seznámila s velkou částí římského světa. Domitianova hrůzovláda ho naplnila úzkostí. Snad byl advokátem, ale bezúspěšným. Musel jako klient přisluhovat zámožným lidem, a bylo to pro něho dost výnosné. Satirickým básníkem se stal až asi ve svých padesáti letech, po smrti Domitianově. Vydal své satiry za Trajana a Hadriana. Dožil prý se vysokého věku osmdesáti let.

2. Iuvenalovy satiry. Od Iuvenala se zachovalo šestnáct satir rozdělených do pěti knih.

Doba je podle něho taková, že je těžko nepsat satiru (difficile est satiram non scribere) samo rozhořčení nad římskou společností nutí člověka k veršům (si natura negat, facit indignatio versum). I tepe znemravnělost mužů, nedůstojné chování mocných ke klientům, náboženské a pohlavní výstřednosti žen, šlechtickou pýchu a jiné vady velkoměstského života, rozhořčuje se nad tím, jak se cizinci v Římě roztahují, paroduje bombastické epické skladby, uvažuje o nesmyslných lidských přáních (orandum est, ut sit mens sana in corpore sano), o lichotnictví a pravém přátelství, o zlatých starých časech a zhýralosti nové doby, útočí na náboženský fanatismus Egyptanů a na výsady vojenského stavu.

3. Charakteristika Iuvenalova. Iuvenalis čerpal náměty k satirám (zvláště k 10.-16. satire) z knih, hlavně z populárně filozofických kázání proti neřestem. Ale s literárními podněty dovedl spojovat vlastní životní zkušenosti. Zejména 1.-9. satira jsou prudkou reakcí na to, co autor sám v Římě zažil, a jejich mravní rozhořčení působí pravdivým dojmem. Méně opravdové a chabější jsou ostatní satiry.

Iuvenalis se hlásí k Lucilioví, Horatiovi i Persiovi, nejvíce však je spřízněn s Luciliem svou živelnou výbušností. Využívá, ba někdy nadužívá rétoriky a nanáší příliš silné tóny a řečnický patos. Ale dovede také kreslit bez přepínání účinné obrazy, strhující svou divokou silou a vnitřní pravdivostí. Jeho vize neřesti mají do sebe cosi apokalyptického - a to není pouhé přirovnání, neboť novozákonní Janova Apokalypsa, duchem příbuzná, vznikla patrně také za doby Domitianovy. Nesmíme ovšem čísti Iuvenalovy satiry najednou, neboť ihned nasazuje nejsilnější tóny, což zpočátku působí účinně, ale pak otupuje zájem čtenářův a způsobuje, že se v posledních básních jeví plamenný satirik dosti nudným.

Pozoruhodné ovšem je, že básník, jenž psal své satiry po smrti Domitianově, nekáral dobu přítomnou, nýbrž minulou, Domitianovu, jako by byl nepostřehl změnu, která nastala za Nery a za Trajana. Sám prohlašuje, že bude stíhati jen ty, kteří už jsou mrtvi. Tím pozbyly jeho satiry pro současníky aktuálnosti, ba staly se pro četné nejasné narážky temnými. Ani my bychom jim dostatečně nerozuměli, kdybychom neměli starověká scholia (vysvětlivky).

S Luciliem spojuje Iuvenala také umělecká neukázněnost. Jeho satiry nemají pevné dispozice, ve slohu se projevuje značná neurovnanost, řeč, jednoduchá sice, ba v metaforách jednotvárná, překypuje vulgarizmy a graecizmy. Leccos nasvědčuje tomu, že se nám zachovalo druhé vydání jeho satir, přepracované, ale definitivně nedokončené.

4. Význam Iuvenalův. V II. a III. stol. n.l. nedošel Iuvenalis valného ohlasu. Ale od IV. stol. byl velmi pilně čítán a komentován. Ve středním věku byl také neobyčejně oblíben pro svou drastickou malbu mravů a morální obsah. V novém věku není po stránce básnické kladen příliš vysoko, ale dosud si ho vážíme jako účinného moralisty, výstižného malíře lidských

neřestí a dobrého svědka pro Domitianovo období.

MARTIALIS

1. Život. Epigram pěstovalo za stříbrného období několik bezvýznamných básníků, ale mistrem jeho byl M. VALERIUS MARTIALIS. Žil asi v letech 40-104. Jeho rodiště bylo město Bilbilis v sev. Hispanii. R. 64 přišel jako mnoho jiných Hispánců té doby do Říma zkusit štěstí. V povolání advokáta se mu nedařilo, ale svými drobnými básněmi získal si množství příznivců, jejichž se stal klientem. Tak mohl žít skromně sice, ale bez jakéhokoli zaměstnání. Časem se dokonce domohl jakéhosi blahobytu, a Domitianus ho učinil jezdcem. Tento císař mu byl vůbec nakloněn; za to mu básník lichotil. V tom se nelišil od jiných současných literátů, z nichž byl nejeden jeho přítelem. Po smrti Domitianově se Martialovy poměry zhoršily. Strízlivého Nervu nezískal, ačkoli se nerozpakoval nyní ve svých verších Domitiana tupiti. Vrátil se do svého rodiště. Bohatá přítelkyně Marcella mu tam darovala statek, takže byl zbaven všech starostí o život. Ale odchodem z hlavního města říše pozbyl literárních a společenských podnětů k své činnosti i vnímavého posluchačstva a čtenářstva, i ochabl. Začátkem Trajanovy vlády zemřel.

2. Martialovy epigramy vznikaly původně jednotlivě nebo v drobných cyklech, jimiž se básník odvděčoval svým příznivcům. Když si získal jméno, začal je uveřejňovat knižně. Celkem vydal 15 knih epigramů.

Prvá z nich má nadpis Spectaculorum liber a obsahuje výbor epigramů na rozmanité podívané, které pořádal Titus r. 80, když otvíral Kolosseum.

Poslední dvě knihy, uveřejněné po předcházející sbírce, slují Xenia a Apophoreta. Jsou v nich sebrány epigramy, které jsou myšleny jako nápisy jednak na dárky posílané o slavnosti Saturnalií nebo losem rozdělené po hostinách, jednak rozmanité výslužky dávané po hostinách pozvaným. To jsou tedy skutečné nebo fingované nápisy.

Do zbývajících dvanácti knih je shrnuto množství epigramů obsahu velmi rozmanitého. V některých se lichotí příznivcům, zejména Domitianovi. Jiné obsahují příležitostné projevy určené přátelům k významným i méně významným událostem života. Jiné se odnášejí k zjevům současné literatury a k básnickovým stykům se současnými spisovateli. V jiných si stěžuje na nepříjemnosti klientského života. Ale většinou to jsou epigramy výsměšné (skoptické). Autor v nich tepe buď určité stavy a zaměstnání (např. nevzdělané zbohatlíky, příživníky, lékaře) nebo určité lidské vady (např. lakomství, vychloubačnost, pohlavní nevázanost, nezdravý přepych, lovení dědictví). Pokud činí básník terčem svého posměchu určité osoby, skrývá je pod typickými jmény, anebo vůbec předvádí vadné nebo směšné typy lidské společnosti.

3. Charakteristika Martialova. Martialis je klasik epigramu v našem smyslu, tj. krátké vtipné básně s překvapující pointou. Ve svém umění se vycvičil u řeckých epigramatiků, pro výsměšný epigram mu byl vzorem hlavně Lukillios, řecký epigramatik Neronovy doby. Z Římanů napodobil zvláště Catulla, ale jen po stránce formální a výrazové, a Domitia Marsa. Motivy přejaté od Řeků zpracovával samostatně.

Byl to vůbec básník velmi originální, a k tomu realista. Dívá se na život a říká, co vidí. Jsa nadán bystrým postřehem a výtečným vtipem, dovede dobře vypozařovati lidské slabosti, postihovati sebemenší komické podrobnosti a využívat jich pro účinný vtip. Bohaté životní zkušenosti a dobrá znalost společnosti dovolily mu nakreslit obraz současného římského

života, hlavně jeho stinných stránek. Je duchaplný a při vši posměvačnosti dobromyslný. Se satiriky stříbrné doby má společné to, že říká vše naplno a libuje si v látkách obscénních.

Umělecky je Martialis klasik. Píloval své výtvořiny pečlivě, ale jsou přirozené a živé, slohově prosté a pádné. Asi tři čtvrtiny jeho epigramů jsou složeny elegickým distichem, ostatek různými lyrickými rozměry (hlavně Falaikovým hendekasylabem).

Dodnes je Martialis pokládán za největšího epigramatika světového. Podstatu drobného básnického druhu, v němž byl mistrem, vystihl v nové době Lessing a náš Havlíček. Četní moderní spisovatelé Martiala napodobili, ať už přímo či nepřímě. U nás to byl hlavně Čelakovský a Havlíček.

4.Epika

Epická poezie byla za stříbrného období značně oblíbena. Pozoruhodné je, že se proti dřívějším dobám netušeně rozmohly eposy mytologické; u Římanů byla ta záliba pro příběhy z bájněho světa patrně způsobena odklonem od současného života a neúčastí v starostech o osudy vlasti. V duchu dávné římské tradice (srov.Naevia, Ennia) je také vzděláván epos historický.

Zákonodárcem epiky se stal Vergilius: ten je vzorem všem pozdějším epikům. Za Nerona učinil sice Lucanus pokus odchýliti se od epické tradice, ale s vítězstvím klasicizmu jeho novoty zapadly. Bohužel ustrnula epika na bezduchem napodobení epické techniky Vergiliovy.

Z projevů některých současníků, hlavně satiriků, vidíme, že bylo tehdy skládáno velké množství mytologických eposů s látkami u Řeků mnohokrát zpracovanými a otřelými. Satirikové tepou jejich myšlenkovou prázdnotu, otřelou techniku a nevkusnost. Vskutku vyniklo nad průměr jen několik epiků, a ani jejich výtvořiny nejsou zvláště cenné. Rétorika v nich ubíjí poezii, pokud v nich poezie jest.

LUCANUS

1. Život. **M.ANNAEUS LUCANUS** byl synovec filozofa Seneky a jako on pocházel z hispanké Corduby. Narodil se r.39 n.l. Vzdělání se mu dostalo v Římě. Byl stoik a vynikl výmluvností. Již od raného mládí básnil. R.57 se odebral do Athén za vzděláním. Ale Nero ho r.60 povolal do Říma, přijal ho do své družiny a zahrnoval ho přízní. Později však na něho začal žárliti a došlo mezi oběma k nepřátelství. To přivedlo básníka k republikánskému smýšlení a k účasti ve spiknutí Pisonově proti Neronovi. Když bylo spiknutí r.65 odhaleno, zachoval se nenužně, neboť vyzradil některé spoluspiklence, dokonce prý i svou matku udal. Přesto ho Nero přinutil, aby se sám usmrtil. Zemřel ve stáří 26 let.

2. Pharsalia. Lucanus složil přes své mládí množství děl básnických i prozaických, ale zachovala se od něho toliko jediná báseň, **Belli civilis libri X**, zvaná také **Pharsalia** (fem.sg, Farsalsko). Předmětem básně je občanská válka mezi Caesarem a Pompejem; je to tedy epos historický.

V kn.I-III. jsou vyprávěny události r.49 od Caesarova pochodu přes Rubikon až po jeho tažení do Hispanie. Kn. IV.-VI. obsahuje vítězství u Ilerdy, boje v Epeiru a tažení do Thessalie, v VI.kn. čarodějnice prorokuje Sextovi Pompejovi neblahý konec války. V VII.kn. jest opěvána bitva u Farsalu (odtud druhý název básně). V následujících knihách se líčí ostatní události (útěk a smrt Pompejova, operace republikánů v Africe, činy Catona Utického, Caesar v Alexandrii). Z občanské války jest vyprávěno jen asi to, co obsahují Caesarovy Zápisky o válce občanské.

Báseň je bezpochyby nedokončena. První tři knihy byly uveřejněny ještě za života básníka, ostatek až po jeho smrti.

3. Charakteristika Pharsalie. První tři knihy Pharsalie vznikly ještě za doby Neronovy přízně; Nero je v I.kn. veleben. Hrdinou básně měl být původně C.lulius Caesar, zakladatel římské monarchie i rodu julsko-klaudijského: občanská válka připravila římské císařství. Později však Lucanus pojal občanskou válku v duchu republikánském a chtěl učiniti hrdinou Pompeja, po jeho smrti Catona, kdežto Caesara snižoval. To vedlo k hrubému porušování historie, a umělecky tím báseň velmi utrpěla. Není myšlenkově jednotná, nemá ani jednoho hrdinu. Za hrdiny se ostatně ani Pompejus ani Cato nehodili; ve skutečnosti je hrdinou básně Caesar, líčený jako krvelačný netvor.

Lucanus vešel jako epik vědomě v závod s Vergiliem. Za látku básně si zvolil nedávnou historii. Z dějů vyloučil zasahování bohů. Náhradou za ně mu ovšem byl Osud, chápaný stoicky, a v duchu své doby vychází potřebě nadpřirozeného živlu vstříc tím, že s oblibou líčí předzvěsti, sny, věštby, vidění, čarování.

Také jinak má jeho dílo znaky své doby, chtivé dráždidel a senzací. Obsahuje rozsáhlé lyrické popisy a líčení, odbočky čerpané z různých naukových oborů, pádné sentence, a hlavně velmi hojné a rozsáhlé řeči, plné rétoriky a patosu. Vůbec usiluje básník o to, co nejdrastičtěji působit na cit čtenářův, budit v něm hrůzu, dráždit jeho otupělé nervy.

Od Vergilia se Lucanus liší také tím, že jest méně objektivní. Často přerušuje tok své básně apostrofami, jež prozrazují jeho vášnivou osobnost.

Sloh Lucanův je poněkud dýchavičný a neurovnaný, verš celkem pečlivý, ale dosti tvrdý.

4. Význam Lucanův. Pharsalia si zaslouží pozornosti jako pokus překonati klasicistickou epickou tradici a vtisknutí eposu takové znaky, které by hověly nové době. V tom smyslu byl Lucanus tvůrčí umělec. Nelze mu také upřítí strhující ohnivost a skutečné básnické nadání: o tom svědčí nejedno účinné místo básně. Ale jako celek je to dílo nepodařené. Nezapomínejme arci, jak mlád básník zemřel.

Lukanus chtěl svou Pharsalií zatlačiti Aeneidu jakožto národní epos. To se mu nezdařilo. Jeho nová epická technika byla už za jeho doby odsuzována a neujala se: pozdější epikové zase užívali nebeského aparátu. Ale Pharsalia byla velmi hojně čítána a těšila se veliké oblibě v středním i novém věku. Nadšení pro ni se objevovalo nejen u románských národů milujících rétoriku a patos (např. u Danta, Corneilla), nýbrž i u Goetha. Románi si jí dodnes značně váží.

VALERIUS FLACCUS

1. Život C.VALERIA FLACCA není znám. Jen z některých míst jeho básně můžeme souditi, že žil v I.stol. n.l. a zemřel za Domitiana.

2. Argonautica. Zachoval se od něho epos Argonauticon li. VIII, a to nedokončený.

Vypráví se v něm o výpravě Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy pod vedením Iasonovým. Báseň se končí vyjednáváním o tom, aby Iason vydal Medeii, kterou unesl z Kolchidy a v odměnu za přispění při dobývání zlatého rouna učinil svou chotí.

Touž látku zpracoval u Římanů již Varro Atacký, přeloživ volně Argonautika od Apollonia Rhodského. Valerius Flaccus znal tyto dva své předchůdce, vedle toho však užil i hojné literatury jiné. Podle ní osnoval svou látku samostatně, skládal epos rozsáhlejší, než je

Apolloniův, a jeho obsah se v mnohém liší od podání báje u Apollonia.

Básník je klasicista, napodobuje situace, epickou techniku i výraz Vergiliův. Citovostí a vážností předčí jeho výtvar básně Apolloniovu a zejména v líčení poměru mezi Iasonem a Medeí jsou místa pěkná. Celkem se však vyznačuje mnohomluvností a rétorikou, šroubovanou mluvou, místy dosti temnou, a těžkopádností. U Římanů neměla ta básně ohlasu. Dříve byla přeceňována, dnes u nás budí hlavně jen mytologický zájem.

SILIUS ITALICUS

1. Život. **T. CATIUS SILIUS ITALICUS** žil v letech 26-101 n.l. Vynikl jako advokát. Ke konci Neronovy vlády byl konsulem a snažil se po jeho smrti jako prostředník smířiti strany zápasící o trůn. Za Vespasiana byl prokonsulem v Asii. Byl to schopný úředník a vzdělaný člověk. Oblíbil si stoickou filozofii. Znal dobře starou římskou poezii, zvláště Ennia, a miloval klasiky; z nich Ciceronovi a Vergiliovi prokazoval téměř božskou úctu. Básni začal teprve ve vysokém věku, když odešel do ústraní. Poněvadž trpěl jako stařec těžkou nemocí, odešel ze světa dobrovolně smrtí hladem.

2. Punica. Silius složil historický epos **Punicorum libri XVIII**, v němž vypráví události druhé punské války od jejího začátku až do Scipionova vítězství nad Hannibalem a triumfu, kterým bylo oslaveno.

Látku k básni čerpal z historiků, hlavně z Livia, ale také z Enniových Annálů, jejichž obsah, pokud se týkal druhé punské války, chtěl zpracovati v moderním slohu. Ale hlavní vzor měl ve Vergiliově Aeneidě. Napodobil její situace, epickou techniku se zasahováním bohů do děje i mluvu, ale bez básnického nadání a vzletu, suše a toporně. Velkou část básně zabírají rozsáhlé popisy a řeči, zřídka působivé. Účinnějších míst jest v jeho básni velmi málo.

STATIUS

1. Život. Nejnadanější básník nejen stříbrného období, nýbrž téměř celé doby císařské byl **P. PAPINIUS STATIUS**. Žil asi v letech 40-96 n.l. Pocházel z Neapole, a původ z této krásné a bohaté krajiny měl nepochybně vliv na jeho představitost a tvořivost. Jeho otec, také epický básník, byl učitelem (gramatikem) a čítal s žáky četné básníky řecké i římské, staré i moderní. Přestěhoval se později do Říma, kde s úspěchem vyučoval syny předních římských rodin. Mladý Statius vynikl brzy jako básník a získal četné mecenáše, mezi nimi i Domitiana. Žil z jejich přízně jako Martialis, s nímž se znal, ale důstojněji, jsa z dobré rodiny. Své básně přednášival v kruhu známých a s úspěchem se několikrát účastnil méně významných závodů před císařem Domitianem. Ale v hlavním závodě, kapitolském, neztřížil. Pro churavost se vrátil do Neapole a tam zemřel.

2. Básně Statiovy. Statius skládal básně epické a lyrické. Zachovala se tato jeho díla:

a) **Thebais** (Básně o Thébách), rozsáhlý mytologický epos o 12 zpěvech.

Obsahem básně je spor Oidipových synů Polyneika a Eteoklea o vládu v Thébách, vypuzení Polyneika a výprava sedmi proti Thébám. Básně se skládá ze dvou částí. Ve zp. I.-VI. se obšírně a s četnými epizodami vypráví o podnětu k válce a přípravách k ní, ve zp. VII.-XII. jsou předváděny boje u Théb až do smrti obou bratrů.

b) **Achilleis** (Básně o Achilleovi) je zlomek zamýšleného mytologického eposu, v němž pokračovati zabránila básníkovi smrt; napsal jen I. zpěv a část druhého.

Vypráví se tu o mládí Achilleově, o jeho pobytu na ostrově Skyru, o jeho lásce k dceři tamějšího krále Deidameii a o jeho odchodu k Troji.

c) **Silvae** (Lesy) je sbírka 32 básní příležitostných, rozdělených do pěti knih.

Sbírka obsahuje příležitostné básně věnované s projevy lichocení Domitianovi a jiných příznivcům, např. popisy uměleckých děl, staveb a slavností, básně blahopřejné (k pozdravení, narozeninám, konsulátu), smuteční, útěšné atd. Některé básně jsou čerpány z citového života básníka (např. ekloga věnovaná choti, báseň o zesnulém otci, prosba k spánku, jenž mívá chorého básníka).

3. **Charakteristika Statia**. Statius si nejvíce zakládal na svých epických básních. V **Thebaidě** se jako epik neosvědčil. Znal sice vývoj epiky u Řeků i u Římanů; byl přístupem vlivu Ovidiovu i Lucanovu. Ale především napodobil Vergilia, a to jak ve stavbě básně, tak v jednotlivých situacích. Ale nebyl pro herojskou epiku nadán. Nezdařilo se mu učiniti ze své básně vyrovnaný a jednotný umělecký celek, nedovedl dobře propracovati charaktery svých hrdinů, znešvařil své dílo rozsáhlými řečmi a vyumělkovanou, rétorsky vyzdobenou mluvou, leckdy téměř nesrozumitelnou. Některé scény jsou však velmi účinné a prozrazují cituplného básníka. Příznivější dojem zanechává v čtenáři zlomek jeho **Achilleidy**: tu se ukazuje, že byl více nadán pro epiku ve slohu hellenistickém, neboť se mu šťastně podařilo vystihnouti idylické prostředí básně, nakreslil žánrovité obrázky intimního půvabu a vylíčil štěstí mladé lásky.

Básně sbírky **Silvae** pokládal Statius za výtvořiny méněcenné, pouhá parerga (vedlejší výtvořiny) určená pro potřebu prchavé chvíle. Víme, že současníci odsuzovali jejich nepropracovanost. Lze také pozorovati, že improvizátor Statius využívá rétorské rutiny a často prostě uvádí do veršů témata, šablony a typické myšlenky rétorských cvičení. Ale přece to nejsou výtvořiny bezcenné. Obrazí se v nich současný římský život. Pod nánosem mnohomluvnosti a rétorské konvence leckdy tryská opravdový cit básníkův, hovoří k nám svěží fantazie, podporovaná výrazovou pohotovostí a bezprostředností. U Statia cítíme cosi z genia Ovidiova.

K tomu se ve všech dílech druží plynný a uhlazený verš. Většinou psal Statius hexametry; jen několik čísel sbírky **Silvae** je složeno lyrickými rozměry. Pokud napodobil Catulla a Horatia, dostihl svých vzorů formálně, ale nikoli obsahově.

4. **Význam Statia**. V starém věku byly Statiovy básně hojně čítány a pozdějšími básníky napodobeny. Ve středním věku se stal školským autorem, ale i mimo školu byl oceňován jako básník. Dante uznal za hodno uvést ho ve své Božské komedii vedle Vergilia. Jako epik byl předmětem obdivu ještě v prvních stoletích nového věku. Dnes obdiv pro jeho epiku značně ochladl, vážíme si více jeho sbírky **Silvae** než jeho epiky.

DIDAKTICKÝ EPOS

Obliba didaktické poezie neustala ani za poklasického období římského písemnictví. Proti dobám dřívějším stoupá za stříbrného období zájem o astronomii a astrologii.

Claudius Caesar Germanicus (15 př.n.l. - 19 n.l.), syn Tiberiova bratra Drusa, zpracoval samostatně Aratovu báseň o nebeských jevech, a to zdařileji, než tak učinil před ním Cicero.

M.(?) Manilius, neznámý básník doby Tiberiovy, podjal se úkolu vyložit poprvé latinskými verši systematicky nauku hvězdopraveckou. Učinil tak v didaktickém eposu **Astronomicon libri V**, věnovaném Tiberiovi, ale nedokončeném. Je to stoický protějšek k básni Lucretiově. Autor projevuje značnou obratnost, a zejména ve vložkách, oživujících výklady suchopárné látky, jeví se skutečným básníkem; celkem však na svůj úkol ani věcně ani básnický nestačil. Lucretiovi se nevyrovná.

Za Nerona vyložil neznámý učený, ale nenadaný veršovec o sopečné činnosti v eposu Aetna, jenž se zachoval omylem pod Vergiliovým jménem.

Vkusnými verši pojednal o zahradnictví L.Iunius Moderatus Columella ve svém prozaickém díle věnovaném zemědělství (viz dále).

3.PRÓZA

Próza byla za stříbrného období velmi usilovně vzdělávána. Dějepisectví a řečnictví sice za císařů z rodu julsko-klaudijského nemělo příznivých podmínek, a také Domitianus potlačil svobodu slova; nový rozkvět dějepisectví nastal opět teprve za Trajana. Ale za raného císařství se dařilo filozofické próze, a kupodivu se rozmohla próza nauková. Příznačné je, že četní neodborníci píšou odborné spisy: ve studiu, jež jim ostatně poskytuje poměrně největší bezpečnost za vlády despotických císařů, nalézají ušlechtilé vyplnění prázdného času a náhradu za účast ve veřejném životě. Opírají se přitom o díla svých předchůdců, řeckých i římských, samostatně nebadají - jako nebadal zcela samostatně žádný Říman. Ostatně jest i současná řecká věda v úpadku. Po rozmachu jednotlivých oborů za dřívějších dob projevují se nyní snahy encyklopedické: výsledky, kterých bylo dosaženo, shrnují se do systematických děl.

Klasicistická tradice pokračovala za prvních císařů. Hlavními vzory byli prozaikům Cicero a Livius. Za Nerona vznikl odpor proti klasicistické próze, poněvadž se cítilo, že horečnému a nervóznímu duchu doby nevyhovuje její pohodlná šíře a umělá periodičnost. Vůdcem protiklasicistického úsilí byl filozof Seneca. Ale když se za Flaviovců poměry uklidnily, zvítězil klasicizmus. K vítězství mu dopomohl rétor Quintilianus.

Podstatný znak poklasické prózy, setření rozdílů mezi slohem básnickým a prozaickým, nejví se stejně ve všech výtvorech tohoto období; ale proniká dokonce i do odborné prózy a stává se takřka znakem obecným.

1.KRÁSNÁ PRÓZA

PETRONIUS

1. Život. Asi v polovici I.stol. n.l. vzniklo dílo, které jest jedinečné v antických literaturách. Jeho původcem byl PETRONIUS ARBITER. Byl to patrně jeden z Neronových dvořanů, o kterém píše Tacitus, člověk okázale výstřední a neřestný, žijící takřka naruby, ale velmi nadaný, vzdělaný, uhlazený, jako správní úředník neobyčejně rázný a zdatný. U Nerona udával tón ve vkusu (byl elegantiae arbiter, rozhodčí vkusu). Jiný Neronův milec Tigellinus osočil ho u císaře, jako by proti němu kul pikle, a znemožnil mu obhajobu. Petronius skončil život dobrovolnou smrtí; jak lehce žil, tak lehce také umíral (r.66).

2. Saturae. Pod jménem Petroniovým znal starověk dobrodružný román Saturae asi o 20 knihách. Byla v něm předváděna bohémská společnost dvou mladých lidí, Encolpia a Ascylla, a jejich milovaného chlapce Gitona. Prohřešili se nějak proti bohu Priapovi, byli jeho hněvem štváni po světě a prožívali všelijaká dobrodružství, zejména milostná.

Z tohoto díla se zachovaly výtahy z kn.XIV.-XVI, obsahující příběhy, které ona společnost, rozmnožená později o proletáře básníka Eumolpa, prožívala ve střední a jižní Itálii. Nejznamenitější, nejrozsáhlejší a také nejsouvislejší je úryvek zvaný obyčejně Cena

Trimalchionis (Hostina Trimalchionova).

Hrdinové jsou pozváni na hostinu k zbohatlíkovi Trimalchionovi, bývalému otroku, propuštěnému na svobodu. Hostina je skvělá a bohatá, mění se nakonec v pusté cpaní břicha a opíjení. Trimalchio i se svou ženou, také bývalou otrokyní, objevují se jako hostitelé velmi štedří, ale nevzdělaní a nevkusní. Neušetří hostů ani trapné rodinné scény, při níž si nadávají. Naši hosté se marně pokoušejí uniknout. Za všeobecné opilosti začne Trimalchio předvádět svůj pohřeb. Do domu vniknou hasiči v domnění, že v něm hoří; bohémové uprchnou. Vedle nich jsou Trimalchionovými hosty jeho bývalí kamarádi, propuštěnci, ale méně šťastní než on. Jejich zábava a chování zpeřstňuje obraz hostiny.

3. Charakteristika Petroniova. Dílo Petroniovo lze nazývat románem; nemá arci všech znaků, které dnes s tímto slovesným druhem spojujeme. Je to tzv. menippská satira, kombinovaná s prvky dobrodružného a milostného románu, jak se počal u Řeků vyvíjet za hellenistického období. Próza se v něm mísí s verši (tzv. prosimetrum), a obsah je leckdy rámcem pro vpletené povídky a novely. Ale vyskytují se v něm i vážné úvahy, zvláště etické a literární. Mezi těmito si zaslouží pozoru útok na moderní epiku rázu Lucanova.

Podobného díla ze starého věku nemáme. Není však jisto, zda tento literární druh vytvořili už Řekové či teprve Římané a sám Petronius.

Jako umělec je Petronius obdivuhodný. Zná zejména lidi ze společenské spodiny, kreslí je znamenitě a s realizmem prostým křiklavých barev. Bezděky nabývá jeho román rázu satirického. Realismus je stupňován tím, že Petronius své postavy odstínil i mluvou. Propuštěnci hovoří vulgární latinou, kdežto jinak užívá autor hovorové mluvy vzdělaných římských vrstev. Sloh autorův se podle potřeby mění, ale celkem je prostý a jasný. Četným idiotizmům jeho řeči ovšem dosud dobře nerozumíme. Ale životností se Petroniovi nevyrovná žádný antický autor.

Povšimnutí si zaslouhují také vkusné básnické vložky díla; z nich je viděti, že byl Petronius snad nejlepším lyrikem stříbrného období.

Petroniovy Saturae náleží mezi díla v novém věku z antiky neoblíbenější. To platí zvláště o XVIII. století, kdy byla dokonce Trimalchionova hostina v bujných dvorských kruzích napodobena.

2. Filozofie

Filozofie zdomácněla ve vzdělaných vrstvách římských zásluhou starších generací, zejména pak spisy Ciceronovými. Vedle epikurizmu a stoicizmu počaly se v Římě koncem republiky a za raného císařství ujímat i různé jiné nauky (např. skepticizmus a nový pythagorizmus mystického zabarvení). Nejrozšířenější však naukou se stal stoicizmus, a to zprvu v té zmírněné podobě, kterou mu dal Panaitios a Poseidonios (tzv. střední stoa). V Římě působilo několik stoických filozofů, kteří popularizovali stoicizmus, kladouce hlavně důraz na praktickou morálku a na náboženskou stránku filozofie. Vědecký ruch u nich potuchl. Za dob despotického útisku a zvrácenosti životních poskytovala stoická morálka síly a téměř náboženské útěchy ušlechtlejším duchům, živila v nich odpor proti nehodným císařům a proti monarchii vůbec a činila je lhostejnými k smrti.

Úpadek mravů vedl k tomu, že se učitelé stoicizmu vraceli k přísným zásadám původní nauky, nepřipouštějíce jejich zmírňování, jak to činila střední stoa. Tento vývoj římského období stoicizmu (tzv. mladá stoa) se vrcholil činností stoika EPIKTETA.

To byl původem otrok z Frygie. Nejprve působil v Římě, byl však Domitianem vypuzen a odešel působit do Nikopole v Epeiru. Byl to člověk duchaplný a mravně silný. V duchu starého stoického učení žádal, aby se člověk podřídil světovému řádu, potlačil všechno sobectví a sloužil bližnímu. Jeho rozhovory zaznamenal jeho žák Arrianos. Pořídil také výtah z jeho učení, jenž se zachoval pod názvem Encheiridion (Rukověť). Přísnou morálkou a ušlechtilými zásadami připravoval stoicismus v starověkém světě půdu křesťanství.

Někteří římscí hlasatelé stoicismu psali za stříbrného období řecky. Četnými latinskými spisy šířil jeho nauky **Seneca**, vedle Cicerona největší popularizátor filozofie u Římanů.

SENECA

1. Život. **L.ANNAEUS SENECA** se narodil někdy kolem začátku letopočtu v hispanké Cordubě. Jeho otec byl rétor Seneca, jenž působil na jeho formální vzdělání; matka Helvia ho měla k studiu filozofie. Vyrostl v Římě. Z filozofických nauk si oblíbil stoicismus, ale byl přístupen také vlivům epikurizmu, mysticizujícího platonizmu a pythagorizmu. Získal si dobré jméno jako advokát a nastoupil dráhu úřednickou. Za Caliguly byl v nebezpečení, poněvadž mu císař záviděl jeho řečnickou slávu. Později naň zanevřela Messalina, a jen Claudius ho zachránil před smrtí; na jeho přimluvu byl jen poslán do vyhnanství na nehostinnou Korsiku (r.41). Vyhnanství snášel zprvu lehce, krátě si čas spisováním; když se však stále protahovalo, pozbyl už naděje na návrat do Říma. Teprve r.48 byl na podnět Agrippina povolán zpět. Chtěl zanechat veřejné činnosti. Ale Agrippina využila jeho vděčnosti a učinila jej vychovatelem svého syna Neronu, tehdy jedenáctiletého. Seneca postupoval v hodnostech, ale chtě nechtě musel přísluhovat ctižádostivým plánům Agrippiným, jež chtěla Neronovi dopomoci k trůnu. Její přání se po smrti Claudiově (54) vyplnilo. Seneca tehdy spolu s Agrippinou a velitelem praetoriánů Afraniem Burrem řídil po několik roků Neronovo jednání a byl nejmocnějším i nejbohatším mužem v říši. Později však se Nero z jeho vlivu vymanil. Seneca odešel r.62 do ústraní. Nero mu pak ukládal o život. Seneca se účastnil spiknutí proti Neronovi, a dostav od něho příkaz zamřítí, spáchal i se svou chotí sebevraždu (r.65).

Seneca byl člověk velmi nadaný, schopný a vzdělaný. Kazem v jeho povaze bylo, že nežil vždy podle zásad, které hlásal. Zejména mu bylo a dodnes je zazlíváno, že se jeho bohatství nesnášelo s lhostejností pravého stoika k vezdejším statkům a s velebením chudoby. Vskutku to byl člověk rozpolcený, syn své doby. Vyrostl za četných nepříznivých vlivů a jako téměř všichni Hispánci byl příliš vznětlivý a nedost ukázněný. V některých chvílích svého života činil nepěkné ústupky své době a těm, kdo byli mocnější. Ale v jádře byl mravně ušlechtilý, žil přes své poklady skromně, bohatství užíval ke konání dobra a ctitelem ctnosti byl upřímným.

2. Senecova díla. Seneca byl spisovatel všestranný a plodný, básník i prozaik. Vzdělával různé obory a slovesné druhy: epigram, tragedii, menippskou satiru, řeč, prózu historickou a filozofickou, dopis, naukovou prózu. Významné je, že měl vědecké zájmy, uchováváje tak dobrou tradici středního stoicismu.

Velká část toho, co napsal, zejména prózou, se ztratila. Tak se ztratily četné jeho řeči a mnohé spisy filozofického, přírodně vědeckého, zeměpisného a národopisného obsahu. Přesto je i zachovaných spisů značné množství.

3. Tragedie. Pod Senecovým jménem se zachovalo deset tragedií. Z nich devět vskutku asi náleží Senecovi, ale desátá Octavia patrně od něho nepochází.

Zachované tragedie mají tento obsah:

- a) **Hercules furens**. Zatímco dlí Hercules s Theseem v podsvětí, zmocnil se vlády v Thébách Lycus, jenž odstrčil Herculova otce Amphitryona a Herculovu choť Megaru nutí k sňatku. Když se hrdina vrátí, ztrestá Lyca smrtí. Iuno však na něho pošle šílenství; v něm usmrtí svou choť a děti. Odchází pak do vyhnanství.
- b) **Troades** (Trojanky). Po dobytí Troje žádá stín Achillův, aby byla na jeho hrobě obětována Hecubina dcera Polyxena. Věštec Kalchas nadto vyložil, že je třeba Astyanacta, synáčka Hectorova, svrhnout z trojských hradeb. Jeho matka Andromache ho ukryla, ale Ulixes jej od ní lstí vyláká. Polyxena a Astyanax ušlechtilě skonají.
- c) **Phoenissae** (Foiničanky) obsahují několik nesouvislých výjevů z thébských pověstí. Antigona provází vyhnaného Oedipa na Cithaeron, dodávajíc mu v zoufalství sil. Posel líčí, jak proti sobě řadí synové Oedipovi Eteocles a Polynices. Otec odmítne zasáhnouti do sporu. Choť Oedipova Iocaste se pokouší rozvaděné bratry smířit.
- d) **Medea**. Když se rozhodl Iason Medeu vypuditi a pojmouti za choť dceru korintského krále, Medea očaruje šat, pošle jej nevěstě darem, a zničí tak ji i jejího otce. Pak zavraždí své dva synky a zmizí na dračím voze.
- e) **Phaedra**. Theseova choť Phaedra se zamiluje do pastorka Hippolyta; z podnětu své chůvy mu vyzná lásku. Hippolytus ji chce v rozčilení zabít, ale vzpomene se a prchne. Theseus syna prokleje. Neptunus, jeho otec, vyše na jeho prosbu z moře obludu, jež poplaší Hippolytovy koně, a ti ho usmýkají. Phaedra lituje svého činu, vyzná, že lhala, a usmrtí se.
- f) **Oedipus**. Za moru a neúrody v Thébách káže věštba očistiti zemi od vraha bývalého krále Laia. Pátraje po něm, shledá Oedipus, že on sám Laia, svého otce, nevědomky zabil a jeho ženu Iocastu, svou vlastní matku, si vzal za choť. Iocasta se usmrtí, Oedipus se oslepí a odchází do vyhnanství.
- g) **Agamemno**. Zatímco dlel vůdce řeckého vojska Agamemno před Trojí, žila jeho choť Clytaemestra s Aegisthem. Když se manžel vrátí, přiváděje si jako kořist věštkyni Cassandru, je ve svém domě zabit. Cassandra v extázi vidí vše, co se děje v domě, a jde také na smrt. Dcera zabitého krále Electra zachraňuje malého bratra Oresta.
- h) **Thyestes**. Pelopův syn Atreus vláká k sobě bratra Thyesta, jenž mu zneuctil manželku. Předstírá, že se s ním smíruje. Zabije však dva jeho synky a maso a krev předloží Thyestovi na hodech.
- ch) **Hercules Oetaeus**. Po dobytí Oechalie vrací se Hercules domů se zajatci. Je mezi nimi krásná Iole. Herculova žárlivá choť Deianira napustí roucho krví kentaura Nessa v domnění, že to kouzlo vzněcuje lásku, a pošle ten šat Herculovi. Ale když jej choť oblékl, krev na slunci vzplanula. Hercules se dal na hoře Oetě spálit; je přijat mezi bohy.
- i) Pod jménem Senecovým se také zachovala tragedie Octavia. Je to praetexta. Tento dramatický druh byl za stříbrného období básníky dosti vyhledáván. Octavia je jediná praetexta, která se nám z římské literatury zachovala.

Předvádí osud nešťastné Claudiovy a Messalininy dcery Octavie, která byla provdána za Nerona a pak na podnět Poppaey Sabiny, Neronovy milenky, vyobcována a usmrcena (r.62). V kuse vystupuje Seneca v úloze hodně nesympatické, a předpokládá se Neronova smrt (r.68). Drama tedy nepochybně od Seneky (zemřel r.65) nepochází; ale stojí pod jeho vlivem.

4. Seneca tragik. Není dostatečně dosvědčeno, že je původcem vyjmenovaných tragedií filozof Seneca. Proto bývaly o jeho autorství těchto dramát vyslovovány pochybnosti. Ale důvody čerpané z obsahu, slohu, básnické techniky, mluvy a stoicizujícího rázu dramát zřejmě ukazují, že je napsal Seneca. Toliko Octavia od něho nepochází.

Tragedie se dělí většinou na pět dějství. Ta jsou oddělena pisněmi sboru, skládanými buď v anapestech nebo lyrických rozměrech Horatiových. Obsahem těchto písní jsou všeobecné úvahy; sbor stojí stranou děje. Seskupení jednajících osob předpokládá tři herce, jak tomu bylo v řecké tragedii.

Seneca si obral látky zpracované častokrát řeckými i římskými tragiky. Všechna jeho dramata kromě Thyesta můžeme srovnat se zachovalými originály řeckých tragiků doby klasické. Ale neznáme dostatečně pozdějšího vývoje řecké tragedie a nezachovala se nám ani jediná římská tragedie. A Seneca se neřídil jen svými vzory z řecké doby klasické, nýbrž čerpal i z pozdějších řeckých i římských zpracování týchž látek. Zakončuje vývoj, který se dál od attických tragiků až do jeho doby, a vycházel vstříc vkusu své doby.

Proto jsou u něho v látce i ve zpracování značné odchylky proti předlohám z doby klasické. Ty ukazují, jak se průběhem toho vývoje vkus změnil a zejména charakterizují římský vkus.

Seneca s oblibou prodlévá u patetického líčení senzací a hrůz a stupňuje příšernost látky co nejvíce. Zabíjení předvádí, jako by se dalo přímo na scéně, čehož řecká tragedie obyčejně nepřipouštěla. Obšírně líčí všechny stránky zločinů. Vkládá do děje hrůzostrašné líčení a scény, např. podsvětí, čarování. Tragičnost jest u něho směšována s děsem.

Děj je co nejvíce omezen, vývoje povah není dbáno, zato jsou předváděny dlouhé řeči, deklamace epideiktického rázu, velmi pečlivě propracované podle rétorických pravidel a vybroušené v dikci. Pozoruhodné jsou také úsečně pointované věty, velmi často protikladně zahrocené, zvláště v živých partiích dialogických. Rozhovory jsou proplétány četnými moralizujícími sentencemi stoického ražení.

Po stránce metrické jsou Senecovy verše dokonalé, zvláště verše skládané lyrickými rozměry.

Praetexta Octavia je rázu klidnějšího a mnohem prostší, ale celkem se chybí dramatického účinku.

Senecovy tragedie nebyly určeny pro jeviště byly, jako už všechny římské tragedie v té době vzniklé, určeny k přednášení a k četbě. Odtud se vysvětlují některé jejich zvláštnosti kompoziční i slohové.

5. Vliv Senecových tragedií. Ve většině tragedií Senecových je - třeba to není vždy zcela pravděpodobné - prováděn požadavek jednoty děje, místa a času, požadavek, jenž zcela přirozeně vyplynul z daných poměrů starověkého divadla. Podle dvou nejoblíbenějších řeckých tragedií, Sofokleova Krále Oidipa a Euripidovy Medeie, se pozdějším dramatikům zdálo, že je podstatou tragičnosti děs a hrůza. I to má svůj neblahý ohlas u Seneky.

Jeho dramata byla čítána v středním věku, a představa o tragedii se vyvíjela hlavně podle nich, poněvadž řecké tragedie tehdy nebyly známy. Od doby italské renezanace působila pak podnětně na vývoj novověké tvorby dramatické a měla na ně obrovský vliv. Byla hojně napodobována, zejména za doby francouzského klasicismu, a byla z nich odvozována pravidla pro skládání tragedie, která právě francouzský klasicismus prohlašoval za nedotknutelná. Teprve Lessing otrásl touto estetikou vyvozenou ze Senecových tragedií a uvolnil cesty modernímu dramatu. V XIX. stol. byla Senecova dramata hodně opomíjena. Ale v nejnovější době se objevuje nový kult klasicismu a s ním se zvyšuje i pozornost k tragikovi Senecovi.

6. Drobná díla básnická. a) V mladších letech, hlavně za Claudia, složil Seneca něco **epigramů**. Naříká v nich na pustou Korsiku, obrací se na své přátele, vzpomíná s lítostí mrtvých atd. Epigramy jsou výrazově svěží, ale jsou to nenáročné drobnůstky.

b) Pozoruhodný je spis zachovaný pod názvem Divi Claudii apocolocyntosis. Když zemřel r.54 Claudius, odhlasoval mu senát apotheosi (zbožnění, přijetí mezi bohy). Seneca složil na mrtvého císaře satiru, v níž líčí, jak byl Claudius z nebe vyhnán do podsvětí.

Když konečně Claudius dodýchal, odebral se do nebes. Iuppiter svolal nebeský senát, aby se rozhodlo, má-li být mezi bohy přijat. Proti přijetí vystoupil divus Augustus řečí, v níž vyčtl Claudiovi všechny jeho hříchy. I byl Claudius odveden do podsvětí - cestou viděl slavný pohřeb své tělesné schránky - a tam se stal pomocníkem při soudu mrtvých.

Apocolocyntosis je menippská satira, psaná prosimetricky. Je vtipná, ale také jedovatá. Nepěkné je, že ji Seneca složil vedle tří oslavných řečí na mrtvého Claudia, které sepsal pro Nerona.

7. Spisy filozofické se zachovaly ve třech skupinách.

a) **Dialogorum libri XII** je soubor filozofických pojednání o některých otázkách praktické morálky. Název dialogus tu pozbyl svého původního významu "rozhovor": znamená filozofické pojednání vůbec. Senecovy "dialogy" se blíží formou spíše listu. Ale tu a tam vede v nich autor rozhovor s pomyslným protivníkem. Dialogy vznikly za různých dob Senecova života, před vyhnáním, za něho a po něm; to se obrazí v jejich obsahu. Nejsou seřaděny chronologicky.

1. De providentia (po r.62): Odpovídá se na otázku, řídí-li svět boží prozřetelnost, když se v něm děje dobrým tolik protivenství. - De constantia sapientis (z počátku vyhnání): Člověka opravdu moudrého nemůže zkrušit žádné neštěstí. - 3.-5. De ira (za Claudia): Jak si má počínat ten, kdo je lehce přístupen hněvu. - 6. Ad Marciam de consolatione (za Caliguly): Dcera historika Cremutia Corda (viz níže) truchlila tři roky nad smrtí svého syna; autor ji utěšuje v žalu. - 7. De beata vita: Bohatství netřeba odsuzovati, slouží-li ctnosti a ke konání dobrých skutků. - 8. De otio (po r.62): Nelze-li být prospěšným ve veřejném životě, je třeba dáti přednost životu soukromému. - 9. De tranquillitate (animi): Filozof se musí oprostit ode všech vnějších vlivů, aby našel vnitřní klid (psáno před odchodem do soukromého života). - 10. Ad Polybium de consolatione: Seneca utěšuje dvořana Polybia v žalu nad bratrovou smrtí a prosí ho, aby se přičinil o povolání z vyhnání. - 11. De brevitate vitae: Seneca odsuzuje ty, kdo naříkají na krátkost lidského života. Nejlépe je odřici se špatného světa a ponořiti se do svého nitra. - 12. Ad Helviam matrem de consolatione: Seneca utěšuje matku v žalu nad synovým vyhnáním; cítí prý se šťastným.

b) **Samostatně** vydal Seneca dva filozofické spisy:

De clementia libri III, z nichž se zachovala jen I.kniha a část druhé. Spis je věnován Neronovi, když nastoupil na trůn.

Předvádějí se tu vlastnosti dobrého vladaře, a zejména se doporučuje clementia. Vzorem má být Neronovi Augustus.

De beneficiis libri VII: Spis má podobný obsah jako pojednání De vita beata (viz výše), ale myšlenky jsou velmi podrobně rozvedeny.

c) **Ad Lucilium epistularum libri XX**, stručněji Epistulae morales je sbírka 124 dopisů adresovaných příteli Luciliovi Iuniorovi, prokurátoru Sicílie. Jejich obsahem jsou nesčetné

otázky mravnosti a praktické filozofie vůbec. Je to jakýsi katechizmus rozšafné morálky, obsahu ponejvíce stoického. Seneca o oněch otázkách vykládá podle literárních pramenů i svých bohatých zkušeností volnou nenucenou formou, připomínající spíše eseje. Účelem dopisů bylo přiměti přítele, aby se vzdal veřejné činnosti, odešel do soukromí a věnoval se filozofickému otu. Ale konkrétních vztahů k Luciliovi v nich skoro není; jsou určeny veřejnosti. Rozsah je různý, některé se rozrostly v delší pojednání. Vznikly v posledních třech letech Senecova života jako nejzralejší jeho dílo.

8. Seneca jako filozof nebyl ani původní ani hluboký myslitel. Celkem přijímal stoické myšlenky, a jeví se u něho přechod od umírněného středního stoicismu k jeho poslednímu vývojovému období. Ale neváhal přijímat také myšlenky z jiných filozofických systémů, dokonce i z epikurského učení, jež jinak potíral. Byl tedy eklektik.

Nesamostatnost myšlení a eklecticismus způsobily, že se vyskytuje v jeho výkladech dost nepřesností a nedůsledností. V některých nejzávažnějších metafyzických problémech - např. v otázce o nesmrtelnosti lidské duše, o existenci boží a působení boží prozřetelnosti ve světě - nedospěl vůbec k pevnému přesvědčení; ponechává čtenáři na vůli, aby si soudil, co chce.

V abstraktní spekulaci vůbec nebyla jeho síla. Je Říman, a ať píše cokoli, vždycky to činí se zřetelem na život, a zvláště na současný římský život. I stoické ctnosti (virtus) dostává se u něho zabarvení čistě římského a praktického. Jako dobrý znalec života a lidských citů usiluje o to, vytěžit z filozofie vše, co lze vytěžit pro praktickou životní moudrost, a tou učiniti člověka šťastným. Jeho praktická morálka jest ušlechtilá a již to, že se v mnohém shoduje s morálkou křesťanskou a že vznikla domněnka o vlivu křesťanství na ni, je dobrým svědectvím o její ceně. Seneca je zaníceným a neúnavným hlasatelem této morálky, jež vrcholí v přesvědčení, že si jsou všichni lidé rovni a že má člověk povinnosti k sobě i k bližním. Bohužel nezná Seneca pravé míry. Jednotvárným moralizováním a opakováním týchž myšlenek působí často únavně.

9. Spisy přírodně vědecké. Vědecký duch, projevující se zejména skvěle u zástupce středního stoicismu Poseidonia, potuchl u stoiků císařské doby. Jediný Seneca podržel vědecký zájem o přírodu a napsal několik spisů o přírodě, světě, zemích a lidech.

Z nich se zachoval jediný spis: Naturalium questionum libri VII. Bylo to poslední autorovo dílo; zachovalo se v podobě nehotové a neurovnané. Jsou to vlastně trosky soustavného výkladu přírodní filozofie, který zamýšlel Seneca napsat a věnovat Luciliovi. Vypracoval z něho chvatně jen některé části, jež byly neorganicky spojeny v celek.

Jednají hlavně o rozmanitých fyzikálních a meteorologických úkazech: o vzduchu, blesku a hromu, vodě a sněhu, větrech, sopečné činnosti, meteorech a vlasaticích. To jsou úkazy, v nichž se nejmocněji projevuje boží působení. Seneca se totiž dívá na předmět svého díla jako moralista. Chápe svět jako dílo boží a vysvětluje jeho jevy se zřením k člověku a jeho konání; odtud si vysvětlíme četné morální úvahy obsažené v díle.

Výklad problémů čerpal Seneca z řeckých pramenů, hlavně z Poseidonia. Sám ze svého přičinil asi málo. Ale přes tuto nesamostatnost a svou neuspořádanost je to dílo zajímavé; svědčí o sčtetlosti a bystrosti zestárlého filozofa.

10. Seneca jako spisovatel náleží k nejvýznamnějším zjevům stříbrného období. Pochopil, že si nová doba žádá nového umění. Proto se uchýlil od klasiků. Slovesné dílo mělo být výrazem

své doby, a ta byla jiná než doba Ciceronova a Augustova. Při svém hispánském temperamentu vycítil, čeho nová doba potřebuje: senzací, dráždivel, nevázanosti, duchaplnosti, vtípnosti. K tomu se nese jeho tvůrčí úsilí. Přepracovává staré tragické látky a plní své kusy hrůzostrašnými scénami, rétorickými tiradami, patosem, říznými sentencemi, hledanými obrazy. Prozaické své výtvořky neukáží pevnou kompozicí: poddává se těkavým náladám a myšlenkám. Rozbívá pouta klidné periody, pro jeho cítění těžkopádné, miluje krátké věty s vtípnými antitezemi, pointami, metaforami, slovními hříčkami. Koření svůj jazyk básnickými výrazy, graecizmy, vulgarizmy.

V tomto Senecově počínání bylo mnoho nezdravého, jako byla nezdravá jeho doba. Seneca si cenil oslnivý efekt, okamžitý úspěch výše než opravdové, vážné umění. Přece však nesmíme přehlížeti sympatické nebo kladné stránky jeho uměleckého snažení. Opouštěl vyšlapané cesty a hledal římskému slovesnému umění nových. Usiloval o shodu duchaplné myšlenky s jejím slovním vyjádřením. Obohatil slovník spisovné latiny, jenž by byl mnohem chudší, kdyby byl i nadále přejímán purismus Ciceronův. Kdyby byl vývoj pokračoval cestami, na které vstoupil Seneca, byla by snad římská literatura využitím kladných prvků jeho úsilí nabyla životnější podoby, než jaké se jí dostalo po vítězství klasicizmu.

11. Význam Senekův. Na současníky měl Seneca jako spisovatel velký vliv; Quintilianovi dalo později mnoho práce, aby jej překonal. Jako filozof byl Seneca nejen oblíbeným autorem pozdního starověku, kdy docházel obdivu i u největších křesťanských spisovatelů, a věku středního, ale vážili si ho i četní vynikající mužové nového věku až do stol. XIX. Největší oblibě se těšil a dodnes těší u Francouzů. Jako tragik působil Seneca velmi vlivně na vývoj novověkého dramatu, zejména na tragedie francouzských klasiků. Vliv jeho tragedií nebyl vesměs příznivý; ale již to, že přispěl k uměleckému povznesení a ukáznění novověkého dramatu, je velká zásluha.

3. Řečnictví

Řečnická próza byla nadále vzdělávána v rétorických školách, a výkonní řečníci vydávali své řeči. Ale prakticky byli velmi omezeni. Mohli veřejně mluvit jen na soudech nebo v senátě, kde ovšem neměli volnosti slova. Z druhů epideiktického řečnictví se dařilo chvalořeči (laudatio, panegyricus), k níž byla příležitost při pohřbech významných osob nebo při děkování za úřad a dobrodiní udělené císařem, při jeho vítězství atd.

Náhradou za ztrátu dřívějších oborů působnosti rozmohly se veřejné deklamace skládané na fiktivní témata, jak se jim učilo v rétorických školách a jak nás o nich poučuje rétor Seneka. Těmi se nyní nabývalo řečnické slávy, pokud jí kdo nenabyl jako dobrý advokát, a pořádaly se i závody veřejnými deklamacemi.

Již za doby Augustovy se projevoval v řečnictví odklon od slohu Ciceronova. V rétorických školách byl pěstován úsečný sloh, afektovaný, proplétaný všeobecnými výroky (sententiae), duchaplnými a originálně stylizovanými. Odtud vede cesta k slohu Senecovu. Ale již Cornelius Celsus ve svém díle o rétorice prohlašoval za vzor řečnické prózy sloh Ciceronův. Dopomoci této myšlenky k vítězství podařilo se za Flaviovců **Quintilianovi**.

QUINTILIANUS

1. Život Rétor **M.FABIUS QUINTILIANUS** žil asi v letech 35-95. Jeho rodiště byla Calagurris na Hebru v Hispanii. Jako mnozí jiní Hispánci se vzdělával v Římě - mimo jiné u

klasicistického gramatika Remmia Palaemona - a v Římě také většinu svého života působil, nejen jako soudní řečník, ale i jako vyhledávaný učitel. Vespasianus ho jmenoval prvním veřejným učitelem řečnictví (eloquentiae professor), jenž byl placen státem. Po dvacetileté činnosti se odebral do ústraní a spisoval. Ale Domitianus ho povolal ke dvoru za vychovatele pravnuků své sestry. Tehdy nabyl Quintilianus velkého vlivu i jmění; dosáhl také konsulátu. Za to ovšem Domitianovi lichotil. Po brzké smrti svých svěřenců vrátil se opět do soukromí. Na sklonku života složil svou učebnici řečnictví.

2. Spisovatelská činnost. Quintilianus byl výkonným řečníkem i teoretikem řečnictví. Do současných debat o úpadku římského řečnictví zasáhl spisem De causis corruptae eloquentiae, dnes ztraceným. Příčinu toho úpadku viděl krátkozrace v tom, že se řečnictví odvrátilo od správného slohu, jehož vzorem je Cicero.

Své bohaté zkušenosti uložil do rozsáhlé učebnice rétoriky **Institutionis oratoriae libri XII.** V ní vyličil systematicky výchovu, vzdělání a výcvik řečníka od samé prvouky až po řečnickou dokonalost.

Po výkladech o výuce mládeže v raném věku probírá Quintilianus postupně všechny části řečnického umění (inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio), řeše rozmanité otázky kriticky z různých hledisek a vše dokládaje hojnými příklady. Zvláštní pozornost věnuje i prospěchu, který kyne řečníkovi z četby. Proto přehlíží v X. knize svého spisu řeckou a římskou literaturu, podáváje o jednotlivých spisovatelích případně posudky, arci jednostranné, platné především pro toho, kdo chce z literatury čerpat prospěch pro řečnění.

3. Charakteristika Quintilianova. Quintilianus je zjev velmi pozoruhodný. Došel k přesvědčení, že je moderní sloh, který ztělesňoval Seneca, přes své kladné umělecké hodnoty nepřirozený, a jsa veden zdravým citem pro přirozenost a prostotu, prohlásil za vzor slohu Cicerona.

Účelu svého hlavního spisu, vychovat a vydělat řečníka, dosáhl znamenitě po stránce technické. Neměl ovšem Ciceronova vzdělání a širokého rozhledu ani živého zájmu o osudy vlasti. Nešlo mu o výchovu občana, nýbrž jen a jen řečníka, a tomu účelu podřizuje vše. Přece však shodně s Ciceronem a Catonem starším žádá, aby byl řečník pevnou mravní osobností.

Svůj obor ovládá dokonale. Není originálním tvůrcem, ale zná dobře řeckou a římskou literaturu. Předčil Cicerona v tom, že rozšířil zájem řečníkův na všechny slovesné druhy. Nepřekvapuje, že užíval hojně rétorických spisů Ciceronových. Ale neřídil se jimi slepě, jsa výborně obeznámen s celou historií řečnictví. Je dobrý metodik: znamenitě usuzuje, jasně vykládá a účelně poučuje.

Počáteční knihy ukazují, že byl dobrým znalcem mládeže a rozumným pedagogem. Jeho pedagogické výklady nepozbyly zajímavosti dodnes a lze říci, že v nejednom směru předstihl novou dobu.

Jako spisovatel pokouší se Quintilianus psáti slohem klasickým, ale nedaří se mu to, marně se brání vlivům moderní rétoriky. Jako Seneca se vyznačuje hledaností a afektací, třebas v menší míře než on, píše jednodušěji než Cicero a jeví se neobratným při úsilí o široký sloh periodický. I jeho jazyk nese četné stopy stříbrné latiny.

Tak ukázal Quintilianus sám svým dílem, že přišla obnova klasicistického vkusu pozdě.

Vývoj jednoho století a vliv doby bylo možno překonati leda za cenu pouhého epigonství. Duchové samostatnější poutům klasicizmu unikali.

PLINIUS MLADŠÍ

1. Život. Za Flaviovců a za Trajana působilo mnoho řečníků; z nich nabyt významu v literatuře vedle Tacita jen **C.PLINIUS SECUNDUS**, zvaný krátce Plinius Mladší.

Pocházel ze severoitalské kolonie Novum Comum, kde se narodil r.61 nebo 62 z rodiny velmi bohaté. Jeho ujec Plinius Starší ho vychovával a závětí ho adoptoval. Vzdělal se v Římě u Quintiliana, ale poslouchal také zastánce moderního slohu. Jako řečník vynikl už ve svých 19 letech a dosáhl jako advokát velké vážnosti.

Za vzor měl Cicerona jako řečníka i státníka. Proto se věnoval za Domitiana veřejné činnosti, bez obtíží postupoval, až dosáhl za Trajana r.100 konsulátu. Za tu hodnost podle tehdejšího zvyku poděkoval císaři oslavnou řečí v senátě. V letech 111-113 byl místodržitelem v Bithynii. Ještě před návratem do Říma patrně zemřel.

Ve svých dopisech Plinius vykládá mnoho o sobě, známe tedy z jeho života četné podrobnosti. Měl několik vil. Bohatství užíval ke konání dobrodiní; zejména štědře podporoval své rodné město a současné literáty. Mezi hojně jeho přátele náležel i Tacitus. Byl třikrát šťastně ženat, dětí neměl. Povahy byl vlídné a shovívavé; nikomu nechtěl ublížit, se všemi byl zadobře. Laskavě se choval i ke svým otrokům. Měl smysl pro krásné věci, pro literaturu, pro přírodu. Celkem to však byl průměrný římský vzdělanec, v úsudku nepřilíš samostatný a velmi ješitný. Jako Cicero toužil dojít nesmrtelnosti výmluvností a spisováním.

2. Spisovatelská činnost. Bezvýznamné byly Pliniovy básnické pokusy, jak svědčí i ukázky, které sám uvádí. Zapadly právě tak jako četné řeči, jež po pečlivém přepracování uveřejňoval.

a) Zachovala se jediná jeho řeč **Panegyricus (ad Traianum)**, kterou poděkoval Trajanovi za udělení konsulátu. Je to zpola chvalořeč, zpola životopis složený na oslavu císařovu. Vyznačuje se nadměrným lichocením, mnohomluvným bombastem a patosem. Ale jako jediná skutečná řeč zachovaná ze stříbrného období, jako svědectví o duchu doby a jako vzor pozdějších panegyriků latinských není ta řeč bez významu.

b) Mnohem cennější je však sbírka Pliniových dopisů, **Epistularum libri IX**. Obsahuje množství kratších i delších dopisů, které jsou sice adresovány určitým osobám a byly jim vskutku zaslány, ale nevznikaly z opravdové potřeby jako skutečné dopisy a byly už předem určeny veřejnosti. Obsahem jsou velmi pestré. Některé mají ráz čistě formální (děkovné, doporučovací apod.). V jiných se vypráví o četných drobných nebo i významnějších událostech ze života Pliniova a současné společnosti, jinde se opět čtou výklady o literárních otázkách a populárně filozofických tématech, jinde popisy vil atd. Nad jiné významné jsou dva dopisy (VI 16; 20) líčící výbuch Vesuvu r.79, při němž zahynul Starší Plinius, a dopis o ujcově literární činnosti (III 5).

c) Jako desátá kniha bývá připojována k Pliniovým dopisům jeho **korespondence s Trajanem** z doby bithynského prokonsulátu. To jsou pravé dopisy, neurčené pro veřejnost. Plinius se jimi obracel na Trajana hlavně proto, aby se od něho dožadoval úředních pokynů. Dotazy se týkají často věcí velmi nepatrných a svědčí o Pliniově nesamostatnosti a nepraktičnosti. Stručné Trajanovy odpovědi jsou přátelské, ale rázné, případné a bystré. Nejvýznamnější je proslulý Pliniův dotaz o křesťanech (97) s císařovou odpovědí (98). Tato důvěrná korespondence byla dojista vydána až z pozůstalosti.

3. Charakteristika Pliniova. Pliniovy dopisy jsou velmi cenné pro poznání římské společnosti na sklonku stříbrného období. Obsahují také mnoho zpráv užitečných pro literární historii, většinou arci o zjevech podružných. Ale hlavním jejich předmětem je sám Plinius se svou ješitnou touhou po slávě a nesmrtelnosti, se svou lidskostí, dobrosrdečností, mělkou vzdělaností a malichernými zájmy. Korespondence s Trajanem je důležitá pro poznání poměrů a římské správy v provinciích. Celkem jsou všechny dopisy zajímavé kulturně historické dokumenty.

Pro svůj obecný ráz, nenucenost a zábavně poučný obsah bývají Pliniovy dopisy srovnávány s fejetony nebo eseji. Slohově jsou dopisy psané Trajanovi stylizovány volněji, jsou prosté a střízlivé. Dopisy určené veřejnosti Plinius pečlivě piloval, a třeba byl klasicista, nevyhýbal se vlivům moderní rétoriky. Nepřirozený sloh Panegyriku ukazuje, že jim podlehl ve velké míře. Svého vzoru Cicerona Plinius nedostihl ani jako člověk ani jako státník ani jako slovesný umělec.

4. Dějepisectví

1. Dějepisectví stříbrného období připínalo se na předcházející období, zvláště na Livia. Produkce byla dosti značná. Byla skládána díla o době nedávno minulé i přítomné, přehledy dějin římských i cizích, paměti atd. Ale historikové byli spoutáni zřetelem na monarchii a svobodomyšlnější z nich byli despotickými císaři stíháni. Významným příkladem toho je osud historika A. Cremutia Corda, jenž pochválil ve svém díle republikány Bruta a Cassia a byl za to uštván k smrti.

Z historiků I. stol. n.l, jejichž díla se nezachovala, významnější byli tito:

Aufidius Bassus navázal na dílo Liviovo a vylíčil římské dějiny patrně až do pádu Seianova (31). Na něho pak navázal Plinius Starší.

M. Cluvius Rufus, významný politik, vypsál římské dějiny od doby Caligulovy až po Othona.

Fabius Rusticus, přítel Senekův, vypsál dobu od Claudia až do konce Neronovy vlády. Podle Tacita to byl nejmýlnější historik císařské doby.

Za zmínku stojí, že císař Claudius, odchovanec Liviův, vypsál mj. obšírně první dobu principátu a svůj život.

Všech těchto i jiných historiků použil Tacitus.

2. Menší historikové, jejichž díla se nám zachovala, působili začátkem stříbrného období. Nezaslouží si vlastně názvu historiků, neboť to byli rétoři užívající historických látek.

a) Nejvýznamnější z nich je C. VELLEIUS PATERCULUS. Zúčastnil se jako důstojník několika válečných tažení, zejména sloužil pod Tiberiem na jeho úspěšných výpravách v Germanii a Pannonii. Poznal budoucího císaře jako schopného, činorodého a spravedlivého člověka, mohl ho tedy později posuzovat nestranněji než Tacitus.

Složil přehled římských dějin, věnovaný M. Viniciovi, konsulovi r.30. Spis ten slul patrně Ad M. Vinicium libri II; bývá také nazýván Historiae Romanae libri II. Z první knihy se zachovala jen část. Počínajíc Caesarem vypráví autor události stále obšírněji až do své doby. Přitom věnuje pozornost vůdčím osobám; také si všímá kulturních pamětihodností.

Autor nebyl historikem, nýbrž rétořem, jak je vidět i z hledaného slohu, sentencí vplétaných do vyprávění a z patetických výlevů. Přes některé závady jest jeho dílo cenné, hlavně proto,

že opravuje ponurý obraz Tiberiův kreslený Tacitem. Paternus ovšem Tiberiovi leckdy nemírně lichotí.

b) **VALERIUS MAXIMUS** složil sbírku **Factorum ac dictorum memorabilium libri IX**, věnovanou Tiberiovi po pádu Sejanově. Sbíрка ta obsahuje množství pamětihodných příkladů z různých oborů lidského života, myšlení a konání, čerpaných z římské i cizí historie. Jednotlivé knihy jsou sestaveny podle věcného hlediska, ale nesystematicky a nedůsledně. Spis měl být zábavnou četbou a pomůckou pro rétory, kteří chtěli takovými příklady zdobit své řeči. Příklady nečerpal autor z původních pramenů; vzal je z hotových starších sbírek, stylisticky upravil a doprovodil nechutnými úvody a reflexemi. Je to dílo anekdotářské, povrchní, plné historických omylů. Přesto bylo později velmi oblíbeno. U nás z něho čerpal Machar pro některé své básně s antickými náměty.

c) O něco mladší byl rétor **Q.CURTIUS RUFUS**. Pochází od něho spis **Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri X**, z něhož se první dvě knihy ztratily. Je tu vyprávěn životopis Alexandra Velikého. Ale není to historie, nýbrž spíše historický román spřádaný o dobrodružstvích velkého dobyvatele dalekých neznámých krajů, jenž zpychl štěstím, které mu přálo, a byl za to potrestán náhlou pohromou a smrtí. Curtius užil sice také svědomitějších pramenů, ale hlavně se opíral o polofantastické podání, jež vyzdobilo Alexandrovu osobu a činy bájemi, pověstmi a výmysly.

Nejsa historik, dopouští se Curtius četných omylů. Miluje odbočky a popisy exotických krajů, národů, měst, s oblibou předvádí vzrušující scény, vymýšlí si řeči a dopisy skládané podle rétorických pravidel. Vše směřuje k tomu, aby zaujal a uchvátil čtenáře. Dovede vskutku účinně i vkusně vyprávět a líčit, takže je jeho spis působivý.

Slohem napodobil Livia, byl tedy klasicista; ale přitom projevuje jak sloh, tak mluva vlivy nové doby.

Jeho dílo bylo za středního věku hlavním pramenem románů a eposů o Alexandrovi.

TACITUS

1. Život. Nejznamenitějším historikem stříbrné doby byl **P.CORNELIUS TACITUS**. Jeho život známe téměř jen z dohadů. Narodil se kolem r.55, jak se zdá, v Interamně. Původu byl patrně urozeného. Vsál do sebe pýchu senátorské tradice a odpor proti císařskému absolutismu, jenž okleštil moc senátu a římské šlechtu vůbec. Po obvyklých studiích se chystal na veřejnou činnost; do praxe ho uváděli různí řečníci. Při jeho nadání mu kynula slibná budoucnost. Vynikl jako advokát; gravitas byla znakem jeho výmluvnosti. Dostí mlád se oženil s dcerou vysokého hodnostáře Iulia Agricoly. Za Vespasiana zahájil svou politickou kariéru, za Nervy (97) dosáhl konsulátu. Nepobýval stále v Římě, ani při smrti tchánově r.93 nebyl přítomen; ale v kterých končinách římské říše pobýval a v jakém posláním, nevíme. Za hrůzovlády Domitianovy, jež těžce doléhala na jeho povahu, beztak přísnou a vážnou, nebyl literárně činný. Věnoval se spisovatelství teprve za Domitianových nástupců. Ale ani šťastnější doby nemohly až změnit jeho ponurý světový názor. Jako prokonsul byl za Trajana správcem provincie Asie. Později se již veřejného života málo účastnil. Zemřel patrně začátkem vlády Hadrianovy.

2. Agricola. Svou spisovatelskou činnost zahájil třemi menšími spisy.

R.98 uveřejnil spis **De vita et moribus Iulii Agricolae**.

Cn. Iulius Agricola, Tacitův tchán, stal se správcem Británie a do r.85 pacifikoval většinu tamějšího římského území. Byl Domitianem, žárlivým na jeho vojenské úspěchy, odvolán a žil pak v soukromí v Římě. Zemřel r.93, a bylo podezření, že ho dal císař otrávit.

Tacitův Agricola je životopis v starověkém smyslu, tj. životopis se znaky chvalořeči. K té byl Tacitus oprávněn tím spíše, že bylo jeho povinností pronést nad zesnulým pohřební chvalořeč, ale nemohl jí dostát, poněvadž dlel v cizině. Předvedl v osobě svého tchána typ starého Římana oddaného povinností a službě státu; a ve veřejném doslovu vyzýval Římany, aby toho ideálu následovali. Ve spise, umělecky vynikajícím, zračí se už plně Tacitova osobnost.

3. Germania byla vydána nedlouho poté. Rozsáhlejší titul díla zní De origine, situ, moribus ac populis Germanorum; udává se jím obsah spisu, ale není to patrně původní název autorův.

Spis se dělí na dvě části. V první se pojednává všeobecně o původu Germánů, jejich mravech, sídlech, obyčejích a zřízeních; druhý díl předvádí jednotlivě všechny germánské kmeny obývající území mezi Rýnem a Vislou, Dunajem a Severním a Baltským mořem, tedy starověkou Germanií.

Tacitův spis o Germánech se nezakládá na autopsii; autor čerpal z různých literárních pramenů. Spisek má tendenci politickou a poučnou. Tacitus předvádí Římanům Germány, nejzdatnějšího nepřítele římské říše, se všemi jejich přednostmi a vadami. Je to především dílo zeměpisné a národopisné, jehož výklady měly ukázat zvědavost římských čtenářů právě v době, kdy se jimi zabýval Trajan. Morální tendence je druhotná. Autor přímo nesrovnává Germány s Římany, ale četnými výroky nutí čtenáře, aby srovnával síly a schopnosti tohoto národa, primitivního a fyzicky neopotřebovaného, s národem vysoce kulturním, ale tělesně upadajícím.

Pro Němce je Tacitův spis zlatá knížka, vyprávějící o jejich starověku. Ale je jí i pro negermánské národy obývající území někdejší Germanie, poněvadž se v ní dočítají o svých předcích a o pradávných dějinách své vlasti. Platí to i o území naší republiky, o němž se ve spise vykládá, a o východních negermánských národech, z nichž v některých lze už vidět Slovy.

V obou svých nejstarších spisech následuje Tacitus ve slohu Sallustia. Na něm a na hutném slohu řeckého historika Thukydida, klasika attické prózy, se cvičil, hledaje vlastní osobitý sloh.

4. Dialogus de oratoribus, stručně zvaný Dialogus, liší se obsahem i slohem od ostatních Tacitových spisů. Autor jím zasáhl do debaty o příčinách úpadku římského řečnictví.

Spis má formu nepřímého dialogu. Rozhovor je položen do autorova mládí. Po chvále básnictví stočí se řeč na otázku, proč je současné řečnictví v úpadku. Hlavní příčina toho se shledává v přeměně republiky v monarchii.

Dialogus mnohem hloub než Quintilianovy projevy vystihuje příčinu změn, které se udály za stříbrné doby v řečnictví. Ukazuje, že jeho úpadek přivodily nové politické, kulturní a sociální poměry.

Sloh spisu je ciceronský. Proto býval a je dodnes některými učenými Tacitovi upírán. Jiní jej pokládají za nejstarší spis Tacitův a soudí, že se jeho sloh vyvíjel od ciceronského k

sallustiovskému. Ale Dialogus nepochybně vznikl až po Germanii. Již jeho stavbou napodobil Tacitus Ciceronův spis De oratore, a napodobil i Ciceronův sloh. Staří dovedli podle obsahu spisu a jeho formy užívat různých slohů.

5. Historiae a Annales. Hlavní dva Tacitovy spisy jsou Historiae a Ab excessu Divi Augusti čili Annales. Historie vznikly dříve, ale zpracovávají pozdější dobu než mladší Annály, navazující na ně. Proto byly oba spisy už v starém věku spojeny v celek. Ten čítal dohromady 30 knih. Kolik jich mělo každé dílo, není zcela jisté. Pravděpodobně obsahovaly Annales 16, Historiae 14 knih.

Ve spise Historiae byl podán výklad římských dějin od smrti Neronovy (r.68) do smrti Domitianovy (96).

Z celého díla se zachovala kn. I.-IV. a část kn.V. Vypráví se tu obšírně o zmátcích, které nastaly po smrti Neronově, o třech krátkodobých císařích Galbovi, Othonovi a Vitelliovi a o svolání Flavia Vespasiana císařem. Zachovaná část se končí obléháním Jerusáléma, jehož provedení ponechal Vespasianus svému synovi Titovi.

Ve spise Ab excessu Divi Augusti obrátil se Tacitus k starší době a vylíčil římské dějiny od smrti Augustovy (r.14) do smrti Neronovy (68).

Ani toto dílo se nezachovalo úplně. Zachovaly se kn.I.-VI. a XI.-XVI, ale s některými mezerami. Chybí vypsání vlády Caligulovy, začátků Claudiových a konce Neronova. - Podle údajů o rozsahu římské říše (Ann. II 61) je vidět, že spis vznikl ke konci vlády Trajanovy.

Ve vyprávěcí technice není mezi oběma hlavními Tacitovými díly podstatných rozdílů. V obou se užívá annalistické metody, u Římanů vžitě, tj. události se vyprávějí rok za rokem. Tato metoda umožňuje datovat události, ale je proto nevýhodná, že je často třeba roztrhávat děje, které trvaly déle než jeden rok. Tacitus cítil nepříjemně pouta annalistického postupu; tu a tam ho nedbá, dovede vyprávění nějakého děje ne-li do konce, tedy aspoň k tomu stadiu, kdy jej může prozatím opustit. Ale celkem je Tacitus annalista jako Livius.

Ve výkladu o každém roce všímá si Tacitus zvláště toho, co se dalo v Římě a v Itálii, a zvláště toho, co se dalo mimo Řím, v provinciích. I to má své nevýhody, poněvadž to, co se dalo v Římě a co v provinciích, většinou spolu těsně souviselo. Mimoto je pozornost věnovaná událostem v Římě neúměrná jejich významu pro současný stav říše. Zatímco Řím upadal, provincie vzkvétaly blahobytem a kulturou a zdatní velitelé a správní úředníci je udržovali k blahu celé říše.

6. Tacitus historik. Na úkol historika císařské doby připravil se Tacitus jako málokterý římský dějepisec. Zná dobře četná díla o ní sepsaná, zná i spisy pramenného rázu, např. autobiografie, memoáry, soukromé písemné památky, a čerpá i z písemností úředních, aktů, protokolů atd. Materiál, kterého použil, je pro nás většinou ztracen, ale Tacitus leckdy sám svůj pramen uvádí, arci hlavně jen tehdy, když sám něco nezná nebo nechce za něco odpovídat. Pokud ho můžeme kontrolovat, objevuje se vždy svědkem věrohodným.

Dovede kriticky oceňovat význam různých zpráv. Rozhoduje-li se pro nějaké podání, odůvodňuje to; s odůvodněním vyslovuje pochybnosti o některých zprávách, jiné s udáním důvodů zamítá. Někdy nechává otázku nerozhodnutu, není-li s to zjistit pravdu. Jsa znamenitě vzdělán a má široký rozhled, správně odhaduje dosah různých událostí, rozlišuje věci důležité a méně důležité, nepřehlédne sebemenší maličkost, jež byla zárodkem významných

dějů. Nechybí mu ani potřebných věcných znalostí, jako vojenství, správy říše, soudnictví, zeměpisu a národopisu.

7. Tacitova nestrannost. Na začátku Annálů pronáší Tacitus své proslulé heslo sine ira et studio. Není pochyby, že tu zásadu chtěl plnit a že ji podle svého přesvědčení plnil. Ale přesto zcela objektivní nebyl. Vyrostl v šlechtické tradici monarchii nepřátelské; byl nakloněn republice, monarchii uznával jen jako nutnost. Z protimonarchických autorů čerpal zprávy tendenčně zbarvené, zkreslující obraz některých vládařů.

Jeho zaujatost lze nejlépe vidět v tom, jak vypodobnil císaře Tiberia. Senátorská tradice ho líčila velmi černě, poněvadž přitáhl pouta absolutizmu, a druhá část jeho vlády, kdy nechal rozhodovati Sejana a Macrona, ospravedlňovala jeho špatnou pověst. Pod vlivem oné tradice neocenal Tacitus první část vlády Tiberiovy, a téměř všem jeho činům, i sebelepším, podkládal zlé úmysly. Germanika, o němž kolovala pověst, že míní obnovit republiku, naopak vylíčil ve světle co nejpříznivějším jako oběť Tiberiovy nedůvěry, žárlivosti a podlosti, ačkoli bylo Tiberiovo chování ke Germanikovi, jenž mu byl vnucen za syna, korektní, a ačkoli smrtí tohoto sympatického a vladaři oddaného prince ztrácel císařský trůn jednu ze svých nejpevnějších opor. Nedostatečně také Tacitus postihl, kolik dobrého vykonal Tiberius - jako i Domitianus - pro rozkvět římských provincií, tedy i pro rozšíření řecko-římské kultury. I v četných jiných podrobnostech bylo by lze ukázat, že Tacitus, třeba nechtě, nebyl nestranný.

8. Tacitův světový názor. Ale toto zaujetí souvisí s celým jeho povahovým založením. Jako hoch prožil vládu Neronovu a následující občanské války. Jako dozrávající muž byl svědkem hrůzovlády Domitianovy. Dostatečně poznal zchátralost římské společnosti. To vše z něho učinilo nevyhléditelného pesimistu. Bohové se podle něho nestarají o blahobyt a bezpečnost lidí, ale o to, aby je ztrestali. Římská říše spěje k zániku, a Tacitus se pokouší vysvětlit, co ten zánik přivedilo. Jako by si nebyl vědom toho, že Řím není ještě celá říše, nedbá znamenitého stavu provincií, kterým řádná správa, zavedená císařstvím, velmi prospívá; a přece musel dobře vědět, že je tomu v provinciích jinak než v Římě. Ale právě v tom lze spatřovat hloubku Tacitova pohledu: jako by cítil, že je onen rozkvět provincií jen dočasný, že to, co se děje v Římě, rozhodne o trvání říše zasvěcené zkáze, a že budoucnost náleží zdravým a svěžím barbarským národům, jimž císařský Řím neodolá.

9. Tacitus psycholog. Vědecky snad nebyl Tacitus tak vyzbrojen jako Thukydidés, třeba nezůstává daleko za ním. Zato ho předstihl jako psycholog. Oba největší starověcí historikové jsou pragmatiky. Nelíčí jen vnější události, nýbrž i jejich příčiny, tkvějící ve věcech i v osobách. Thukydidés vidí hloub do hmotných příčin, zejména mocenských a hospodářských; Tacitus vidí hloub do nitra lidí a z jejich citů, hlavně vášní, vysvětluje vnější děje. Bystře jde po stopách jejich jednání a s hlubokou znalostí lidské duše dohaduje se nejtajnějších motivů jejich činů. Tak dosahuje plastičnosti a životnosti, k níž se druží ideální pravdivost i tam, kde se autor ve svém úsudku o osobách mylí.

10. Tacitus umělec. Duševně umění se učil Tacitus u Thukydidy, ale ještě více u pozdějších řeckých historiků. Ti se dívali na dějepisectví hlavně z uměleckého hlediska, a podléhajíce rétorice a tragedii, usilovali o to, aby svými díly dosahovali těchž účinků jako tragedie. Proto činili středem zájmu hlavní osoby, jejich život, vášně, jednání. Mluvy užívali nevšední, patetické, působící na fantazii a cit čtenářů nebo posluchačů. Římské historikové starší doby, zejména mladší annalisté, převzali tento způsob dějepisectví.

Tacitus dovršuje ten vývoj. Jeho spisy jsou především umělecká díla. Proti svým četným předchůdcům se neuchyluje od historické pravdy a nic si nevymýšlí. Ale seskupuje látku co nejúčinněji, zachycuje děje v dramatických momentech, stupňuje je až k vrcholným obrátům, seskupuje proti sobě kontrasty, zkrátka, počíná si jako dramatik. Tak dosahuje mohutných

účinků jako velký tragický básník.

11. Tacitův sloh. Tyto účinky jsou ještě zvyšovány zvláštním slohem, jehož nelze v žádné řeči napodobit. Tacitus vyšel z klasiků; soudí se, že byl žákem Quintilianovým, a v Dialogu užil slohu ciceronského. Ale jeho cítění, stojícímu i pod vlivem moderní rétoriky, hověl lépe hutný sloh Sallustiův; k tomu přispívalo i studium koncisního slohu Thukydidova. Avšak ani sloh Liviův nebyl bez vlivu; odmítl sice jeho šíři, ale zamlouvala se mu jeho patetičnost, květnatost a básnický kolorit.

Výsledkem všeho byl osobitý sloh Tacitův, jenž dosahuje vrcholu v Annálech.

Vše, co je pro vyjádření myšlenky zbytečné, je vynecháno. Jsou to zejména tvary pomocného slovesa esse, ale velmi často chybějí i slovesa plnovýznamová, takže se myšlenka zhušťuje často do substantiv a adjektiv, a leckdy to bývají substantiva a adjektiva dějového významu. Věty nebývají rozsáhlé, a jsou-li, člení je autor v krátké úsečné výpovědi. Výběr slov je neobyčejně pečlivý; obvyklým slovům, zvláště technickým termínům, se Tacitus vyhýbá a s oblibou užívá slov z mluvy básnické. V slohových prostředcích je patrna snaha po stále změně a střídání, pointování a kontrastním zahrocení myšlenky. Celkem je to autor k četbě velmi nesnadný.

12. Tacitův význam. Tacitus náleží k řídkým zjevům římského písemnictví, které vyrostly nad řecké vzory; z řecké literatury mu nelze postavit po bok nic rovnocenného. Jako vědecký historik je Thukydidés do jisté míry lepší, ale jako umělci se Tacitovi nevyrovná.

Kupodivu však měl Tacitus v starém věku ohlas jen nepatrný. Hlavní jeho následovník byl Ammianus Marcellinus. Ale celkem byl málo čítán.

Teprve v XVI. stol. byla poznána jeho cena, a od té doby je u velké vážnosti. Působil netoliko na novověké dějepisectví, nýbrž i na básnické umění. Velké postavy, které ve svých dílech zpodobnil, zvláště postavy zločinných sklonů (Tiberius, Messalina, Agrippina, Nero), žijí v jeho podání dodnes a podnítily množství světových básníků a romanopisců k novým dílům.

I v české krásné literatuře lze nalézt četné ohlasy Tacita. Četba jeho děl podnítila J.S. Machara k studiu antiky a několik postav jeho básní s antickými motivy je vzato z Tacita. Vrchlický, Jiří Karásek a jiní básníci naší dekadence také hojně čerpali z Tacita. Dokonce i v nejmladší poezii české jsou stopy jeho vlivu. Je to jeden z největších tvůrců světových literatur.

5. NAUKOVÁ PRÓZA

1. Gramatika. Za stříbrného období vynikli tři gramatikové:

Remmius Palaemon, špatný člověk, ale úspěšný učitel (mj. učil Quintiliana), reformoval gramatické vyučování tím, že místo archaických římských básníků čítal ve škole klasiky období Ciceronova a Augustova. Tak připravil půdu klasicismu doby flavijské. Řeckou gramatickou teorii přenesl na latinský jazyk a složil významnou latinskou mluvnici (Ars grammatica, není zachována).

Q. Asconius Pedianus (asi 3-88) se zabýval hlavně Vergiliem a Ciceronem. K řečem tohoto složil výborný věcný komentář, částečně zachovaný.

M. Valerius Probus (za Nerona) byl vykladač a textový kritik římských básníků, starších i moderních, jejichž díla kriticky vydával. Zvláštní pozornost věnoval **básníkům doby archaické; to byla předzvěst následujícího archaizujícího období římské literatury**.

2. Právnictví. Právníké zásady Capitonovy šířil v 1. pol. I. stol. Masurius Sabinus, zásady Labeonovy

Proculus. Oby byli činni literárně. Zastánci prvního směru sluli pak po nich Sabiniani, druhého Proculiani.

3. Zeměpis. Zachovalo se jediné nevelké dílo **De chorographia libri III**, jež napsal Hispánc rétor Pomponius Mela kolem r.43. Je v něm popsán na základě dobrých starších pramenů tehdejší svět.

4. Přírodopis. Za Neronovy doby se zvýšil zájem o přírodní vědy; způsobil to asi Seneca. Hlavním svědkem tohoto zájmu, od něhož jediného se zachovalo aspoň hlavní jeho dílo, je **Starší Plinius**.

PLINIUS STARŠÍ

1. Život. **C.PLINIUS SECUNDUS**, zvaný Starší (Maior) proti jeho sestřenci a adoptivnímu synovi Pliniovi Caeciliovi, pocházel z Nového Coma (Novum Comum). Jako vysoký důstojník a správní úředník poznal z autopsie Germanii, Gallii, Afriku, Hispanii a snad i Syrii. Byl vzorem výtečného římského úředníka císařské doby, přitom člověka zvědavého a úžasně pilného, jenž neztratil pro studium ani chvilku volného času. Zemřel při výbuchu Vesuvu r.79, když jako velitel loďstva v Misenu pomáhal nešťastnému kraji a studoval sopečnou činnost. Jeho literární činnost a skon vyličil Plinius Mladší.

2. Naturalis historia. Plinius byl polyhistor. Jeho spisovatelská činnost se týkala mnohých oborů: vojenství, historie, rétoriky, gramatiky a přírodních věd. Z nezachovaných jeho děl významné bylo zvláště vypsání válek s Germány a dějin současné doby.

Ale zachovaly se jen **Naturalis historiae libri XXXVII**, rozsáhlé dílo encyklopedické. Je provedeno podle pevného plánu, sice ne příliš vědeckého, ale jinak dobrého. Nejprve je výklad o všeobecném zeměpisu a o celém světě tehdy známém. Potom následuje antropologie, živočichopis a rostlinopis, nauka o léčích a lékařství vůbec a nakonec nerostopis. K nerostopisu je připojen výklad o různých oborech výtvarného umění. Zejména tyto poslední knihy, jednající o starověkém umění, jsou kulturně velmi cenné, poněvadž jsou bohatým zdrojem zpráv o starověké umělecké technice a o nesčetných uměleckých dílech, z nichž převelká většina je navždy ztracena.

3. Charakteristika Pliniova. Plinius nebyl samostatným badatelem. Jeho spis se zakládá na množství pramenů, latinských i řeckých, jež sám uvádí. Vlastní jeho práce záležela hlavně v tom, utřídit a spojit nějak obrovské množství příslušných výpisků, které si pro jednotlivé obory pořídil. Poněvadž nebyl v ničem znalým odborníkem, dopustil se přečetných omylů, často velmi hrubých. Vědeckostí se nevyrovnal nejen Řekům, ale ani většině svých římských předchůdců. Ale dovedl si o nejedné věci utvořit svůj jasný úsudek, a jsa znalý světa, leccos patrně sám kontroloval, leccos z vlastní zkušenosti doplnil.

Uměleckých nároků jeho dílo nemá. Při delším souvislém výkladě pokouší se sice Plinius psát vzletně a ozdobně, ale valně se mu to nedaří a celkem užívá suchého věcného slohu, beze všech příkras.

Přes veliké množství nedostatků mělo Pliniovo dílo mocný vliv na znalosti přírodních věd až do nového věku. V nejnovější době ovšem, když byla poznána řecká věda a nastal rozmach vědy moderní, má Pliniovo dílo čím dále tím více jen cenu historickou. Ale důležitým svědkem starověkého vědění zůstane navždy.

5. Lékařství. Sklon k polyhistorizmu měl také **A.Cornelius Celsus**, jenž žil za Tiberia. Dovídáme se o spisech,

kteř se týkaly filozofie, právnictví, rétoriky, vojenství, zemědělství, lékařství. Kromě samostatných spisů složil Celsus encyklopedii hlavních oborů Římanovi potřebných (Artium libri). Z té se zachoval oddíl De medicina libri VIII, v němž je vyložen celý systém lékařství. Je to jedinečné dílo v římské literatuře. Celsus byl laik, ale na základě dobrých pramenů složil dílo obratné a věcně cenné, slohem jadrným a jasným. Byl ciceronovec.

6. Zemědělství. Na základě vlastních zkušeností a pilného studia napsal **L. Iunius Moderatus Columella**, původem z Gád (nar. kolem r. 1) rozsáhlou encyklopedii zemědělství De re rustica libri XIII. Je to spis po stránce odborné znamenitý. Ceny mu dodává ušlechtilá snaha budit úctu a lásku k půdě a vychovat ideálního zemědělce a hospodáře. Píše s vřelým zápalem pro věc a užívá jasného slohu a čistého jazyka, jemuž se naučil u Cicerona. V hexametrech vylíčil v X. knize (De cultu hortorum) zahradnictví, jež Vergilius v Georgikách pomínul. Verše jsou svěží a vkusné, ale nemají básnického vzletu a ani zdaleka nedostihují svého vzoru, básně Vergiliovy.

ÚPADKOVÉ OBDOBÍ

1. RÁZ ÚPADKOVÉHO OBDOBÍ

1. Politické poměry. Říše římská, jsouc zabezpečena Trajanem a zorganizována Hadrianem (117-138), požívala velkou část II. stol. za Antoninů blahodárného míru. Brzy však začali dorážet na její hranice bojovní sousedé, zejména Germáni, a říše se plní neklidem. Mnozí se vzpouřily vojsk, vraždy císařů a vzájemné boje různých usurpátorů, kteří pocházejí často z nízkých vrstev a leckdy ani nejsou Římány. Třetí století je vyplněno anarchií. Z té vyvedl stát teprve Diocletianus (285 až 305), jenž reorganizoval říši na vojenském a byrokratickém podkladě jako absolutistický stát (tzv. dominát) se znaky orientálního despotizmu. Jeho dílo dokončil Constantinus (306-337). Ale rozklad říše byl zadržán jen nakrátko. Přes úsilí zdatných císařů Juliana (361-363) a Theodosia I. (379-395) neodolala říše tlaku barbarů, kteří do ní pronikli buď násilně nebo pokojně, dávající se do římských služeb a jsouce usazování ve vyliďněných okrajových provinciích. Nepomohlo ani trvalé rozdělení říše (395) na dvě části, z nichž měla každá svého panovníka. Náčelníci římských vojsk, skládajících se povětšinou z Germánů, rozhodovali o trůnu v západní polovici říše, až r. 476 jeden z nich, Odovakar, sesadil posledního římského císaře a vládl sám. Východní polovice se udržela až do XV. stol., ale nabyla řeckého rázu. Přesto v ní došlo za Justiniana (527 až 565) k poslednímu velkému výkonu římského ducha, ke kodifikaci práva.

2. Poměry společenské, mravní a náboženské. Urozené římské rody, kdysi nositelé a ochránci národní římské tradice, časem téměř zanikly. Na významná místa ve státě a ve vojsku se dostali cizinci, hlavně Germáni. Ale také měšťanstvo prořídlo a doplňovalo se propuštěnci, lidmi cizího původu, ponejvíce orientálního. Tak ztrácelo římské obyvatelstvo stále více odolnost proti neřímským vlivům. R. 212 bylo uděleno římské občanství všem svobodným obyvatelům říše, i zmizel rozdíl mezi římským občanem a provinciálním Neřímanem.

Západní provincie se během 2. stol. z největší části romanizovaly. Řím pozbýval svého významu, a zejména za dominátu, kdy se stala sídelním městem Konstantinopolis, byl už jen stínem své bývalé slávy. Ani po rozdělení říše nezůstal sídelním městem západní polovice. Udržel si sice ještě jistou přitažlivost, ale nadání provinciálové už nerozmnožovali řady římských spisovatelů, nýbrž působili v kulturních střediscích, která vznikala v provinciích: v sev. Itálii, v sev. Africe, v Hispanii a Gallii. Míšení krve se tu ukázalo pro kulturu plodným.

Itálie chudla, a také blahobyt provincií nebyl trvalý. Majetek se nahromadil v rukou nevelkého počtu boháčů, do jejichž nevolnictví stále více upadala většina ostatního obyvatelstva. Války a těžká břemena vyžadovaná státem ničila a vyliďňovala provincie. Ty se pak plnily přílivem barbarů, kteří byli na nízkém stupni vzdělání a romanizovali se jen povrchně.

Mravnost, jejíž úpadek se po zániku republiky nepodařilo Augustovi trvale zadržeti, pozdvihla se sice koncem stříbrného období, ale někdejší starořímské výše nedosáhla již nikdy. Naopak, v některých obdobích, vyplněných krvavými občanskými boji a válkami, zase hluboko poklesá. Surovost mravů i vkusu se projevuje vášnivou zálibou v zápasech gladiátorů a jiných senzačních podívaných.

Stejně nezadržitelný byl i úpadek náboženský. Stará velká římská božstva měla jen oficiální, státní význam. Jinak bylo v říši uctíváno velké množství nejrozmanitějších božstev domácích i cizích. Velké oblíbenosti se zejména těšila orgiastická božstva orientální (např. Isis a Osiris, Velká Matka, Mithra), v jejichž tajných obřadech široké vrstvy obyvatelstva ukájely potřeby svého srdce a hledaly útěchy v životě posmrtném. Téměř všechny významnější kultury těchto století mají obsahem spásu člověka a jeho spojení s bohem. Jsou ovšem provázány magií a pověrou. Silnější a vzdělanější duchové posilují se filozofií, hlavně stoicismem. Vedle toho se však ujímal novoplatonismus.

Křesťanství proniklo do Říma již za Nerona jako jedno z orientálních náboženství a nebylo zprvu odlišováno od židovství. Zpočátku nalézalo vyznavače hlavně v nižších vrstvách městského obyvatelstva, později, když překonalo výstřední odpor k světu a vzdělanosti, získávalo také inteligenci, ačkoli se mu senátorská šlechta ještě v IV. a V.stol. silně bránila. Při výtečné komunikační síti římské říše šířilo se velmi rychle; mnoho k tomu napomáhal i mír v říši. Pro odpor proti státnímu kultu, jehož podstatnou součástí bylo zbožnění císařů, ocitlo se v rozporu se světskou mocí a bylo občas pronásledováno. Ale blahý zvěst o Ježíši Kristu, jenž svou smrtí vykoupil lidstvo, zvítězila ve světě dychtivě nad světskou mocí. R.313 dostalo se křesťanům náboženské svobody, později se stalo křesťanství státním náboženstvím. Přijali je i Germáni, kteří ovládli evropský Západ a severní Afriku. Ale v některých částech západních provincií udržovalo se pohanství až do VI.století.

3. Literatura úpadkového období. Osudy římského státu a jeho společnosti sdílí také literatura. Za celých pět století tohoto období vyskytlo se jen několik profánních spisovatelů, kteří vynikli nad průměr své doby, a žádný z nich nedosáhl výše předcházejících období. Za anarchie III.stol. bylo písemnictví v žalostném stavu. Novým uspořádáním říše za Diocletiana a podporou některých císařů se sice pozvedlo, ale jen dočasně. Je zřejmo, že už byla římská rasa vyčerpána. Svědčí o tom i značná neplodnost II.století, kdy se literatura těšila přízni trůnu a měla za míru možnost zdárně se vyvíjet.

Pohromou pro vývoj římské literatury bylo, že se za stříbrného období odpoutala od řeckých vzorů, vzdala se uměleckého zápasu s Řeky, za něhož vyzrálo písemnictví klasické doby, a napodobila klasiky římské. Jen málokterý učitel za stříbrného období četl ještě s žáky staré řecké básníky.

Hadrianus byl filhellen, a jeho štedrá láska k Řecku, podněcovaná romantickým obdivem zejména pro staré Athény, přivedla opět římské spisovatele k Řekům, sblížila opět latinský Západ s řeckým Východem. Ale bylo to na prospěch - arci jen dočasně - toliko Řekům. U nich se tehdy projevilo obrození hellenizmu rozkvětem attické prózy. Ale vliv hellenizmu na římskou literaturu byl čistě vnějškový. Mnozí spisovatelé římského původu psali latinsky i řecky nebo dokonce jen řecky. Svědčí to o úpadku národního římského vědomí a o tvůrčí ochablosti. Římané už nemají tolik síly, aby se pustili do zápasu s Řeky a podněty od nich přijímané přetvářeli v římském duchu.

Už za stříbrného období připravovala se reakce proti klasicizmu zálibou v římské archaické poezii. Ta se stupňovala za Hadriana, milovníka starých dob, jenž dával římským spisovatelům archaického období přednost před klasiky, a stala se v II. období literární módou. Nepochybně k tomu také přispělo současné vítězství atticizujícího klasicizmu, jež vnutilo literatuře starobylý jazyk IV.stol. př.n.l. Římský archaizmus je vlastně důsledně provedený klasicizmus. Uplatnil se hlavně v římské próze. Spisovatelé hledali posily u Plauta, Terentia, Ennia, Catona Staršího, Gracchů a jiných starých autorů, vychutnávali půvab jejich drsných výtvorů a čerpali z jejich starožitné mluvy. Vůdce archaických prozaiků byl rétor Fronto.

Pod řeckým vlivem stála i poezie II.století. Libuje si v prostých veršových rozměrech, hledaně jednoduché mluvě a hravých námětech, jako současná poezie řecká.

Z II.stol. se zachovalo málo římských spisů, a až na něco básnických drobtů jen próza. Je zastoupena hlavně románem, dějepisectvím a prózou odbornou.

Ostatní úpadková století nemají jednotného rázu. Po zmatcích III.stol. se poněkud literatura povznesla ve IV. a V.století. Archaizmus se v ní mísí s klasicizmem. V poezii nadobro převládlo napodobení, jak klasiků, zvláště Vergilia, tak také básníků doby stříbrné. Básnických talentů nebylo. Nejnadanější římský básník tohoto období byl Claudianus, řeckého původu. V próze se daří hlavně právníctví. Velmi usilovně se pěstuje gramatika a starožitnictví, ale většinou nekriticky a povrchně. Dějepisná próza je v úpadku; vyniká v ní jen Řek Ammianus Marcellinus.

Podstatný rozdíl proti minulému období je, že se literatura od II.stol. vyvíjí z největší části mimo Řím, v provinciích - nejprve v sev. Africe, potom i v Hispanii a v Gallii, hlavně jižní - a že nabývá zvláštního osobitého rázu, v němž se už rýsují základní znaky samostatných románských literatur.

Křesťanství se začalo v římské literatuře uplatňovat od II.stol, a zatímco pohanská literatura upadala, křesťanská stále více vzkvétala. Obsahem byly ovšem ryzí její výtvořiny cizí národnímu římskému duchu, a ústy Augustovými zavrhl křesťanství nakonec celou římskou pohanskou minulost. Ale mnozí křesťanští literáři podržují ve svých dílech, zejména básních, stále představy pohanského světa.

4. Úpadková latina. Obraz latinského spisovného jazyka je za úpadkového období dosti pestrý. V poezii celkem převládá ta latina, které užívali básníci zlatého a stříbrného období. V próze se v II. stol. projevuje tendence archaistická. Přitom trvá i nadále spojení slohu básnického a prozaického. Ale po čistotě klasické latiny je veta. Do spisovné latiny pronikají zvláštnosti tvaroslovné a syntaktické, graecizmy a vulgarizmy. Nastává tak značná rozkolísanost spisovného jazyka. Ale ta není způsobena vývojem latiny, nýbrž je to spíše úkaz stylistický. Zejména třeba zdůraznit, že jsou skutečné provincializmy ve spisovné profánní latině poměrně řídce.

Živá řeč ovšem předstihla vývojem umělý spisovný jazyk a začala se v jednotlivých krajích pozvolna přetvářet v jednotlivé románské jazyky. A poněvadž se křesťanství zprvu obracelo k širším vrstvám, je přirozeno, že vliv živé řeči proniká do spisovné latiny především skrze ně. Lze jej také pozorovati v četných nápisech lidového a barbarského původu a v různých výtvorech, i profánních, určených širokým vrstvám. Počínajíc VI. stol. se pak objevují i ve vyšší literatuře díla psaná latinou vsutku barbarskou.

Tento vývoj zasahuje i do poezie. Stále častěji se v ní objevují prozodické chyby, způsobené tím, že se kvantita slabik v živé řeči změnila. Časoměrná prozodie pozbývá pro latinu smyslu, ale vlivem školy se udržuje v latinské poezii až do nového věku. Vedle toho se však začala již koncem starého věku uplatňovat prozodie přízvučná.

Nelze však obecně říci, že byl tento vývoj úpadkem. Zvláště to nelze říci o křesťanství, které si z prvků spisovné latině dosud cizích vytvářelo řeč nových výrazových možností. Někteří velcí křesťanští spisovatelé byli i velkými tvůrci jazykovými. Mnozí z nich ostatně užívali latiny celkem ciceronské.

2. POEZIE

V úpadkovém období byla epigonsky vzdělávána většina slovesných druhů, které byly vzdělávány v předchozích obdobích. Nad ně se nepokročilo.

Z dramatické poezie se udržel jen mimos. Z epiky byl v oblibě mytologický epos a epyllion a historický epos s oslavnou tendencí. Lyrické druhy jsou zastoupeny skoro všechny a nechybí ani satira, idyla a bajka.

II. a III. století je v poezii málo plodné; tvořivější je teprve IV. a V. století. Většina básnických výtvorů úpadkového období po zásluze zanikla.

Vývoj poezie této doby děje se souběžně s vývojem řecké poezie. Nejpatrnější je to v epice.

I. EPIKA

U Řeků nastal od IV. stol. náhlý rozkvět epiky, a to hlavně eposu historického a mytologického. Na půdě maloasijské měl ráz střízlivější, kdežto jinde, zejména v Egyptě, fantastický a bombastický. Hlavním představitelem tohoto směru byl **Nonnos** z egyptské Panopole (V. stol.). Z Egypta pocházel také největší římský epik úpadkového období.

CLAUDIANUS

1. Život. **CLAUDIUS CLAUDIANUS** byl Řek z Alexandrie (nar. asi 365) a básnil řecky. Ale osvojil si dokonale jazyk latinský a většinu svých výtvorů složil latinsky. V Římě se stýkal s členy římské aristokracie a oslavoval je. Nejvýznamnější však byl pro něho pobyt u dvora západořímského císaře Honorio v Miláně, kde se mu dostalo četných poct. Přilnul zvláště k zdatnému a mocnému ministrovi Stilichonovi. Zemřel asi r. 405.

2. Básnická činnost Claudianova byla rozsáhlá a pestrá. Jeho básně lze rozdělit na tři skupiny.

a) Mytologické eposy. Zbytky řeckého a latinského eposu nazvaného Gigantomachia (zápas bohů s Giganty) ukazují, že měl básník jako epik blízko k egyptské škole, z níž vyšel i Nonnos.

Nejzralejší jeho dílo je epos De raptu Proserpinae libri III (nedokončeno), v němž obratně zpracoval známou báji o únosu Proserpiny. Obsahově se celkem shoduje s Ovidiem (Met. V

383 nn. a Fast. IV 179 nn.). Vyniká svěžím a názorným líčením.

b) **Básně s pozadím politickým.** Několika básnickými panegyriky velebil Claudianus císaře Honoria, zejména však oslavil svého hrdinu Stilichona. Učinil tak netoliko panegyrikem na jeho konsulát, ale také dvěma historickými eposy: De bello Gothico, v němž vylíčil, jak odrazil Stilicho Alarichův vpád do Itálie, a De bello Gildonico, v němž vypráví o pokoření afrického odbojníka Gildona.

K sňatku Honoria se Stilichonovou dcerou Marií složil epický svatební zpěv Epithalamium de nuptiis Honorii Augusti. Před něj předeslal čtyři půvabné lyrické písně svatební, jimiž navázal na starořímský zvyk zpívati o svatbě žertovné písně (Fescennina de nuptiis Honorii Augusti).

Politiku Stilichonovu hájil prudkými a jedovatými básnickými invektivami proti ministrům říše východořímské Rufinovi (In Rufinum libri II) a Eutropiovi (In Eutropium libri II).

c) **Básně pestrého obsahu.** Kromě toho psal Claudianus idyly, básnické dopisy a epigramy. Z těchto drobnějších básní vyniká vkusné zpracování egyptské báje o ptáku Fenixovi.

3.Charakteristika. Básnické dopisy a epigramy Claudianovy jsou obsahově prázdné, ale většina ostatních jeho básní je významná jak obsahem, tak myšlenkovou náplní i formální obratností. Byl to nadaný básník živé a bohaté fantazie, jenž se na básních Vergiliových, ale také Ovidiových a Statiových naučil výtečné básnické mluvě a dobré veršové technice. Pokusil se v souhlase s cítěním své doby obnovit římský epos. Plnil jej líčením nálad, podrobnými popisy a řečmi. V historických básních se přidržel staré tradice, míse jednání lidí a bohů. Byl naplněn ohnivým římským patriotizmem a v Stilichonovi našel důstojného epického hrdinu. Proto mívá jeho patos silný mravní přízvuk. Zdáli byl křesťanem, není jisto; svět jeho představ je úplně pohanský.

Za současné doby i v středním věku byly Claudianovy básně s oblibou čítány. Dnes jsou opomíjeny. U většiny z nich nám vadí odlehlost látky a nesmírný nános rétoriky.

2.LYRIKA

Lyrikové Hadrianovy doby, zvaní poetae novelli, libují si v titěnostech, hravě erotice a hledané jednoduchosti. Zcela tak je tomu v současné řecké lyrice. Jinak je lyrická tvorba celého úpadkového období pouhou nápodobou římských klasiků, formálně leckdy dobrou, ale obsahově prázdnou. K tomu se druží (jako u Řeků) záliba ve formálních hříčkách: píší se verše skládající se v nějaký obrazec (carmina figurata); verše, které lze čísti zepředu i zezadu; verše, jejichž počáteční nebo konečná písmena (akrosticha, teleticha) nebo i prostřední dávala slova nebo celé věty atd. Zvláštní druh byly tzv. centones, básně stloukané z různých veršů anebo částí veršů starých básníků, zejména Vergilia. V tomto planém hračkářství nebylo obsahu.

I v lyrice se povznesla tvořivost teprve ve IV.století. Typem římského úpadkového lyrika je Ausonius.

AUSONIUS

1. Život. **DECIMUS MAGNUS AUSONIUS** se narodil r.310 v Burdigale (Bordeaux) v j.Gallií. Byl tam také později po dlouhá léta profesorem gramatiky a rétoriky. Pobyt v rodišti byl pak dočasně přerušován. Ausonius byl Valentinianem I. povolán za vychovatele jeho syna Gratiana do Trieru. Dostalo se mu vysokých poct, ba Gratianus ho učinil r.379 konsulem. Ale politiky se Ausonius stranil. Klidné stáří ztrávil opět v rodišti (zemřel asi 395). Byl to asi muž osobně působivý a milý, ale nepřilíh hluboký.

2. Básnická činnost Ausoniova je dosti rozsáhlá.

V drobných jeho sbírkách jsou seřazeny básně, v nichž mluví o svém celodenním zaměstnání a o svých rodinných a domácích poměrech. Jinde vzpomíná burdigalských profesorů. Jiné sbírky obsahují básnické dopisy přátelům, překlady řeckých nápisů, epigramy na otrokyni Germánku Bissulu, rozmanitou moudrost upravenou do veršů pro školské potřeby atd. Jako rozměrů sice užívá Ausonius hlavně hexametru daktylského a elegického disticha, také však iambických trimetrů, epod a lyrických meter.

Jsou to však téměř vesměs pouhé hříčky, formálně obratné, ale plané, leckdy nevkusné, ba až nechutné. Zřídka se v jeho verších ozve skutečný cit, opravdovost, významnější myšlenka. Byl sice patrně křesťanem, ale jen podle jména.

Jediná báseň Ausoniova snese poněkud vyšší měřítko: **Mosella**, v jejíž plyných hexametrech líčí cestu po Moselle a Rýnu. Poněkud suchopárné líčení je vhodně oživovalo popisy krajinných půvabů a života na řece i v okolí.

OSTATNÍ LYRIKOVÉ

Rutilius Claudius Namatianus, rodem z Gallie, byl r.414 praefektem Říma. R.416 se vracel po moři do Gallie. Tuto svou cestu vypsals vkusnými elegickými distichy v básni De reditu suo libri II (zachovala se s mezerami). Je pln historizmu, cítí jako pravý Říman a zůstává věren pohanství. Všude vidí se steskem stopy dávné římské slávy, zpusťosené barbary, rozleptané židovstvím a křesťanstvím. Elegický nádech leží na této básni, jež byla právem nazvána labutím zpěvem starého římanství.

Poslední římský elegik a jeden z posledních zástupců starého pohanství je **Maximianus** (VI.stol.). Známe od něho šest elegií únavně nařikajících nad ztraceným štěstím mladosti a bídou stáří.

Velké množství dalších i drobnějších básní zachovalo se v rukopise VI./VII. stol. (codex Salmasianus). Tato sbírka byla v nové době rozhojnéna nálezy z jiných rukopisů a slove **Anthologia Latina**. Obsahuje z velké části rozmanité výtvoery básnicích římsko-afrických gramatiků z doby, kdy v sev. Africe vládli germánští Vandalové; mimoto i jiné drobnější básně, starší i novější. Z nich se některé vyznačují citovostí a půvabem. Tak Pervigilium Veneris (Noční slavnost Venušina - II./III. stol.), oslavující Venuši, modlitba k Okeanu, v níž prosí básník o šťastnou plavbu, a píseň plavců, vesměs od neznámých původců.

Pěkné projevy citu lze nalézt i ještě v náhrobních nápisech; ale i v nich se projevuje úpadek obsahem, formou i veršovou technikou.

OSTATNÍ BÁSNICKÉ DRUHY

Na scéně se držel mimos. Křesťanství naň útočilo pro jeho nemravnost a nakonec jej odstranilo (r.526).

Idyla byla pěstována příležitostně. Mj. se zachovaly čtyři idyly, které podle Calpurnia a Vergilia složil Afričan **Nemesianus** (III.stol.).

Bajky řeckého bajkáře Babria (III.stol. n.l.), převedené do latinské prózy, zpracoval elegickým distichem v V.stol. **Avianus**.

Didaktika je zastoupena hlavně poučnými básněmi, které podle řeckých předloh napsal **Avienus** (2.pol. IV.stol.). Zejména přeložil (po Ciceronovi a Germanikovi) znovu báseň Aratovu. V básni Ora maritima, zachované neúplně, předvedl pobřeží západní Evropy.

3.PRÓZA

Próza II.stol.n.l. si po období klasicizmu oblíbila archaizmus, což bylo příznakem její nemohoucnosti a rostoucí vyčerpanosti. Později se častěji projevuje snaha psát latinou doby klasické nebo stříbrné, ale nezřídka se vliv různých literárních vzorů zkříží, takže vzniká nestylová směsice. Prostý, jednoduchý sloh se vůbec stal vzácností, téměř do všech oborů prózy pronikla rétorika libující si ve strojenosti, nabubřelosti a planých ozdobách. K tomu přistupují vlivy provinciální.

Jsou vzdělávány skoro všechny prozaické obory; většinou arci vznikají výtvoery průměrné, ba podprůměrné, poněvadž je duchů opravdu tvůrčích pořídka. To platí i o próze naukové, jež je velmi bohatá, ale čistě kompilátorská. V jediném oboru dostupila tvůrčí činnost Římanů za úpadkového období vrcholu, totiž v právnictví.

Třetí století bylo pro prózu stejně neplodné jako pro poezii.

KRÁSNA PRÓZA

1. Rétorika se vyvíjela celkem oním dvojnásobným směrem, kterým se vyznačuje její vývoj v celé římské literatuře: atticizmem a asianizmem. Ale oba směry, různě zbarvované, se někdy u téhož autora prolínají v bizarní směs.

Rétorské deklamace nabyly úplné převahy nad praktickým řečnictvím. Podle vzoru řeckých tzv. nových sofistů, tj. filozoficky vzdělaných krasořečníků římské doby, chodili i latinští krasořečníci světem a pořádali po městech přednášky. Leckde byly zavedeny i závody krasořečnické. Těmto umělcům slova se dostávalo velkých poct; ale jejich epideixe opájely jen sluch formou, obsahově byly prázdné.

2. Fronto. V II. stol. proslul rétor M. CORNELIUS FRONTO z Ciry v Numidii, hlavní hlasatel archaizmu. Byl vychovatelem M. Aurelia a L. Vera, synů císaře Antonia Pia, a vynikal ušlechtilou povahou. Byl též výkonným řečníkem; zvláště se proslavil řečí proti křesťanům. Zachovala se zčásti jeho korespondence s členy císařské rodiny, zejména s M. Aureliem. Jsou to literární dopisy, psané strojeným slohem, obsahově plně citu, ale většinou nicotné. Nicotné jsou i jeho deklamace (o Arionovi, o lásce, chvála dýmu a prachu, chvála nedbalosti).

APULEIUS

1. Život. L. APULEIUS byl sofista II. stol. n. l. Pocházel z Madaury, římské kolonie v Numidii. Vzdělání nabyt ve vzkvétajícím Kartagu a v Athénách. Jsa zámožný, cestoval mnoho světem; přitom konal krasořečnické přednášky. V městě Oei (dnešním Tripolisu) ochuravěl, a pobývá tam, oženil se s jednou bohatou vdovou. Její příbuzenstvo ho žalovalo, že si ji získal kouzly; soud ho však osvobodil. Později žil ve svém rodišti jako vážená a vlivná osoba.

2. Spisovatelská činnost Apuleiova byla velmi rozsáhlá. Spisoval řecky i latinsky, prózou i veršem.

Zachovalo se jen několik děl psaných latinsky. Z nich jsou pozoruhodné Pro se de magia libri II čili Apologia, literárně zpracovaná obhajoba z jeho procesu o čarodějnictví. Je to jediná zachovaná soudní řeč z císařské doby. Ve sbírce Florida (Květobraní) uveřejnil ukázky ze svých epideixí. Kromě toho se od něho zachovalo jen několik spisů filozofického obsahu, v nichž se projevuje sklon k mysticismu. Pokud se týkají Sokrata a Platona, staly se na dlouhou dobu pramenem pro poznávání platonské filozofie, arci nečistým.

Ale nejzajímavější jeho výtvar je román Metamorphoses o 11 knihách, zvaný pro svou oblíbenost též Asinus aureus.

Hrdina románu Lucius cestuje do Thessalie, pověstné svými kouzelníci. Při své všetečnosti je nešťastnou náhodou proměněn čarou v osla, a nemoha hned pojmout růží, které by ho zase proměnily v člověka, je nucen v oslí podobě prožívat četná dobrodružství, méně ustavičně pány. Konečně se nad ním smiluje bohyně Isis. O její slavnosti pojí věnec růží na hlavě kněžově a opět se změnil v člověka. Ke konci románu se autor ztotožňuje s jeho hrdinou Luciem, jenž se z vděčnosti dá zasvětit do mystérií Isidiných a Osiridových.

Román předvádí realisticky soudobou společnost, a to různých vrstev. Je protkán četnými odbočkami; jsou to povídky a novely rozmanitého obsahu, o strašidlech, o loupežnících, o věrné a nevěrné lásce. Nejdelší taková vložka vypráví o lásce Amora a Psyche.

Psyche byla nejkrásnější dcera jednoho krále. Žárlivá Venuše chtěla, aby v ní její syn Amor rozničil lásku k nejbídnějšímu člověku; ale Amor se do ní sám zamiloval a učinil ji svou chotí. Nesměla však poznat jeho podobu; proto k ní přicházel v noci. Závistné sestry namluvíly Psyše, že jest jejím chotěm netvor, který ji sežere, až si ji vykrmí. Měla ho zabít. Ale ona poznala, že to je Amor. Za svou nedůvěru je trestána těžkými zkouškami. Teprve pak se smí se svým chotěm spojit a žít v nebi.

3. Charakteristika. Apuleius dovedl užívat rozličných slohů: hned se blíží Ciceronovi, hned moderním archaistům rázu Frontova. V proměnách užil slohu právě tak kuriozního, jako je kuriozní látka. Je to pestrá směsice rozmanitých slohových prostředků, kořeněná zvukomalbou, rýmy, výrazy básnickými, archaistickými, novotvary i vulgarizmy.

Román má vadnou stavbu, trpí rozvláčností, neorganicky je připojen konec, v němž se hrdina demaskuje jako sám autor. Ale přesto je to dílo zábavné a poutavé. Vložené novely jsou velmi cenné jakožto skrovné pozůstatky antického vypravěčského umění. Čerpal z nich mj. Boccaccio. Krásná, ale rétorickým podáním Apuleiovým znešvařená povídka o Amorovi a Psyše podnítila k četným dílům jak básníky, tak výtvarné umělce nové doby.

Jiné romány. List. Se stoupající potřebou zábavné četby vzrůstá u Řeků za římské doby produkce výpravné prózy. Také u Římanů stoupá obliba zábavné četby. I jsou za posledních století převáděny z řečtiny do latiny povídky a romány. Tak byly zpracovány latinsky román o Alexandrovi Velikém (kolem r.300), dvě romantické historie trojské války (IV. a VI.stol.) a povídka o Apolloniovi, králi tyrském. Valné literární ceny tyto výtvoři nemají. Ale měly velký vliv na středověké literatury, i na staročeskou.

Do oboru krásné prózy náleží také epistolografie. Po Frontovi skládal literární listy zejména rétor Q.Aurelius Symmachus (asi 340-402), jeden z posledních obránců pohanství a staré kultury. Zachovalo se deset knih jeho listů, slohově pěkných, ale obsahově bezvýznamných, a sbírka úředních zpráv (Relationes). Z těchto proslul list, v němž se po odklizení oltáře bohyně Vítězství (Victoria) ze zasedací síně senátu domáhá toho, aby byl znovu postaven.

2.ŘEČNICTVÍ

Výkonné řečnictví bylo i na soudech stále více omezováno, poněvadž o výsledku při rozhodování dobré zdání právníků nebo výrok císařův. O jediné zachované soudní řeči, Apuleiově Apologii, viz výše.

Prakticky se hojně uplatňovalo řečnictví slavnostní. Zejména se děkovalo císařům za udělená dobrodíní, úřady, vyznamenání. Takové řeči byly ovšem lichotnické panegyriky. Zachovala se jich ze IV.stol. celá sbírka, v čele s Pliniovým panegyrikem, jenž byl ostatním vzorem. Pochází z Gallie. Ta tehdy vůbec zastínila řečnictvím Řím.

3.DĚJEPISECTVÍ

Historická próza po Tacitovi upadla obsahově i umělecky. Se Suetoniem do ní pronikl zájem biografický, jenž hrozil přivodit zánik skutečného dějepisectví. Velký historik povstal Římanům jen v Ammianovi Marcellinovi, jenž byl původem Řek.

SUETONIUS

1. Život. C.SUETONIUS TRANQUILLUS žil asi v letech 75-160 n.l. Jako mladý muž se těšil přízni Plinia Mladšího. Za Hadriana se stal přednostou císařské kanceláře čili císařovým tajemníkem (ab epistulis). To bylo pro něho významné, neboť měl přístup k císařskému archivu. Avšak upadl v nemilost, byl propuštěn a věnoval se pak jen literárním pracím.

2. Spisovatelská činnost Suetoniova byla velmi rozsáhlá (psal latinsky i řecky). Z množství jeho spisů, jež se týkaly dějepisu, literární historie, starožitností a přírodních věd, vynikly hlavně dva.

a) De viris illustribus. V tomto díle snesl Suetonius materiál pro životopisy římských básníků, prozaiků, řečníků, filozofů, gramatiků a rétorů. Oddíl o gramaticích a část oddílu o rétorech se zachovaly. Známe také několik jeho životopisů římských básníků. Jinak poznáváme to dílo z pozdějších spisovatelů, kteří z něho čerpali.

b) De vita Caesarum libri VIII. V tomto díle jsou vypsány životy všech císařů od Iulia Caesara až po Domitiana. Každému je věnováno po jedné knize, ale Galba a Otho s Vitelliem,

a Flaviovcí jsou sloučeni do dvou knih. Celkem tedy vypisoval Suetonius touž dobu jako Tacitus ve svých Annálech a Historiích, ale z hlediska zcela jiného. Podával životopisy jednotlivých císařů, nikoli souvislé dějiny, a hlavní pozornost věnoval tomu, co se týkalo života císařů od narození až do smrti.

3. Charakteristika. Suetonius nebyl původní badatel a neměl ani zájmů literárně uměleckých. Byl to pilný, ale nekritický sběratel zpráv, jež čerpal ze starších pramenů, leckdy zapadlých a odlehlých, a na jejich základě skládal své kompilace.

Od řeckých literárních historiků převzal formu biografie s šablonovitou dispozicí a přenesl ji nevhodně do dějepisectví. Tím zpřetrhal vnitřní souvislost dějů. V lecčems souhlasí téměř doslova s Tacitem, což ukazuje, že užívali oba týchž pramenů. Ale jako životopisec sbírá vděčně právě to, čeho Tacitus neužil: pověsti, anekdoty, klepy, všemožné životopisné podrobnosti, které mohou osvětlit hrdinovu osobnost. To vše zpracoval schematicky neumělým slohem, jenž však má alespoň tu přednost, že je prost módního archaizmu a jasný. Jeho Životy nejsou historie, ani snad zábavná próza. Co podává, je hrubý materiál pro historika, sebraný beze vší kritičnosti, ale obsahující i zprávy velmi cenné. Přes různé vady je to četba poutavá, doplňující zajímavě Tacita.

Podobné vady měla i jiná Suetoniova díla, jejichž cena spočívala hlavně v sebrání materiálu. Právě pro tuto bohatost látky se stala důležitým pramenem vědomostí pro následující doby. Historickými biografiemi měl vliv ještě na historiky středověké.

MENŠÍ HISTORIKOVÉ

Přes nepříznivé poměry dané absolutizmem byla skládána historická díla, ale nikoli školenými historiky, nýbrž rétory. Lze v nich pozorovati dvojí tendenci. Předně se pořizují stručné výtahy z rozsáhlých spisů o minulých dobách. Tak vznikly mj. periochy Liviova díla. Za druhé pak působil příklad Suetoniův, a pokračovalo se v skládání biografií římských císařů, ale bez Suetoniovy pravdivilnosti a - byť nekritické - pedanterie.

a) L. Annaeus Florus, rétor doby Hadrianovy, složil dílo Bellorum omnium libri II. Je to přehled římských dějin od založení Říma do vlády Augustovy, opírající se o Livia, ale také o jiné historiky. Jeho účelem je oslavit římský národ. Dílo to je nekritické a rétoricky naparáděné. Přesto však bylo hojně čteno.

b) Z třetího století patrně pochází Justinův výtah z dějin Pompeja Troga.

c) Jiní spisovatelé navázali na Suetoniovy životopisy římských císařů a vypsali životy dalších císařů až do 2. pol. III. století. Na jejich dílech se zakládají zachované životopisy římských císařů od Hadriana až po Numeriana (117-284), které vznikly prací šesti spisovatelů za doby Diocletianovy a Constantinovy, a za Theodosia byly sloučeny ve sborník zvaný dnes Historia Augusta {Dějiny císařů}. Tyto životopisy, svrchovaně nekritické a ledabylé, jsou důkazem, jak neblahý byl Suetoniův počín, roztrhávající dějiny na životopisy jednotlivých císařů, i toho, jak hluboko klesla římská historiografie. Přece však je tato sbírka velmi důležitá, poněvadž obsahuje i cenné zprávy a pro některá období pozdního císařství je nám jediným pramenem.

d) Sextus Aurelius Victor, původem Afričan, povznesený Julianem, složil stručnou historii římských císařů od Augusta až po Juliana (krátce slove Caesares), založenou na biografickém principu. Je to dílo čerpající z dobrých pramenů a svérázné.

e) Pro císaře Valenta složil přednosta jeho kanceláře Eutropius stručné dějiny římského národa až do smrti Jovianovy (364) pod názvem Breviarium ab Urbe condita libri X. Je to dílo čerpané z dobrých pramenů, obratné a jasně psané. Proto bylo až do středního věku hojně čteno.

AMMIANUS MARCELLINUS

1. Život. Za úpadkové doby jediný historik dosáhl takové úrovně, že ho lze srovnávat s

Tacitem. Byl to **AMMIANUS MARCELLINUS**. Žil ve IV. století, pocházel z dobré řecké rodiny usazené v syrské Antiochii. Sloužil jako důstojník v římském vojsku na Východě, později v Miláně, kde dobře poznal dvůr Constantinova syna Constantia, a s mladým následníkem trůnu Julianem se zúčastnil části vítězného tažení proti Germánům v Gallii. Potom se opět ocitl na Východě, a když se stal Julianus r.361 císařem, byl s ním na jeho nešťastné výpravě proti Parthům. Po skonu Julianově (363) žil v Římě, oddávaje se literární činnosti. Až do smrti (koncem IV.století) zůstal věren víře svých otců.

2.Dějiny. Ammianus Marcellinus složil historické dílo **Rerum gestarum libri XXXI**, v němž vypsál dějiny římské říše od Nervy až do své doby. Navázal tedy na Tacita, a ten mu také byl hlavním vzorem.

Dílo se zachovalo od kn.XIV., jež nás uvádí do zákulisí Constantinova dvora. V dalších knihách jsou vyprávěny římské dějiny až do smrti Valentovy (378). Zachovala se tedy nejcennější část díla, vykládající o tom, čeho byl autor sám svědkem, často očitým.

3.Charakteristika. Marcellinus byl historik neobyčejně svědomitý, dobře na svůj úkol připravený a života zkušený. Všeobecným vzděláním, rozhledem a uměním sice nedostihl Tacita, ale duševpytným uměním se mu téměř vyrovná a nestranností ho předčí.

Byl pohan a miloval císaře Juliana, třebaš na něho hleděl poněkud z vysoka jako na usurpátora. Jeho hrdinovi Julianovi je věnována nejznamenitější část toho, co se z jeho díla zachovalo. Ale Julianova opatření směřující proti křesťanům neschvaloval, a naopak, uznával dobré stránky křesťanství.

V exkurzech zeměpisných a přírodovědeckých se rád chlubí svými znalostmi, získanými z kolikáté ruky. Jeho latina je neobratná a šroubovaná; je vidět, že více myslí řecky než latinsky. Ale je to v době obecného úpadku zjev velmi vzácný a vynikající. Právem je pokládán za nejlepšího římského historika po Tacitovi.

4.FILOZOFIE

Za úpadkového období byla filozofie latinským jazykem vzdělávána poskrovnu. Nejcennější dílo, jež složil císař **Marcus Aurelius** (vládl 161-180), obsahu stoického, je napsáno řecky (Ta eis heauton - K sobě samému). Filozofické spisy Apuleiovy nemají samostatné ceny a svědčí o povrchním a nepřesném mysliteli.

V III.stol. se dokonil vývoj řecké filozofie tzv. novoplatonizmem. **PLOTINOS** z Lykopolu v Egyptě (204-270) vytvořil na základě platonské filozofie a prvků vzatých z jiných nauk nový nábožensko-filozofický systém, vyznačující se dualizmem. Na nejvyšší místo postavil Jedno čili Dobro (bůh). Z něho vyzařují ideje, síly, jakožto různé působnosti božské moci. Čím více se od boha vzdalují, tím více pozbývají své čistoty a zhmotňují se. Tak se stýká svět nadpřirozený a svět hmotný. Lidská duše, také výron božské moci, touží zprostit se tělesnosti a v extázi se spojit s Dobrem.

Novoplatonizmus bojoval proti křesťanství. Toto z něho čerpalo ne jeden plodný podnět, a jednoho vzdělance úpadkové doby dovedl novoplatonizmus ke křesťanství (tak i Augustina). Ale vzdělání u Římanů stále více upadalo, takže jen málokterí z nich byli vůbec schopni filozofického myšlení. Nadto ubývalo na Západě znalosti řečtiny, zejména po rozdělení římské říše. I vznikla v té době jen dvě významnější díla.

Chalcidius, křesťanský jáhen, přeložil (po Ciceronovi) do latiny část Platonova Timaa a doprovodil svůj překlad komentářem. Toto dílo bylo v středním věku dlouho jediným pramenem pro poznání Platonovy filozofie. Ale komentář nepodává čistou nauku Platonovu, má ráz novoplatonský.

Macrobius (kol. r.400) napsal učený komentář k závěru Ciceronova spisu De re publica, zvanému Somnium Scipionis. Je to cenné dílo se sklonem novoplatonským a pythagorským.

Krátký rozkvět řeckých studií nastal za zdatného ostrogotského krále Theodoricha Velikého kolem r.500. Za něho vydává svědectví o nezlomné síle pohanských myslitelů křesťan Boëthius.

BOËTHIUS

1. Život. Slul plným jménem **ANCIUS MANLIUS SEVERINUS BOËTHIUS**. Byl Theodorichův vrstevník a osoba velmi vážená. R.510 byl jmenován konsulem. Ale později byl zapleten do velezrádného procesu, dlouho vězněn a nakonec bez výsledku popraven (r.524).

2. Dílo. Byl křesťanem a chtěl své souvěrce seznámit s největšími řeckými filozofy Platonem a Aristotelem, jejichž díla byla jeho řeckými současníky pilně vykládána. Jako přípravu k studiu jejich filozofie napsal učebnice několika vědních oborů a začal vydávat překlady z Aristotela a výklady k němu. V dalším díle mu zabránila smrt.

Zkrušen vězněním neutíká se o útěchu ke své víře, nýbrž k filozofii. Jako vězeň složil spis **De consolatione philosophiae** (o 5 knihách), protkaný veršovanými vložkami. Jsou to rozmluvy se zosobněnou Filozofií, jež těší vězně v jeho trudném postavení. Obsah není nijak hluboký, ale je ušlechtilý.

3. Význam. Boëthius má podobný význam jako Cicero a Seneca, byť v menším měřítku. Seznamoval středověk s antickou filozofií a ukázal cesty scholastice. Jeho Consolatio pronikla v překladech k mnohým národům a byla oblíbenou četbou až do XVII. století.

5.NAUKOVÁ PRÓZA

1. Konzervační období. V oboru naukové prózy byla za úpadkového období činnost neobyčejně rušná. Jakoby Římané cítili, že se blíží zánik Římského světa, snaželi do přečetných souborných děl všechno, co bylo obsahem jeho kultury. Tato gramatická, lexikální, metrická, starožitnická a encyklopedická díla, z nichž mnohá přežila zánik římské říše, měla uchovat římskou kulturu, a vskutku ji také uchovala střednímu a novému věku. A ve IV.století, kdy se už vítězné křesťanství stalo státním náboženstvím, pozorujeme, jak zachraňují vzdělání pohanští příslušníci vyšších vrstev to, co jim dali předkové nejceněnějšího: díla významných římských spisovatelů všech dob. Dávají pro sebe pořizovati dobrá jejich vydání, často opatřená poznámkami, a tak je uchovávají příštím věkům. Neboť na těchto vydáních z konce římské antiky se zakládají středověké rukopisy téměř všech římských klasiků, jejichž díla se nám zachovala.

2. Gramatika. Množství gramatiků psalo pojednání o různých mluvnických otázkách, skládalo pro potřebu škol mluvnic a metriky, vydávalo staré básníky a psalo k nim výklady (komentáře). Nebádali samostatně, nýbrž většinou se opírali o práci svých předchůdců. Duchů opravdu vědeckých a kritických mezi nimi nebylo; přece však jsou jejich díla důležitá, hlavně proto, že obsahují starší cenný materiál.

Z gramatiků, od nichž se zachovaly mluvnic nebo rozličná pojednání, nejvýznamnější jsou tito:

Q.Terentius Scaurus (za Hadriana), komentoval básně Plautovy, Vergiliovy a Horatiovy a složil dobrou mluvnicu. Zachoval se od něho spisek De orthographia, důležitý pro dějiny latinského jazyka.

C.Marius Victorinus (z Afriky, působil kolem r.350 v Římě) byl novoplatonik a měl vliv na duševní vývoj Augustinův; později se stal křesťanem. Z jeho literární činnosti je pro nás nejdůležitější Ars grammatica, obsahující i metriku.

Aelius Donatus (kolem r.350 v Římě) vykládal Terentia a Vergilia; četné stopy této jeho činnosti se zachovaly. Nejvíce však proslul zachovanou mluvnicí. Ve zkrácené podobě se stala nejrozšířenější učebnicí latinské gramatiky v středním věku.

Ze IV. století se kromě toho zachovaly gramatiky, které napsali **Charisius** a **Diomedes**. Zejména Diomedova gramatika je velmi cenná pro četné literárně historické zprávy čerpané ze Suetoniova spisu De poetis.

Nejdůkladnější latinskou gramatiku složil **Priscianus** (z Afriky, působil kolem r.500 v Cařihradě) pod názvem Institutionum grammaticarum libri XVIII. Pramenem pro vyličení skladby mu byl řecký gramatik Apollonios

Dyskolos (kolem r.150 n.l.), pro hláskosloví a tvarosloví slavný Apolloniův syn Herodianos. Priscianus své předlohy většinou doslovně opisoval, ale množství látky si ze starých římských autorů sebral sám. Jeho mluvnice byla později základem jazykového vyučování na vyšším stupni, a dodnes užíváme její gramatické terminologie.

Množství **komentářů**, určených pro školní potřebu, rozřeďovalo výsledky práce starších badatelů a přivedlo tak zánik jejich spisů. Přece se však i takto uchovalo hodně cenného materiálu.

Koncem II.stol. složil **Helenius Acro** výklady k Terentiovi, Horatiovi a Persiovi. Ale sbírka **výkladů k Horatiovi**, označovaná jeho jménem, od něho nepochází; vznikla až v VII.století (cituje se jako Pseudoacro).

O Acrona, Terentia Scaura a jiné starší učence se opírá zachovaný **výklad k Horatiovi**, který složil ve III.stol. **Pomponius Porphyrio**.

Pod jménem **Aelia Donata** (viz výše) se zachoval **komentář ke komediím Terentiovým**, není to však původní Donatovo dílo, nýbrž pozdější jeho přepracování.

O Donatovy **výklady k básním Vergiliovým** se opírá Donátův žák **Servius** (koncem IV.stol.), pod jehož jménem se zachoval rozsáhlý komentář k Vergiliovi. Ani ten se nezachoval v původní podobě; byl později kýmsi rozšířen velmi cennými přídatky starožitnického obsahu.

Ti.Claudius Donatus (kolem r.400) složil pozoruhodný esteticko-rétorský **výklad k Vergiliově Aeneidě**.

3.**Encyklopedie**. Jiní spisovatelé sbírali zprávy z různých oborů a předkládali je buď ve formě volných kapitol nebo rozhovoru při stole (jako to činili u Řeků např. **Plutarchos** v I./II. stol. n.l. a **Athenaios** kolem r.200), anebo je systematicky zpracovávali podle věcného hlediska nebo abecedicky. Vědeckého smyslu skladatelé těchto děl neměli, jsou čím dále tím mlačší a nekritičtější. Ale **historický význam jejich děl je nesmírný: převedli jimi řecko-římskou vzdělanost do středověku a nám uchovali mnoho vzácného materiálu pro poznání antiky**.

Univerzální sběratel byl již **Suetonius**, o jehož četná díla se přímo nebo nepřímě opírají všichni pozdější kompilátoři. Skrze něho také většinou znají spisy **Varronovy**, k nimž přímou cestu našel z nich málokdo.

O něco mladší než Suetonius byl **Aulus Gellius** (kolem 170). Za dlouhých zimních večerů v Athénách začal si pořizovat výpisky z děl, která četl, řeckých i římských, ze všemožných oborů lidského vědění a vzdělání. Po návratu do Itálie ve své činnosti pokračoval. Výpisky pak sloučil v dílo o 20 knihách, jež nazval **Noctes Atticae**. Je to snůška různorodého materiálu, jehož výklad se podává bez vyššího porozumění a nevkusným archaistickým jazykem. Ale obsahuje množství citátů a zpráv, čerpaných z cenných a spolehlivých pramenů.

Nonnius Marcellus napsal začátkem IV.stol. spis **De compendiosa doctrina**, jakési kompendium vědění, obsahu zpoila jazykového, zpoila věcného. Je to dílo zhola nekritické, ale cenné pro četné citáty z básníků doby republikánské.

Macrobius (plným jménem **Ambrosius M.Theodosius** byl příslušník urozené společnosti, jež se družila kolem Symmachova a ztělesňovala úsilí šlechtických kruhů o uchování pohanství a římské vzdělanosti. Napsal spis **Saturnalia** (o 7 kn.). Má formu učených stolních besed o svátku Saturnálií. Jejich obsahem je historie, literatura, bájesloví a starožitnosti, zejména náboženské. Středem téměř všech výkladů jsou básně Vergiliové, Macrobius se netají tím, že vypisuje ze starších pramenů. V materiálu, který tak uchoval, záleží právě cena jeho díla. Mimoto složil cenný **komentář ke Snu Scipionovu**.

Zvláštní fantastickou formu zvolil pro svou encyklopedii **Martianus Capella** (žil kolem 420 v Kartagu). Slove **De nuptiis Philologiae et Mercurii** (o 9 knihách). Merkur se ožení s učenou Filologií. O jejich svatbě na nebi vystoupí sedm panen, představujících sedm svobodných umění, a každá vykládá systematicky svou moudrost. Spis má formu prosimetrické menippské satiry. Takto nevkusně modernizoval Capella Varronovu encyklopedii věd. Jeho nekritický spis byl za raného středověku oblíbenou školní učebnicí.

Cassiodorus Senator (plným jménem **Flavius Magnus C.S.**, žil asi 490-585) byl za Theodoricha a jeho nástupců osoba velmi vlivná. Byl literárně činný, zejména složil **dějiny Gotů**, v nichž se ve smyslu Theodorichovy politiky zastával myšlenky splynutí Římanů a Gotů v jeden národ. Tento spis známe jen ze stručného přepracování, jež vydal kolem r.550 romanizovaný Got **Jordanes**; cituje se pod názvem **Getica**. Později se Cassiodorus uchýlil do benediktinského kláštera zvaného Vivarium (v Bruttii) a ztrávil tam asi 40 roků. Pro mnichy napsal několik učebnic, zejména encyklopedii **Institutiones divinarum et humanarum litterarum**. Ale největších zásluh si dobyl

tím, že uložil mnichům, aby vědecky pracovali a opisovali rukopisy. To se rozšířilo i do jiných klášterů, jež se tak staly ohnisky vzdělanosti a uchovaly památky antické kultury.

Posledním výhonkem starověké učenosti je dílo, které složil **Isidorus Hispalensis**, biskup v Seville, a které bylo vydáno po jeho smrti (zemřel r.636) pod názvem Etymologiae (o 20 knihách). Dílo to mělo poskytovat duchovním stručného poučení o všech věcech potřebných k všeobecnému vzdělání, z oborů světských i náboženských. Starověké prameny, z kterých Isidorus čerpal, a to nekriticky a povrchně, jsou skoro všechny zachovány. Cena díla záleží ve velkém vlivu, který mělo na středověkou vzdělanost.

4. Jiné obory naukové prózy byly vzdělávány v měřítku značně menším; třeba ovšem mít na mysli, že byly výklady o nich zahrnuty do děl encyklopedických. Poměrně hojná byla produkce z praktických oborů, např. z lékařství, zvěrolékařství, zemědělství. Byly to většinou překlady pořizované z řečtiny, a tu jsou zvláště významné pozdní latinské spisy lékařské, poněvadž přejala z originálů vědeckost řeckého lékařství a zprostředkovaly řecké nauky středověku.

5. Právníctví dosáhlo za úpadkového období své klasické výše. Souviselo to s tím, že měla dobrá zdání (responsa) právních znalců za císařství až do Diocletiana platnost zákonů. Právo podávati dobrá zdání uděloval císař, a právními znalci byli zpravidla lidé hmotně nezávislí a urození. V Římě i mimo Řím vznikaly právní školy, které jednak uváděly do znalosti práva (takové úvody do civilního práva slovou institutiones, jednak vykládaly právo.

Tato činnost vyvrcholila v II.století a v první polovině III.století působením několika generací vynikajících právníků.

Nejvýznamnější z nich byli: **Salvius Iulianus**, jenž mj. uspořádal pro Hadriana r.131 sbírku republikánských praetorských ediktů (Edictum perpetuum); **Aemilius Papinianus** (kolem r.200), **Domitius Ulpianus** (zemřel r.228), **Iulius Paulus** (III.stol.) a **Herennius Modestinus** (kolem r.250). Všichni byli činní literárně, ale jejich spisy se nezachovaly. Bylo z nich však velmi mnoho převzato do Justinianova svodu práva.

Zachoval se spis, který napsal **GAIUS**, jeden z významných právníků II.století. Slove Commentarii, ale známější je pod názvem Institutionum libri IV. Je to stručný úvod do občanského (soukromého) práva, určený začátečníkům. Vyznamenává se věcnou střizlivostí, přesnou formulací a jasným slohem, vlastnostmi to, kterými se vůbec vyznačuje psané římské právo.

Od Dioclectiana byl rozhodujícím vykladačem práva císař, jenž se řídil míněním starších autorit a svých rádců. Právo podávati dobrá zdání pozbylo tedy významu a pěstění práva ve IV.stol. upadlo. Teprve v V.století se opět povzneslo.

Pro jednotnou právní praxi v celé říši bylo třeba nové kodifikace práva. Od doby Hadrianovy až do doby Theodosia II. (408-450) vzniklo několik právních sborníků, ale největší dílo toho druhu dal poříditi císař **Justinianus** (527-565). Hlavní zásluhu o právní stránku celého podniku měl právník **Tribonianus**.

R.529 byl publikován Codex Iustinianus (12 knih), obsahující výnosy či ustanovení římských císařů. R.533 vyšla Digesta neboli Pandectae (50 knih), rozsáhlý sborník výtahů ze spisů římských právníků. Téhož roku byla vydána učebnice občanského práva Institutiones čili Elementa (4 knihy), zakládající se v podstatě na díle Gaiově. Všechny právní normy i jejich výklady byly přehlednuty, přizpůsobeny nazírání a praxi nové doby a zbaveny rozporů. Nová nařízení z doby po kodifikaci byla k prvním třem dílům připojena jako tzv. Novellae (scil. constitutiones, nová císařská ustanovení).

Tento rozsáhlý svod všeho občanského práva je vedle římského imperia nejcennější odkaz římského ducha Evropě. Ve středověku dostal souborný název **Corpus iuris** (civilis). Římské právo bylo skrze něj převzato všemi národy, které převzaly řecko-římskou kulturu. Teprve v nové době byl Justinianův svod nahrazen moderními zákoníky, ale pro studium práva je nepostradatelný dodnes. Jeho zásady, zakládající se na stoické filozofii, přizpůsobené římskému duchu a později duchu křesťanství, jsou z velké části dodnes platné a dodnes je římské právo klasickým vzorem právního myšlení a jednání.

4.KŘEŠŤANSKÁ LITERATURA

1.ŘECKÁ A LATINSKÁ KŘEŠŤANSKÁ LITERATURA

1. Řecká křesťanská literatura. Křesťanství se šířilo po antickém světě nejprve řeckým jazykem. Postupně zabralo všechny literární formy vzdělávané Řeky. Světské vzdělanosti se nejprve stranilo, ale později si ji osvojilo, jednak proto, aby se mohlo šířit i do vyšších vrstev, jednak proto, aby mohlo své učení vybudovat ve velkolepý systém.

Prvokřesťanská literatura se začíná již v 2. pol. I. stol. n.l. Měla účel čistě náboženský. Nejvýznamnější její památkou je Nový zákon. Opíral se o židovský Starý zákon, jenž byl už v dobách př.n.l. přeložen do řečtiny.

K tomu přistoupily v II. stol. spisy apologetické (obránné), jimiž se křesťanství hájilo proti světu a útočilo na pohanství. Jakmile poznalo cenu řecké vědy a řecké filozofie, začalo užívat jejich metod a myšlenek, aby vypracovalo svou teologii a proti sektářům obhájilo pravověrnost. Průkopníky křesťanské vzdělanosti a vědy byli **Klemens Alexandrijský** (asi 150-215), **Origenes** (asi 185-255) a **Eusebios** (asi 260-340). Hlavní rozkvět křesťanské literatury spadá do IV. století, kdy jsou literárně činní tzv. církevní otcové (patres), jako **Athanasios** (asi 295-373), **Basileios Veliký** (asi 330-379), **Gregorios** (Řehoř) z Nazianzu (asi 325-390), **Gregorios** z Nyssy (zemřel asi 359) a **Jan** Zlatoústý (asi 345-407). V V. století nastává úpadek, z něhož se literatura načas probírá až za Justiniana (527-565).

2. Vývoj křesťanské literatury u Římanů. Poněvadž se křesťanství šířilo řeckým jazykem, užívalo zprvu řečtiny jako církevního jazyka i na Západě. Byla církevním jazykem i v Římě. Vedle ní tam proniká latina teprve ve III. stol., a poněvadž na Západě čím dál tím více ubývá znalosti řečtiny, vítězí v Římě v V. stol. latina nadobro. Vývoj politických poměrů, oslabení kulturních vlivů z Východu a romanizace Západu vedly pak ke vzniku pevné, jednotné západní církve s hlavou v Římě.

V západních provinciích se ovšem brzy ukázala potřeba překládat do latiny spisy novozákonní, řecká díla tzv. apostolských otců (I./II. stol.) a jiné náboženské texty. Bylo toho ještě více třeba, když se křesťanství začalo šířit z měst mezi venkovany. Zbytky starých překladů Nového zákona se zachovaly. Ale za posvátný byl uznáván jen řecký text Nového zákona. Staré překlady se vyznačují doslovností a mluvou lidově zbarvenou.

I v křesťanské umělé literatuře se učili Římané od Řeků. Tak se i u nich brzy objevuje latinsky psaná apologetika, jež si vypůjčuje zbraně od řeckých apologetů, a později se - zejména za bojů se sektáři - rozvíjí i do teologie. Po milánském ediktu (313) se mohlo křesťanství klidně vyvíjet. Klidný vývoj byl porušen jen nakrátko marnou hellenistickou reakcí Julianovou (361-363). Ale pohanství už bylo vyčerpáno. Druhá polovice IV. a první polovice V. stol. je doba rozkvětu latinské křesťanské literatury. Za celého toho vývoje byla myšlenkově značně závislá na řecké křesťanské literatuře. Z této doby bylo také hojně překládáno.

3. Ráz latinské křesťanské literatury. Křesťanství je poslední antický pokus o velkolepý světový názor, poslední a nejzávažnější odkaz antiky nové Evropě. V té podobě, v jaké se stalo nejvyšším náboženstvím evropského lidstva, není výtvorem židovským, nýbrž řeckým.

Duchu římského světa bylo původně cizí, ale vycházelo vstříc jeho niterným potřebám a srůstalo s ním. Dávalo jeho formám nový obsah a život, plnil je svou vysokou morálkou a hlubokým chápáním světa i člověka. Antickou kulturu, z níž mnoho výtěžilo, chápalo jako stupeň vývoje, který samo dovršilo. Je přirozeno, že se od pohanské minulosti odvracelo ke křesťanské přítomnosti a budoucnosti.

Užívajíc forem antických literatur, snažilo se aspoň částečně o to, dosíci jejich krásy a také jazykové čistoty. Ale rozvíjelo se v prostředí, v němž nemohlo zůstat nedotčeno vlivy vulgárními a provinciálními. A nové myšlenky a nové city hledaly si přirozeně nové vyjadřovací možnosti. Odtud si vysvětlíme změny ve významu četných slov, odvážné vazby, uvolnění větné skladby a jiné zvláštnosti.

2. APOLOGETI

Pod řeckým vlivem začali i na Západě vystupovat muži hájící křesťanské víry. Poukazují na čistý křesťanský život a snaží se dokázat, že jsou křesťanské nauky obsaženy již v pohanských spisech. Zároveň útočí na polyteismus a vychvalují křesťanství jako nejvznešenější nauku.

Podnět k latinskému křesťanskému písemnictví vyšel z Afriky.

MINUCIUS FELIX, původem Afričan a pohan, jenž působil patrně v 2. pol. II. stol. v Římě, napsal po svém obrácení na křesťanství dialog **Octavius**.

V první části pohan Caecilius útočí proti křesťanství; v druhé křesťan Octavius vyvrací tyto útoky s takovým úspěchem, že pohana získá pro svou víru.

Vzdělaný spisovatel se tu obrací k římské inteligenci. Napodobí Cicerona formou, malbou prostředí i filozofickým a uhlazeným jazykem. Je to dílko velmi půvabné.

Q. SEPTIMIUS FLORENS TERTULLIANUS z Kartága (žil kolem r.200) byl nejmohutnější křesťanský apologeta. Kromě četných spisů, z nichž některé jsou heretického obsahu, složil dvě obrany křesťanství: **Apologeticum**, v němž se ve formě fiktivní soudní obrany obrací k správcům provincií a soudcům, a **Ad nationes**, v němž se obrací k pohanskému obyvatelstvu římské říše. Žádá spravedlnost pro křesťany, ale také hrozí; odsuzuje pohanství a objasňuje život a nauku křesťanskou. Pro polemiku využívá zbraní svých předchůdců, křesťanských i pohanských. Byl to vášnivý fanatik a břitká, strhující osobnost. Ta se projevuje i v jeho slohu, výbušném, plném zvláštností a nepravidelností. Po té stránce byl Tertullianus velký jazykový tvůrce křesťanství.

THASCIUS CAECILIUS CYPRIANUS, Afričan z Kartága, žák Tertullianův, stal se po svém obrácení na křesťanství v rodišti biskupem. Za Valerianova pronásledování byl usmrcen (r.258). Byl to mírný a rozvážný muž, obratný diplomat, plodný a uhlazený spisovatel. Křesťanství hájil zejména proti výtce, že jsou křesťané vinni vši bídou a neštěstím rozhárané doby. Jeho spisovatelská činnost většinou souvisela s jeho činností v obci a měla praktický ráz. Zanechal i zajímavé dopisy.

ARNOBIUS, také Afričan, z doby Diocletianovy, složil spis **Adversus nationes**, v němž útočí na pohanství a na filozofii, zvláště na mysticky zabarvený novoplatonismus. Je to spis narychlo slátaný, plný nesprávností (i o křesťanství) a psaný nabubřele.

L. CAELIUS FIRMIANUS LACTANTIUS, žák Arnobiův, žil za Diocletiana, byl rétozem v Kartágu a načas vychovatelem Constantinova syna Crispa. Mezi apologety zaujímá zvláštní postavení. Neomezil se jen na obhajobu nové víry, nýbrž předvedl ji také obšírně jakožto pravou filozofii, vedoucí člověka k věčné blaženosti. Učinil tak ve svém hlavním spise **Divinarum institutionum libri VII**, v němž se pokusil uvést křesťanské učení v pevný filozofický systém. Byl to člověk vzdělaný ve filozofii, ač jen povrchně skrze římské prameny. Hlavní jeho přednost je jasný, rozumný sloh, pročez slove křesťanským Ciceronem, a tu a tam citová vřelost.

3. ROZKVĚT PATRISTIKY

Zatímco pohanská literatura upadá, nastává pro křesťanství od IV. stol. doba rozkvětu. Zejména mu bylo příznivo období vlády Theodosia I. (379-395). Pohanství se ocitá v obraně a zaniká. Místo něho ovšem vyvstalo pravověrnému křesťanství množství nebezpečných nepřátel v četných křesťanských sektách, zejména v arianizmu a gnozi. Pravověrné křesťanství se proti nim hájí, na Východě řecky, na Západě latinsky. Přitom jednak usilovalo o závazný text Písma a správný jeho výklad, jednak vytvářelo svou teologii.

Druhá polovina IV. a začátek V. století je doba velkých církevních spisovatelů zvaných patres ecclesiastici. Ale jejich díla mají z největší části toliko teologický význam. Od římské mentality se tyto spisovatelé čím dále tím více odpoutávají. S literaturou římskou je spojuje hlavně jazyk, snaha užívat vytříbeného klasického slohu a vykořistit z římských spisovatelů obsah řecko-římské vzdělanosti, pokud jí bylo lze využít pro křesťanskou kulturu. Velmi mnoho čerpali od řeckých teologů. Původu byli skoro vesměs neřímského.

HILARIUS, biskup poitierský (zemřel 366), proslul jako zastávce jednoty církevní hlavně svými spisy proti arianizmu a o pravé víře. Vzdělal se na dílech řeckých teologů a ve filozofii. Jsa dočasně ve vyhnanství v M. Asii, seznámil se s hymny východní církve a napodobil je.

AMBROSIUS (Ambrož) žil v letech 340-397. Pocházel z Gallie z urozené křesťanské rodiny. Proslavil se hlavně jako úspěšný biskup v Miláně. Bojoval jako Hilarius proti arianizmu a dopomohl v Itálii pravověrnosti k vítězství. Ve spise **De officiis ministrorum** upravil pro mladé duchovní stoickou morálku Ciceronova spisu De officiis. Z jeho dopisů je zvláště účinný ten, kterým se s úspěchem opřel Symmachově žádosti o znovuzřízení oltáře Vítězství. Po vzoru Hilariově a řeckých hymnů zavedl k povznesení bohoslužeb do kostela zpěv a sám skládal kostelní písně. Myslitel to byl málo originální, většinou volně zpracovával cizí spisy; ale okouzloval svou osobností.

HIERONYMUS (Jeroným) byl původem Ilyr z Dalmacie. Oddává se asketickému životu, pobýval v různých

částech řeckého světa; nakonec se usadil v Betlémě (zemřel r.420). Jeho povaha se vyznačovala nepěknými kazy. Jinak to byl člověk vzdělaný, třebaš nijak hluboce, a spisovatel neobyčejně plodný. Proslul zvláště překladem Starého zákona z hebrejštiny a Nového zákona z řečtiny do latiny. Zcela samostatná ta práce nebyla; pro Nový zákon revidoval vlastně jen starší překlady, ne ve všem zdařile. Ale po stránce dogmatické a překladatelské vykonal tímto dílem pro západní církev čin jedinečného významu. Jeho převod se stal obecně rozšířeným (Vulgata) textem obou Písem pro západní, tj. katolickou církev a dostalo se mu kanonického uznání. Velmi významné bylo, že přepracoval a doplnil nezachovanou řeckou kroniku světa od biskupa Eusebia. K doplňkům použil hlavně Suetonia. Zpracování je ledabylé, ale přesto má cenu pro četné důležité údaje, zvláště literárně historické. Ve výkladech ke spisům Starého a Nového zákona silně závisel na řeckých teozích. Zajímavé a uhlazené jsou jeho dopisy.

AUGUSTINUS

1. Život. **AURELIUS AUGUSTINUS** je slaven jako největší učitel západního křesťanství, a vskutku to byl nejplodnější a nejbystřejší křesťanský spisovatel skomírající antiky, poněvadž měl nejpohnutější život a nejvíce ze všech křesťanských autorů do sebe nasál pohanské moudrosti. Narodil se roku 354 v Thagastu, provinciálním městě numidském. Byl tedy původem Afričan jako tak mnoho jiných autorů významných pro vývoj západního křesťanství. Ciceronův spis Hortensius, vybízející k pěstování filozofie, přivedl lehkomyšlného mladíka, oddaného světským požitkům, na lepší cesty. Ale trvalo ještě dlouho, než Augustinus splnil vroucí přání své matky Monniky, a stal se křesťanem. Nejprve hledal uspokojení v řecké filozofii a v učení manichejců. Teprve novoplatonismus, s nímž se seznámil s přispěním Maria Victorina, učinil ho zralým pro pravověrné křesťanství. Provinciální město Hippo Regius v Numidii stalo se nakonec trvalým působištěm učeného křesťanského biskupa, k němuž se v otázkách pravověrnosti obraceli o radu církevní hodnostáři z celého západního světa. Zemřel r.430.

2. Augustinovo dílo. Z přčetných Augustinových spisů, jež mají většinou obsah teologický, vykládající pravou víru a hájící ji, vynikají dvě díla: **Confessiones** (o 13 knihách) a **De civitate Dei** (o 22 knihách).

V prvním spise rozmlouvá vášnivý hledač pravdy s Bohem, vyznává se mu z bloudění a hříchů svého pohnutého mládí a oslavuje světlo věčné pravdy, které mu bůh zjevil v křesťanské víře. Je to dílo, jemuž rovného není v římské literatuře, vnitřně pravdivé, lidské a úchvatné přes jistou teatrálnost a mnohomluvnost, jež časem čtenáře unavuje. Jím dosáhl latinský jazyk nejvyšších výrazových možností.

Druhé dílo dovršuje křesťanskou apologetiku. Vyvrací se v něm velmi znale pohanství, jež nevede k štěstí, a proti němu se staví křesťanství. Toto je chápáno jako civitas Dei, původu nadpozemského, jež sdružuje od počátku světa všechny věřící v jednoho Boha, kdežto pohanství je civitas terrena, dílo d'ábla a andělů, kteří odpadli od Boha. Tento protiklad sleduje Augustinus v celé historii, přehlížeje vývoj starověkých říší; ve skutečnosti se ten protiklad časem mění v protiklad církve a státu. Spis tento poskytuje mj. mnoho výkladů o římském náboženství, čerpaných z Varrona.

3. Charakteristika. Augustinus byl jediný antický filozof křesťanství, ba jediný latinský myslitel, který si zaslouží jména filozof. Vstřebal do sebe krásu i moudrost pohanského světa a přetvořil ji v křesťanském duchu. Vědecky se některým jiným církevním otcům nevyrovnal, ale všechny předstihl hloubkou svého ducha i historického myšlení. Ukazuje přes hranice starého věku na další vývoj evropského lidstva. S pohanským Římem se nadobro rozchází. Odmítá výtku, že jsou křesťané příčinou neštěstí a zhroucení římského státu. Raduje se z jeho porážek a utrpení v minulosti, blízký jeho konec ho nedojímá, necítí nejmenšího vlasteneckého hnutí při pomyslení na jeho slávu a pád. Vede ho vítězné přesvědčení, že budoucnost náleží státu božímu.

Jako slovesný umělec je Augustin pozoruhodný zjev. Překvapuje psychologickou hloubkou a zvniterněním obsahu. Sloh přizpůsobuje látce a náladám: hned píše velmi stručně a přesně, hned se rozplývá do šířky; někdy se nevyhýbá ani vulgarizmům. Jazyk jeho je silně zrétorizován, ale zato velmi ohebný, výrazný a výmluvný.

Vliv Augustinův byl obrovský. Katolická církev vždycky stavěla na jeho myslitelském díle a v nové době opět upevňuje své vztahy k němu.

V V.stol. byla římská říše úplně rozložena barbary, kteří ji zaplavili. Za těchto bojů a zmatků upadlo i křesťanské písemnictví.

4. KŘESŤANŠTÍ HISTORIKOVÉ

Orosius, hispánský současník Augustinův, složil na jeho popud všeobecné dějiny od stvoření světa až do své doby pod názvem Historiarum adversus paganos libri VII, dílo obratně kompilované, ale nevzdělaně psané. Má apologetickou tendenci: ukazuje, že bylo neštěstí na světě už před příchodem křesťanů. Zánik římské říše se líčí jako zasloužený; plnou náhradou za ni prý je, že byli barbaři obráceni na křesťanství.

Sulpicius Severus z Aquitanie napsal doplňkem k Orosiovu dílu spis Chronica čili Historia sacra (o 2 knihách), stručný přehled církevních dějin do r.400 n.l. Je to dílo povrchní, ale celkem střízlivé a slušně psané. Pro římskou literaturu má mj. ten význam, že v něm autor některé části (např. dobytí Jeruzaléma Titem) vypsal podle ztracených knih Tacitových.

K jinému mínění o konci římské říše než Augustinus a Orosius dospěl vzdělaný galský presbyter **Salvianus** (asi 400-475). Ve svém hlavním díle De gubernatione Dei libri VIII pod dojmem vítězství barbarských národů hlásá, že stihá římské křesťany proto neštěstí, že propadli (zvláště duchovenstvo) nemravnosti, kdežto sektářům a barbarům, žijícím mravně a čistě, Bůh dopřává zdar. Je tu už náběh k pozdějším bojům zastánců přísného křesťanského života proti zesvětštění církve.

5. KŘESŤANSKÁ POEZIE

Někteří vyznavači křesťanství básnili zcela v duchu současné profánní poezie, uchovávalice i její pohanské představy, zejména mytologickou výzdobu. Ale hlubší duchové se od této poezie odvraceli s odporem. Poezie duchem křesťanská mohla se ovšem vyvinouti teprve dost pozdě, poněvadž bylo křesťanství až do svého vítězství ve IV.stol. plně zabráno propagandou, zápasy a budováním teologie; nedorostlo ostatně před IV.stol. vyšších básnických forem.

Vidíme pak dvojí směr v křesťanské poezii. První je neumělejší, lidovější. Užívá k zbožným lyrickým projevům populárních meter, v nichž se zpočátku ještě dbá časoměrné prozodie, ale množí se chyby proti ní a začíná se uplatňovat princip přízvučný. Jde tu zejména o lyrické písně pro kostelní potřebu, o něž se podle řeckého vzoru na Západě pokusil **Hilarius**. Vlastním zakladatelem církevního zpěvu byl však **Ambrosius**. Zachovalo se pod jeho jménem něco hymnů, složených iambickými dimetry, prostých, ale účinných. V díle Augustinově se vyskytuje veršový žalm, v němž vůbec není dbáno kvantity.

K tomuto směru, uchylujícímu se od starověké veršové techniky, náleží také **Commodianus** (V.století ?). Složil Instructiones, sbírku krátkých básní s náměty z praktické teologie, a didaktickou báseň Carmen apologeticum, jež vyznívá obširným a celkem účinným líčením posledního soudu. Jinak je to veršovec velmi neobratný, a barbarské jsou jeho hexametry, v nichž je kvantita kromě konce verše zanedbávána. U jiných básníků se už také objevují římy. To vše už jsou předzvěsti středověké latinské poezie.

Druhý směr křesťanské poezie je umělejší. Když se křesťané vyrovnali vzděláním pohanům, začali užívat také umělých básnických útvarů, jak je vzdělala klasická poezie. Plnili je ovšem křesťanským obsahem. Staří epikové, především arcibiskup Vergilius, a lyrikové, hlavně Horatius, stali se vzory těchto křesťanských básníků.

Tak byly skládány eposy s biblickými látkami, básně didaktické, lyrické písně duchovního obsahu, epigramy a různé básně příležitostné. Mezi těmito výtvoři, jež se formální obratností brzy vyrovnaly světské poezii, jest jen málo výtvořů cennějších; jsou to výtvoři úpadkové doby právě tak jako jejich pohanské protějšky.

Jako největší křesťanský básník z konce antiky vynikl **PRUDENTIUS** (plným jménem **Aurelius Pr. Clemens**). Pocházel z Hispanie a byl současník Ambrosiův a Claudianův. Složil větší množství rozmanitých básní. Z nich jsou nejcennější dvě lyrické sbírky Cathemerinon a Peri stephanon. První obsahuje dvanáct hymnů pro jednotlivé denní doby a jiné příležitosti, druhá čtrnáct hymnů na křesťanské mučedníky. Hymny jsou složeny různými rozměry Horatiových básní, technicky znamenitě. Z jiných jeho básní proslul alegorický epos Psychomachia (Zápas o duši), v němž s pozoruhodnou představivostí a názorností líčí vítězný boj křesťanských ctností s neřestmi o lidskou duši. Báseň ta měla značný vliv na středověkou křesťanskou mystiku. Prudentius se vyznačuje hlubokou zbožností, jež je zabarvena mysticky, hloubavostí a vznešenou morálkou. To vše se u něho projevuje skvělou formou, pro níž bývá nazýván křesťanským Horatiem.

Křesťanství poskytlo poezii nové, a k tomu bohaté a hluboké inspirace. Ale jen málo křesťanských básníků ji dovedlo využít. Nebylo velkých talentů, a duševní úroveň s barbarskými stoletími stále klesala. Křesťanští básníci, vychovaní ve staré rétorické tradici, neměli dosti sil, aby formální podněty pohanské poezie přetvořili v duchu křesťanském, jako to např. učinil Augustinus v oboru filozofické prózy. I jim zbyla nakonec jen obratná forma prázdna obsahu, zvetšela slupka bez jádra.

LATINSKÉ PÍSEMNICTVÍ STŘEDNÍHO A NOVÉHO VĚKU

1. Za stěhování národů zašla římská literatura, ale latina nezanikla. Byla nadále spisovným jazykem národů, kteří obývali území římské říše, byla jazykem západní církve a pronikala pozvolna i k jiným národům, kteří přišli do styku s řecko-římskou kulturou, především ke Germánům. Samo studium teologie žádalo si znalosti latiny. Je tedy přirozeno, že latinu znaly hlavně osoby duchovního stavu. Vedle lidových prvků uplatnily se proto v latině také živly církevní, a ty pronikaly i do světské prózy a poezie. Záslouhou klášterů byla však také uchována nejen díla křesťanských spisovatelů, nýbrž i díla pohanských klasiků jako základ všeobecného vzdělání. Jejich studium se ukázalo nezbytným pro kulturu národů, které převzaly dědictví římské říše, a přivedilo návrat ke klasickým vzorům a ke klasické latině.

2. Již za Karla Velikého (vládl 768-814), jenž obnovil říši západofřímskou, nastala první renezanace klasických studií; zasáhla ovšem jenom vrstvy vzdělanců. Také za tzv. ottonské renezanace (Otto I. Veliký vládl 936-973) vyznali se v latině hlavně klerikové. Ale za dalšího vývoje v Evropě, za bojů mezi církví a státem s křižáckých výprav rozšířila se latina netušenou měrou po celém světě. Stala se jazykem diplomacie a vědy a jako mezinárodní jazyk byla dorozumivací řečí nejrůznějších národů. Literatura psaná latinsky nabývala u všech národů velkého rozsahu, i když se už vyvíjely literatury psané národními jazyky. Národní písemnictví latina nedusila, naopak, latinská studia všude prospívala národnímu životu. Na latinských vzorech se národové učili, podle nich vzdělávali svou mateřštinu a pokoušeli se o samostatné výtvořování.

3. Spisovatelé z doby přechodu od antiky do středověku užívali latiny hned uhlazenější, vypěstěné podle starších výtvořů, hned vulgárnější, podléhající vlivům latiny, kterou se skutečně mluvilo. Ale protikladu "klasická" a "neklasická" latina ještě nebylo. Ve školách se sice za Karla a za Otty usilovalo o jazykovou správnost a dobrý latinský sloh, budoucnost však měla latina, která se nevázala antickými vzory a přizpůsobovala se poměrům nového života. Tak se vyvíjela středověká latina. Její tvarosloví i skladba se zjednodušily, pronikly do ní cizojazyčné vazby a výrazy. Pozbyvši tak původní čistoty, stala se zato řečí velmi tvárnou, vyhovující všem potřebám vzdělaných vrstev. Byl to živý světový jazyk středověkého lidstva, zejména za prvních století středního věku (asi do r. 800), než se začaly rozvíjet národní jazyky. O její životnosti svědčí to, že mohli kněží západní církve až do VIII. stol. kázati lidu latinsky, a lid jim dobře rozuměl. U národů, kterých se římská kultura dotkla jen povrchně, nabývala ovšem latina podoby hodně znešvažené, jak o tom svědčí i nápisy vzniklé v takovém prostředí. Ale také se mezi pozdními nápisy vyskytují ukázky bezvadné klasické latiny.

4. Od XIV. stol. začal proti živé středověké latině působit humanismus, jenž na ni shlížel jako na jazyk barbarský a za cíl jazykového vzdělání prohlásil klasickou latinu Ciceronovu. Vskutku dosahovali humanisté přímo virtuoznosti v uhlazeném klasickém slohu latinském, mistrně napodobili římské klasické prozaiky i básníky a skládali i pozoruhodné samostatné latinské básně i prozaické výtvořování. Ale odcizili se tak širším vrstvám vzdělanců a obecné latině zasadili smrtelnou ránu. Od té doby přestala být latina živým světovým jazykem. Po třicetileté válce byla vytlačena i ze světa diplomatického a omezovala se čím dále tím více na katolickou církev a učené kruhy. Později však nabývají i v naukové próze převahy národní jazyky. Do konce XVIII. století bývalo ještě dosti obvyklé psáti vědecká pojednání latinsky. V XIX. století a dnes užívají latiny v písmě téměř jen spisovatelé církevní a klasičtí filologové.

5. Přece však se latina nestala jazykem úplně mrtvým. Teprve v minulém století vyšla z užívání v politickém životě některých států (např. bývalého Uherska). Dodnes je úředním jazykem univerzit a také jiné vysoké školy napodobují v tom směru praxi univerzit. Latinské názvosloví je nepostradatelným pojítkem bádání v některých vědních oborech, ba píšou se dodnes latinsky lékařská, přírodně vědecká i jiná pojednání. Obsahy vědeckých děl psaných národními jazyky bývají nezřídka latinské a seznamují s prací cizí badatele. Dosud se skládají latinské básně, jsou vydávány časopisy psané latinsky a pěstující znalost latiny. Od té doby, co se latina stala monumentálním jazykem, bývají dedikace knih a nadpisy uměleckých výtvořů psány latinsky, významné

památky (zvláště stavby, pomníky aj.) bývají opatřovány latinskými nápisy atd.

6. V nejnovější době, kdy se objevilo několik umělých řečí, jejichž vynálezci usilovali o to, aby mělo mezinárodní lidstvo vhodný dorozumivací jazyk, vzrůstá též snaha dáti latině takový význam, jaký měla za raných století středního věku. Byl by to vskutku vhodný dorozumivací jazyk. Dějí se už pokusy přizpůsobit latinu moderní době, zvláště obohatit její slovník názvy pro věci a pojmy dnešního života, píší se konverzační příručky atd. K tomu by ovšem bylo třeba, aby se dnešní národové, podléhající řecko-římské kultuře, smluvili o jednotné výslovnosti latiny. Dosud ji totiž každý národ vyslovuje po svém.

7. Latinská literatura raného středověku sleduje dále tendence římské literatury z konce římské antiky, což jí stále sjednocuje. Později jí dodává jednotného rázu latinský univerzalismus. Ale jak původem, tak z velké části také obsahem a duchem jsou v středním a novém věku díla psaná latinsky součástí literatur jednotlivých národů a náleží do jejich literárních dějin.

To platí i o československé literatuře, jež se vymkla vlivům přicházejícím z byzantského Východu, s přijetím západního křesťanství převzala i řecko-římskou kulturu a s ní latinu. Se západními národy byla nám latina až do XVIII.stol. mezinárodním jazykem učenců, dodnes je jazykem církve, klasických filologů a univerzit a dodnes je také základem pro výchovu a vyšší vzdělání vybrané části mládeže našeho národa, spojujíc nás s jinými národy, které jsou dědici řecko-římské vzdělanosti.